DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Ayla Kutlu

YEDİNCİ BAYRAK

Urumeli'den İzmir'e

bilgi yayınevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YEDİNCİ BAYRAK
Ayla Kutlu

SERTİFİKA NO 15033
ISBN 978 - 975 - 22 - 0627 - 4
2016 . 06 . Y . 0105 . 5393

Birinci Basım
Ocak 2016

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cd., No: 46/A, Yenişehir 06420 / ANKARA
Tlf.: (0-312) 434 49 98/ 434 49 99/ 431 81 22 • Faks: (0-312) 431 77 58

BİLGİ DAĞITIM
Gülbahar Mh., Gülbağ Cd., No: 33, A-B Blok,
Mecidiyeköy 34387/ İSTANBUL
Tlf.: (0-212) 217 63 40 - 44 • (0-212) 522 52 01
Faks: (0-212) 217 63 45 • (0-212) 527 41 19

www.bilgiyayinevi.com.tr • info@bilgiyayinevi.com.tr
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AYLA KUTLU

Yedinci Bayrak

Urumeli'den İzmir'e

roman

BİLGİ YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kapak: murat sayın

**Bu kitabın yayın hakkı,
yazarıyla yapılan sözleşme gereği
Bilgi Yayınevi Basım Dağıtım
Kitabevi ve Kırtasiye A.Ş.'ye aittir.
Kaynak gösterilmeden kitaptan
alıntı yapılamaz; yayınevinin yazılı
izni olmadan radyo ve televizyona
uyarlanamaz; oyun, film, elektronik kitap,
CD ya da manyetik bant haline getirilemez;
fotokopi ya da herhangi bir
yöntemle çoğaltılamaz.**

**baskı: pelin ofset
(0-312) 395 25 80-81
sertifika no: 16157**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölüm 1

SARAYBOSNA

Keten gömlek sekiz kat
Dördünü sen giy, dördünü sat
Benden başka seversen
Kalkma yataklarda yat

Oy Ramo
Ramo Ramo sevgilim
Ramo Ramo to sevo
Bizi ayırıyorlar

Ak güvercin olsaydın
Pencereme konsaydın
Pencerem çok yüksekte
Yar dizime konsaydın

Ay filizi filizi
Kim bilir kalbimizi
Esti bir acı rüzgâr
Ayırdı ikimizi

BOSNA TÜRKÜSÜ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gecenin karanlığı belirsizce çekiliyor, gökyüzü yumuşakça renk değiştiriyor, gün aydınlanmaya başlıyordu. Gözlerini açmadan önce kulağına bülbül sesleri doldu. Derenin gece boyunca süren çağıltısı belli belirsiz duyulacak kadar hafifliyor, yükselen Saraybosna güneşi, çevreyi kuşatmış yeşilliklerin üstündeki ıslak parıltıyı keskin ışığıyla coşturuyordu.

***

Erken uyanmak, güneşi bekleyerek yeni günü karşılamak; küçüklüğünden beri yaşadığı bir tutkuydu. Alışkanlığı babasından almış, sabahın ilk ışıklarının güzelliğini gözlemeyi sevmişti. Hasret, daha çok küçükken yapması gereken işleri öğrenmişti. Annesi, hep hastaydı. O, zor geçirdiği gecelerin yorgunluğunu sabah uykularıyla onarmalıydı. Evin en çok korunan, özenilen kişisiydi anne. Hasret onunla geçirdiği zamanları anımsadığında, gönlünün ince yanını örseleyen hicranı yaşıyordu. Belki babası da benzer duygular içindeydi. Tükenmez bir sevgiyle bağlıydı karısına. Hasret'ten önce, dört çocuk kaybetmişlerdi. Doğurabildiği tek çocuğuydu kendisi. Ufacık tefecik bir kız. O sırada on yıldır evliydiler. Baba bir çocuğa duyduğu hasreti, kızına ad olarak takmıştı.

Tek çocuk olsa da nazlı yetiştirilme şansı yoktu. Beş-altı yaşlarından beri kızından özveri bekleyen Eymir Ağa, şefkatli bir babaydı. Gözlerinden uyku akarken kaldırılan bir çocuğu sabahın köründe işe koşmaya gönlü razı gelmese de buna mecburdu. Baba kız evden birlikte çıkıyor, önce güneşi karşılıyor-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lardı. Bu törensel seyri karısıyla yaşamayı ne kadar çok arzuladığını anlatırken gözleri yaşarıyordu babasının.

Hasret'in, karı koca arasındaki suskun gerginliği fark edişi o günlere rastlıyor. Onların sohbet ettiklerini bir kez olsun görmedi. Annesi hastaydı, sinirliydi, vara yoğa ağlıyordu. Evin üst katı kullanılmazdı o zamanlar. Alt kattaki büyük baş odada sürerdi yaşam. Annesinin ender olarak soğuk ve uyur gibi hafif sesle sorduğu sorularını, babası heyecanla ve gereğinden fazla uzatarak cevaplardı. O zamanlar anlamlandıramazdı bu gerginliği. Yıllar sonra, bir suçlu ile bir intikamcı arasında yaşadığını çözebilmişti. Sevgisizliği apaçık bu evde Hasret, fazla konuşmamaya alıştı.

Gökyüzü gecenin rengini soyunup açıldığı sırada, baba kızının saçlarını okşayarak uyandırıyor, birlikte değirmenin sol yakasındaki eğimli çayıra gidiyorlardı. Bacaklar bayır aşağı uzatılıyor, biri iri, biri minicik iki çocuk gibi sevinerek güneşin doğmasını gözlüyorlardı. Tam karşılarında karanlıklardan sıyrılmakta olan taş değirmen, sol yanlarında çizgileri belirsiz uzak tepeler vardı. Güneş oradan doğacak, gözlerini kamaştıracaktı.

Gün içinde bitirilmesi gereken işler her zaman çoktu. O yüzden, güne sevinçle başlamanın gücüne inanırdı babası. Bir tür dua etmek sayardı güneşin yolunu gözlemeyi.

Hasret, doğduğu bu evdeydi hâlâ. Hâlâ sık sık yanında babası varmış gibi güvenle güneşin doğmasını gözlüyordu. Bu artık yalnız sürdürülen bir kutsamaydı onun için. Kocası böyle törenleri anlamsız buluyordu. Bir karınca, bir arı kadar çalışkan erkeğiydi evin.

Hasret, bayırın yukarısındaki düzlüğe yapılmış küçük ahıra girmeden, babası da değirmenin bitmez işlerine başlamadan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

önce, kızının her sabah duymaktan hoşlandığı kalın sesiyle; "Allah'ın saçtığı nimetlere hamd ederiz. Bunun üstüne bir de dünya güzelliklerinden pay lütfettiğini hiç unutmayalım" derdi.

O, lütufların oluşturduğu sevinci yaşamayı hiç unutmazdı.

Eski günlerin çimenlerinin bile farklı olduğunu düşünmeden edemeyen bir insandı şimdi. Babası öldüğünden beri kimse oturmuyor yanı başında. Kızını, Sacide'yi uyandırmaya kıyabilse... Kıyamıyordu. Demek babası Hasret'ten daha güçlüymüş.

Çimenlerin üstünde birikmeye başlayan ışınların gecenin şebnemlerini eritip akıtmasını, otların renk değiştirip dikeliş-lerini bile fark ederlerdi babasıyla. Çevrelerini saran tüm yeşillikler de ışığı beklerdi tazelenmek için. Gökyüzü ağardıkça, ağaç dallarındaki kuş cıvıltıları azalır, acemi uçuşların sayısı artardı. Asıl görülecek şey, ta ötelerdeki tepenin en yüksek noktasında çakan günün ilk ışığının, aynı anda, erimiş beyaz ya da birikmiş sarı canlılığıyla yanı başlarında yere konmasıydı. O an baba kız gözlerini kapatır, dünyanın güzelliklerini duyumsarlardı. Taşları kararmış eski değirmenin öte yanında, yatağında sekip köpüren suyun uğultusu, kuş seslerine karışan arı vızıltıları, rüzgâr ıslıkları, salınan dalların hışırtısı, güneşin saçılışı ve sabahla açan çiçeklerin kokusu birbirine karıştığında, babası gözlerini açmadan hep aynı sözleri mırıldanırdı:

"İşte bu... Vatan, farkında olduğumuz şeylerin toplamı. Bir toprak parçası değil yalnızca. Sahiplendiğimiz, üstündeki canlı cansız her şeyle, karnında sakladıklarıyla bizi var eden cennet!.."

Koskocaman bir sözdü bu. Hasret babasının anlatmak istediğini çözemezdi. Yine de her duyuşunda heyecanlanır, bu kez anlar gibi olduğunu yeniden hissederdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Herhalde o zamanlar değil, sonradan, sabah seyirlerini böyle değerlendirmiş olmalı. Günün ilk ışığını yakaladıkları, bir daha yaşanmayacak kadar güzel günlerin içinden geçmekte olduklarını, kim bilebilirdi ki? Babası, olabildiği kadar susulan sabahlarda, kızının tomurcuk gibi kapalı duran içini deşip, iyicil duyguları uyandırmayı başarmıştı. Hasret farkına bile varmadan babasından kendisine akan şefkati, içiyle dış dünya arasındaki barışıklığı; anılarında, teninde, göz ve kulaklarında biriktirecekti. Vatanın ne olduğunu anlayabilmek isterdi. Hâlâ istiyordu.

Tam da o günlerde, vatan bildikleri Bosna vilayetinde, tımar sahiplerine, çiftlik ağalarına isyan eden aç Hırvat ve Hıristiyan Boşnak köylülerin verdiği sıkıntılar artmıştı. Onların dertleri bitmek bilmiyordu. İsyanlar bir süre tarla yangını gibi hızla sürüyor, İstanbul'dan gönderilen komutanlarla, beylerle kanlı biçimde bastırılıyordu. Yangın böyle söndürülemiyordu aslında. Hiçbir sıkıntının çözülmesi için çaba gösterilmiyordu çünkü. Kan korkusuyla oluşan sessiz hareketsizlik, üst üste biriken kini ve düşmanlığı keskinleştiriyordu.

O zamanlar babasının anlattığı olayların benzerlerini şimdi kocasından dinliyordu Hasret. Sanki eski günler geri gelmiş gibiydi. Bu kez anlatılanların anlamını çözebiliyordu.

Eski günlerde, güneş bir mızrak boyu yükselene kadar babayla kızın içleri yeni sabahın verdiği güçle dolmuş oluyordu. Hasret artık bacaklarını toplayıp yekinebilirdi. Babasının parmaklarına yapışabilir, onları bütün gücüyle sıkıp, ahıra seğirtebilirdi.

Babası, kızının iyimser yapısını, onun engin dünyasına girerek kolayca yakalayabilmişti. Hasret, keçilerin sorumluluğu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nu üstüne alırsa, sabah ve akşam yapılması zorunlu işler biraz azalacak, babası daha uzun süre hasta karısıyla ilgilenebilecekti. Hasret, babasının sıkıntılı halinin zaten farkındaydı. Günün ne kadar sıkışık geçeceğini ikisi de biliyordu. Doğacak güne karşı susarak oturabildikleri şu anlarda bile, sırtladıkları torbalar kadar sessiz ve yoksul kadınlar değirmene gelmiş, sıraya girip taşların uğultuyla dönmeye başlamasını bekliyor olmalıydılar.

"Elindeki şeylerin değerini bil, sana ulaştıkları için şükret."

Hasret, babasının bayır aşağı inerken söylediği bu sözleri çok anlamsız buluyordu: "Elindeki şeyler!"

Elinde ne vardı ki?

***

Otuzlarındaydı. Belki biraz daha genç; nasıl bilsin? Aradan yirmi-yirmi beş yıl geçmiş olmalı. Şimdilerde babasının öğütlerinin anlamını biliyordu: Azla yetinmeyi, ailesi için fedâkârlık etmeyi, öğrenilenlerin, anıların insanı olgunlaştırdığını... Acının da sevincin de gelip geçer olduklarını, kırılmaların ardından insanın kendini onarabileceğini, yeniden dik durabilme gücünü kazanacağını...

Hayatın canlılara hangi yoldan çullanacağı bilinemezdi çoğu zaman. Yine de sorunlarla nasıl başa çıkılacağı öğrenilebilirdi. Böylesi ustalığın şart olduğunu bunca yüz yıllık Osmanlı unutmuş muydu yoksa? Hep kanla kılıçla korkutulabilir miydi insanoğlu? Hasret kocasından, çarşıdaki esnaf arasındaki sürtüşmeleri her gün dinliyordu. Anlaşmadan, dayanışmadan çok öfke ve dalaşma vardı. Taşraya çıktıkça artan bir düşmanlık. Eskilerin gücü, adaleti tevatür müydü yoksa dünya değişmiş, insanlar ona uyarak düşmanlığı mı yeğlemişlerdi?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu soruların cevabını olayların içinde olanlar bile veremiyordu. Hasret'in o akıllı, okumuş kocası bile...

Daha o çocukluk çağlarında, gün içinde annesinin vızıldayarak ilettiği isteklerini yerine getirmekten bıkıp dışarı kaçtığında, değirmene zaman zaman analarıyla, bacılarıyla gelen kız-erkek çocuklara rastlıyordu. Onlar dış dünyadan geliyorlardı. Çiftlikler, köyler, kasabalar... Hocalar, medreseler, tekkeler... Her ırktan ve dinden köylüler, ırgatlar, korucular... Biraz daha uzak duran askerler, tahsildarlar, emanetçiler, öşürcüler... Kimse ötekini sevmiyordu. Aralarındaki bağlar kavga ve anlaşmazlıklarla zayıflıyordu. Kan davası, toprak davası, hak davası güdülüyordu. Müslümana da reayaya da zorluk çıkaran idareciler vardı. Kendilerini düşünen, haksızlık yapmaktan çekinmeyen zenginler, inatçı ve tutucu dindarlar, içleri nefret dolu soylular...

Her konuşulan, Hasret'in dünyasına aynı boyutla giriyor, orada tek tek yıldızlar gibi bağlantısızca dolaşıyordu.

Ender zamanlarda annesinin kendisine anlattıklarını yaşamı boyunca unutmamak üzere belleğine yazdı. "Feleğin sillesini yediğini" söylediğinde, Hasret onun bu hikâyeyi anlatmasını beklemişti. Bunu sorduğunda fena halde azarlamıştı annesi:

"Sille diye bir hikâye olduğunu da nereden çıkardın, aptal kız!.."

Hasret annesinin güvenini yitirdiğini anladı. Yapacak bir şey var mıydı kendini bağışlatmak için?

Biraz uzağa, yere oturdu, kollarını dizlerinde kavuşturdu. Şimdi kendini yatağa bırakmış olan annenin bembeyaz tenininden yastığa akan iri gözyaşlarını seyrediyordu.

"Evlenmenizi mi anlatacaktın bana? Onu mu yanlış anladım?"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Sesini çıkarmadı annesi. Islanan yastığının üstüne serili saçları nasıl da donuktu.

Ardından babasının gözlerine bakamadığı kırgınlık günleri yaşadı Hasret.

Eskiden olduğu gibi sevinçli sabahlara uyanmıyordu. Babasına salt onu konuşturmak ve sesinin tınısını dinlemek için sormaya alıştığı soruları sormuyordu. Gözleri hep uzaklara bakıyordu. "Feleğin sillesi... Feleğin sillesi." Uzakları görmüyordu insan. İster önüne baksın, ister ardına... Babasına sorsa, belki onu da kızdırırdı. Eskiden konuşmaları günlük hayata dairdi. Kendisi için önemliydi yine de. Şimdi daha önemli soru vardı kafasında. Evleri normal mıydı? Hayatları herkesin evlerindeki hayata benziyor muydu? İnsanlar hep sessiz ve neşesiz miydiler evlerinde? Bazen içinden keçi yavruları gibi sıçramak geçiyordu ama... Hep babasını yahut daha çok annesini kızdıracağı korkusuyla ürküntü içindeydi. Bu da normal miydi? Her sabah doğan güneş, Milyaçka Nehri'nin vadiden geçen küçük kolunun çağıldarken yansıttığı ışıklar, yani buna benzer şeyler evin içinde yaşanamaz mıydı?

Bunları soramıyordu. Dile getiremediği daha ne kadar çok şey vardı: Dağlardan inerken gürültülü, düze gelince, akşam hüznünü uzun yolculuğuna katan dingin dere sesi... Çevreyi saran gürbüz yeşillikler, sürüp giden kuş ötüşleri, boş bir zaman bulduğunda koşup kucağına atladığı ninesinin yanık türküleri... Hasret'in dünyanın dışında kalan yaşamında, kendisine rüya gibi gelen güzelliklerdi.

Harman kaldırıldıktan sonra bütün gün ve çok kez gece de süren öğütme işi erkeklerindi. Ama kışı atlattıktan sonra ekmeklik unu biten, harmanlar kalktığında borcunu ödeyebilecek

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yoksullar çoğu kez kadınlardı. Bükük boyunları Hasret'in içini acıtırdı... Değirmencinin hakkı her zaman taşların arasından ılık ılık dökülen unlarla ödenirdi. İki koca taşın arasında ezilen ve dar bir ağızdan torbaya dökülen un beyazdı, sarımsıydı, esmerdi. Ödeme kuralları kim bilir kaç kuşaktan beri değişmemişti. Para geçmezdi burada. O yüzden hak da geçmezdi. İş bittiğinde, değirmenden ayrılmadan önce, torbaların içine sokulan sahanla alınıp, değirmencinin payının toplandığı ağzı açık çuvala aktarılan unlar.

Asla aç kalmayan değirmenci aileleri...

Sonbaharla kış arasında, Milyaçka'ya katılmadan önce, bu değirmenin gücünü veren derenin sularının çağıltısı kesilirdi. Değirmenin taşları yorgun ve isteksiz döner, unlar, fıskiyesi bozuk havuz suları gibi halsizce alttaki taşın oyuğundan azar azar dökülürdü. Baharda ise köpüklenerek. Neredeyse çıldıran güçlü akışın tersine arpa, buğday, çavdar, yulaf, mısır getirenlerin yükleri hafiflerdi. Çuvallar torbalarla yer değiştirir, onlar da kışı zor geçiren sarı benizli kadınlarla, pırtık giysilerinin altında kemikleri belli olan çocukların sırtlarına vurulmuş olurdu...

Hasret, babasının değirmenci payını almamasını gönlünden geçirirdi. Başları güllü yazmalarla örtülü genç kadınlar; düz, gösterişsiz, tek renk ve su gibi akan düğümlerden oluşmuş oyalı örtülerle saçlarını öylesine örtmüş orta yaşlı yorgun kadınlar ve siyah eşarpları, koyu renkleri bozarmış bollaşmış giysileriyle, bakışları yere dikili Hıristiyan kadınları... Tümünün iç paralayan yorgunluğunu görmemek olanaksızdı.

Ama... Hasret'in işi hiç durmayacakmış gibi çalışan değirmende değildi. İnsanın, hayvanın, toprağın terleriyle içleri dolmuş başak tanelerinin uzağında, keçilerin ahırındaydı. Ahır,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

başka hayvanlar da olur diye yapılmıştı ama... Bir yaşlı eşek bile alamamıştı babası. Aşağıdaki suyun fıkırtısını kesen, döndükçe gıcırdayan ağır taşların sesiydi, küçük ahıra ulaşan... Hasret'in midesi keçilerin yanına her girişinde bulanırdı. Keçi idrarının keskin, yakıcı kokusuna dayanamıyordu. O yaşta çaresizliğin sabır gerektirdiğini öğrenmişti. Her şey geçiyordu işte. Temizleme işinden tiksindiğini babasına söylemediğine iyi ettiğini düşünürdü. Mevsimlere ve bayramlara göre, sayıları dört ile altı arasında değişen keçileri sağmayı becerebiliyordu artık.

Kışları iş zorlaşıyordu. Keçiler kapalıydılar. Onları beslemek için kuru ot, saman, kepek taşımak, donmuş atıkları kazıyıp, yumuşatıp sonra temizlemek hiç kolay değildi.

Ahırın zeminini kaplayan samana karışan gübre kokusu hayatın yükü değil de cezası gibi geliyordu. Kovasını koyup ilk keçiyi yakınına çektiğinde kustu kusacaktı. Huzursuzluk mu? Belki değil ama ona benzer bir duygu. Hayvanın dolgun memelerine elleri değdiğinde hayvandaki gerginliğin geçiverdiğini algılardı. Önce birkaç kez boş çekişler, ardından... Parmaklarının basıncıyla fışkıran hayattı süt. Babasının kendisine öğütlediği hayatın öylesine, bilinçsizce akıtılacak şey olmadığının farkına varışıydı. Sağma işi hoşnutluk veriyordu. Beyaz, sıcak, kokulu sıvı ellerinin ikişer parmağı arasından sağıldıkça, gönlünün tam ortasına yaşamın nimetlerinin sevinci düşüyordu. İşi bittiğinde, bir kova dolusu köpüklü bir güzellikti eve taşıdığı. Ekmeklerinin yanına katık.

Yine de, kışın işi zordu. Bayır buz tutuyordu. Keçiler bile kayıyordu bayırda. Baharda insana yumuşak eğimli gibi gelen yol kışın sanki dikleşiyordu. Güneş çoğu gün sisin, karanlık kar perdesinin ardında kalıp gözden yitiyordu. Her yer kara buz.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Değirmenin işi giderek azalıyor, sonra hepten duruyordu. Duvara bitişik olarak sabitlenmiş su çarkının kollarına takılı kovaların rengi karaya dönüyor, demir aksam donup birbirine sımsıkı yapışıyordu. Hasret, cinlerin her birinin o karanlık kış günlerinde kovaların içine yerleştiğini, dolap dönmeye başladığı anda onların dışarı fırlamak için beklediklerini düşünüyordu.

Korku... Dışardan gelecek tehlikenin bilince ilk vuruşuydu bu sanrı.

Değirmenin içerisinde sessizliğin ve karanlığın hükmü gece gündüz sürerken; iki katı kaplayan öğütme sisteminin parçaları: hazne, üst kattan aşağıya uzanan oluklar, alt kattaki değirmen taşları... Her yana yığılı bir sürü çuval, tarım araçları... Kışın karanlık yalnızlığında tekinsiz bir yerdi değirmen. Yalnızca kapısından ışık alan bu susturulmuş yerde, bilinmez yeraltı, yerüstü yaratıklarıyla, boy boy farelerin oradan oraya soluyarak, tıkırtılar çıkararak hareket ettiklerini biliyordu. Farelerin görünmez yaratıklardan korkmamalarına şaşarak!

***

Ninesi kışları gelirdi.

Her seferinde bu kışın, önceki yıllardan daha soğuk ve ürkütücü olduğunu söylerdi. Hasret onaylar, ona bütün kalbiyle inanırdı. Yalnızca oydu Hasret'e sorular sorup cevaplarını almakla yetinmeyen. Sevgisini belli etmeyi bilirdi.

Onun anlattıklarını dinlerken gözlerini ağzından ayıramazdı kız. Yalnızlığını kovalayan dişsiz bir yaşlı melek olarak düşünürdü ninesini. O gelince, küçük odadaki yalnızlığı biterdi çünkü. Ninesi Hasret'ten önce yatağa girer, biraz ısıttıktan sonra torununu çağırır, koynuna alırdı. Kışlar soğuk ve karanlıktı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İş yapmak çok zordu. Ninenin koynu ise sıcak. Üstelik, gönlünün çektiği kadar şımarabildiği tek kişiydi o.

On yaşına bastığı günlerde, babası artık büyümüş sayıldığını söyleyerek evin yemek bulaşık gibi işlerini de yüklenmesini istedi Hasret'ten. Annesi hâlâ hastaydı. Hayatı, ocaklı büyük odanın içinde, hatta yalnızca yatağında geçiyor denebilirdi.

Keçilerin sorumluluğuna evin işleri de eklenince, Hasret fazlaca zorlanmaya başladı. Bunu babasına söyleyemezdi. Tek beklentisi ninesinin erken gelmesi.

O sıralarda annesinin hemen Saraybosna'nın yakınlarında sanatoryum denilen özel hastanelerden birinde sağaltılmasının mümkün olduğu söylendi. Hasret şaşkınlıkla dinliyordu. Böyle şey olabilir miydi hiç? Yabancı –herhalde Nemçeli olmalı, çok uzundu, çok sarıydı– hekim getirmişti babası. Daha önceleri de pek çok hekim gelmişti eve. Şimdi bu hastalığın temiz hava ile, iyi dinlenmekle ve iyi beslenmekle düzelebileceği gerçek olabilir miydi? Babası sessizce dinlerken, annesi yakınıyordu: Dört yanları sular, ağaçlar, yani bol nemle çevriliydi. Bu hava, evin içine ölümün kokusunu salıyordu. Hastalığın mide bulandıran kokusunun kendisi de farkındaydı. Yine de gâvur ellerine gidip orada ölmeye razı olmayacaktı.

O ara babasının doktora bakışını gördü: Gözleri ıslanıp parlamış, iki eli çaresizlikle yanlara açılmış.

Doktor, çağanın önüne çömelmiş bulaşıkla uğraşan Hasret'in yanına gelip anneye ayrılan kapların nasıl yıkandığını soruyordu. Kumla ovulduktan sonra yumuşak killi suyla yıkanan kaplar rafa yerleştirilmiyor, yayvan sepetin içine dizilip güneşte kurutuluyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Hasret'in sırtını okşadı doktor. Onu bir mindere oturtup, entarisinin üstünden sırtını, göğsünü dinledi, ağzını, boğazını yokladı. Bir şey okunmuyordu yüzünden. Konuşmadı adam. Hasret niye yoklandığını anlamadı. Baba ile dışarı çıktılar. Biliyordu, Eymir Ağa adamı geçirecek, odaya dönecek, ağzı kilitlenmiş olacaktı. Nasıl olduğunu, neler konuşulduğunu merak etmeyen annesi duvara dönüp gözlerini kapatmış, uyuyormuş gibi yapıyor, kocasının konuşmasını dinlemeyeceğini belli ediyordu.

Onların ilişkilerine dair her şeye tanıktı Hasret. Bir-iki yıl öncesine kadar annesinin bedeni hâlâ güzeldi. Artık o beden ağır ağır erimiş, takırdayan kemik yığınına dönmüştü. Güzel yüzü de erimişti. İnce soluk derisi belirginleşen yanak kemikleri üstünde fazlaca pembeydi. Derine kaçan gözlerinin mavi-yeşil çakımları parlamıyordu ama hâlâ iriydiler.

Babası artık ayrı yatakta yatıyordu.

Buz gibi batı rüzgârları esmeye başladığında Hasret, yaşamanın önemsenme nedenini anlamadığını düşünüyordu. Yalnızca iş ve uğraş vardı yaşamakta. Bir de gelecek korkuları. Anne ölebilir, baba yeniden evlenir, Hasret bir yük hayvanı gibi çalışıp dururdu. Şimdilerde baba kızın sabah nemini, gün ışığını, boy boy çiçekleri, karlar erimeden baş veren yeşillikleri, dolgun başakları fark ettikleri yoktu.

Nine geliyordu. Baba, her zamanki gibi Hasret'le birlikte bu mevsimde hüzünlü bir sessizlikle akan Milyaçka'nın kolu olan dereye bakan küçük odayı boşalttı. Kireç söndürdü. Odayı badanaladı. İki gece sonra nine, mis gibi kokan odada, tertemiz döşekte Hasret'i, bebekliğinden beri yaptığı gibi koynuna saklamak istedi. Uzayan bacaklarıyla kollarını eskisi gibi bacakları ve kolları arasına sıkıştıramayınca onun "eşek kadar olduğu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nu, artık daha da büyümemesini" söyledi. Aslında, büyüdükçe kavruk kalacağı belli olan kız için yüreği titremekteydi. Hasret onun geldiği, koynuna aldığı eski zamanlardaki gibi derin kış uykularına düşmeye başladı. Sabahları mutlu tembelliğiyle uyanamıyor, uyansa da kalkmaya üşeniyordu. Ninesinin işlemeli köyneklerinden akıp gitmiş memelerinin saldığı belli belirsiz lavanta kokusundan kopamıyordu.

***

Nine, kendisinden yalnızca birkaç yaş küçük olan üvey oğlu Eymir Ağa'nın evine her girişte huzursuzluğunu belli ederdi. Duygularını içinde saklamayı beceren türden bir insan değildi. O an düşüncesi neyse onu uluorta ortaya savuruverirdi. Ağzından çıkan her sözün mutlak doğru olduğuna inanan, hata yapabileceğini aklına getirmeyen, düşünmeyi pek de sevmeyen bir kadındı.

Annesi, onun bu halinin kendini kaynana saymasından geldiğini söyler, ardından kıs kıs gülerdi. İkisi de birbirlerinden hoşlanmadıklarını açıkça söylerlerdi. Kavga etmezlerdi. Önemsemezlerdi birbirlerini. Nine, Hasret'ten başka kimseyi önemsemezdi evde.

Üvey oğlunun yaptığı işten nefret ederdi. Canlı suyla oynamak, onu emrine almak netameli bir davranıştı. Suyu, yatağından koparıyor, ket vuruyor, böylece günah işliyordu. Suyun kaderi, insanın tasavvur bile edemeyeceği kadar bilinmez, büyük güçlere bağlıydı. Değirmencilik, canlı suyu, bütünlüğünden ayıran yanlış tutulmuş bir işti. O yüzden su değirmeni işletenler iflah olmazlardı. Canlı örneğiydi Eymir. Kaç yıldan beri çalışıyordu. Yine de durumu bir türlü düzelmiyor, böylece eşeğin kuyruğu gibi uzayıp kısalmadan öylece duruyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ninenin anlattığına göre orta yaşa gelene kadar Eymir Ağa onun bunun yanında toprak işçiliği yapmış, evlenememişti bile. Sonra hazine aramaya başlamış, yıllarca "kuyruğu bacaklarının arasına kıstırılmış sokak itleri gibi serserilik etmişti." Bosna Sarayının yakınlarında bulduğu defineyi kimselere danışmadan götürüp Nemçelilere satmış, eline geçen parayı toprağa değil, değirmene yatırmıştı. Kıymet bilmezlik ruhunda değil, kafasındaydı onun. Bu işi yapacak bir sürü gâvur yahut Yahudi mi yoktu Saraybosna'da?..

Büyüklerini saymamış; analığına, ağasına, danışmamıştı. Kazandığı haram! Paranın getirdiği şımarıklıkla, bir de kız kaçırmıştı. Kızıl saçlı bir Pomak kırması. "Bir solucan... Aha, içerde tembel tembel yatan oydu!"

Şu kuzucuğu doğurduktan sonra iflah olmamıştı. "Hastalık yapıştı doğum yüzünden" diye yalan sözler dolandıydı evde. İnanmıyordu ona. İlletliydi gelini. Sağlam görünürken de öyleydi. İllet insana bir suçun cezası olarak yapışırdı! Kopasıca kafasını bir kez örtülü görmemişti bunca yılda. Soyunda sopunda bir bozukluk yoksa Müslüman kadını olmayı kabullenmiş biri baş mı açardı? Külahına anlatsın! Gizli din taşırdı bunlar. İnsanın soyunu bozarlardı.

Hasret, gelini hakkında hep böylesi ağır sözler eden ninenin, kışları evine geldiği –hem de üvey olan– oğlundan hiç cevap almamasına şaşıyordu. Dudaklarına zoraki takılı olan gülümser duruşla onun öfkesini bir kez daha döküp saçmasını, yorulmasını bekliyor gibiydi baba. Hasret, ninenin, aklına gelen, dilini kaşındıran her sözü tartıp ölçmeden savurduğunu duyuyordu. Babasının parası olmamasının nedeni evde bilinen bir şeydi. Bunu aslında nine de biliyordu. Eymir'in karısını sağalt-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mak için hiçbir masraftan kaçınmamasıydı neden. Nine artık başka bir terane daha tutturmaya başlamıştı: "Hızla büyüyen bir kız çocuğu vardı. Karısı kadar kızına da borçluydu Eymir Ağa!"

Bu uzun suçlamalar her seferinde Hasret'i ağlama noktasına getirirdi. Onun kafasında yarattığı kadının annesiyle hiçbir ilgisinin olmadığını görmüyor muydu? Gerçekten hastaydı anne. Güzel havalarda günışığı yüzünü yıkasın, can bulsun diye giyinir örtünür, evin önündeki ceviz ağacının altında otururdu. Hasret, onun bembeyaz dingin yüzüyle, herkeste şefkat uyandıran bükük boynuyla meleğe benzediğini düşünür, soluk almaya korkarak annesini seyrederdi.

Beklenen son gelmiyordu. Annesi ağrıları ve öksürüğü yüzünden hiç uyuyamıyordu. Ağzından kan geliyordu. Göreni perişan eden yılgın bakışları vardı. Hasret gözlerini nasıl kuru tutabilsin? Ona bakarken gözleri sürekli ıslanırdı. Babası o yaz değirmeni ta uzaklardan, Vidin'den gelen genç bir adama emanet etmiş, zamanının çoğunu karısının baş ucunda geçirmeye başlamıştı.

"Senden gözümü alamıyorum diye kızma. Seni içimde biriktirmeye uğraşırım."

Gözlerini kırpmadan karısına bakıyor, onu şefkatle okşuyordu. Annesi, hemen hiç konuşmuyordu. Başını yastığa bırakıp gözlerini kapadığında Eymir Ağa kendini dışarı atıp keçiyollarında, su basmış ıslak çayırlarda başıboş dolaşıyordu.

Ramazandı. Babası, şehirden epey uzakta olduklarından her zaman katılamadığı teravih namazındaydı. Ninesi, bayramı geçirmek üzere öz oğlunun yanına gitmişti. Haftaya bayram. Annesi uyuyor gibiydi. Bayram için evde hiçbir hazırlık

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yapılmamıştı. Hasret böyle bir hazırlığın olması gerektiğini ninesinden öğrenmişti. Hayatları her günkü gibi sessiz, neşesiz. Annesinin elmacık kemikleri damar damar kızarmış, üstünde terler domurlanmıştı. Halsizlikten gözleri kayıyordu... Hasret köşedeki mindere oturmuş, küçük masanın üstüne lambayı yerleştirmiş, ninesinin öğrettiği rişliyö işiyle elindeki hasse üstünde papatyalar açtırıyordu. O sırada annesinin halsiz, küskün sesini duydu. Hayatın soğurup aldığı gücün eksikliğiyle, fısıltıyla sesleniyordu.

Hasret yatağa yaklaştı. Hastanın alnına koyduğu sirkeli bez, yüksek ateşten neredeyse kurumuş. Onu alırken, annesi bileğine yapıştı:

"Sonunda yalnızız. Bir gün seninle konuşmam gerektiğini biliyordum. Bu gece fırsatımız var. Her kız anasının yazgısını bilmeli. Benim için başka bir zamanı beklemek mümkün değil. Bir ananın kızına vereceği hayat dersi o kadar az ki. Seni cahil cahil ortada bırakırsam, gittiğim yerde başka ateşlerde değil, kendi alevimde yanarım. Ben... Bu dünyada çok yandım. Öbür yanda ruhum huzur istiyor."

Hasret soracaktı, ne soracağını bilemedi. Ağzı açıldı ve kapandı. Sirkeli suda ıslattığı bezi katlayıp hastanın alnına koydu. Yorganını düzeltmek isterken, yastığın bir köşesinde yapışıp kalmış peltemsi kanı ve yayılmış lekeyi gördü. Kıpkırmızıydı ve nedense, yediveren gül demetini çağrıştırıyordu görüntüsü. Önemsemiyormuş gibi, yorganı yukarıya çekti. Kendisini yakalayan şey, hastalığın sasımış kokusu, çürümüş ciğerin görüntüsüydü. Yapmak istediği tek şey odadan kaçmak. Ne söyleyecek ki annesi? Konuşmayan kadındı o. Gülmeyen, hareketleri olabildiğince az, ateşi sönmüş bir ocak külü gibi solgun.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Dayanamayacak, kusacaktı. Hızla yatağın yanından kalkıp kapıya koştu, çömeldi, derin soluklar aldı. Annesinin konuşmasını istemiyordu. Madem bugüne kadar susmuştu; şimdi de konuşmasın.

Ama dönmeliydi. Yatağın kıyısına oturdu. Annesinin omuzlarından kayıp sırtına yığılmış şalı başını da koruyacak biçimde omuzlarına örttü. Zaman kazanmaya çalışıyordu. Gözleri birbirine değmesindi. Farkındaydı, annesinin gözleri kızının yüzüne kenetlenmişti. Ağır ağır kolundaki Trabzon işi, hasır örgü altın bileziği çıkardı, kızının koluna taktı anne. Hasret ondan gelen bir şey istemiyordu. Anne, bu dünyanın kendisi için bittiğini mi söylemek istiyordu acaba?

Odada dolaşan ağır kokulu bir duman yığını mı vardı? Annenin hasta ciğerlerinden kopan solukların oluşturduğu, bir süre asılı kalıp sonra yere çöküp yapışan bir şey? Veda ânıydı bu. Ayrılık böyle ortamlar yaratıyorsa, hayatı boyunca bir daha hiç kimseyle vedalaşmayı göze alamazdı. İncecik bileğinden kayıp düşmeye hazır bileziği hiç farkında olmadan öbür eliyle sertçe tutup pazusuna kadar yukarı çekti.

Annesi, kızındaki yılgınlığı görmüyormuş gibi yastığının altından dürülü küçük bir peşkir çıkarıp kızına uzattı. Hasret dokunamıyordu. Bakıştılar. Kız başını olumsuzca iki yana salladı: "Hayır!" Anne titreyen elleriyle onu da açtı: İçinde, herhalde yüzgörümlüğü olarak verilmiş bir çift elmas küpe ile yüzük vardı. İlk görüşüydü onları. Demek annesi hiç kullanmamış.

"Ne istersen yaparsın. Senin işine yarar belki. Benim için hiç değeri olmadı."

Babası adına içi kıyıldı Hasret'in. Yalnız kalmak, bağıra bağıra ağlamak istiyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ne odada, ne dışarıda ses vardı. Peşkir ikisinin arasında duruyor, annesi az doğrulmuş, sağ kolunu lekeli yastığa dayamış oturmakla yatmak arasında konuşuyordu. Hasret ilk sözleri duymadı, yahut anlamadı. Kulağında yankılar birbirine ekleniyordu.

Rumeli'nin kıyıcılığını ilk kez annesinden duyuyordu.

***

Eymir, uzaktan âşık olduğu Asiye'yi evlerinin kapısını bacasını devirerek kaçırmıştı. Arnavut eşkıyası gibi evi basan üç kişiye karşı koymaya çalışan annesini kıyasıya dövmüş, evi ateşe vermişlerdi.

Babasını hiç hatırlamıyordu. Anadolu'dan göç etmiş bir Yörük olduğunu söylemişlerdi. Bektaşi bir Yörük. Yunanlıların Osmanlı'dan kopmasını getiren savaş sırasında şehit düştüğü söylenmişti kendisine. Annesi Pomaktı. Anne kız iki su damlası gibi birbirine benzerdi.

Daha öncesinde, aylarca ardında dolaşarak Asiye'yi evden çıkamaz hale getirmiş, yakaladığı her yerde önce yalvarmış, sonraları habercilerle tehditler savurmuştu.

Günlerden bir gün, talihi tatsız bir oyun oynamış, Eymir kızı derede kilim yıkarken çıplak bacakları, omuzlarına düşmüş örtüsüyle kahkahalar atarken görmüştü. Görmez olaydı.

O günden sonra evlerinde huzur bırakmamıştı. Ne sığınacak bir yakınları vardı ne de devlete baş vurmaya cesaretleri. Devlet ne yapardı, onu da bilememişlerdi ya. Başka yere kaçma şansları yoktu. Asiye nişanlıydı. Nişanlısı Hersek Yetimler Okulu'nda mubassırdı.* İlerde öğretmen bile olabilirdi. Beşik kert-

*) Eski sözcüklerin anlamı için kitabın arkasındaki Sözlükçe'ye bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

me söz kesmişti babalar. İki yakın arkadaştılar zaten. İkisi de Yunan savaşından geri dönememişti. Asiye, dünyada bir kişiye, nişanlısına âşık olmuştu. Annesi, Eymir'in zorlamalarından bîzar kalınca erkek tarafıyla konuşmuş, düğünü derneği bırakıp nikâhı çabuklaştırmalarını istemekten başka çare bulamamıştı.

Üç ay kadar önce birdenbire ortaya çıkan, sürekli olarak çevresinde dolanan, bakışlarıyla rahatsızlık veren dağ köylüsü kılıklı o orta yaşlı adamdan nefret ediyordu Asiye. Nesine güvenip nişanlı bir kızın peşinde dolanıyordu?

Âşık olmuşmuş. Batsın onun aşkı...

Ricaya rağmen oğlan tarafı ağırdan mı almıştı? Belki de Eymir Ağa onları da tehdit etmişti. Orasını bilemiyordu. Korktukları gerçekleşmiş, Eymir arkadaşlarıyla birlikte bir perşembe gecesi evi basmıştı.

O gece yaptıklarının insanlıkla ilgisi yoktu. Eymir Ağa Asiye'yi saçlarından sürümüş, kurbanlık gibi atının üstüne yüzükoyun atıp yumruklamış, Milyaçka'nın kıyısında insansız bir çayırdaki terk edilmiş kulübede iki gün bağlı ve aç susuz esir tutmuştu. Yoksunluklarla, en çok da kurtuluş umudunu yok ederek terbiye etmişti genç kızı. Ardında kalakalan annesinden bir daha haber alamamıştı Asiye. Beklentilerinden ve sevdiklerinden koparılmış, istemediği koşullarda, sevmediği bir erkekle yaşamak zorunda bırakılmıştı.

Zamanla, haksızlık yapanı cezalandırmanın mümkün olduğunu anlamıştı. Hayatında ilk kez ayaklarının suya erdiğini, intikam duygusunun içine saldığı soğuk ve süreğen hazzı yaşama şansı olduğunu düşünmüştü. O günden sonrası, evliliğine dayanabilmesini sağlayan cezayı sürdürmekle geçmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bundan pişman olmamıştı. Yaptığı hiçbir şey, iki günlük mahpusluğu sırasında çektiği acıyı ve umutsuzluğu silememişti. O yüzden kocasına duyduğu nefret hiçbir zaman azalmamıştı.

Hasret'in yüzündeki dalgalanma, kızın, duyduklarından acı çektiğini gösteriyordu. Anne ansızın sustu. Kesik ama kriz halinde süren öksürük faslını geçirdiler. Sonunda, ağza kapatılan bezin kenarlarından sıçrayan iğne başı kadar küçük damlacıklar, değdikleri yerde yayıldı. Kız, annesinin elini, ağzını sildi. Buruşuk kanlı bez nasıl da ağır bir koku salıyordu. Hasret dışarı çıktı. Karanlıktı, soğuktu, ötede değirmen karanlığın içinde büsbütün büyük görünüyor, dışarıya dalgalı zayıf bir ışık sızıyordu. Çıra ışığı olmalı. Babasının yanına aldığı ve kızın daha görmediği yardımcısı. Değirmenin suyunun gidiş yönüne bakan tarım yedek parçaları bulunan arka odada kalıyordu.

Dinledi: Ayak sesleri duyabilse. Bu çayırlıkta ayak sesleri duyulmaz ki. Babası gelmiyorsa, yeni gelen yardımcı, o da olmazsa, herhangi bir yabancı da gelebilir. Annesiyle odada kalmak istemiyor. Sanki tüm gövdesi onun saldığı çürümüş kanın kokusuyla sıvanıyor.

Babası, şu içinde bulunduğu ânı sezip gelse. Annesinin anlattıklarının onun hasta kafasından çıkmış gerçekle ilgisiz sözler olduğunu söylese hemen inanacaktı, hemen. O zaman odaya dönebilirdi, kokuların her türlüsüne dayanabilirdi. Duyduklarını hayatı boyunca kimseye açmazdı.

On iki mi, on üç mü, tam bilemediği o yaşlardaydı.

Hava buz. Otlar, ağaçlar bile donmuş.

Kapıyı kapatmamış meğer. Oda buza kesmiş. İyi olmuş. Kanın kokusu azalmış.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

"Öyle işte yavrum" diye seslendi annesi:

"Onun işkencesine dayanmaktansa, ona işkence etmenin belki de kinimi soğutacağını düşündüm. Kararımı açık açık söyledim: Seni hiçbir zaman sevemem. Ama senin yüzünden ölmek de istemem. İmamı, şahitleri getir. Evet diyeceğim."

Yüzü gözü, gövdesi yara içindeyken kapının ardında durmamış, karşılarına başı açık çıkmıştı şahitlerin. Evlenmeyi kabul ediyordu. Hiçbir hak isteği olmayacaktı.

İlk birkaç yıl kocasının koynuna her gece midesi bulanarak girmiş, her sabah ölmeyi isteyerek uyanmıştı.

Hasret'in, kanı çekilir gibiydi. Evde yaşanan düşmanlığın çapını hiç anlamamış. İçi kocasına nefretle dolu bir kadının doğurmak zorunda kaldığı yaşayabilen tek çocuğuymuş. Annesi kim bilir rahminde tutunduğu için ne kadar kızmıştı Hasret'e.

Uzun sürdü suskunluk. Anne ansızın derin bir dalgınlığa düştü. Hasret donmuş gibi oturuyor, kavuşturduğu ellerini, kurduğu bağdaşın çukurunda birbirine yapıştırabilirmiş gibi sıkıp duruyordu. Şaşkındı, çokça da utanmış... Hangi çocuk sıkıntıya uzun süre dayanabilir?

"Ama herhalde sonradan babamı sevdin. Onun aslında iyi bir adam olduğunu görünce..."

"Hayır. Bu doğru değil. Ama her zaman tahammül edecek gücü buldum. Nasıl uğraştıysam, onu duymamayı, tembihlerini unutmayı başardım. Çoğu zaman söyleyip istediklerinin tersini yaptım. Hasret... Seni bile... Yavrumken, canımın parçasıyken... Babanın tohumundan geldiğini düşünüp, yok etmek istedim."

Şehirden ve insanlardan uzak, değirmenin bitişiğindeki evde yaşamışlardı. İkisi de birbirleriyle ödünsüz savaş durumunu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sürdürdüler. Hasret karı koca arasındaki çekişme yüzünden hocaya bile gönderilmedi. Ninesinden namaz surelerini öğrendi, o kadar. Dışarıda bir dünyanın var olduğunu biliyor ama oralardaki yaşamdan habersiz büyüyordu. Yaşamın herkes için kendilerinin içinde bulunduğu koşullarda sürdüğünü sanıyordu. Üç nokta arasında gidiş gelişlerle sürüp giden bu ortamı o yüzden sevdi. O küçücük mekândaki en küçük hareketleri, yaşamları, değişimleri önemsedi. Ev, çayırlık ve değirmenden ibaretti hayat. Bu yaşına kadar bir köye bile götürülmemişti. Ah, tabii çok şey bilirdi: Bütün otları ve onların tadını bilirdi. Ağaçları, mantarları, sebze yetiştirmeyi, pişirmeyi, kurutmayı, yoğurt ve yağ yapmayı, tarhana karmayı, pekmez pişirmeyi, onları korunaklı yerlerde saklamayı ve una çevrilen ekili tüm tahılların aşama aşama gelişmelerini, gökyüzündeki yıldızları sevdikleri ve önemsemedikleri biçiminde sınıflandırmayı, ay ile konuşmayı, yıldız yağmurlarını gözlemeyi, bulutların biçim ve renklerinden işlevlerini çözmeyi, mevsimleri, kuşların göç zamanını, dönüşlerini, çiçeklerin açma, meyvelerin olgunlaşma aşamalarını, otlardan, söğüt dallarından düdük yapmayı, kamışları öttürmeyi, saplarından hasır örmeyi, kuşlara bakmayı, keçilerin doğurmasına yardım etmeyi, tavuk beslemeyi, yaralananların yaralarını tımar etmeyi, çerçilerden değiş tokuşla sakız, ayna, tarak, baharat ile yazma seçmeyi, kelebeklerle yarışmayı, tosbağayı, kirpiyi sevmeyi, danaburnunu, tarla faresini yok etmeyi, çamaşır, bulaşık, halı, kilim yıkamayı, ev temizlemeyi, duvar ve zemin sıvamayı, istediği zaman düşünmeyi, istediği zaman belleğindeki bütün bilgileri unutmuş gibi yanlış işler yapmayı... Yalnızlığın insanın içini oyan karamsarlığını, kendi kendine konuşmayı, kendine hikâyeler, meseller, masallar anlatmayı... Annelerin evde suskun, ninelerin çok konuşan kadınlar olduğunu...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kendi kendine öğrenmişti.

Babasının ağzından kadınına yönelik olarak sevgi sözlerinden başka söz çıkmazdı. Nasıl da içtendi sevgisi. Bir derin, insanı içine çeken, sonu görünmez, kuyu gibi. Karısını iyileştirmek için her din ve ırktan mutatabbibleri, Nemçe'de, Frengistan'da okumuş doktorları eve getiriyor; kazancının tümünü karısı için harcıyordu.

İçinin kaçtığı uzak diyarlardan annesinin mızmız sesiyle ansızın odaya ve çok acı çektiği geceye döndü.

"Adının Hasret olmasını ben istedim. Babanı, senin adından sonra sözle cezalandırmadım. Hasreti kendine değil, bir başkasına duyduğumu biliyor. Evimizin basıldığı günden beri, beni hayata bağlayacak hiçbir şey aramadım."

Hasret, bunu babasının istediğini sanıyordu. Doğru mu söylüyordu, yalan mı? Nasıl doğrulatabilir ki bunu? Babasının huzursuzlanmasına yol açamaz. Bu kin, bu sönmez kin... Anlamıyordu Hasret. Değirmenden, kapalı karanlık yerlerden, fırtınalı günlerden, selden ve kayaç topraklardan boşuna korkmuş bunca yıl. Asıl korkutucu olan, her zaman evlerini dolduran şeymiş: Dile getiremediği, sevgisizlik. Annesindeki kindarlık kendisine de geçmiş olabilir miydi? Bir gün bu sınavı vermeyi istemezdi doğrusu.

Bunca aşağılanmaya karşın babasının tutkusunun bitmemesi de şaşırtıcıydı. Ya ninenin kızgınlığının sürüp gitmesi? Aile denen şey böyle mi oluyordu? İnsanlar neden bir ailesi olsun isterlerdi sanki?

Babası gibi bir koca nasıl oluyor da bağışlanmıyordu? Bunca zaman sürüp giden özveri bağışlanmayı hak etmez mi?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Büyüklerin işlerine akıl erdirmek olanaksız. Hasret göz açtığı günden beri değişmez biçimde neşesiz, suskun bir anne, sevgi dolu yumuşak bir baba ve torununu yere göğe koyamayan, onun dışında kalan dünyadaki her şeye kızıp ağzını bozan bir nine bulmuştu. Nasıl da mutsuzmuşlar... Bildiğini sandığı her şey sanrı. Şimdi hepsi yıkılıyor.

Odadan çıkar çıkmaz, dişleri birbirine vurmaya başladı. Dışarıda, kapının hemen önüne çöktü. Ellerini yüzüne kapadı. Zaman yoktu, dünya yoktu, sevgi yoktu. Hastalık, zulüm, suçlama... Onlar vardı yalnızca. En kötüsü, bağışlama yoktu.

Kapının önünde, karanlıkta babasını beklemeye karar verdi.

Ta ilerde, bir elinde fener, öbür elinde kalın baston... Gelen adam o muydu? Babası? Fenerin camı kırılmış olmalı, içindeki mumun alevi ikide bir titriyor, biçim değiştiriyordu. Birkaç el silah atıldı. "Arnavutlar..." Onlar olmalıydı. "Dünyanın en öfkeli insanları. Hemen silaha sarılırlar." Ya öbürleri? Çok uzaklardan geldi cevabı: Gevrek dallar kırılıyormuş gibi, çıtırdar gibi. O yandan gelen sesleri yutuyordu sık ve yüksek ağaçlar. "Hırvatlar" olmalıydı onlar da.

Babasına yalvaracak, bir daha gece sokağa çıkmamasını isteyecekti. Saraybosna'nın en karanlık akşamının içinde aşksız sevgisiz bir hayata kendini mahkûm eden bir ihtiyar kolay av olurdu eli silahlı katillere.

Fenerli adam değirmene gelmek yerine, sağa, derenin üstündeki küçük köprüye saptı... Kimbilir kim. Belki gerçek bile değil. Ay yüksekteydi. Gökyüzü kadife kadar yumuşak ama gece çok soğuktu. Bundan sonra gelen ilk kişi babası olsun diye niyet tuttu. Gecikmezdi artık.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Hasret, silah kullanmayı öğrenmek zorunda olduğunu düşünüyordu. Bu geceden kendisinde kalan en derin iz buydu. Babası, kızına silah kullanmayı öğretmek için geç bile kalmıştı. Koşup ellerine sarılacak, hemen, sabahla atış talimlerine başlamalarını isteyecekti.

***

Değirmenci Eymir Ağa, şaşıyordu. Çocukların dayanma gücü daha mı fazlaydı, yoksa unutmayı büyüklerden daha kolay mı başarıyorlardı? Belki de çocuğunu annesinin ölümüne hazırlamaya o kadar çok uğraşmıştı ki kendini unutmuştu. Uzun sürdü Eymir Ağa'nın kendini toparlaması. Evlendiği günden beri aralarındaki yirmi yıllık fark yüzünden karısını ardında bırakacağına inanmıştı. Öyle güzel bir kadının Saraybosna'nın yakınında ve iyi çalışan bir değirmeni de olunca... Başını boş bırakmazlardı. Beraberliklerinin son beş-altı yılı, ölümün saygısız bir konuk olarak arsızca her şeye karışması ve ortalığı toz duman etmesiyle geçmişti. Güzel Asiye'si tanınmayacak hale gelmiş, gövdesini tutan hastalık onda insanı çeken her şeyi yok etmişti.

Onu gördüğü anda âşık olmuş, büyük bir sevgiyle bağlanmıştı. Son yıllarda onun günden güne bozulduğunu görmüyor değildi. Bu halinin sevgisine etkisi olmadı. Artık bakımsız bir yatağın içinde, kendini tümden bırakmış, ağır hasta bir kadın olmaktan kurtulmuş, her türden acıları, nefreti bitmişti. Rahat mıydı?

Ya kendisi? Hayatının on beş yılını sevilmediği, bağışlanmadığı, sevgisinin değerinin olmadığı gibi olumsuzlukların yinelendiği bir ceza dönemi olarak yaşamıştı. Pişman mıydı? Bir anlamda evet, çok pişmandı. Öte yandan hâlâ Asiye'ye sahip

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

olmasa yaşayamayacağı kanısındaydı. İnsanın tutkusunun yıkıcı olabildiğini kendi iç dünyasında görmüştü.

***

Uykusuz ve sürekli tedirgindi Hasret. Geceleri yatağında döne döne yoruluyor, gün ağarırken korkularını unutmuş gibi ninesinin koynuna sokulup derin uykulara dalıyordu. Onu okşayarak sakinleştiren nine, bir süre sonra yavaş devinimlerle yataktan çıkıyor, torununun sorumlu olduğu hayvanların bakımını yapıp sabah çorbasını ocağa vuruyordu.

Ölünün kullandığı eşyaları evden çıkarma ve dağıtma işini nineden başka yapabilecek kimse yoktu. O, gelinin dokunduğu her şeyi evsiz göçmenlere dağıttı. Kimse bir şey sormadı, bir özel anı istemedi. Asiye'nin bedeni çürümeden evdeki anısı silinip gitti.

Böylece, Hasret'e annesinin gizlice verdiği üç parça takıdan başka kalan hiçbir şey olmadı. Rumelili bir kız, çıplak bir çingene gibi evden çıkarılamazdı. Nine buyurdu: Torununun çeyiz hazırlama çağı geçmiş, eksikli olmamak için gecesini gündüzüne katması gereken çağı başlamıştı. Bu topraklarda çeyiz; mutfakta, çamaşırlıkta, konuk ağırlamakta, günlük hayatta ve yatakta erkeğini hoşnut edecek ince güzellikler anlamına gelirdi... Önemliydi. Çok önemliydi. Toprak, hayvan, temizlik ve bulaşıkla uğraşan Hasret'in elleri çatlak, nasırlı ve sertti. Oysa bu yaşta kızların ellerinin yakışığı, ipeksi kayganlık ve pamuksu yumuşaklıktı. Nine önce torununun ellerini yumuşattı. Tertemiz olmanın; içinin, gövdesinin, evinin, çevresinin temiz olması anlamına geldiğini öğretti. Hasret bu yeni sorumlulukları ev içinde oynanan oyunlar olarak kabullendi, hoşlandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ama bunlar ilk hazırlıklardı yalnızca. Bir kızançe, beş yüz yıldan beri sürdürülen Rumelili Müslüman kadınlığını titiz, marifetli ve ehl-i namus olmak biçiminde sahiplenmeliydi. Ustalık isteyen yemekleri, yatak odası eşyasını, işlemeleri, dolgulu sarma ile bezenmiş gelinlik fermenesi de dahil olmak üzere nakışlamaları, dikişi, oyayı, evin uygun bir yerinde hep açık duran tezgâhta bez, kuşak, örtü dokumayı, bahçe-bostan yetiştirmeyi, dağlardan, çayırlardan envai lezzette ot toplamayı, bitkilerin şifasını öğrenip kullanmayı, kırk kat üstüne yufka açıp baklava hazırlamayı, velhasıl bu diyarın kadınının yakışığı olan her şeyi öğrenmeliydi.

***

Annesinin mezarı, değirmen arazisinin en güzel yerine, çayırlığın sağ üst düzlüğünde, çevresini kuşatan çitle, komşunun meyve bahçesinin duvarının kesiştiği köşeye kazıldı. Eymir Ağa, her sabah ilk iş olarak karısının mezarına gidiyordu. Artık güneşin doğmasıyla ilgilenmiyordu. Dahası, değirmenle de ilgilenmiyordu. Genç bir yardımcı bulmuştu. (Vidin mi demişti memleketi için, yoksa Varna mı? Her neyse...) Yardımcı, sözün gelişi. Bütün işler ona devredilmişti. Dünyayı gözünden silmişti. Evinden, işinden, anasından, kızından kopmuş gibi.

Nine artık hiç üstüne varmıyordu Eymir'in. Evdeki hastalık kokusu uçup gitmişti. Yapayalnız bırakılmış olan Hasret, ninesi olmasa bu amaçsız yaşama dayanamayacağının farkındaydı. Yaşlı kadının kanatları altındaydı, birçok şeyi öğreniyordu. Nine kızın dişiliğinin belirgin ipuçlarını gördükten sonra içi acıyarak bildiklerini –yanlış doğru hiç düşünmeden şarklı alışkanlığıyla– kızın kafasına değişmez gerçekler olarak adeta kazıdı. Eski günlerin kapısı sonsuza kadar kapatılmıştı. Çayır-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lığın köşesindeki mezar alt kattaki büyük odanın yana açılan pencerelerinden görünmekteydi. Eymir, o pencerelerin bulunduğu duvar boyu uzanan sedirin bir ucuna serdiriyordu yatağını. Çoğu gece, lamba, çıra yakmadan çubuğunu tüttürüyor, saatlerce dışarıyı –büyük olasılıkla mezarı– gözlüyordu. Hasret orada gömülü olanın babasının acısı olduğunu söylemişti nineye. Annesinin son günlerinde anlattıklarını düşünmek bile istemiyordu. Keşke kızına hiçbir şey anlatmasaydı. Niye yapmıştı ki bunu? Eymir Ağa'nın kızı diye intikam almak mı istemişti?

Mezarla çok uğraşmış, onu çeşit çeşit çiçeğin sarılıp kaynaştığı bir küçük bahçeye dönüştürmüştü babası. Yüzünün bütün çizgileri aşağı sarkıyordu artık. Dengesini sağlayan ana dalını yitirmiş koca bir ağaç gibi bitkin ve mahzun bir Eymir Ağa...

Uykusuzluk baba kızın ortak sıkıntısıydı. Hasret, ninesiyle birlikte babasının odasının üstündeki odada yatıyordu. O da pencerelerden dışarı bakıyordu. Niye baktığını bilmiyordu, gördüklerini de anlamlandırmıyordu zaten. Bir şeyler bekliyor muydu, bunu da bilmiyordu. Arasıra, ilerde, değirmenin güneşe dönük cephesinde çimenliği belirsizce aydınlatan bir küçük ışık demeti görmüş olabilir miydi? Birkaç kez, farklı yerlerde parlayıp kesilen, tek bir ateşböceğinin mavimsi aydınlık saçan sırtı gibi? İçilen bir çubuğun ateşi miydi yoksa? Babasının yardımcısı?.. Geceleri ortaya çıkmasının nedeni ne olabilirdi? Yolun bu yanından işlemesi, yani değirmene varmak için evin önünden geçmesi yasaklandığı için mi ağustosböceklerinin bitmeyen seslerini, börtü böceğin karmaşık uğultularını dinliyordu? Hasret adamı değil ama çok özendiği atını tanıyordu. Değirmenin yandaki malzeme deposundan çıkıp yatağı iyice

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

genişleyip sığlaşmış derenin içinde bir süre gittikten sonra büyük bir çember çizerek Saraybosna yoluna çıkıyor olmalıydı. Boş zamanlarında elinde bir kitap –Mushaf olmalı, diye düşünüyordu Hasret– vardı. Onu çimenlerin üstüne öylece bırakabiliyordu. –Allah affetsin– Suya düşen kara gölgesi, kıvrışır, dereyle oynaşır, bozulur, akar gibiydi.

Adam, buraya gelmekle, Hasret için çıkılıp gidilmesi mümkün bir kapı açmıştı. Artık dünyayı merak ediyordu. Nereye giderdi bir kız, bir kadın? Saraybosna'yı bile bilmiyordu. Değirmenle ilgili tamirat isteyen parçalar, aletler olmasa babası da şehre gitmezken, bir kızın başka yerlerde ne işi olabilirdi? Bayramlar, kandiller, hıdırellezler bu küçük yerde heyecan uyandırmadan, hazırlık yapmadan geçip gitmişti bu güne kadar. Hasret, çocukluğun ne olduğunu bile anlamamıştı. Evin önündeki araba yolunun hemen solundan akan dere gibiydi hayatı. Değirmene suyunu veren dere kaderine razı olmuşluğun dinginliğiyle uykulu ve mırıltılı akıp gidiyordu. Arasıra sırtında ak köpükler oluşuyordu çünkü içinde çok alabalık vardı. Ansızın yarım ay çizer gibi sudan yukarı fırlayıverip, hemen ardından ışıklı damlalar sıçratarak suyun ortasına düşen, tüm yaşam serüvenleri bundan ibaret olan alabalıklar. Gecenin karanlık sularını parlatan köpükler, yüreği ve kafası boş bir kız için tek sevinç kaynağıydı.

Babasının uyuşmuş halinin tersine, ninesi atmaca kesilmiş, Hasret'in çevresini saran bir çember gibi yoğun iş yüküyle onu kontrol altına almıştı.

Babasını anlayabiliyordu: Sevilmemiş, gücünü kendi sevgisinden alarak iyi olmaya çabalamış bir adam nasıl teselli edilebilirdi? Giderek daha sessizleşiyor, eve girip çıkarken bile

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ayaklarının ucuna basıyor, anasından da kızından da bir merhabayı esirgiyordu. Nineyle Hasret göz göze geldiklerinde, karşısındakine güç vermek için, başlarını dikleştiriyorlardı: "Dayan!" der gibi.

Ölümden bir ay kadar sonra Hasret, babasının yardımcısını ilk kez yakından gördü. Adını biliyordu. Değirmene gelenlerden öğrenmişti: Ali Sabir... Hiç duymadığı bir ad. Karşılaşmaları tesadüftü. Derenin aşağısından; sürekli kullandığı ters taraftaki yoldan geliyordu: Sırılsıklamdı. Kafasından ve üstüne yapışmış mintanıyla çakşırından, sular damlıyordu. Ata eyer vurulmamıştı. Belki, bir anda karar verip bir deli koşuya çıkmışlardı. Hasret'i görünce uzanıp atın boynuna sarıldı. Demir kırı atın sırtına yayılan beyaz üstüne kara çubuklu mintan yüzünden hayvanın kamburu varmış gibi görünüyordu. Püskülsüz dal fes elindeydi. O da ıslaktı, ucundan kırmızı boyası damlıyordu. Boynundaki yağlık çözülmüştü. Ucu arkaya doğru dalgalanıyordu. O an... Nasıl bir dürtüyle bilinmez aynı hizaya geldiğinde başını atın ensesinden kaldırdı. Hasret'in o güne kadar yüzünü tam göremediği erkeğin büyüsü, somut bir şey gibi havada yükselip yüzüne çarptı sanki. Kızın içini kaldıran bir şeyler oldu... Gün ve onu izleyen gece boyunca gözlerinin önüne sürekli geliveren ama bir insan yüzünün çizgileri yerine, içindeki neşeyi kaynatan bir resim oluştu.

Hasret, Ali Sabir'i ikinci defa değirmenin arkasındaki çayırın hemen başında gördü. Yanında bir köylü duruyordu. Yaşlı köylünün kendini boşlamış gevşek duruşu yanında sırım gibi düzgün görünüyordu. Buğday tenliydi, Hasret'in kızıl-kumrallığından ve beyaz teninden daha koyuydu rengi. Vidinliymiş. Nerede ola ki o Vidin denilen yer? Boyu çok uzun değildi. Has-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ret boy fukarası ve kavruk denecek kadar ince bedenli olduğundan, iyi ki o da çok uzun değil, diye düşündü.

Ali Sabir şimdi eğilmiş, köylünün atının her bir ayağını dikkatle iki avucuna alıyor, toynağından karnına kadar yoklaya yoklaya ilerliyordu. Atı kendi haline bıraktığında dönüp Hasret'i baştan aşağı uzun uzun süzdü. O kadar. Sonra köylüye döndü yine.

Hasret, erkeklerin çayırlıkta bulunduğu sırada dışarıda fazla kalmaması gerektiğini biliyordu. Kurallar insanı bağlıyordu, huzursuzluk duygusu olarak. Bunu yeni fark ediyordu. Annesinin mezarı gidebileceği uygun yerdi. Bayırı tırmandı. Mezarın başına oturdu. Başında dereden alınmış bir irice taş ve onun az önünde bire iki karış boyutlarında bir tahta parçası dikiliydi. Altında, acıların biriktiği bir gövde çürüyordu. Alçakgönüllü bir Müslüman kadının mezarı.

Alttan alttan erkekleri gözlediği anlaşılmayacaktı. Oturdu, başını kaldıramıyordu ki. Birden, burada çok kalmasının da suç sayılacağını hatırladı. Ayağa fırladı.

Mezarı geçip komşunun meyve bahçesinin duvarından atladı. Ardına bakmadan koştu koştu.

***

Uykusu gelmediği için gece uzadı. Evden dışarı çıkmaya çekiniyordu. Ay kocamandı. Patiska perdeyi indirdi. Havayı koklamayacak, yıldızları seyretmeyecek, böylece saçma hayaller kurmayacaktı.

Dengesini bozan bir şey baş vermişti içinde. Kabaran duyguların suç sayılıp sayılmayacağını bilmiyordu. Günah neydi, içinden geçenler ne?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

***

Gece sabaha dönerken değirmenin doğuya bakan küçük odasına atılı saman doldurulmuş yatağına uzanmış olan Ali Sabir, kollarını başının altında kavuşturmuş, küçük pencereden menekşe rengine boyanmış gökyüzünü gözlüyordu. Genç kız sayılacak yaşa gelmiş ve bir yıl kadar önce annesini kaybetmiş olan kıza takılıp duruyordu aklı. Gözleri hep onu arıyordu. Neredeyse çocuğu yaşında bir kız. İlk zamanlar bir hayalet gibi süzülen ve pek ufak tefek olan kız, son bir yıl içinde gelişti. Ağzını sulandıran, genizde biriken mis gibi kokusuyla olgun bir çekirdeksiz üzüm salkımı oldu çıktı. Onu, gelişirken izleyen kendisi değilmiş gibi, apansız farklı bir güzelliğe büründüğünü algılamış, huzuru kaçmıştı. Daha önceleri dünyadan kopmuş bir kız çocuğu görmüştü çayırda. O çocuk, rüzgârla, yağmurla, yıldızla değişmiş, dokunulmaya kıyılamayan bir genç kız olmuştu. Geçen gün onu inceden gözlemek için, sakatlanmış bir atı fazlaca yoklamış, sahibine bir sürü gereksiz soru sormuştu. O sırada, atı değil kızı düşünüyordu. Sanki bir yavru serçeydi de onu yemlemek için avucuna almak istiyordu. Duruşuyla öksüz ve mahzundu. Bir ara gözlerinin üstüne dikildiğini fark etmişti. Serçe, yürekli davranabiliyordu demek. Eymir Ağa duymasın!

Kızla konuşmaya kalkışması babasına saygısızlık sayılırdı. Kızın bir bağı var mıydı, kendisi hakkında ne düşünüyordu? Bunları içinde hapsetmek zorunda olduğunu düşünüyordu. Eymir Ağa, saygısızlık sayacağı hiçbir soruyla karşılaşmamalıydı. Yıllarca kaçak yaşadıktan sonra kendisine bir iş, bir yatak veren ve güvendiğini her zaman belli eden bu iyi yürekli insana kemlik sayılacak bir şey yapamazdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Yine de içinde, epeyce güçlü bir umut olmalı, patronuna kalıcı olduğunu kanıtlayacak bir öneri götürdü:

Eymir Ağa, yardımcısının sorusundan çok hoşnut kaldı: Ali Sabir'in bu yaşına kadar en sevdiği işlerden biri hayvanlarla meşgul olmaktı. O yüzden demircilikle başlayan işini çok çeşitlendirmiş, bunlara nalbantlığı da eklemişti. Değirmenin işlerini ihmal etmeden nalbantlık da yapabilirdi. Yattığı odanın çayırlığa bakan duvarını yıkıp orayı dükkâna dönüştürse... Hayvanı için nalbanta, kendisi için hacamata yahut diş çekilmesine ihtiyaç duyan köylü ta şehre gidip açıkta sıra bekleyene kadar, yıllardan beri insanlığını bildiği Eymir Ağa'nın hizmetini yeğlemez miydi?

"İyi düşündün a be Ali Sabir, deneriz. Tutarsa değirmene daha çok müşteri çekmeye de faydası olur yiğenim."

İş çoktu ve yorucuydu. Nalbantlık eklenince... Çaba üstü çaba gösterecekti. Olsun, acılarını ve şu küçük serçe kızı kafasından atabilmenin en iyi ilacı yorulmaktı.

Ölü gibi yatağına yattıktan birkaç saat sonra uyanıyor, Baş Çarşı'dan aldığı Hint işi küçük lambasını yakıp okumaya başlıyordu. Eline ne geçerse rasgele ve okuyacak yeni bir şey bulana kadar okuyordu. Allah'tan Bulgarcayı ve alfabesini biliyordu. O kanaldan daha çok kitaba ulaşabilmek şansı vardı. Okumak için seçme yapabilecek kadar düzgün bir öğrenimi yoktu. Bu durum ona zaman kaybettirse de her kitapta bulduğu özgün bir büyü vardı. Bütün Müslüman evlerinde işlemeli kapları içinde yüksekteki bir çiviye asılı Mushaflar... Çok zaman hiç okunamayan ama eksikliğinin uğursuzluk getireceğine inanılan bir tür uğur işlevi görürdü. Çoğunun üstü tozluydu. Kendisinin kendi eliyle yapıp çattığı bir terek dolusu kitabı olmuştu. Osmanlıca ve

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bulgarca. Okudukça, gün boyu yeni öğrendiği fikirleri ve yargıları tartıyor, sonuçlar üretiyor, bu durum, başka düşüncelere ve acılara kaymasını önlüyordu.

Lambasını başucundaki köşeliğin üstüne yerleştirip, sert saman yastığını dikleştirip uzanıp kitap okuyabildiğinde yorgunluk filan kalmıyordu insanda. Köylerde, kasabalarda balmumu yakılsa da, şehrin içinde Nemçe işi güzel mumlar, lambalar vardı. Elini bile sürmüyordu onlara. İçindeki öfke Bulgarlardan başlayarak Osmanlı'yı düşman gören bütün halklar için birikiyordu. Hayvan hastalıklarından anlıyor olmasına, diş çekmeyi öğrenmişliğine şükrediyordu: Böylece fazladan cebine giren bozuklukları eski, eksikli, değersiz de olsalar kitaba yatırabiliyordu.

Doğduğu yerde, Vidin'de önce hocaya gönderilmiş, iyi kötü okumayı ve yazmayı sökmüş, o sırada zaman zaman mahalle mektebinin boğucu havasından kaçıp, kendi kendine yeni usul Bulgar okuluna devam etmişti. Üç alfabeyi öğrendiğinde daha çocukluktan çıkmamıştı. Önce Elifba'yı, ardından Kril'i, en sonra da Latin alfabesini öğrenmişti. Şaşılacak kadar kolaylıkla öğrenebildiği o çağında, Bulgar tarihini okurken, kendine sorduğu sorularla içi sürekli acımıştı: Osmanlı neyine güvenmiş de hemen tüm tebaasını cahil bırakmayı göze almıştı?

Ailesinin uğradığı felaketle, atalarının dört yüz elli yıldan beri vatan bildiği topraklardan kaçmış, o günden sonra da yaşamı hep orada burada, bir serseri gibi geçmişti. Ruhunun yorgunluğunu sürekli algılıyordu. Bir ailesi olmalıydı artık. Dünyadan gelip geçmiş soyu cinsi önemsiz bir solucan gibi toprağa karışmak istemiyordu. Yaşı neredeyse geçiyordu. Otuzunu geçen bir adam kart bir adam demekti. Şu kız... Aklına takılan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

üzüm salkımı... Adı Hasret. Aman Tanrım, yıllardan beri içinde birikip artık katılaşmaya başlamış ruh haline ne kadar da uyan bir adı vardı.

***

Günler geçip gidiyordu. Ek işi fazlasıyla tutmuş, Ali Sabir başını kaşıyamaz hale gelmişti.

Belirsizce kısalsa da, günler hâlâ uzundu. Akşam ezanına daha epey zaman vardı. Nine hastaydı. Hasret'in canı sıkkındı. Yaşamı dönüp dolaşıp yalnızlığa yazılıyordu. Babasının iyi bir insan olduğundan şüphe duymamıştı annesi sağken. Artık büyümüştü. Son zamanlarda ikide bir aklına düşen şey gerçek olabilirdi: Küçücük yaşından başlayarak kızına sürekli iş yüklemişti. Böylece Hasret'i insanlardan uzak tutmayı başarabilmişti. Bu kadar değişkenlikten uzak, böylesine yapayalnız bir yaşama isyan etmek geliyordu içinden. Şimdilerde bunu yalnızca olasılık olarak düşünse de böyle sürdürebilecek gücü yoktu. Bir tek arkadaşı olmamıştı bu güne kadar. Öylesi bir ilişki nasıl kurulur, nasıl sürdürülür, öğrenememişti. Yarın nine de babası da yanında olacaklar mıydı? İnsan hastalanabilir, birine açılmak isteyebilir, hatta delirir. Annesinin yaptığı gibi yaşamayı reddeder; ölümü özleyerek çevresine bir tür zehir saçar. Saçmaz mı?

Tövbeler olsun. Babası gibi iyi bir insan için neler düşünüyor?

Ninenin beli tutulmuştu. "Yel, bu yel... Bütün gövdemi dolaşır durur yezid!"

Eymir Ağa yaşlı kadını duymamış gibi, Saraybosna çarşısına gideceğini söyledi. Yaşlı kadın acıyla yakınarak uyumaya çalışıyor ama uyuyamıyordu. Hâlâ dönmemiş olmasına ne an-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lam vermeli? Yardımcısına gitse... Atı da var, yürümek zorunda değil. Ama nasıl sesleneceğini, derdini nasıl anlatabileceğini bilmiyordu. Nine şimdi ağlıyordu.

Yün kuşakla sardığı belinin altına sert bir yastık koydurdu. Sabah akşam tüm sırtını ve bacaklarını ovduruyordu Hasret'e. O yüzden odaya yoğun bir kâfuru kokusu sinmişti. Eymir Ağa aktardan atkestanesi macunu alacağını söylemişti: Hırvatların bulduğu bir ilaç. Frenkler bunu evvel eski bilirlermiş. Nine alnını tülbentle sıkmış, odayı olabildiği kadar karanlıklaştırmasını istemişti Hasret'ten.

Kız dışarı, öndeki küçük bahçeye çıktı. Bu su diyarında hemen bütün çiçeklerin yaprakları ölgünce aşağı sarkıyordu. Ağaçlar da öyle, soluksuz, tozlu. Hasret onları kendisi kadar bıkkın gördü. Evi çepeçevre saran duvarın önü dışında, üç tarafı diz boyunda. Alt kattaki pencerelerin yola bakanlarının gözlerden uzak kalması için bahçenin ön duvarı yüksek tutulmuştu. Keçi ahırının bulunduğu bayıra veya annesinin mezarına gitmek istediğinde, yandaki küçük kapıyı kullanmak yerine alçak duvarın üstünden atlayıveriyordu. Ev, dirsek yapan yolun sol yanında; değirmene su taşıyan dere yolun öbür yanından akıyor. Su belirsizce azalmaya başladı bile. Yol , sağa dönerken küçük, eski tahta köprüyle dereyi aşıyor, yemyeşil dağ köylerine kadar uzanıyordu. Değirmende işi olanlar köprüden geçmiyor, değirmen kapısı önünde biten dar kısa bir patikayı izliyorlardı. Değirmen dolabının çarkı bir yandan derenin suyuyla dönerken, bir yandan da çarka bağlı kovalar doluyordu. Çarkın bağlı olduğu ana mil ardı ardına boşanan kova sularıyla dönüyor, güç içeri verilirken dere genişleyip, yayılıp sığlaşıyordu. İşlevini bitirmiş olan su, yaygın ve sığ gölcüklerde –ayakların ıslanması

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

göze alınırsa– rahat bir geçit veriyordu. Vidinlinin yattığı bölme derenin gidiş yönüne, doğuya bakıyordu. Seçilerek yerleştirilmiş iri düzgün taşlara basarak onun odası ve işliği olan yere ya da az ötede her zaman açık duran değirmenin ana kapısına varılabiliyordu. Ne var ki hayvanlar da zaman zaman aynı yolu kullandıklarından taşların üstü hep kirli ve kaygandı.

Görmezden gelmelerden, ürkmekten yorulmuştu. Bugün ne olursa olsun Vidinli ile konuşacaktı. Adını biliyordu. Belki yakışık almazdı adıyla seslenmesi. Koca bir adamdı nereden baksan. Ninesi hastaydı ya... Acaba onun bildiği bir çare var mıydı yelin verdiği acıyı gidermek için? Bunu soracaktı.

Ortalıkta kimse görünmüyordu. Bu hem iyiydi, hem de kötü. İyiydi, kimseler görmezdi onunla konuşurken. Kötüydü, ya üstüne saldırırsa yediği ekmeğe ihanet edip? Böyle bir şey olsa ne yapardı? Cevaptan ürktü: Ölürdü. Heyecandan.

Değirmen duvarının dibinden usul usul yürüdü. Sağa döndü. Karşısına Vidinlinin demir kırı atı çıktı. Sakin sakin otluyordu. Bağlı bile değildi. Odanın kapısı kapalı. Değirmen de çalışmıyordu şu anda. Pencereye yanaştı. Vidinlinin çakşırını giymekte olduğunu gördü. Mahvoldu. Nasıl bir şanssızlıktı bu. Neler düşünür şimdi? Kasıtlı geldiğini sanır diye utancından eğilmek istedi, bunu da beceremedi. Pencerenin gölgelendiğini fark eden genç adam başını çevirdi. Hasret... Dondu kaldı. Gözleri iri açılmış... Erkeği gözleyen bir kız. Utançların en ağırı. Ölmesi gerekirdi artık.

Adamın uzun donu, öne eğik gövdesi, iki eliyle yanlarından tutup yukarı çekmeye çalıştığı çakşırı... Göz göze geldiler. Hasret yüzünü kapattı. "Allahım!" Utançla sordu: "Allahım! Günah mı işledim?"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nefes alamıyordu. Densizliği ve merakı yüzünden günaha girmekle kalmamış, üstüne rezil olmuştu. Aklına kaçmaktan başka çare gelmedi. Ayağını arkaya atıp, dönecek ve kaçacaktı. Kader! Orada hayvan tersi varmış, kaydı. Çimenlerin üstüne sertçe düşünce daha da kayıp kendini bir anda suyun içinde otururken buldu. Pencerede Vidinli, yanı başında demir kırı kısrak. Zor bela kalktı. Islanmış, ayağına pislik yapışmıştı. Hayvan koca kafasını uzatmış, koklamaya çalışıyordu. Hasret hıncını ondan almak için tekme atmaya kalkıştı. Atın dudakları gerilmiş, koca koca at dişleri ortaya çıkmıştı. Gülüyordu. "Namussuz!" Ayağını kaldırdığı anda, öbür ayağı çimende kayıverdi, Hasret ikinci defa düştü.

Sırtındaki cepkeninden tutulmuş, havaya kaldırılıyordu. "Ne bu? At mı, Vidinli mi?" Vidinliydi, gülüyordu. Hasret oltaya tutulmuş balık gibi kıvranıyor, ayakları boşluğu dövüyordu.

"Güzel kız, hayvanların sıçtığı yerlere fena yayıldın. Ne zevk alıyorsun bilmem ki..."

Bir daha yüz yüze gelemezdi. Bir daha onun çıkıp gittiğinden emin olmadıkça keçileri sağmaya bile gitmezdi. Bu yüz karasıyla nasıl yaşayacaktı?

***

İşte... Bülbüller ötüyordu, seher vaktiydi. Kaç yıl öncesinde kaldı o gün.

Ne zamandan beri belleğinin oyunuyla eski günlere çekilmiş, esir alınmıştı?

"Feleğin eski günleri dinlediğini, olmadık bir zamanda insana yeniden fısıldadığını" söylerdi ninesi. Silkindi. Gençlik saflıklarına kapılacak zaman değil. Bugün çamaşır günü. Ali

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Sabir'in yeni kurduğu çamaşır düzenini deneyecek. İkide bir leğen başından kalkıp, su taşımakla uğraşıp zaman yitirmeyecek. İşinin o günkü ağırlığını düşünmedi, derin uykudaki kocasına, bir şükran gülümsemesi yolladı.

Dün akşamüzeri, kül karıştırıp yumuşattığı su dolu kazanın altını yakarken, Ali Sabir'in fendine hayran oldu. Şu Saraybosna'da onun eline su dökecek adamı bulmak kolay değil.

Ali Sabir, kaynatasının ölümünden sonra o küçük keçi ahırını yıkıp yerine yaptığı ahırın alet edevat konulan bölmesindeki duvarın bitişiğine su deposu olarak kullanılması için bir bidon koymuş, bidonun ortalarına yakın bir yerine boru yerleştirip deldiği duvardan geçirerek ucunu dışarı vermişti. Çimenlikle duvarın bitiştiği açıklıkta büyük çamaşır kazanının altında ateş yakılıp da borunun ucundaki hanefe çevrilince, su, doğrudan kazanın içine akıyordu. Hasret çamaşır yıkarken, su takviyesini yerinden bile kalkmadan isterse kazana, isterse leğene yapabiliyordu. Hasret bu işi ne kadar abartırsa abartsın, Ali Sabir yaptığı sistemin çok basit olduğunu söylüyordu. Bizimkilerin hâlâ yüzlerce yıl öncekiler gibi yaşamalarına bakmamalıydı Hasretciği. Açıkgöz gâvurların; Rum, Bulgar, Sırp, Hırvatların evlerindeki kolaylık sistemlerini bir görse, aklı uçardı karısının.

Hasret'in öpücüklerle desteklediği teşekkürünü her zamanki ağırbaşlılığıyla hafife aldı: "Kolay bir şey bu... İnsan düşünmeyi öğrenirse, çarenin bin bir çeşidini bulur."

Bir öpücük daha kondu Ali Sabir'in saçları dökülmeye başlamış tepesine: "Beni yalnız senin bulduğun çareler rahat yaşatıyor!"

Ama... Rahat mıydı, gerçekten rahat mıydı?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Evleneli on dört yıl olmuş. Ali Sabir'in ağırbaşlılığının yanında Hasret, kedi balığı gibi hareketli geçirmişti bu yılları. Sevdiği, hatta çoğu zaman hayran olduğu erkeğin, elinden gelen her şeyi ailesi için yaptığına inanıyordu. Onun varlığıyla oluşan huzur, yavaş yavaş bu evde daha önce sessizce çekilmiş acıları sislendirmişti. Belki bu yüzden ninesini de babasını da kaybettiğinde hayat korkutmadı onu.

Kocası, küçücük çevrelerinde sayılan, sözü dinlenen bir Saraybosnalı olmuştu. Kırkına gelmiş –belki de aşmış–, saçına sakalına kır düşmüş bir aile babası. Hasret'in coşkusunu, öpücüklerini, çocuklarla boğuşmasını, ağırbaşlı bir hoşgörüyle izliyor, kendini hep biraz uzakta tutuyordu. O, cumaları camiden çıkıp gelirken evinin çarşıdan karşılanması gereken ihtiyaçlarını peşkirine, heybesine doldurup getiren babalardandı. Her zaman çocuklarının biraz uzağında olmayı yeğliyor, büyük odadaki sedirin köşe yaptığı yerine oturup okumaya başladığında gürültü, koşuşma istemiyordu. Hasret'in her halini bilen koca, kendi geçmişiyle ilgili olarak hep suskundu.

Hasret zaman zaman dalıp giderdi: Ali Sabir neden ailesini ve Vidin'i terk etmişti? Osmanlı tebaası içindeki farklı ırkların insanlarına kolay gelen ama toprak işçiliği yapan yoksul Müslümanlar yönünden zor olan "dünyanın hallerinden haberli olmak için kendini yetiştirme" uğraşını nasıl başarmıştı? Sıradan bir esnaf olduğu halde, bu kadar çok okumaya neden gerek duyuyordu? Hasret'in soruları çoktu. Bu sorular, cevaplarını on dört yıldan beri bekliyordu.

Suyun ısınmasına daha vakit var. Bugün, öyle serin, öyle güzel bir bahardan yaza geçiş sabahlarından biri ki. Bülbüller hâlâ ötüyor. Seher vakti geçip gitti. Gönlünde, yatağa seril-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

miş yatan Ali Sabir'le ilgili sıcak duygular baş veriyor. İçinde kelebek kanatlarının salınmasına benzer titreşimler. Huzuru kaçmış gibi. Önünde dağ gibi yükselen çamaşır varken, bu da neyin nesi? Ket vurulan isteğin bıraktığı kekre tedirginlik... Ne çok işi var oysa. Artık delilikler yapacak, işi gücü boşlayıp kocasının koynuna sığınacak yaşı geçti. Onca yılda evlilikleri birlikte taşınmazsa başaramayacakları yüke dönüştü. Çocuklar büyüdükçe, onların geleceklerine ilişkin kaygılar arzularının önüne geçti.

Hasret, bütün çocukluğunu habersiz ve bilgisiz geçirmişliğinin açlığıyla kocasının anlattıklarını dinlerken dünyadan kopuyordu. Bütün kalbiyle istediği, Ali Sabir'in biraz umut vermesiydi.

Kocasının bunu yapabilmeyi ne kadar güçlü biçimde arzuladığını bilmiyordu. İşler bunca kötü giderken nasıl yalan söylesin Ali Sabir? Anlatıyordu. Karısının ve çocuklarının hayallere kapılmalarını istemiyordu:

Osmanlı, göçmekteydi. Rusya birleşip büyüdükçe batıya uzanmak, öte yandan Karadeniz üstünden sıcak denizlere inmek konusunda günden güne daha yoğun heves ve zorunluluk duyuyordu. Soluk aldırılmayan Osmanlı, Balkanlar'da oluşturduğu vatanı, kanlı isyanları izleyen kanlı savaşlarla gitgide büyüyen parçalar halinde yitirmekteydi. Bulgarların, Sırpların, Yunanların büyük koruyucusu Rusya, saldırmak, karıştırmak, huzuru yok etmek için elinden geleni ardına koymuyordu. İşte şimdi sürmekte olan savaş.

Burada, Bosna vilayetinde Hırvat isyanlarına bir türlü kalıcı çözüm bulamayan devlet, Karadeniz'in doğusunda batısında kan gövdeyi götürürcesine savaşmakta ve ahali sürekli ölmekte,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sağ kalanlar acılar çekmekteydi. Bu savaşların sonu ne olacaktı? Eskiden devlet güvenceydi, şimdi onun nesine güvenebilirlerdi? Yıllarca kaçak yaşamış, neredeyse tüm mülk-ü İslamı dolaşmış, devletin ve halkın durumunu; yoksulluğunu ve geriliğini görmüş, yaşamıştı.

Yalnızdılar, güçsüzdüler. Osmanlı hızla çözülüyordu. Yine de umudunun kırılmaması için bir keskin inatla direnmeye çabalıyordu. Osmanlı bayrağının altındaki insanın, topraklarına sahip çıkacağı; yaşamına yalnızca onun altındayken onur katılacağı inancındaydı. O yüzden, ister tuğ de, ister bayrak... Ne diye çağrılırsa çağrılsın... İşte o: O kutsal emanetiydi ataların. Son tuğa nerede ulaşacağını bilemiyordu. Bu dünyaya gözlerini yumduğunda üstünde tuğun dalgalanacağına dair olan inancının sürekli zayıfladığını algılıyordu.

Hasret'in on üç-on dört yaşına kadar habersiz kaldığı, hâlâ da yüz yüze gelip, koşullarını anlamayı başaramadığı o dış dünya korkutucuydu. Saraybosna'nın cennete benzediği, insanlarının melekler gibi iyicil olduğu, eskilerde kalmış bir kutlu zaman vardı. Öyle söylüyorlardı, o da söylenenlerin doğruluğundan hiç kuşku duymuyordu. Tımar sahiplerinin iyi ve güçlü, üstelik baba gibi koruyucu olduğu günler... Halkın üstün niteliklerinin (!) nasıl olup da yittiğini anlayamadığı o özlenen zamanlar ve o koşullar... Sonra birbirlerine bağlanması beceriksizce ihmal edilen, her biri bağımsız ve tekil sanılan birçok neden. Ali Sabir bu halkın nasıl ve ne zaman uyanacağını... Hayır merak etmiyordu. Merak ettiği uyanabilip uyanamayacağıydı.

Gelecekten, düşmanlıklardan, hayatın önlerine açacağı ihmallerden doğan oyunlarından korkuyordu. Ali Sabir gurbette gezdiği günlerden beri yorgundu:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

"Bir yorgun ile bir korkak baş başa kalacağız" diyordu. "O zaman hayatımızın rengi kaçacak! Yine de Allah'ın izniyle toprağımızdan kopmazsak... Her şeyi yeniden yaparız alimallah."

Hasret'in içi karmakarışıktı: "Ya biz de dayanamayıp koparsak?" Onun sözlerinin anlamını çözebilse, belki de şimdiki kadar tedirgin olmayacaktı. Kocası olay anlatmıyordu ki. Boyuna hüküm veriyordu. Boyuna.

Ali Sabir'e göre, reayanın önlerinde Yunan gibi bir örnek varken, artık hiçbir ırk Osmanlı'ya rahat vermezdi.

Yunan, hâkimiyetini kazanalı elli yıl vardı neredeyse. Sürekli büyümekteydi. Çıkarlarını iyi hesaplamışlardı çünkü. Rusya mezhep birliğinin oluşturduğu bağlılıkla; İngiltere eski Yunan hayranlığından; Fransa onların ardında kalmamak için, Yunanistan'ı haksızca –hayır!– utanmazca koruyordu. Daha yenice Tesalya topraklarına göz dikmişlerdi. Osmanlı bu savaşı kazansa bile, masada Yunana çok şey bağışlayacaktı. Kimsenin kuşkusu yoktu bundan.

Avrupa, hayali bir geçmiş tutkusuyla Yunan emellerini handiyse emir sayacaktı. Bir kral bulmuşlardı onlara. Avrupa kral aileleriyle akrabalıkları nedeniyle kollanıp korunmalarını garantilemişlerdi. Osmanlı kaybediyor, kaybettiriliyordu.

Doğu ve Orta Balkanlar'da Bulgar ve Rus orduları sürekli ilerlemekteydi. Burada Bosna vilayetinde ise işler uzun zamandan beri zordaydı. Nemçe, gözünü dikmiş bir akbaba kadar kararlı ve ürkütücüydü.

"Buraya mı?" Şaşkınlıkla sordu Hasret.

"Sana anlattıklarımı bir yere mi saklıyorsun kadınım, unutman için mi anlatıyorum onca şeyi?"

KARTAL İLÇE HALK KÜTÜPHANESİ

Bosna'da Hırvatlar büyük çiftlik sahipleri ile Osmanlı idarecilerinden yılgındılar. Müslüman Bogomilleri affetmiyorlardı. Onların neredeyse beş yüzyıl öncesinde Müslümanlığı kabul ederek vatanı sattıklarına inanıyorlardı. Zaten Bogomillik bile Bulgarların Hırvatlara oyunu değil miydi? Bogomiller olmasa, Osmanlı Viyana'ya kadar, kesintisiz savaşsız Rumeli topraklarından geçerek uzanabilir miydi?

Osmanlı'nın zararına, ortalığı en çok karıştıranların başında Sırplar geliyordu. Rusların ırkdaşları. Kan dökücü Slavlar... Sıkışmış oldukları dünyaları içinde duydukları hıncı Osmanlı'ya yönelterek ona bedel ödetmek istiyorlardı. Ülkenin sahibi Osmanlı değilmiş gibi, her gün olay çıkarıyor, nerede yaşıyorlarsa orada huzuru yok ediyorlardı.

Osmanlı desen... Osmanlı her soydan kurunun yanında yaşları da yakıyordu. Hep öyle yapmıştı. "Devlet... Ebed müddet..." Üç kelimeyle Osmanlı buydu. Devlet dışında her şey teferruattı. İnsanı hiçe saydığı için, her gittiği yerde, kısa süre sonra başlattığı hoşnutsuzluğu, idaresinin zaaflarını ve adaletsizliğini önemsemediği için, ırkların toprakları üstündeki rahatsızlıkları kuşaklar boyunca sürüyordu.

Bunalıyordu Hasret kocasının anlattıklarından. Ali Sabir çalışırken de, konuşurken de sınır çizmeyi aklına getirmeyen insanlardandı. Bir tür vecd hali yaşıyordu. Cumaları camiden çıkıp çarşıyı dolaştığında, basılan çiftliklerden, yakılan köylerden, savaşın kötü gidişinden, öldürülenlerden yürek yakan haberler getiriyordu.

Hasret hayatlarının usul bir dere gibi akacağını düşlemişti. Oysa kocası, yalnız kendisini değil, on ikisindeki kızını ve daha okula bile başlamamış oğlunu esir alıyordu. Ah gençlik, ah

cahillik! Yıllar sonra onun anlattıklarının doğruluğunu sürekli acılar çekerken kabullenecek, kocasının güçsüz bir kadına anlattıklarının o yüzden boşa gittiğini düşünecekti.

Uzaklarda –öyle sanıyordu, oysa çok yakındı artık– homurdanan ve öfkesini bileyen bir dev gibi büyüyen düşmanlıklardan korkuyordu. Ali Sabir'e göre, bütün Balkan halklarının yüreklerinde "Hürriyet" dedikleri bir ateş yanıyordu. Bu da neyin nesiydi ki? Hürriyet denilen şeyle hiç karşılaşmamıştı Hasret.

Bu topraklarda, Ezan-ı Muhammedî'nin okunmaması olanaklı mıydı? Müminlerin Balkanlar'daki binlerce camide ellerini kaldırıp rabbimize ettikleri dualar boşa gider miydi hiç?

Büyük şeyler beklemeyen bir aciz kuldu kendisi. Üç-beş yıl içinde kızını evlendirmesi gereken bir anneydi. Bunu yaşamının merkezine yerleştirmek istiyordu. Ona neydi Hersekli ırgatların isyanından? Kızının ardından gelen en büyük beklentisi, oğluna iyi bir eğitim sağlamaktı. Her iki sorun da çözüldüğünde, aile kaçınılmaz biçimde rahatladığında bu kez ayrılıkları yaşayacak, arasıra bir araya geldiklerinde bu durumu ödül sayacaklardı.

Ali Sabir yaşadığı saklı acılarla, Hasret ise onun inançsızlığından duyduğu korkuyla tövbeler ediyor, bağışlanmalarını diliyordu. Ali Sabir karısına açılabilse, içini kavuran anıların tortusunu belki de savurabilirlerdi.

Çarşıdaki gündelik hayata yansıyan değişiklikler de ülkenin haline hayıflananların ayrı bir huzursuzluk kaynağıydı. Baş Çarşı'daki gelenekler ve alışılmış kurallar teker teker değişiyordu. Nemçe'nin eli de, gözleri de bu topraklar ve Hıristiyan halk üstündeydi. Nemçe, ucuza ürettiği her türlü malı Bosna'ya yığıyordu. Macarlarla ortak imparatorluk kurduklarından beri

orada üretilen tarım makineleri, birlikte pazarlanan türlü türlü gündelik kullanıma yarayan aletler, çocuklar için oyuncaklar, kadınlar için kumaşlar, süs püs nesneleri... Fotografi makinesi denen üç ayağa yerleştirilmiş bir alet vardı ki... Sanırsın adamlar, Allah'a şirk koşmak için dünyaya gelmişler: İnsanların suretlerini bir kâğıt üstüne çıkarabiliyorlardı.

Ali Sabir, çarşıdaki dükkânların ve esnafın fotografisini çeken makineyi evde anlattığında, Hasret dehşetle yerinden fırlamıştı:

"Yok artık! Bir çeşit çıplanmak değil mi suretin yakalanıp kâğıt üstünde tutulması? Ne büyük günah! Ruh ölmez mi o zaman, hiç değilse... Yani bir kısmı... Sakatlanmaz mı o insan? Dükkânlar, sokaklar, bütün şehirler... Korunaksız kalmaz mı?"

"Bir şey olmuyor herhalde. Bunun dükkânını bile açtılar."

Gece ve ertesi gün, öylesi dükkânlarda neler olup bittiğini düşündü durdu Hasret. Bu bir ceza olmalı. İnsan kendiliğinden durmaz öyle bir makine önünde. Bir parçasını çal, kâğıt üstünde sakla... Peki o kâğıt yırtıldığında ne olur? Korkuyordu. İkinci gece de uyuyamadı. Sabah ezanı okunmadan kalktı, güneş doğana kadar, ailesinden hiç kimsenin öyle bir makineyle karşılaşmaması ve böyle bir saldırıya uğramaması için dualar etti.

Birkaç gün sonra Ali Sabir karısını ve çocuklarını şehrin daha çok Hıristiyanlarının oturduğu bölümüne götürdü. Çok ilgisini çeken bir havadis dolaşmıştı çarşıda: Güya Nemçe, çamaşırı kendi kendine yıkayan bir makine çıkarmış. Yuyup yıkar, sonra sıkıp asmaya hazır hale getirirmiş. Öyle bir dükkân bulamadılar. Hasret ferahladı. Kocası öyle bir şeyi alıp eve getirirse, evine cinlerin dolacağından kuşku duymuyordu. Çalış-

maları için makinenin içine hapsedilen cinler ya yolunu bulup dışarı kaçarlarsa... İnsan görmediği o canlılara zarar vermemek için bütün gün "Destur! Destur!" diye dolaşmaktan hayatın tadını yitirmez mi?

Kötülük çoktu dünyada. İnsanların açgözlülüklerini artıran bu şeyler kötülüklerin yalnızca bir kısmıydı. Asıl büyük dert, Nemçe'nin her nizaya temsilcileri eliyle taraf olmasıydı. Haklı olanlar daima Bulgarlardı, Sırplardı, Herseklilerdi, Karadağlılardı, Hıristiyan Arnavutlardı. Devlet-i Aliyye ise haksızdı! Müslümanlar hep saldırgan, hep katil, hep ganimetçiydiler!

Savaş Karadeniz'in iki yanında kan gövdeyi götüresiye sürmekteydi o sırada. Daha ayrıntıları bilmeseler de, sonuçtan umutlu olmamak için yeterli nedenlerin farkındaydılar.

Haksız değillerdi. Bu yılın içinde, Rus iki yönden, hızla batıda Tuna'yı, doğuda Kafkas sıradağlarını aşacak, on dört yıl önce sürdüğü Kafkas ırklarından kalan toprakları genişlettikten sonra, doğudan Anadolu'ya girecekti. Bu girişle Osmanlı vahim miktarda can ve mevzi kaybedecekti.

Batıda, Tuna üstünde direnen Osman Paşa Plevne'de inanılmaz bir irade ve kahramanlık gösterecek, gazilik unvanını kazanacaktı ama sonuç yine de değişmeyecekti. Doğu Balkanlar düşman ayağının altında çiğnenen binlerce millik ovaları, nehirleri, dağları, her boydan yerleşim yerleriyle, dahası, Osmanlı'nın son dayanma noktası olan Çatalca'yı bile aşıp İstanbul'a varacak olan Rusların eline düşecekti. Her uzayan savaştaki gibi, aç ve donanımsız asker rasgele sürüldüğü yerlerde tifüs, kolera, pislik ve açlığı yaşayıp pisi pisine ölecekti. Sonuçta, doğaya, silaha, basiretsizliğe ve çağdışılığa yenilip toprağa serilen ve karışan Osmanlı gençleriyle silahsız halk; hâk ile yeksan olacaktı.

Ali Sabir'in karamsarlığı da korkularına etki yapmıştı. Neden yapmasın? Hep ters türs laflar etmişti. Böylece, yenilgide onun da payı vardı. Kaderin, yazgıları çatması sırasında onun sözleri araya girmiş, talih kapısının kapalı olduğu bir anda; toprağı, askeri ve onuru yoluyla Osmanlı'yı vurmuştu!

***

Çamaşır kazanının altındaki ateş harlanmış, küllü su ısınmıştı. Alçak oturağa oturdu, koca bakır leğeni hırsla önüne çekti. Çamaşır yığını sağ yanında yükseliyordu. Ufaraklığının tersine güçlüydü. Kafasındaki kuşkuları, hıncı onlaraymış gibi çamaşırlara yüklenip yok edebilirdi akşama kadar. "Allahım sana sığınırım. Bu anlayamadığım karışık düşünceleri, şeytanın oyunlarını al başımdan!"

Neredeyse kaynar haldeki suya iki elini de soktu, can acısıyla hemen çıkardı, sallayarak, üfleyerek acısını soğutmaya çalıştı. Canı yansın ki şeytanı başından atsın. Demek ki elin yanmasına aldırılmayacak. Gönlü kavrulacağına bırak elinin sıcağı içine vursun.

İşi akşama kadar sürerdi.

Evlilikleri sırasında ender patlayan öfke nöbetleri dışında sıradan yanlışlar yaptığında bağışlayıcı, hoşgörülü davrandı Ali Sabir. Hasret'in kalbini kırmadı. Çılgınlık benzeri nöbetleri o güne kadar üç-beş kez yaşamışlardı. Karşısındakinin suçunun olup olmadığını düşünmeden öfkesini kusuyor, o sırada eli de dili de aklının kontrolünden çıkıyordu.

İzleyen günlerde gönül almayı bilirmiş... Ah insanın yaşadığı o anlık korkuyla af dilenmesi arasındaki dengesizlik... Biri, diğeriyle eşitlenemezdi ki. Kocasının öfkesinin patladığı

zamanlardaki hallerini gözlerken, içi, bir yanardağın yakınındaymış gibi sürekli bir kaynaşma halinde alıp veriyordu.

Fırtına geçtikten sonra, hiçbir şey hatırlamadığını söylüyordu Ali Sabir. O anlar belleğinden silinmiş oluyordu. Her şeyin süt liman sürüp gittiğini sanıyor, evdeki şefkatli sükûnet, Hasret'i büsbütün huzursuz ediyordu.

Evliliklerinin en büyük fırtınasını kızları yüzünden birkaç hafta önce yaşamışlar, ikisi de sinirlerine hâkim olmayı başaramamışlardı. Hasret, erkeğin güçlü, kendini haklı bulduğu, doğruları savunduğu iddiasında olan geleneksel yapısını elbette biliyordu. O kadar sevdiği babası bile, karısının yaşama sevincini yok etmiş, buna karşılık bedel ödüyormuş gibi kendini ve küçücük kızını ona adamıştı.

Büyük kavganın fitili, gelenekleri koruma iddiasındaki Baş Çarşı esnafı yaşlılarının çıkardığı aile içi yangınla başladı:

Adamlar toplanıp, Ali Sabir'i ziyarete gelmişlerdi. Şehrin dışında, evleriyle değirmenin çevresinde dönenen anne kızın hangi davranışları şehrin Müslüman halkının yaşama kurallarına aykırı olabilirdi ki? Buraya kadar sürdürdükleri zahmetli yürüyüşleri işgüzarlıktan başka bir anlam taşımazdı Hasret için. Onlar ise, görevlerini yaptıklarını düşünüyor olmalıydılar.

Söz biraz fazlaca dolaştırılsa da, tam yerine geldi:

"Timsal-i namustu Ali Sabir Ağa. Esnaflık adabını, hakkı hukuku bilirdi: Rabbimize şükürler olsun. Acaba kızı, kanının deli aktığı çağda olduğu için geleneklere isyan mı ediyordu? On dört yaşında bir taze hanım..."

Ali Sabir düzeltti:

"Hayır, on üçüne bile girmedi Sacidem. Küçüktür daha."

Geri çekildiklerini belli etmeden lafın ucunu başka yerden tutturdular:

"Yenge... Elbette ne yaptığını biliyordu ya, kızın artık çarşafa girmesi çağının geldiğini fark etmemiş miydi acaba?"

Çarşaf? Çarşafa anası girmemişti ki, kızı girsin!

Ali Sabir konuklara saygısızlık etmiş olmamak için ağzını açmadı.

Çarşının önde gelenleri, "Değirmenci Ali Sabir Ağa'nın müstesna bir inci tanesi olan, duhter-i yegânesinin çarşafa girmesine bir behiyye ile katılmak" istemişlerdi. Küçük bir yazmaya sarılı paketi sedirin ucuna koyan biri, bilgi verdi:

"Bu lacivert kutnu kumaş... Amucalarından bir küçük hatıra olarak..."

Hasret, Ali Sabir'i kapıdan işaretle çağırmış, kahve tepsisini eline vermişti. Yerinden ayrılamadı. Kapı arkasında dinliyordu onları. Tüm gövdesi ateş kesildi. On iki yaşında bir çocuk Sacide. Yalnızca on iki yaşında. Hangi gözle, ne zaman bakmışlar kızına da, onu örtünme yani evlenme çağına girmiş, gelişmiş bir kız olarak düşünmüşlerdi?

Arasta yaşlılarının derdi örtüyse, küçücük Sacide kızın başına atılı örtüsü vardı. Teee uzaklardan uzaktaki İstanbul kadınları çarşafa giriyorlarsa, burada girilmiyordu. Burası Rumeli. Hepsi de deli gibi çalışan, emeği de ürünü de paylaşan türlü soydan türlü dinden insanlar diyarı. Onca yaşını başını almış erkeğin, küçücük bir kız hakkında "örtünsün, kapansın" derkenki maksatları belliydi: "Evlenme çağına geldi" demenin, üç zamana kadar karılarını, yaşlı akrabalarını görücü olarak gönderip, çocuğu ailesinden koparmanın en kestirme yoluydu. Hasret istese de is-

temese de oğlu olanların bu eve girmeye hakkı vardı. Gözünden sakındığı kızını bir kumaş, bir sebze, bir meyve alır gibi gözleriyle soyarak, yoklayarak; iyi, taze, kusursuz, eksiksiz ve sağlıklı bir mal olup olmadığını kontrol etme haklarını kullanacaklardı. Kafasından sanki dumanlar çıkıyordu Hasret'in. Görücülerin oğul sahibi olmalarının sağladığı bir haktı bu.

Arastanın yaşlıları ayrılmadan önce ne söylemişlerdi de, Ali Sabir oflayıp pufluyor, maraza çıkarmaya hazırlanıyordu?

Ya kendisine neler oluyordu? Yüreğinin tam ortasından bir damar kopuyor, başını döndürüp nefesini sıkıştırıyordu. Başında tütmeye başlayan dumanlar, adamların her birini kolundan tuttuğu gibi değirmen dolabının derin suyuna atma isteği veriyordu?

Akşam yemeğinin ardından, Ali Sabir kızının getirdiği ibrikten döktüğü suyla çağanın başında elini ağzını yıkayıp sedirdeki yerine oturdu. Yüzü düşmüş, sırtı, halı kaplı saman yastığa güç almak istermiş gibi yapışmış. Elindeki tespihi bir elinden öbürüne alarak... Ağzını açtı ki...

Söz ağzından çıkmadı, boğazına tıkandı. Yıldızların ters döndüğü bir zaman olmalı. Hasret'in sol gözü seğiriyordu. Huzursuzluk çıkacak demekti bu. Az ötesinde, odanın dibindeki çağanın başında akşam yemeğinin bulaşıklarını yıkamak için çömelmiş Sacide'nin üstüne zorla giydirilmek istenen kadınlığın dikenli gömleğini gördüğünü sandı. Eliyle seğiren gözünü kapattı. Öyle kolay mıydı kader yazmak? Sacide'nin sırtının ipinceliği, narin kemikleri, eti belirsiz, derisi ipek olan çocuk bedeni... Çok iyi tanıyordu bu gövdeyi. İri gözlerindeki saf bakışı. Bu günkü konukları gördükten, kapı arkasında eksik de olsa, ziyaretin konusunu öğrendikten sonra o gözler şu zamana ka-

dar hep korku dolu gibi görünmüştü Hasret'e. Çok yakında... Bu beden, hiç tanımadığı bir erkek için bir kap yemek gibi ayrılıp korunmalı, demek istiyorlardı. Besbelliydi bu. Kocasının konukların ardından sürüp giden somurtukluğu, karısına bir tek söz bile etmeyişi, Hasret'i öfkeden çıldırma sınırına getirmişti.

Yook Ali Sabir Efendi, onun bir de anası var. Üstünde senden çok hakkı olan anası var. Sacide'yi onun gönlüne hoş gelmeyen, hele hele hiç görmediği bir erkeğe teslim etmek, Hasret'in kabul edeceği şey değil. Şu ıssız kırda kurulu değirmende bile, helalini kendisi seçmişken, analı babalı yetişen çocuk yaştaki nazlı kızını başkalarının seçeceği erkeğin kucağına attırmayacak bir anası...

Hasret bunları içinden kurdu. Yıktı. Yine kurdu, yine yıktı. Sakin olmalı, susmalıydı. Ali Sabir'in öfkesinin haklılığı yoktu. Gerçekte... Çok da iyi bilmiyordu, kocası öfkeli miydi, hüzünlü mü? Çarşafa girme meselesinde karısına mı kızgındı, yoksa çarşı ağalarının evine gelip, karısını, yani Hasret'i eleştirmelerine mi kızmıştı? Belki kendisi abartıyordu, anne olduğu için. Bu kadar derin sulara dalmamalıydı. Mantıklıydı; yahut mantıksız. Herhalde kocasını erkek diye... Hepsi erkek. Sokakları, evleri, ibadethaneleri, hapishaneleri, devlet dairelerini dolduranlar!

Öfkeyle bağırarak kızının odadan çıkmasını buyurdu. Çocuğun şaşkınlığı, işini hemen bırakıp geri geri gidişi içini bir an burktu.

Yine de kendine hâkim olması gerektiğini, sakin davranıp kocasının ne düşündüğünü öğrenmesi gerektiğini biliyordu. Bakışları inanma isteğiyle korku arasında sürekli değişiyordu. Olan biteni ondan dinlemek isteğiyle sedirin hemen ucuna gövdesini bırakacağı sırada ansızın, içinden bir öfkeli canavar

fırladı. Hasret'in zamanla ve mantıkla bağı kopuverdi: Kendini Ali Sabir'in üstüne doğru uçar gibi attığını sandı. Sanmadı aslında. Kocasına saldırdı.

Daha dün, Hasret kızını yıkarken, Sacide sakınmış, artık büyüdüğünü, annesinin kendisini yıkamasını istemediğini söylemişti. Sesindeki belirgin karşı çıkış Hasret'i irkiltti ama sesini çıkarmadı. Kızının dikleneceği, nazlanacağı bir annesi vardı. Kendisinin annesi olmamıştı. Sacide büyüdükçe Hasret'in ta derininde bu eski yoksunluk hayıf olarak baş veriyordu. Zor günlerin çoğunu annesinin hastalığının gölgesinde unutmaya zorlanmış, o yüzden kendini her zaman yapayalnız hissetmişti. Biraz daha büyüdüğünde ninesi geldiğinde daha uzun süre kalmıştı. Belki bir yıldan fazla. Onun varlığıyla şefkatin anlamından sonraki aşamayı, yani müşfik ortamda yaşamayı öğrenmişti. Ninesi nazlamayı da bilirdi, azarlamayı da.

Ninesinin o gelişinin ve uzun kalışının rahatlığı o kadar sürmüştü. Bir bayram geliyordu: Hangisi? Aklından çıkmış Hasret'in. Nine Kalkandelen'de yaşayan öz oğlunu, torunlarını özlediğini söyleyerek gitmiş, fazla kalmayacağına söz vermişti. Sahiden de çok kalmamıştı ama hiçbir iz bırakmadan dönüş yolunda kaybolup gitmişti.

Sevdiğini yitirmenin acısını asıl o zaman yaşadı Hasret. Bu türden bir kaybediş kaybın her türünden zor geldi kıza. Özlemeyi, bu duyguyla oluşan "o yaşıyormuş gibi hareketlerine, düşüncelerine yön vermeyi" kendi başına öğrendi. İnsanın yapısı gereği her şey, herkes özlenebilirdi galiba. İçindeki bütün kabarmaları, patlamaları tek başına söndürmeyi de ninenin ölümüyle öğrendi. Böylece, yaşamının en zor dönemini; bunaltıcı,

anlamsız davranışları doğuran ergenlik taşkınlığını tek başına baskılayarak geçirdi.

Sacide öyle değildi. Tanrı'ya şükürler olsun, yaşamı kendisininki gibi zorluklarla başlamamıştı. O nazlı, dokunmaya kıyılmaz bir fidan gibi anne kucağında büyüme şansına erdi.

Sacide için hayat zor olmadı. Kendisi ondan çok daha küçükken, annesinin görevlerini onun yerine yüklenmek için yaratıldığına inanırdı. Turfandalığı süresince Hasret, kırılabileceğini aklına getirmemişti. Belki başkaları da onu hep güçlü, zorlukların altından kalkabilir bir kız olsun diye koşullandırmışlardı. Sacide, nazlı bir ince fidan, naif ve tez geçen, öğle güneşi gölgesi hâlâ.

Gel zaman git zaman, yalnızca hizmet etmeyi unutup, kadın ve ana olmayı öğrenmişti işte. Sabırlı olmak asıl bu durumda öğreniliyordu. Zorlama, yerini özveriye bırakmıştı: Aşağıdan almak, olay çıkartmadan ve kızına da oğluna da dokunmadan; düşmelerine, incinmelerine izin vermemekti. Onların aşması gereken yol vardı önlerinde. O yol büyümeye açılıyordu. Bunu en az sıkıntıyla aşırtacak olan da kendisiydi: Çocuk ana babanın hayatı boyunca yürümeye yeni başladığı günlerdeki kadar kollanmalıydı. Bu düşünceleri, onca iş güç, yorgunluk, hesaplama, onarım, kadınlık, komşuluk arasında ne zaman yaşamının kuralları haline getirmişti? Farkına bile varmamış.

"Tamam" dedi kızına. "Sen kendi başına yıkan artık. Sırtını keselememi istersen, yahut saçınla başa çıkamazsan, beni çağırırsın. Bundan sonra kendini temiz tutmayı öğreneceksin."

Kızı büyümüştü. Sevinç olmalıydı içinde ama hamamda lifi onun yumuşacık ipeksi teni üstünde gezdirirken, me-

memelerinin kabarmış, küçücük pembe başlarının bu kabartıya gömülmüş olduğunu, gövdesinin altında, uzamış, ince seyrek tüylerin belirginleştiğini görmüştü. Üç-beş aya, bilemedin bir yıla kalmazdı artık. Kızın ergenleşmekte olduğunu anasından önce fark etmiş insanlar evini kuşatırlardı. Çarşıdan armağanla gelenler bayrak göstermişlerdi zaten. Bunları düşünmek için erken olduğuna kendini inandırmak isterken, kızının, gövdesine ana elinin değmesini yadsımasıyla incinmiş, daha çok da kederlenmişti.

Sacide, içinde coşkuyla akan canlılığını neşeye dönüştüren hareketliliğini gün be gün yitirecek, kendi bedeni üstüne kapanacaktı. Kızlar için, böylesi ülkelerde büyümenin anlamı buydu. Kendisinin geçtiği evreleri fark etmeyen Hasret'in, kızının tavırlarındaki değişkenliği ardı ardına gelen iki olayla birden fark etmesi tuhaf değil miydi?

Kızın bakışları dalgın, çok sevdiği kardeşine karşı ilgisizdi. Oğlanın şaklabanlıklarına uzak duruyordu. Bu durum, hamamda aralarında geçen konuşmadan çok daha fazla canını sıkıyordu. Analığın böylesi dönemlerinin de olduğunu bilemezdi.

Anlamadığı durumlardan dolayı mı kocasına saldırmıştı? Yalnızca o an değil, aradan zaman geçtikten sonra bile Hasret bu hareketinin nedenini çözemeyecekti. Bir sürü çetrefil durumlar. Ali Sabir'e saldırdığı anda kulağının tozunda patlayan Osmanlı şamarıyla adeta savruldu; yere düştü.

Ali Sabir, bir öfke alevi gibi yekindi. Konsolun iki yanında duran değerli iki lamba, ayna, örtü-pırtı her şeyi kırdı döktü. Yataklarından fırlayıp kapıya sokulan ağlaşan çocukları kovdu. Çocukları fazla korkutmuş olduğu düşüncesinden dolayı –belki– rahatsızlık duyduğu için kırıp dökmeyi, sövmeyi kesti.

Ansızın alevler yükselmiş, büyüyüp yayılmadan yine ansızın kesilmişti sanki. Dışarıda çocukların çığlıklarıyla hıçkırıkları, içerde duvarın dibine yığılmış olan, burnundan ve kırılan dişinin yırttığı dilinden kan sızan Hasret kaldı.

Hasret kendine geldiğinde, gövdesi ağrılar içindeydi. Kendini yokladı, ıstıraplı da olsa, hareket edebiliyordu. Çılgınlıktı olup biten. O tuhaf öfke dalgası Ali Sabir'e değdiği an yıldırım çarpması gibi kendisinde tükenmiş ama Ali Sabir'e çoğalarak akıvermiş gibiydi. İkisi de alabildiğine zalim bir sertliği yaşamışlardı. Hasret yavaşça yerinden doğruldu. Ali Sabir namazlığı sermiş, oturmuş, kendinden geçmiş halde tespih çekiyordu. Suçluluğunu süklüm püklüm taşıyan Hasret, odayı, her yana dağılan cam kırıklarını toplamaya cesaret edemedi. Sakınarak kapıyı açıp çocukların yattığı odaya gitti.

Bütün ev soluğunu tutmuştu. Çocuklar annelerini paralanmış bir korkuluk gibi görünce yataklarından fırladılar. Hasret kalkmalarına izin vermedi. Kızını bir koluna, oğlunu öbür koluna yatırıp, boyunlarından sararak kendine çekti. Şimdi onlarla birlikte ölse... Mutlu olur. Mutluluk? Bu duyguyu hatırlamak istedi. Başaramadı. Özverinin sınırına gelince insanlar için mutluluk, mutsuzluk bir anlam taşımıyor olmalıydı. Çocuklar uzun süre sessiz hıçkırıklarla sarsıldıktan sonra uyudular. Hasret ancak o zaman gece olup biteni zihninden geçirmeye başladı. Ali Sabir'in yaşlıları yolladıktan sonra, somurtuk suratı, sımsıkı kapalı ağzıyla avluda yığılı duran iri odunları yarmaya koyulduğunu, baltayı nasıl bir hınçla salladığını görmüş yine de yalnızca kendisinin öfkeli olduğunu düşünmüştü.

Tam o sırada, sol yanağını annesinin koluna bastırmış olarak yatan Sacide hıçkırır gibi bir ses çıkardı. Hasret bir süre

onu dinledi. Uyanık olabileceğini düşündü. Belli ki ağrısı sızısı kendini sabaha kadar uyutmayacak. Bari çocuklar analarının koynunda yatmanın dinginliğini yaşasınlar. Kımıldamayacaktı, soluk alıp verişini bile sezdirmeyecekti.

***

Sacide'nin sahtiyan yumuşağı derisi, düzgün solukları, ara sıra inlemesi... İlk evladın ana ruhunun içine yerleşmiş değişmez, hiçbir şeyle kıyaslanmaz değerini ta derinlerine kadar algıladı. Hasret ince ve ufak yapılıydı. Kız şimdiden annesinden uzundu ama hâlâ çocuktu. Yüzü kalemle çizilmiş kadar düzgün. Saçları sarı kozadan çekilmiş ipek çilesi olarak alnında kıvrılmış. Sacide, doğduğunda babası yüzüne uzun süre bakmaktan kendini alamamış, gözlerinden akan yaşlar bebeğin yüzünü sırsıklam etmişti. Ali Sabir kendini kaybetmiş halde odanın içinde dolaşıp durmuştu:

"Ama bu benim dünyalar güzeli bacıma benziyor. Önce çokça sevinç verip, sonra acısıyla yıllardır yandığım Sacidem bu. Bacım geri geldi. Yavrum olarak geldi."

Onun taşkın sevincini anladığını söyleyemez Hasret. İlk lohusalığıydı. Uzun ağrılar çekilerek doğan bebeğe ad koyarken ne olurdu, önce anası olarak kendisine de hiç değilse usulen bir sorsaydı Ali Sabir? Aklı şaşırdı sonra: Ne cevap verirdi? Annesinin adını koyar mıydı? Kızının o mutsuz, kırgın ruhlu zavallı kadının adını taşımasını ister miydi? Hayır, annesinin değil ama ninesinin adını koymayı isterdi. Çocukluk dünyasının sevecen, biraz deli dolu, biraz patavatsız ninesinin, Albeyaz'ın adını.

Ali Sabir sormamıştı bile. Zaten o, duymak istemediklerini duymaz, açıklamak istemediklerini elini sallayarak geçiştirir, susar da susardı. Onun ana babasının, kardeşinin adını bile ev-

liliğinin kaçıncı ayında, adeta sökerek öğrenmişti. Bunca yıldır karı kocalardı ama Ali Sabir'in hayatını bildiğini pek söyleyemezdi. Bir-iki ufak ayrıntı. Yaşadığı yer... Laf arasında yakalanabilen küçücük bir anı. O kadar.

Değirmenin geniş çayırlığında görüp, gönlünün aktığını düşündüğü o sırım gibi adam, bütün gizlerini içinde saklı tutarak, hayatının merkezine yerleşmiş, kendi alışkanlıklarına göre ailesini kurmuş, memleketin hali dışında, daha az önemli konularda pek konuşmayan ama sorumluluklarını bilen bir koca ve baba olarak... Hayatlarının bu güne kadar sorunsuz ve dengeli akmasını sağlamıştı. Her ailede vardı aksayan şeyler. Biraz hafiflemiş olsa da öfkesi hâlâ burnundaydı Hasret'in. O yüzden mutlu olduğunu düşündüğü zamanları hatırlamak istemiyordu. Ah, bu geceki gibi ekşimeler, buruşmalar olmasaydı.

Olumlu duyguları oluşacak gibiydi ya, aklı yine saatler öncesine kaçtı. Kocasının, gecenin ortasında kendisini yere yapıştırmasına, baygınlık geçirmesine, kendine geldiğinde yakalanmak üzere olan bir suçlu gibi ürküntüyle odadan kaçışına, Ali Sabir'in kendinden geçmiş, gövdesini öylece bırakmış tespih çekişine...

Kendisine gelince... Hayatı boyunca hiç kimseye yapmadığı saldırıyı kocasına niye yaptığını hâlâ çözememişti. "Hak ettim" demeli miydi? Öğrenmeden, soru sormadan, anlamadan kocasına saldırarak onu aşağılamıştı.

Delilik, insanoğlunun içinde kendisinin bile bilmediği bir yerinde saklı duruyor olmalı. Çıkmak için yol aradığı zamanlarda, çıkar çıkmaz yıkıcılığa yöneliyor. Bu akşamki en önemli olay, aslında Ali Sabir'in Hasret'in hiç bilmediği sırlı yanının ortaya çıkmasıydı.

***

Ev, huzursuzluğun gergin sert ortamında yüzdü üç-beş gün. Sonra Ali Sabir, şehre gitti ve bir yaylı araba dolusu malzemeyle geldi. Karısına bir kolaylık sağlayıp onun gönlünü alacaktı. Arastanın saygın kişilerinin fikrine meyil verdiğini ama yumuşak başlı sandığı karısının dikleşip yekindiği durumlar olduğunu anlamanın şaşkınlığını üstünden atmıştı. Bu çamaşırlık kocasının dilinde, özür dileyip barış istemekti. Bunu ikisi de biliyorlardı.

Evlilikleri süresince onun öfkesinden çekindiği için, gözlerinde çakan keskin parıltıyı gördüğü anda, bir köşeye sığınıp başını dizlerinin arasına alıyor, küçük bir kız gibi görünmez olmayı, hayır daha doğrusu, ortadan yok olmayı diliyordu Hasret. Ali Sabir'in öfkesi gök gürültüsü gibi hesaplanamayan bir zamanda patlıyordu. İrkiltiyor, kestirilemeyen davranışlara dönüştüğünde, saklı yılgınlık tohum biçiminde karısının dünyasına karışıyordu. Gök gürleyince yıldırım çarpabilir! Hasret bunu denemişti işte.

Kocasından hoşnut muydu? Bunu artık merak etmiyordu. Bu soruyu bir daha kendine sormayacaktı. Kendileri kabul etse de etmese de bir çocukları başkalarının gözünde everilecek yaşa geliyordu. Eskimişlerdi bir anlamda. Bu dünyada, öte dünyada canı gibi vazgeçilmez bir kocası vardı. Alemdar doğalı beri birlikteliklerinin Allah katında yazıldığından kuşku duymaz olmuştu. Çöpçatanlıklarını babası yapmıştı. Daha ne... Hayatı boyunca icazet almadan bir damla su bile içmemişti Hasret.

Sacide on üçüne girecek. Oğlan, Alemdar, altısında daha.

Oğlundan beklentisi var, kızından yok. Birkaç yıl içinde evlenip yuvasını, yurdunu bilsin. Kızın güzelliğinin herkes far-

kında. Hasret'in o geceki delimsi ataklığı insanlara bunu unutturma çabasının tetiklediği saçma bir hareketti.

Alemdar, gönlünde beklediğinden fazla yer tuttu. Hiç beklemediği bir zamanda gebe kaldığında oğlu olması için dualar etmişti. Bir oğulun Ali Sabir'i çok mutlu edeceğinden kuşkusu yoktu. Yanılmamıştı. Oğluna sevinen kocası, Sacide'nin gönlündeki yerinin azalmasına izin vermedi. Baba kızın huyları birbirine çok benziyordu zaten. Daha çok kendi içlerine gömülüydüler. Sacide inatçı, doğru bildiği doğru. Kardeşinin küçüklüğüne bakıp ödün vermez, anasının uyarılarını takmaz. Hasret istediği kadar kızına tembihler sıralasın, huysuzlukları için yarın öbür gün eloğlunun bunlara dayanmayacağını söylesin... Kızın kulağından giriyor muydu tembihleri? Bu kuşkuluydu. Giriyor olsa bile, öbür kulağından çıkıyordu, kesin. Babası, kızının mutlak koruyucusu: "Kızımı elini öpen alsın. Benim kızım kimseye dalkavukluk etmez."

Oğlan yumuşak başlı, güler yüzlü, sarı kafalı, becerikli. Babasının yaptığı iş her neyse, ilgileniyor. Küçücük ellerinin marifetleri anneyi de babayı da çok hoşnut ediyor. Şu yaşında çuvaldız, makas kullanmayı, ateş körüklemeyi öğrendi bile. Onun bir zenaati olacağından kuşkusu yok Hasret'in. İtirazı da yok. Gönlünde yatan dilek, okuyup ya zabit olması ya da kaymakam. Yazgısı nedir? Yüce Rabbimizden başka kim bilir ki bunu?

Bölüm 2

ŞAR DAĞI'NIN İNCE YELİ ÜSKÜP

Karşı karşı kurduralım hanları
Def edelim kasaveti gamları
Sen giderken biz sürelim demleri
Okunur fermanım kara gözlüm

Üsküp kışlasında kuşlar ötüşür
Ötme bülbül efkârım var tutuşur
İki hasret birbirine kavuşur
Okunur fermanım kara gözlüm

ÜSKÜP TÜRKÜSÜ

Çileli bir yolculuktu. Acı ve hüzün dolu. Hastalık başlangıcı gibi gelen baş dönmesinin ardından, gitgide bedenlerini ve ince yerlerini titreten anılarına dalıp, onları delik deşik ederek hüzünlendiler. Sonra yine toparlandılar, göçün yarattığı yalnızlık duygusunu günün dertlerinin ardına itip, huzur bulmak için seçtikleri şehre doğru yürüdüler: Üsküp'e!

Tren yolu vardı artık. Ama çok daha zahmetli olan eski yolu kullanmak zorundaydılar. Ali Sabir'in işi gereği ata da gereksinmesi vardı, öküzlere, onların çektiği yaylı arabaya da. Ayrıca, Sacide'nin omzuyla boynu arasından başka yerde uyuyamayan kedisine, Alemdar'ın yavrularına da sahip çıktığı köpeğe vermeleri gereken sevgileri vardı. Bunlara engel olsalar, çocuklarda ayrılık acısının başlatacağı da-üs-sıla, anne baba için yoğun işkenceye dönüşecekti.

Osmanlı'nın Rumeli'de yerleştiği ilk şehirlerden biriydi Üsküp. Adı anıldığında herkesin aklına Osmanlı'nın ilk başşehri olan Bursa'yı düşüren... Üsküp halkının Bursa ahalisi kadar Müslüman ve Osmanlı olmasından gurur duyulurdu. İpek yolunun zengin yerleşimlerinden biri olarak eski çağlardan beri önemsenen bir yerdi. İkinci Viyana kuşatmasına gidişin yerine, oradan dönüş ve ardından gelen felaketler anlatılsaydı; ozanlar, Nemçe'nin nice geniş Osmanlı toprağını –Üsküp dahil– işgal ettiklerini öğrenir, destanlarını o konuda yazarlardı. Nemçelilerin ele geçirdikleri yerlerin bir kısmı sonradan kurtarılmış

olsa bile, kutuplar Osmanlı için değişmişti. Yalnız toprak kaybı değildi yeni yazgısı. Osmanlı'nın yıldızı zayıflamış ve aşağılara inmişti. Vezir zeametleri dağılmış, üretim alanları küçülmüş, sayısız tımar sahibi el elde, baş başta kalmıştı. Rumeli coğrafyasında çizgisi sürekli içe doğru daralan sınırlar yüzünden Türk ve Müslümanlar bu günlerin mutsuzluğunu dile getirmemek için, eski günlerin bolluk ve bereketini anlatmakta birbirleriyle yarışıyorlardı.

Ticaret ve zenaat, ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin elindeydi. Toprakların fatihi olan halk tarımla uğraşıyordu. İlk zamanlar sahiptiler. Şimdilerde ırgat durumuna düşmüşlerdi. Yoksul yaşam giderek kesin bir kader olarak onları aşağı çekiyordu. Tarımda her şey beş bin yıl öncesindeki yöntemlerle yapılıyor, düşük verim, aşırı kayıp yüzünden halk gitgide yoksullaşıyordu. Osmanlı'nın ihtişamı olarak gösterilen parıltılar silinmiş, altından hızla paslanan teneke görünmüştü. Yönetimdekiler elbette Avrupa'daki topraklarının yeşil rüyalarını yitirmekte olduklarının farkındaydılar. Çare aradıkça, çaresizliğin kanıtlarından başka bir şeye ulaşamıyor, üstelik sınırların dışındaki akbabalar, en büyük parçayı kapmak için gitgide yavuzlaşıyorlardı.

Bu şehir, suskun ve kırgın Rumeli şehirlerinden biriydi. Askeri nedenler yüzünden ordu dağıtım merkezi olmaktan çıkarılmış olsa da... Üsküp Sancağı bağlı mülki birimleri, köyleri, çiftlikleri, üretim işlikleriyle, ticaretin paylaşım yeri olarak hâlâ kaynıyordu. Kaynıyor ama taşıp dağılmıyordu. Tüm Rumeli gibi delinmişti. Sürekli olarak güç yitirmekteydi. Dost, akraba, arkadaş neyi arasan yerinden oynamış, Ali Sabir ve ailesi gibi her şeylerini yok pahasına elden çıkararak ya da bir gecede toparlanıp kaçarak, atalarının doğup büyüdükleri yerleri

anılarında yaşatıyorlardı. Bazıları ise, bir saldırıda toptan ölüp giderek anıların ucunu elden kaçırıp yokluğa karışıyorlardı. Yaşamları zaten yeterince zordu. Bu şehir Osmanlı'yla bütünleşmişti ve hâlâ yaşıyordu hiç değilse. Bir gün yekinirse? –Niye olmasın– Bu kalkışın tek yöntemi olan eğitimi bir hatırlasaydı Devlet-i Âliyye.

Ali Sabir, bir hana yerleşmeyi, acele etmeden düzenlerini kurmayı planlamıştı. Yol boyunca düşlerindeki Üsküp şehrini anlattı karısıyla çocuklarına. Bu sırada anıları hep Vidin'e kayıyordu. Hatırladığı şehir, düşlediği şehrin görüntüsünü sürekli kendine benzetiyordu. Tuhaf bir tadı vardı bu durumun. Gözünü açtığı anda rengini ve ışığını gördüğü, toprağına ırmağına bağlandığı o yer sanki Osmanlı tuğu altındaki Üsküp'te yeniden kendisinin olmak üzereydi. Tuna değil de Vardar... Ne farkı var? Oradan ayrılalı nice yıllar olmuştu da, hiçbir yerde tutunamamıştı işte.

Vidin'den kaçtığında önce doğuya gitmiş, sonra güneye inmişti. İçindeki ateş alev alev intikam için harlıyordu.

Anneciğini ve Sacide'yi son kez görmesine izin vermemişti dostları. O yüzden belleğinin bir köşesinde saklayabileceği, giderek yan yana iki uğurböceği gibi, asla ölmeyecekleri duygusuyla anımsayabileceği bir kutsal yer ışıltısı oluşturamıyordu. Bir mezarları var mıydı? İkisini koyun koyuna, Sacide'nin ruhu annesine sımsıkı sarılsın ve korkmasın diye ana kucağına mı yatırmışlardı? Kötüsünü düşünemiyordu. Dostluğunu, koruyucu ve baba tavırlarını hiç unutamayacağı Çeribaşı, Ali Sabir'i bir mahkûm gibi sıkı kontrol altında tutuyordu. Mihal Ağa'nın insan görünümlü köpeklerinin onu parçalamak için pusu kurduklarına

inanan dost insan, mezarları kapatıp, başlarına rasgele bir taş koyacağı son bir vedayı yaşamasına bile engel olmuştu.

Çeribaşı kesip atmıştı: "Erkenden evden çıktığın o sabahta, onları gözünde kalan son halleriyle hatırla."

Yapabileceği başka ne kalmıştı ki? Annesinin hazırladığı acılı tarhana çorbasının mavi mineli kâse içindeki dumanı hâlâ tütüyordu. Onu ağzı yanarak aceleyle içiyordu. Huri Kadın'ın oğluna azık hazırlarken gösterdiği özen –bu durumlarında bile bir müşterisi ya da konuğu gelirse diye ekmeğini, böreğini biraz çok tutarak peşkire sarıyordu– boğazını koca bir taş tıkamış gibi acı veriyordu. Sacide uyuyordu. "Erken kalkamayan tembel bir kız!" Doğduğu günden beri, "O olmasa ben n'apardım" diye düşünerek oyunlar oynadığı bebek. Onları son sabahla birlikte korkunç yalnızlıklarına bırakmıştı. Böyle oğul, böyle ağa olmaz olsun!

"Senin intikamını almana yardımcı olacağız. Bu gizli yerden çıkardığın anda Mihal Ağa'nın adamları kafanı uçuracaktır! Aklımızı kullanacağız. Senin ciğerin bir kez en çok acıyan yerinden kanadı. Mihal denilen deyyusun tüm adamlarını da âhirini de yok etsen için soğumaz. İntikam savaşı denilen şey de zaman uzadıkça tavsar. Vuracak, kaçacaksın. Bunun için bizimkiler o gâvurun nefesini bile izleyecek. Tuzak kurmak bizden, sonucu almak senden."

Aklı pek yatmasa da, çaresizliğinin farkındaydı. Bunları anlatırken Çeribaşı'nın öfkesi burnundaydı: Huri Kadın ile Sacide'yi öldürdükleri gün, "hapisten kaçıyordu" diye yalan uydurup, Çeribaşı'nın adamını da öldürmüşlerdi.

Unutmak için her gün yeniden uğraşa girişip üç yılı akıtmıştı. Ama ne mümkün. Acısı sabit ve sert bir kayaydı da zaman üstünden ince su gibi akıp gidiyordu.

Unutamadıkları arasına, mertliklerinin sınırı çizilmemiş olan çingene dostları da katılmıştı. Öcünü alamamış on beşindeki delikanlılığı, nefret kitabına onlar için de intikam yemini yazmıştı: Ama... Talih ve şans kötüden yanaydı artık. Onlar intikama hazırlanırken, Mihal'in oğlunun emrindeki koca bir sürü olan adamları güpegündüz, konakladıkları sahayı bastılar. Yakıp yıkıp yağmaladılar. Bir tek canlı kalmayana kadar yok etme emri almışlardı. Kadın, erkek, yaşlı, çocuk, onlarca insan, eşyaları ve arabalarıyla, atları, köpekleriyle baskında öldürüldüler ve yakıldılar. Bataklıktaki yangın iki gün sürdü. Yaşayan bütün canlılar yanlış yerde yuvalandıkları için telef oldu.

Saklı tutulduğu yerde Ali Sabir feryatları duydu, alevleri gördü. O gece Tuna üstünde işleyen gemilerden birine kaçak olarak bindi. İbrail'de indiğinde... Bir kıraathanenin camında, kendisine bakan kararmış suratlı yeniyetmeyi, kendini tanıyamadı.

***

Üsküp, camileriyle ve hanlarıyla ünlenmiş bir şehirdi. Eski parlak günlerinden kalanlarla birlikte altmıştan fazla han olduğunu duymuştu Ali Sabir. Han! Hasret için yepyeni bir mekân. Nereden gelip, nereye gittikleri meçhul insanların konup göçtükleri; ağaç gölgeleri yahut hayrat çeşmeleri gibi soluklanma yerleri. Çok yorgundular, hemen bir dam altı özlemi içindeydiler. Rasgele, salık aldıkları, Hacı Bâki, Reka, Mahmud Bey hanlarının ardından yol üstünde uğradıkları Şar ve Camlı Hanlardan aynı olumsuz cevabı aldıklarında Ali Sabir karısının ve çocuklarının yüzlerinde gördüğü umutsuzluğu suçlu kendisiymiş gibi sahiplendi.

Hanlar ticaret erbabı içindi. Hükümetten kâğıt getirmedikçe Müslüman hanlarına kadın alınmıyordu. Başka bir ko-

naklama yeri sordular. Bulgar Mihal diye birinin hanından söz edildi. Ali Sabir, birden öfkelendi. "Başka bir yer!" diye bağırdı. "Bulgar olmaz, hiç olmaz!"

Öfkesinin keskinliği Hasret'i irkiltti. Kocasının bir geçmişi vardı Bulgarla. Hâlâ öğrenemediği bir geçmiş. Derin acısı, anlatmasını bile engelleyen olaylarla dolu olmalı. Onu yuvasından, yurdundan dışarı uğratacak kadar büyük zorluklarla. Bunca yıl süren evliliklerinde Hasret'e tahmin yürüteceği bir küçük ipucu bile vermemişti Ali Sabir. Kilitli bir harami sandığı gibi muhkem ağızlıydı. Kendiliğinden konuşmadıkça ağzından laf almak olanaksız.

Evliliklerinin ilk üç-beş yılında, Hasret'in ağzından çıkıveren –belki de densizce edilmiş– birkaç sözcükle âni öfke sağanağına tutulurdu Ali Sabir. Zaman geçtikçe akıllanan Hasret, o netameli zamanlarda kocasının gözünün önünden uzaklaşmasının yapılacak en doğru şey olduğunu öğrenmişti. Şimdi ise gidilecek yer mi vardı?

Hasret'in şu andaki hayali, yalnızca üstündeki pis şeylerden kurtulmak. Bir dam altı, koca bir kazan sıcak su, saçına kil, gövdesine yumuşak bir lif. Siyah ile sıçan kuyruğu renklerinde çatkılı dokumadan örtüsü, üstüne sinen toz toprakla yer yer renk değiştirmişti. Saçları üst üste iki örtüyle sarılı olmasına karşın kir pas, küçük diken ve saman parçalarıyla kıtıklaşmıştı. Toz, hepsinin boğazlarına kadar girmiş, yapışkan bir çamura dönüşmüştü. Yutaklarındaki çamur lokma gerçek miydi, sanrı mı? Ne yutabiliyor, ne çıkarılabiliyorlardı. Genizlerine sıvaşan o pis kokusuyla...

Osmanlı dökülüyor, çürüyordu.

"Osmanlı gibi yordular beni. Yalnız bıraktılar, kâinatın uzak noktasına zincirlediler... Devlet olduklarını unuttukları için, daha on beş-on altımda ruhumu kuruttular."

Ne laflardı bunlar! Ali Sabir'in ağzından zaman zaman döküldüğünde, Hasret, üstünü açamadığı olayları kastettiğini anlıyordu. Ali Sabir'in Vidin'den kaçtığını biliyordu. Bir suç mu vardı ortada, yoksa daha da büyük bir şey; belki de kefareti ödenmemiş bir günah? Kocasının hiç sözünü etmediği geçmişi ve az önceki gibi öfkeli patlamaları? Sormaya korktuğu soru yine burgaçlar oluşturarak aklına düştü.

Üsküp'teki yaşam? Dualar ediyordu içinden: "Ne olur huzursuzlukla başlamasın!" Burada Saraybosna'dakinden çok daha sahipsiz olacaklardı.

Yola koyulduklarından beri kendini zor tutuyordu Hasret. Ali Sabir'den çekinmese, geçtikleri bütün o bozuk yollara gözünün yaşını dökecekti. O kadim, o bozuk kervan yolu yeni açılan şimendifer yoluyla zaman zaman kesişiyordu. İki kez durup bu toprakların yemyeşil vadilerini, koyaklarını keskin çığlığıyla bölen trenin geçişini seyrettiler. Öndeki gürültücü, beyaz bulutlar salan kocaman kısmının ayrı bir adı olduğuna şaştı Hasret. Motor kısmıydı. "Lokomotif" dedi Ali Sabir. "Atı arabaya, öküzü kağnıya koştuğun gibi düşün. Ama bunun her şeyi demirden..." Alemdar büyülenmişti, soruları bitmiyordu. Hemen arkasında, bir başka üstü açık bölmede dağ gibi yığılı odunlar vardı. Kan ter içinde kalmış iki adam onları koca ağızlı bir fırından içeri atmaktaydılar. Kıpkızıl bir ağızdı bu. Bu yeni icat (!) aracın incecik yolun üstünden kayar gibi gitmesi –adeta yuttuğu– bunca çok odundan olsa gerekti. Her iki karşılaşmada da trenler geçip gittikten sonra Hasret, içini dolduran ağla-

ma isteğiyle dünyada yapayalnız kaldığını düşündü. Çünkü bu gibi şeylerin olduğu dünya başka bir yerdi. İnsanın içini oyan bir yalnızlıktı bu. Şu anda ne toprağı, ne evi vardı. Göç yoluna düşmenin çok ağrı veren bir hastalığa tutulmaktan farkı yoktu.

Çocukların yanında zayıflık göstermemesi gerektiğini Ali Sabir sıkı sıkı tembihlemişti. Onu haklı buluyordu. İçinde büyümekte olan o, sağlam köklerinden artık koptuğu duygusu, ikide bir dalgalar halinde çarpıp içini çağıldatıyordu. Yine de kendini tuttu ve gözünün yaşını akıtmadı.

Başta çocuklar olmak üzere hepsi yorgundular. Direnme güçleri, doğup yetiştikleri, bütünleştikleri yurtlarından hiç ummadıkları bir zamanda kopmaları yüzünden yıkılmıştı. Çevrelerini zaman zaman algılasalar da, çoğu kez, kapkara bir sisin içinde belirsiz bir yere sürüklendiklerini sanıyorlardı. Babalarından çekindikleri için yaylının zemininde sürekli serili duran döşeğin birer ucuna kıvrılıp, uyumaya çalışıyorlardı. O kaçak uykularındaki iç çekişleri, Hasret'i dilhûn ediyordu.

Uzaklardan kesik kesik ulaşan akşam ezanını duydular. Hemen ardına başka ve yakın camilerden ezanlar eklendi. Bitti bitmedi, köpekler havlamaya başladı. Akşam sofraları kurulmuş olmalıydı. Uzaklarda, tek tük zayıf ışıklar parlıyordu. Bir süre önlerinde gördükleri ve artık sağ yanlarında kalan Mayadağ'dan doru –yoksa Şar Dağı'ndan mı demeli– inceden bir yel esmeye başladı. Havada asılı, arasıra insanın rasgele bir yerine değiveren ıslak dokunuşlar da var mıydı bu rüzgârın içinde? Yoksa Vardar ırmağının mavi yeşil su fiskecikleri miydi yüzlerine çarpan? Şu incecik yel Hasret'e, yurtsamasını söndürmeye çalışıyor gibi geldi.

Gece bastırırken, Osmanlı ellerinde, üstüne türküler yakılan Taşköprü'den geçtiler. Fatih Sultan Mehmet'in hayratı. Köhnemişti. Yangında, dört ayak ve bunların taşıdığı iki kemer zarar görmüş, bu bölüme tahta destek atılmıştı. Arıklamış, eski şaşaası yitmişti. Nemçeliler, geçen yüzyılda Üsküp'ü işgal ettiklerinde, köprü ortasındaki Fatih'in diktirttiği sütunu ve yazıt taşını sökmüşlerdi. Köprü o yüzden sahipsiz, yanmış, sakatlanmış görünüyordu. Yine de güzeldi. Ayrılıklara akan Vardar suyunu aşarak, insanların birbirine ulaşmasını sağlıyordu. Suyun karşısında, yani şimdi arkalarında kalan tarafında şehir ta ötelerden başlıyor, ta ötelere kadar uzanıyordu. Bu yakada da evler vardı ya, şehrin tenha yanı sayılıyordu. Vardar yatağı boyunca uzanan epeyce geniş çayırlıktan sonra başlayan nehre dik olarak açılan sokaklar, ötelerde tarlalara, bahçelere, çimenliklere dönüşüyordu. Şehir, bir heyula gibi oturup bağdaş kurmuş olan Şar Dağı'nın gölgesi biçiminde; yahut bir eriyikmiş gibi akşam ulacasına yayılıyordu.

Arabanın arka tekerleğinin dibine oturmuştu Hasret; güneşin çekilmesinden beri üstüne çullanan sıla acısını bastırmaya çalışıyordu. Saraybosna'da akşam olurken gökyüzü koyulaşarak solar, bu sırada ağaçların gölgeleri çevreyi yeşil bir karanlığa dönüştürmeye koyulurdu. Değirmen duvarının dibinden akan derenin sesi daha bir belirginleşirdi o zaman. Değirmen taşları sustuğunda serçeler gece uykusuna dalmadan önceki son uçuşlarını girişin önüne yaparlardı. Bitmeyen bir beslenme kaynağıydı orası: Saçılan tahıllar, onların bereketli sofrasıydı her zaman.

Öyle bir geçiş ânıydı ki bu, iki şehir birbirinin içindeymiş de kendisi, birinden ayrılıp öbürüne ulaşmamış, arada bekli-

yormuş gibi bir masalsı tedirginliği yaşıyordu. Demek göçmen olmak, yaşadığın yerden kopamamakla, yaşayacağın yeri tanıyamamaktan oluşan zihin bulanıklığıydı. Bütün o çileli yolculuk sırasında Hasret'in kafası hep böyle çalışmış; köyler, yollar, ormanlar birbirine girmişti.

Artık Üsküp'te ufkun renkleri silinmiş, berrak bir gece şehrin üstüne kapanmıştı. Köprünün öte yanında ışıklar zayıftı. Sarımsı ve küçük bir top kadar aydınlıktılar. Bezir kandilleri olmalıydı bunlar. Biraz daha pırıltıyla ışıyan tek tük lamba aydınlıklarını sayabiliyordu Hasret. Sessizce akan, suları azalmış nehir ve kıyılarını kaplamış çalılıkların arasından sızan havaya karışmış üzüm kokusu, insanı bir anda Saraybosna bağlarına taşıyıveriyordu.

Bu hüzünlü görüntüden ve üzümde yoğunlaşan özlem kokusundan onu koparan şey, fosforlu ışık gösterisi oldu. Çalılıkların, fidanların, çayırın üstünde uçuşup duran ateşböcekleri gitgide artıyordu. O yüzden, gökle yerin arasındaki boşluk, yaldızlanmış gibi o yana, bu yana uçuşan ateşböceği bulutuyla parlayıp sönüyordu. İçinden dilekler dileyerek dualar etti. Bu şenliğe, Şar Dağı'nın ardında batan güneşi izledikten sonra doğan gepegenç hilalin keskin ışığı katıldı. Çocukları ürkütmeyeceğini bilse, bağıra bağıra ağlayacaktı.

Ali Sabir bambaşka anılar içinden kendini zorlukla çıkarabildi. Hayvanların sulanması gerekliydi. Alemdar tek başına bu işi yapamayacak kadar küçüktü. Yanına Sacide'yi katsa, genç kızlar için, akşamlar her zaman tekinsizdi. Hasret'i ve çocukları arabanın başında bırakıp gidemezdi. Burası epey zengin bir ticaret merkezi. Bir zamanlar ordunun toplanıp dağıtımının

yapıldığı yer. Tüccarı, üreteni, alıp satanı çok. Demek oluyor ki, bedavadan yaşamak isteyen hırsız ve uğursuzu da çok olmalı.

Sonunda, hayvanlar yeniden arabaya koşuldu. Aynı yakada bir meyve bahçesinin bitişiğindeki çayırlığa taşındılar. Ölüyorlardı yorgunluktan. Hasret acele bir hamur yoğurdu. Yolda topladığı çeşitli otları iç olarak kullanıp gözleme yaptı. Kız da oğlan da çayırın üstüne kıvrılıp uyumuşlardı. Ali Sabir onların aç yatmasına dayanamayıp uyandırmak isteyen karısını azarladı. Üsküp'te ilk gece öyle geçti. Bir ustura kenarı kadar keskin olan hilal batmıştı. Gökyüzü yüksekti ve serpme yıldızla kaplıydı. Nehrin sesi duyulmuyor, ağustosböcekleri vızıldıyordu.

***

Ali Sabir, birkaç gün içinde, ilk geceledikleri yere yakın sokaklardan birinde geçici bir barınak bulduğu haberini getirdi. Şimdilerde bağ bozumu ve onun ardından yapılacak işlerle uğraşan bir esnafla anlaşmıştı. Oğlu askere çağrılan adam, hazırda parası olmadığı için evinin bahçesine yeni yaptırdığı iki bölmeli ambarı kiralıyordu. İki umutsuz insan karşılaşınca Ali Sabir kirayı peşin ödedi, asker babası da kış sonuna kadar oturmaları şartını kabul etti.

Tutulan ev, mal sahibinin evinin arka bahçesine kondurulmuş, ambar olarak düşünülmüş büyük bir odadan ve bitişiğinde kışlık yiyeceklerin saklanacağı aralıktan oluşan bir kulübeydi. Taze yonga kokusunun henüz yitmediği bir yer. Hasret bu koku yüzünden gözlerini kapattığı anda kendisini yaşamının otuz yıldan fazlasını geçirdiği, doğduğu evde buluyor; onca yıl boyunca çevresinde gördüğü ağaçların artık içinde gezinip durduğunu ve toprağında gençliğinin kokusunu hâlâ aldığını sanıyordu.

Yataklar açıldı. Yalnızca, birkaç kap kacak çıkarıldı. Mevsim sonbahara dönmüştü. Havada kırık bir bahar tadı vardı. Bu bahçede meyve ağaçlarının, bakımsız kalmış sebzelerin dallarındaki ürünün çoğu yere dökülmüş, kuruyarak ya da çürüyerek sonbahar bolluğunu yeniden hatırlatır olmuşlardı. Dallarda hâlâ bir şeyler vardı. Hasret zaman zaman yemişlere sebzelere ağladığını söyleyerek gözlerinin yaşını silip durdu. O sırada, kızıyla yardımlaşarak yapabildikleri kadar kış hazırlığı yaptılar. Meyvelerin yanında, fasulye, lubya, kabak, patlıcan, bamya ve biber ile çeşit çeşit otlar kuruttular.

Üsküp'ün nasıl bir sıcaklığı varsa, kısa sürede adeta kanlarına girdi. Bütün Balkan şehirleri gibi, çok ırkın kaynaştığı bir dünyaydı burası. Öte yandan imparatorluğun merkezinden uzaklaştıkça kendi özünü, biraz karışık dilini oluşturmuş bir serhat diyarı... Az ötesinde duran ve Üsküp'e aç gözlerle bakan Arnavut diyarından çok göç almıştı. Kanları damarlarında öfkeli ve deli akan; ırklarının yüceliğine ve haksızlığa uğramışlığına inanan Arnavut gençlerin kavgaları şehrin gürültüsünü artırıyor, huzurunu bozuyordu. Şükürler olsun ki, anlaşmazlıkları konuşarak çözümleyen âkil adamların, özellikle Bektaşi dervişlerinin şehri olması kavgaların bastırılmasını kolaylaştırıyordu. Böylece Üsküp, eskisi gibi, sessiz ve huzurlu Anadolu Bursa'sının Balkanlar'daki kopyası bir şehir olduğu kadar, dindar Rumeli'nin de Bursa'sıydı.

Hasret, bir daha göçün yarattığı huzursuzluğa dayanacağını sanmıyor, bu şehirde yaşamlarının sürmesi için dualar edip adaklar adıyordu.

Aile geçici de olsa başlarının üstüne bir dam bulunca, Ali Sabir oğluna uygun okul arama derdine düştü. Alemdar, değ-

yen hayatın koşullarına uygun olmayan bir okula gitmemeliydi. Bulgarların Osmanlı'ya tâbi olmalarına karşın, asri okullar kurarak nasıl de ilerlediklerinin çok yakından tanığıydı. O yüzden kararlıydı: Bir omzu çökerse öbür omzuyla destek olarak oğluna iyi bir öğrenim olanağı sağlayacaktı.

Ali Sabir; bu konuda konuşurken soluksuz kaldığını gördüğü karısının neredeyse başını namazlıktan kaldırmadan nafile namazları kılmasına gülüyordu. Onun üstüne üstüne gidiyordu:

"Hıristiyanların iyi okulları var!"

Hasret'in sırtı ürperiyor, gövdesinde yılan gezmiş gibi irkiliyordu.

"Oğlumun Hıristiyan çocukları gibi hür fikirli yetişmesini isterim!"

Kocasının kimi sözlerini anlayamıyordu. Hür ne demekti, fikir ne demekti? İnsanın ezberleyip aklında tutacağı şeyler vardı. İnanması gereken şeyler de.

Ali Sabir Hasret'i yılgınlığının ortasında bırakıp düşüncelere dalıyordu:

Molla yetiştirmek kolay. Masrafsız da. Medrese çok. Orada verilen eğitim iki yüzyıl gerilerde kalmış. Bunun Osmanlı'ya getireceği felaketi neredeyse kimseler anlamıyor. Sanki dünya sürekli aynı yerde, aynı biçimde durabilirmiş gibi, bir felaketin yaşanmasının ardından, sonraki olasılıklar için önlem alacaklarına derin nefes alıp ucuz kurtulduklarına şükrediyorlar.

Eski tebaa baş kaldırıyor. Avrupa hep Osmanlı'yı haksız, kendi dindaşlarını haklı buluyor. Bunun sonunun kötüye gitmekte olduğunu halkın büyük çoğunluğu algılamıyor. Anlayanların büyük çoğunluğu işleri oluruna ve Allah'a bırakıyor.

Kaçak olduğu yıllarda öyle şeyler duydu ve gördü ki Ali Sabir. Osmanlı'nın kendine gelmesi için geç kalındığını düşünüp kökten tedbirler alınması için uyaranlar da, öneri getirenler de öfkeyle suçlanarak susturuluyor. Hep böyle sürebilir mi? Felaketlerden kurtuluşun çaresinin Hasret'in de sandığı gibi sürekli olarak dualar ve tövbeler etmek olduğunu sanıyorlar. Daha bağnaz olanlarsa, olası her yeni adıma yüz ekşiterek, cehennemde yanma nutukları atarak karşı çıkıyorlar. Hak yolundan ayrıldıklarına inandıkları yenilikçileri yok etmek için fırsat yaratmaya çalışıyorlar.

Ne yapılırsa yapılsın, annesi dahil, kimler ne düşünürse düşünsün, Ali Sabir Alemdar'ın geleceğinin sağlam kurulmasında direnecekti. Tuhaftı, bir zamanlar, yani bundan yirmi beş-otuz yıl önce Vidin'deki evde yaşananlar aynıyla yinelenmekteydi. Çocuğu için asri eğitim olanaklarını sonuna kadar kurcalayacaktı.

Manastır'da bir askeri okul açıldığını biliyordu. Çevre halkının çocuklarına farklı şans tanındığından da haberliydi. Oğlan İptidai'yi baba ocağında, yeni usul bir okulda bitirsin hele. Sonrasına Allah kerim, Osmanlı rahim! Osmanlı öyle miydi gerçekten? Üstün niteliklerinden kalan olmuş muydu?

O yıl Alemdar, Sadık Efendi adlı bir muallimin açtığı Teceddüt İptidaisi'nde okula başlayacaktı. Hasret'in bir itirazı var mıydı? Yoktu. Kocasının nasıl bir tercih yaptığını anlamıyordu ki.

Ali Sabir, ev ve işlik ararken, Üsküp'ü tanıdı. Şehrin değişik mekânlarına girip çıkıyor, kahvelerde, kıraathanelerde, camilerde yeni insanlarla tanışıyordu. Bosna vilayetinin elden çıkmasının ardından, birçok yerleşim yerinden göç kafileleri Üsküp'e gelip açıklık yerlere yığılmışlardı. Göçe koyulan her

kafile; yokluk, acılar ve hastalıklarla geliyor, çoğu barınamıyor, daha ötelere gitmeyi göze aldıklarında yeniden yola koyuluyorlardı. Bugün Bosna, yarın kim bilir neresi, bir başka gün Üsküp... Bütün Rumeli diken üstündeydi. Halk umutsuz ve tedirgin. Osmanlı, hızlı fetihleri kadar hızlıca, suda eriyen buz gibi eriyerek Rumeli'ni yitirmekteydi.

Gittiği, dolaştığı yerlerde, şehirlisi, kasabalı veya köylüsü, zanaatkârıyla esnafı hep aynı sorunun çevresinde akıl yürütüyordu. Ali Sabir de öyle. Açıktan söylemedikleri korkularını bastıracak bir cevap alma umuduyla sürekli sorular soruyorlardı. Osmanlı, buradan bir adım ötedeki topraklarını işgal eden Nemçe'ye karşı niye parmağını kımıldatamıyordu? Onlar ki evlâd-ı fâtihan ahfadı olup...

Burada, böylesi sorulara cevap verebilecek aklı başında, bilgisi derin kimse var mıydı, bunu bile bilmiyordu. Yok, haksızlık etmesin, mutlaka vardı öyleleri ya, neredeydi o yüreği kavî aklı keskin yiğitler? Dahası, payitahtın mantığını anlayan, onun yapıp ettiklerini çözebilen var mıydı dünyada? Savaş, Karadeniz'in iki yakasını kaplayan coğrafyada sürmüş, yangınlar herkesin yüreğini köze çevirmişti. Var say ki Osmanlı, yaralı, hasta bir aslandı. Doğrulup soluk almasına bile izin vermeden saldıran çakallar sürüsünün ortasında, gövdesini ve canını parça parça yitirmekteydi ,

"Dün Saraybosna'ya olan yarın –Allah muhafaza– Üsküp'e olmaz mı sanırsınız?"

Bu sözleri ilk söylediğinde duyduğu dehşetten kendisi de titremişti. Şimdi, şu şehirde, nüfusun neredeyse yarısı, Osmanlı nüfusunun canına susamıştı. Çeteler, komitacılar, günden güne çeşitleniyor, çoğalıyor, zalimleşiyor, yol kesip, insan

boğazlayıp kendi çaplarına göre imparatorluğu kurtçuklar gibi kemiriyorlardı.

Ah! İnsanın ayağının altındaki toprağın kayması, milletinin parçalanması, kendisinin sandığı gökyüzünde, başka bayrakları dalgalandırmak için reayanın gün saydığını bilmesi... Nasıl da can yakıyordu.

Kötümserlik sonuna kadar gitmiyordu Ali Sabir'in iç dünyasında. Bir yere dayandığında, iyimser olabiliyordu. Ne de olsa, evlâd-ı fâtihan sulbünden gelen bir âdemdi. Üsküp; toprağının üstüyle de altıyla da özlediği şehir olabilirdi. Tuğ desen dalgalanıyor, camileri, mescitleri, kervansarayı, o güzeller güzeli köprüsü ve dillere destan, türkülere söz olan "Vardar Ovası"nda ekimler, dikimler sağlıklı büyüyüp Şar Dağı'ndan esen yelle yıkanıp, parlak güneşin renginde kurulanıyorlardı.

Her sabah, yatağından kalkmadan niyaz ediyordu: "Allahım, insanın evini, işini yok eden, gücünü yutan, ümitlerini tuzla buz eden göçü bana bir daha yaşatma!"

Üsküp'ün alâmet-i farikası olan köprüye yakın, halkının daha çok Kırım savaşı sonrasında doğudan, batıdan göçen Müslümanlarla, yine göçle gelen, Hıristiyan Arnavutların oluşturduğu mahallede, Serova deresi kıyısında satılık küçük ama güzel bir ev buldular. Ali Sabir bu evi gözüne kestirdiğinde, biraz da karısının gönlünü hoş etmeyi arzulamıştı. Serova güzel değildi, pisti ama yine de eve yakındı hiç değilse. Hasret'in doğup yetiştiği evi, değirmeni tümden yitirmediği duygusunu yaşaması içindi bu seçim.

Evi temizlerken eski günleri hatırlayan Hasret, gün boyu süren hüngürtüsünü başlatmış, kızı da ona katılınca, ana kız susmak bilmemişlerdi.

Hemen aynı günlerde, Ali Sabir Eski Çarşı'nın dışına doğru, az uzakta, hangi yandan gelinse kolaylıkla ulaşılabilinecek bir yerde, çarşının bitişik dükkânlarından ayrı duran, büyük, müstakil fakat harap bir bakırcı dükkânının bulunduğu haberini aldı. Fiyatta uyuşabilirlerse, işi için çok uygun bir yerdi.

Mal sahibi, Üsküp'ün eski beyzadelerindendi. Ataları iki taraftan da evlâd-ı fâtihandı. Kaç kuşak öncesinden bir büyükbabası tek tuğlu vezirliğe yükseltilmiş imiş. Dünyalıkları o zamandan beri sürekli artmaktaymış.

Kısa bir süre önce beyzade, beş oğuldan sonra doğan en küçük çocuğu olan kızını nikâhlanmasına beş gün kala kaybetmiş. On yedisindeki kız, bir gece hiçbir sebep yokken sancılanıp sabaha kadar kusup ağrılar çektikten sonra, sabah namazı okunurken ruhunu teslim etmiş. Ana baba kızlarının acısını kanatan hatıralarla Üsküp'te yapamayacaklarını anlayıp, bir daha adını anmamak üzere Rumeli'nden kopup gitmeye karar vermişler.

Malların tasfiyesiyle kâhya ilgileniyormuş.

İlk karşılaştıkları anda, kâhya alıcı olarak gelen bu orta yaşı süren bilge görünümlü adamı gözünün ısırdığını söyledi. Havadan sudan üç-beş sözün ardından kâhya, Ali Sabir'in unutup gittiği basit bir olayı hatırladı. Bir-iki hafta önce, cuma namazı için gittiği caminin çok kalabalık olduğunu görmüştü. Şadırvanın başında sırası gelen Ali Sabir hiç tanımadığı bu yaşlı adama aptes sırasını vermişti. Bu basit davranışın gün gelip iyilik olarak karşısına çıkacağını nereden bilsin?

Dükkânı iyi bir fiyata satın aldı. Hazır mükemmel bir ocak vardı; su deposu, aletleri rahatça yerleştirecek kadar yer ve duvarları çepeçevre saran tarabalar... Ayrıca aydınlıktı ve hem ar-

kadaki pencerelere, hem dükkânın tüm yüzünü kaplayan kapıya demir korunaçlar takılıydı. Harap görünmesinin nedenini hemen anladı Ali Sabir: Dükkân hor kullanılmıştı ve çok pisti. Çarşıyla dükkân arasındaki boş saha hem kendisinin hem de müşterilerin hayvanlarının işine yarayacaktı. Hayvanlar burada otlayarak sıralarını bekleyebilir, sıkışmadan, tepişmeden dinlenebilirlerdi.

Alışveriş bittiğinde Ali Sabir neredeyse koşarak geldi evine. İlk kez o akşam göçmenliğin acısını unutmuştan geldiler. Üsküp onlara uğurlu gelecekti. Hasret içinden "Ben bunu ilk konakladığımız gece hissetmiştim" diye geçirdi. Bu inancına nazar değer korkusuyla düşüncesini kendine sakladı.

O gece, başını yastığa koyduğunda, güven duygusunun biraz daha büyüdüğünü hissetti Hasret. Bu güne kadar yaşamı, olaylarla insanlar arasındaki bağlantıyla kendi iradesi dışında yön değiştirerek sürmüştü. Şu anda Hasret sözcüğü özleme duygusunu hafifleten bir tılsım gibi geliyordu: "Rabbim! Sana şükürler olsun!"

Meğer insanın "benim" dediği her şeyde, onu çoğaltan, kurtaran bir güç varmış. Çocukluğundan beri gözünün gördüğü, her yerini avucunun içi gibi bildiği değirmen; yıllarca keçileri sağdığı, onları yayılmaya giden diğerlerine katma sırasında kalçalarını tıpışladığında, el ayasına taşınan ipeksi tüylerin yumuşaklığının saldığı hoşnutluğu, küçücük ahırı, annesinin gömülü olduğu birkaç yıl süreyle binbir çiçek bahçesi olarak görünen, sonra kuruyan, çöken mezarı... Baharların rengini ışıtan yeşil otlar, otların arasından pembe başlarını uzatıp, minelerden hemen sonra açan yonca çiçekleri, o çiçeklerin iki parmak arasında ezildiklerinde saldığı inanılmaz güzellikteki koku... Kışları onların pembeliklerini, kokularını özleyen kü-

çük yalnız kız: Hasret. Yalnız... Yalnız. Öte yandan, dikkatini çeken her nesnenin kendisine bağlı bir yanı olduğuna inanan hayalci. Hayatının en güzel uykularını ninesinin eğninde oyalanarak uyuyan, o kokuyu, ezdiği yonca çiçeklerinde bulmaya çalışan yetişkin kadın. Hayır, Üsküp'tekilerin kokusu belki de teninden gelen menekşe kokusuyla birleşmemiş olduğundan, ninesinin kokusuna benzemiyordu.

İki buçuk ay önce yaşayarak öğrendiği o "göçmen aklı" denen "mekânların karışıp tekleşmesi ve birbirlerinden ayıramama hali" sık sık başına geliyordu. Belleğinde, yalnızca dalgın ve durgun bir anı yumağı vardı. Eskiyi ve yeniyi ayıramıyordu. Zaman zaman uyanık da olsa kendini çocuk, babasını sağ sanıyordu.

Bu akşam önünde her şey apaydınlıktı. Hep böyle sürmesi için dualarını sürdürdü.

Sabaha karşı birdenbire uyandı. Son havadisin yarattığı sevinci hazmetmişti. Günlük hayatın sessiz dalgasız akışı, hayatlarının biçimi olacaktı. Öyleyse uykusunu bölen bu huzursuzluk niyeydi? Saraybosna'dan ayrılan yolun Üsküp'te bittiğine inanamıyordu.

Düşündü ve şaşırdı. Aradan neredeyse bir yıl akmıştı. Bazen göç daha dün Üsküp'te bitti sanıyordu. Bazen, Nemçelilerin saldırısının ardından yurtlarından kopuşun, çocukluğunda olup bitmiş bir olay olduğunu düşünecek kadar zamanın gerisine akmış anılarla karışıyordu belleği.

Geçen yıl, ağustos başında bir sabahtı. Bosnalılar top sesleriyle yataklarından fırladılar.

Ne oluyordu? Onların alışık oldukları tehlike habercileri tüfek sesleriydi. Bu top sesleri nereden çıkmıştı? Uyku sersemliği, insanın aklını bağlayan bir şeydi. Düşünülmüyor, düşünen-

ler anlatamıyordu. Zaten dinleyenler de anlayamazlardı. Nemçe, Osmanlı'ya Bosna için saldırmıştı.

Elbette Herseklilerin isyanlarının sürüp gitmesi, Nemçe'nin de gerçek ya da gerçek dışı, sık sık sınırlarının ihlal edildiği iddiasını canlı tutmaktaydı. Nemçe, topraklarının yakınında yaşayan vatandaşlarına da yansıyan çatışmalar yüzünden huzursuz olduğunu, bu durumun katlanılır olmaktan çıktığını defalarca Osmanlı'ya iletmişti. Bu durumda sınır düzeltmesi gerekçesiyle Bosna Hersek'e yürümesi akla yakındı. Ancak bu hareket için sınır ihlalleri yalnızca bir gerekçeydi. Hazır Rusya ile savaşan Osmanlı'nın güçleri zordayken, niye doğuya doğru ilerlemesindi ki?

Hızlı bir işgal gerçekleştirdi Nemçe. Askerden, halktan rasgele ölümler birbirini izledi. Şehirlerin eşrafından rehin, askerlerden tutsak almalar halkı ürküttü. Rumeli ne kadar Osmanlı'nın yumuşak karnı olsa da, ülkesinin batısından ve doğusundan sarkan Rus güçleriyle savaşırken, Nemçelilere yönelik yeni bir cephe açmaya gücü olmadığının farkındaydı.

Böylece Osmanlı'nın en batıdaki toprakları işgal edildi. Bazen yavaş, bazen baskın biçiminde, bazen çok ölümlü, bazen kendiliğinden bırakılmış silahlar ve askeri tesislerle... Fazla rahatsızlık çekmeden... Sürdü işgal.

Devlet-i Âliyye'nin Bosna Hersek için yapabildiği tek şey zayıf karşı çıkışlardan ibaret kaldı. Devletin başı, İstanbul'un sınırlarına dayanmış Rus, Bulgar, Sırp güçleriyle beladaydı. Bu yüzden hükümet o topraklar ve insanlar için imdat isteğine cevap veremedi. Beş yüz yıllık Osmanlı şehirleri, köyleri ve tüm arazi... Kendi talihlerine ve işgalcilerin insafına bırakıldı.

Kaderlerinin hiç tanımadıkları bir ülke tarafından yazılışı, sadece birkaç ay öncesindeydi. O yaz, hatırladığı en sıcak yazdı. Ali Sabir'in anlattıklarından öğrendiğine göre, Müslüman halk arasında gizli direniş toplantıları, karşı çıkacak güçlerin planlanması hazırlıkları, silah sağlama gibi vatanı kurtarma çabasının harekete geçirdiği toplantılar ve tek tük bireysel cesaret gösterileri olmadı değil. Bunlara karşı işgalci gücün, yaptığı bombardımanlar ve kuzeyden Saraybosna'ya kadarki yerleşim yerlerinde verdikleri gözdağı vardı doğal olarak. Cami minareleri, köprüler, imarethaneler, devlet daireleri saldırıya uğradı. Hesaplı ve düzenli hareket ediyorlardı Nemçe güçleri: Aşırı sertlikler, ürkütücü cezalandırmalar, öfke çekecek törenler yapılmadı. İşgalcileri kurtarıcı olarak karşılayan Hersekliler ve Sırplar bile, Avusturya askeri yönetiminin uyarısıyla fazla taşkınlık ve sevinç gösterilerine kalkışmadılar.

***

Göç yoluna düştüklerinde çocuklar hâlâ olup bitenleri, devletin ne yapabileceğini, niçin yapmadığını, saldırı ve işgalin nedenini, bir hastalık gibi geçip geçmeyeceğini enine boyuna öğrenmek istediler. Önceleri, Ali Sabir'in yol boyunca her molada aktardığı bilgileri yalnız Hasret değil, Sacide ile Alemdar da içer gibi, babalarının ağız hareketlerine, vurgularına varıncaya kadar yoğun bir dikkatle dinlediler.

Zamanla çocuklar da Hasret de onun anlattıklarından bir şey anlamadıklarını, sözlerini birbirine bağlayamadıklarını fark ettiler. Sadece bir sesti çevrelerini saran. Bıraktıkları evi özlemenin sesiydi, sıcak ülkelere uçan göçmen kuşların kanat çırpışıydı, düşman denilen insanla, hiç görülmemiş canlılar arasında görüntüleri değişip duran yaratıkların homurtularıydı belki.

Uykusuzluk, susuzluk, yorgunluk, umutsuzluk ve sıkıntıydı... Bitmeyen, sürüp giden bozuk ve ürkütücü yollar kadar sıkıntı...

"Son yıllarda Alman Kayzerinin 'Doğuya Doğru' politikasında dışarıda bıraktığı Bosna, Ruslarla anlaşan Avusturya Macaristan İmparatorluğuna bu düşük maliyetli ilhak ile kolay bir toprak ve insan gücü olarak katılmıştı." Hasret şaşıp kalıyordu: Kocası, bütün tahsili dört yıllık karışık ve kopuk dönemler olan bu adam, nasıl oluyor da bunca çok şeyi biliyordu?

Ali Sabir devam ediyordu: "Son yıllarda Nemçe, zaten okullar açarak, ucuz ticari malları piyasaya sürerek, Osmanlı'da hiçbir zaman üretilmemiş sanayi ürünleri yollayarak kendine bağlı zenginler, yandaşlar yaratmıştı. Üstelik, Herseklilerin sık sık tekrarlanan isyanlarını, yalnızca ağır cezalandırma yöntemini kullanan Osmanlı, ne doğru dürüst bastırabilmişti, ne de halkın gönlünü almayı bilmişti. Bu süreğen acz yanında, öfkeli ve kanlı bastırma çalışmaları, hiçbir ciddi düzeltme çabası göstermeyen Osmanlı'ya karşı yüzyıllarla biriken kızgınlığı doruğa çıkarmıştı. Osmanlı toprak sahipleri de aşırı serttiler. Vidin'de de durum aynıydı. İşkodra'da da, Filibe'de de, Niş'te de. Öfkeli ve sabırsızdılar, cahildiler, değişmelerin farkında değildiler. Üstelik kendilerini beğenmiştiler.

Nemçe bu yanlışlıkların hepsini abartarak işleyip duruyordu. Yandaş oluşturmanın önce en kolay yolunu kullanmış, yani başta Sırplar olmak üzere Bosna Hersek halkının Hıristiyan unsurlarını umut ve parayla beslemişti. Nemçe taler'i Osmanlı sikkesinden çok daha fazla zenginliği ifade ediyordu. Hızlı edinilmiş servetler taler'le daha düzenli güvence sağlıyordu. Batı Rumeli'nin Türk ve Müslüman ahalisi Osmanlı'ya bağlılıklarını sürdürseler de, ardı ardına yitirilen bu serhat diyarında zama-

ının içinde erimiş kavimler gibi gitgide yoksullaştılar. Rumeli dilyarında olmasa da, Anadolu'ya geçtiklerinde ikincil insan derekesine düşürülerek 'suyun öte yanından gelmiş' oldukları vurgulanmaktaydı.

Ne ırklar ve dinler arasındaki sorunlar çözülüyor, ne savunmanın güçlenmesi için çalışılıyor, ne toplumsal ihtiyaçları karşılayacak tesisler yapılıyor, ne hizmet götürülüyor, ne de yoksul halka yardım ediliyordu. Osmanlı'ya hâlâ yeminle bağlı olanlara saygı ve ilgi gösterilmiyordu artık."

Ali Sabir'e göre, "bu kadar olumsuzluk bile geçebilir bir hastalıktı." Önemli olan beden sağlamlığıydı. Yani devletin toprağı ve insanı. Vatan denilen yer, yalnızca son galip ırkın ayağının bastığı yeryüzü parçası değildi. Vatan, orada yaşamış ve yaşayacak bütün insanların bağlandığı toprak ve gelecekti: İnsanın iç ve dış dünyasında varlığı gerçek, etkisi duygusal olan koruyucu çatıydı. Devlet dediğin, toprağı vatan bilmiş herkesi korumalıydı. Biri tebaa, öbürü reaya olunca, "aşağı" veya "gayrı" görünen; sonuna kadar sessiz ve hareketsiz kalmazdı. Vatanın anlamını yaşatan, eskiden tuğ olarak düşünülen bayraktı. Ayağı yere basan, kendisi yukarıda salınan, simgesiyle çok özel anlam yüklü olan bağımsızlığı temsil ediyordu.

Çoğu zaman Hasret de çocuklar da sıkılırdı bu ikide bir yinelenen sözlerden. Yuvalarını, yurtlarını bırakıp kaçmak zorunda kalmışlardı. "Bayrak, bayrak" dendikçe doğup yaşadıkları yerden kopmuş olmaları, yüreklerine çözülmez bir düğüm gibi oturuyordu.

***

Yol boyunca, gözlerindeki yaşı kurutamamıştı Hasret. On beş yıldan beri bayraktan söz ederken, yaşaran gözleri ve titreyen sesiyle kocasının anlatamadığı yaşanmış acılarını kendisi yuvasından koptuktan sonra göç yolunda anlamıştı. Buraya, Üsküp'e yerleşmekten hoşnut olsa da, Saraybosna'dan zorla kopuşunun yürek vurgunu olduğunu düşünmeden edemiyordu.

Kaygılarını giderecek güvencesi kocasıydı. Yalnızlık duygusunu on beş yıldan beri yaşamadıysa... Bu Ali Sabir'in yarattığı güvenden başka ne olabilirdi?

***

Saraybosna'da dünya; günden geceye ansızın en uzun gecenin karanlığı kadar karardı. Nedenin düşman işgali olduğu anlaşıldığında yüreği buz kesmişti.

İşgalin ilk günlerinde evlere kapandı Osmanlılar. Hayatın gürültüsü unutulmuş gibiydi. Sessiz, şaşkın ve hareketsizdi insanlar. Osmanlı o şehirde hiç o günlerdeki kadar özlemle beklenmemişti. Halkın inancı, "Osmanlı bizi bunların eline bırakmaz, bir çare bulur" güveniydi: Evlâd-ı fâtihanın yurt kıldığı yerlerdi buralar. Bırakır mı Osmanlı Saraybosna'sını, gözden çıkar mı İpek ya Mostar ya Kotor'u? Ya o, ya şu... Ne çok yerleşim, günlerce askerlerini bekledi.

Giderek beklentinin boşluğu anlaşılmaya başlandı. Tuğun yerine Nemçe bayrağı çekilmiş, Osmanlı Müslümanlarının hakları ve toplumdaki yerleri bir anda değişmişti.

Orada burada Osmanlı Devleti'nin itirazlarından söz edilmeye başlandı. Neredeydi önde uçan bayraklarıyla, cesur Osmanlı süvarileri? O süvariler ki, bu toprakları fethederken, atları geniş ovalarda üç at adımı mesafeyi, bir adımda geçerlerdi! Yer-

leşim yerleri ve bir çevrenden bir başka çevrene kadar uzayan ovaları böylesine inanılmaz bir hızla fethetmiş olmasalar; Osmanlı için bu kadar geniş ve verimli yeni vatan açabilirler miydi?

Ya şimdi ne haldeydi bekleyenler? Osmanlı gelsin kurtarsın diye, sabahlara kadar dualar etmek için camilere koşanlar, her yerde Nemçe bayraklarını karşılarında buluyorlardı. Tek tük karşı çıkışlar hâlâ sürmekteydi. Avrupa'nın büyük devletlerinden adaletsizliğe göz yummamaları beklense de, onlar saldırganlarla anlaşmalarını çok önceden imzalamışlardı bile.

O sırada Rusya hızla Osmanlı topraklarına inerken, Tuna'yı geçmiş, Niğbolu'yu almış, Şıpka geçidini aşmış, böylece Osmanlı'nın başkentine kadar yolu açmıştı. Gerçi Plevne'de hiç beklemediği bir savunma savaşıyla duraklamıştı. Orada, uzun süren ve sonbahardan kışa eklenen kuşatmada on binlerce askeri telef olmuştu.

Savaş sürdü, artık İstanbul'a kadar yol onlara açıktı.

Doğu Anadolu cephesinde de yenilen, kayıp veren Osmanlı, Bosna'nın toprağı için de halkı için de bir şey yapmadı. Osmanlı'nın yüzyıllar boyunca bıraktığı iz, reaya için nefret ve öfke biçiminde oradaki Müslüman Osmanlı halkına yöneldi. Umutsuzca yalnız kalmışlardı.

Ali Sabir işgalden birkaç gün sonra, ortalığı şöyle bir kolaçan etmek ve cuma namazını Çarşı Camisi'nde kılmak için evden çıktığında sokaklarda dolaşan Nemçe askerlerinin sorgu suale çekmemelerine şaşırdı. Baş Çarşı'yı şöyle bir dolandı. Dükkânların açık olanları yalnızca Hıristiyanlara ve Yahudilere ait olanlardı. Camide cemaat çok azdı. Her zaman dolu olurdu bu camiler. Nasıl bir gariplik duygusu, ne tür bir yalnızlıktı bu? Ali Sabir'in genzi yanıp duruyor, gözleri yaşarıyordu.

***

Camiden çıkışta, kapıya yapıştırılmış Türkçe ve Sırpça yazılmış duyuruyu gördü.

BOSNA VE HERSEKLİLER!

AVUSTURYA İMPARATORU, MACARİSTAN KRALININ ORDULARI MEMLEKETİNİZİN SINIRLARINI GEÇTİ. O, TOPRAKLARINIZI ZORLA ALMAK İSTEYEN BİR DÜŞMAN OLARAK GELMİYOR. YILLARDAN BERİ SADECE BOSNA HERSEK'İ DEĞİL, AVUSTURYA MACARİSTAN SINIRLARINI DA TEDİRGİN EDEN KARGAŞALIĞA SON VERMEK İÇİN BİR DOST OLARAK GELİYOR.

İMPARATOR-KRAL, SINIRLARINDA HUZURU KAÇIRAN BU KARGAŞALIKLARIN DAHA FAZLA SÜRÜP GİTMESİNE, SEFALET VE FELAKETİN KAPILARINA DAYANMASINA İZİN VEREMEZDİ. DURUMUNUZ ÜZERİNE AVRUPA DEVLETLERİNİN İLGİSİNİ ÇEKTİ. HEP BİRLİKTE ÇOKTAN BERİ KAYBETMİŞ OLDUĞUNUZ BARIŞ VE SÜKÛNU SİZE AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN SAĞLAMASINA KARAR VERİLDİ. MUTLULUĞUNUZU CANDAN DİLEYEN PADİŞAHINIZ SULTAN, SİZİ KUDRETLİ DOSTU İMPARATOR-KRALIN HİMAYESİNE TERK ETMEYİ UYGUN GÖRDÜ.

İMPARATOR-KRAL, BU MEMLEKETİN BÜTÜN EVLATLARININ AYNI KANUNLARDAN YARARLANMASINI, HEPSİNİN HAYATLARININ, DİNLERİNİN VE MALLARININ KORUNMASINI İSTİYOR.

BOSNA HERSEKLİLER, BÜYÜK BİR SEVİNÇLE AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN ŞANLI BAYRAĞININ ALTINA GİRİN, AS-

KERLERİMİZİ DOSTÇA KARŞILAYIN. KANUNLARA BOYUN EĞİN, İŞLERİNİZE DÖNÜN, EMEĞİNİZİN ÜRÜNLERİ KORUNACAKTIR.

***

Ali Sabir, eve geldiğinin farkında bile olmadan kapıdan girdi. Göçmen olmanın dikkat dağınıklığını, on beş yaşından beri yaşayarak öğrenmişti. Evin yoluna alışkın bacakları kendini buraya getirmese, nerelere giderdi, bilmiyordu.

Göçmeye kesin olarak karar vermişti. Bu kararın Hasret'e zor geldiğini biliyordu. Burada doğmuştu. Burada evlenmişlerdi; burada kız ve oğul sahibi olmuşlardı. Çocukları için de burası çok önemliydi: Göz açıp gördükleri, gönül verip sevdikleri bu geniş vadi, sonradan onlar için cennet bahçesi gibi özlenen bir yer olacaktı. Anılarının hoş tadı giderek acılaşacak, zaman zaman canlarını yakacaktı. Göçün yaklaştığı bu günlerde karısı da, çocukları da ürküntü içindeydi. Evin reisi olarak Ali Sabir'in içlerini rahatlatmasını bekliyorlardı. Ne diyebilirdi ki? Yalan mı söylemeli, yoksa gerçeğin korkulu yüzüyle şimdiden mi tanıştırmalı onları? Hasret bu evde, yandaki çayır kaplı bayırda ve derede, zaman zaman keçilerin peşinde, elma, erik dut ve kayısı bahçelerinde büyümüştü. Doğduğu yerde köklenmiş, çocuklarını da aynı güvenle ortaya çıkarmıştı.

Ali Sabir, her zaman yaptığının tersini yaptı. Oturma odasına gitmedi. Kapının hemen yanındaki, zaman zaman selamlık olarak kullandıkları misafir odasına girdi. Kapıyı mandalladı. Düşünebilmek için böyle bir yalnızlığa ihtiyacı vardı.

Ayrılığın çanı hiç kesilmeden çalıyordu. Hâlâ kalmak ya da gitmek arasında kesin karar veremiyordu.

Kendisinin bildiği, ev halkından kimsenin bilmediği gerçek ise şuydu: Göçmen olmayı düşünmekle göçmenliği yaşamak arasındaki fark baş döndürücüydü. Bunu yaşayarak öğrenmek zorunda kalmıştı. Ardında hâlâ hiç sözünü edemediği kırılmış yaşamlar, mezarlar bırakarak Vidin'den kaçmıştı.

O zamanlar becerikliliği ve çalışkanlığıyla nerede olsa hayatını sürdürebileceğine inancı vardı. On beş yıldan fazla sürmüştü kaçışı. O süre içinde, Kırım Savaşında Osmanlı neferi olarak savaşmıştı. Avrupa'nın güçlü devletleriyle Osmanlı'nın arasındaki farkı başka hiçbir koşulda bunca yoğun biçimde anlayamazdı. Olgunlaştığını, orduda ve savaşta insana dair çok şey öğrendiğini yadsıyamazdı. Ne var ki, içinde yanan öç ateşi, ona huzur vermiyordu. Gittiği her kara parçası yabancı, ulaştığı her yerleşim yeri yarın çekip gideceği kadar duygularının dışındaydı. Gece uykularını delik deşik eden, en coşkulu sevinçlerini gölgeleyen, gündüz unutsa, gece acısını canlandıran zaman... Belleğindeki haritada Vidin kentini, Bogdisa köyünü silmiş ama ölmüş hallerini görmediği anasıyla bacısını her görüntünün önüne geçirmişti. Onlar öylece kendisini bekliyorlar gibi geliyordu. Yurt bilinen yerin gücü, orayla bağı koptuğunda öğrenilebiliyordu ancak.

Bu kez, eski acıları bir daha yaşamak yanında, karısının, çocuklarının yerinden oynayan geleceklerini yüklenme zorunluluğu vardı. Nereye değse yüreğe batan dikenin sızısı... Göç yolunu öyle geçecekti. Hayat o sızıyla sürecekti. Kırkını aşmış bir adam. Köşesine çekilip dizinin dibindeki torunlarına kendisini adayacağı yaşa gelmiş... Hayatı bir kez daha yeniden kurmak zorunda şimdi... Ferhat'ın dağları delmesi gibi bir güç gerekirken, bu gücün varlığından kuşku duyarken...

***

Hedef olarak seçtikleri şehri Hasret gördüğü anda sevdi. Belki gidilebilecek en uygun yer olduğu için, belki beş yüz yıldan beri Osmanlılığı derinden yaşatan şehir olduğu için. Şar Dağı'nın uzak gölgesi sanki Üsküp'ün büyüsünü artırıyordu.

Bu dağlar, küçücük evlerinin üst katındaki iki küçük odanın pencerelerinden önlerine seriliyordu. Hasret, dağların da insanlar gibi güzelinin olduğunu düşünür oldu. Sonbaharın soğukları başladığında, güneş yükselirken, ışık tellerinin ak kar üstüne düşüp kırılarak renklendirdiği bu dağları seyretmeye doyamıyordu.

Yazları dağın tepelerinden kıl çuvallarla samanlar arasında getirilen karlar yolda sıkışıp, buz kalıplarına dönüşüyordu. Üsküp bahçelerinden toplanan güller, kayısılar, vişneler, kırlardan toplanan gelincikler kaynatılıyor, billur saydamlığında şerbetlere dönüşüyordu. O saklı buzlar en çok şerbetlere yakışıyordu. Billura billur katıldığında damaklara yayılan rayiha uzun süre devam ediyordu.

Kadınların işi her yerdeki gibi, burada da çoktu. Çalışmayı da eğlenmeyi de biliyorlardı. O hamarat, her işe yetişen Rumeli kadınları kızları insanın gözünün önünde ne güzel değişiyorlardı: Yüksek duvarların arasında da, imece günlerinde de, süsü, kokusu, kahkahası bol analar, gelinler ve albenili kızlar... Başlarında renkli yazma, ince iğne ile yapılmış yasemin oyaları az gelmiş gibi, kulak üstüne takılmış gül, karanfil ya da kadife çiçekleriyle, kadınlar işleri bile eğlenceye çevirmede ustaydılar. Hayatı hep uzakta ve yalnız geçmiş olan Hasret, dünyada her iş yolundaymış, gerçek yurdunu kaybetmemiş gibi, kendini kalabalığın coşkusuna bırakıyordu. Bu bırakış başkalarının gözüne

tutuk ve çekingen gelse de, insanlarla uyum sağlamanın coşkusunu en çok duyan oydu.

Tek kaygısı vardı: Kızı. O, genç kızların arasına katılmamakta direniyordu. Sacide, fizik varlığıyla annesinin yanı başında olsa da, kafasının başka yerde olduğu çok belliydi. Durgundu. Yalnızlığı yeğlemesi, kapandığı yerde zamanı, işini, yemek yemeyi unutup kendinden geçercesine dalıp gitmesi? Hasret kızını ne kadar sıkıştırsa da sorularına cevap alamıyordu. Kızı karasevdaya tutulmuş olabilir miydi? Bu şehir; Üsküp... belki de göç...

Neredeydi genç kızlık, bu yaş değil miydi kanın deli deli akması? Babasıyla bunu konuşamazdı. Ali Sabir ya gereksiz yere kızı örselerdi ya da öyle kederlenirdi ki onu teselli etmek de Hasret'e düşerdi. Danışabileceği bir büyüğü olsaydı. Kendisini böylesi bir durumu anlayıp çare bulacak yetkinlikte görmüyordu.

Alemdar, ablasının tam zıddı davranışlar içindeydi. Dışa dönüktü. Çok arkadaşı vardı: Hem çevresini genişletiyor, hem de hayatın tadını artıran daha çok oyunu, yaramazlığı, küçük yasakları delme işini deneyerek eğleniyordu. Alemdar arkadaşları gibi kalburla yaptığı tuzakla güvercin yakalıyor, kedilerin kuyruklarına zil ya da söğüt dalı bağlıyor, sahipli sahipsiz demeden, ağaçların tepelerine tırmanıyor, başka mahallelerin çocuklarıyla kavgaya gidiyor, gruplar halinde yaşanan serüvenlerin tümüne katılıyordu. Hemen yakınlarda yahut çok uzaklarda rastladıkları her yıkıntıda hazine arıyor, soğuk sularda çimiyor, ıslak gövdesine geçirdiği giysileriyle üşüyerek serüvenler yaşamayı yiğitlik sanıyordu. Yasak otları küçük taşlarla yaptıkları ocakta yakarak duman soluma serüvenini bile yaşadı.

Anneyle baba baş başa verip, oğlanın ipini şimdilik bırakmış görünmeyi kararlaştırdılar. Baba, onu uzaktan kontrol edecekti. Kızın durumu babasının da dikkatini çekmiş olmalı ki, onunla ilgili olarak Kur'an öğrenmesi için komşu kızlarla birlikte camiye göndermeyi düşündüğünü söyledi. Hasret bu teklifin üstüne adeta atladı.

Heyecanlanmadı, karşı da çıkmadı Sacide. Gönülsüz gönülsüz oraya gidip gelmeye başladı.

Hasret, evdeki işlerini bitirdikten sonra Taş Köprü'den ağır ağır geçiyor, Vardar'ın suyunun coşacağı günlere daha zaman olduğunu düşünmeden edemiyordu. Sular ve köprülere tutkundu. Köprünün yanmış ayaklarının yıllardır doğru dürüst onarılmamış olmasına üzülüyordu. Kemerli dört ayağın yerinde aykırı bir yama olarak duran derme çatma ayakların Fatih'e saygısızlık olduğunu düşünerek, karşı kıyıda kurulan pazara gidiyordu. Sacide'yi gittiği her yere yanında taşıyordu. Kız hava alsın istiyordu. Gün gelip evin sorumluluğunu yüklendiğinde korkak ve çekingen kalmasın.

Bir yandan da savaş hâlâ sürüyordu. Plevne'deki kahramanlık, Osman Paşa'nın olağanüstü komutanlığıyla yüreklere verdiği ferahlık uzun sürmemişti. Plevne düşmüştü, Şıpka düşmüştü. Çekilen Osmanlı'nın ardından Romanya'dan, Sırbistan'dan, Bulgaristan'dan apar topar hazırlanıp sel dalgaları gibi gelen zavallı insanlarla Osmanlı'nın var olanyaları deşildi adeta. Ali Sabir'in yüzünden düşen bin parça. Savaşın sonuna gelindiği söyleniyordu. Osmanlı'nın her yerilgisi, ırkı ne olursa olsun, gayrimüslimin yüzünde güller açtırıyordu. Yarımarda güçlü devletlerin politikalarına denk geldiğinde bağımsız dev-

T.C. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI

let olma sırası kendilerinin olacaktı. Hele Osmanlı biraz daha yıpransın, daha bir arıklasın da.

Her cephede işlerin kötü gittiğini artık bütün halk biliyordu. Yalnızca savaşlarda değil, her barış anlaşmasında, Osmanlılığı yaşayan halkların depremlerle sarsılan topraklar gibi tir tir titrediğini söylüyordu Ali Sabir. Hangi büyük toprak parçalarının kimlere verileceği daha savaşlar başlamadan kararlaştırılıyordu.

"Allah sanki bütün şimşekleri gözümüzde çaktırıp, yıldırımları başımıza yağdırıyor!"

"Osmanlı haritası, sel basmış, tayfun vurmuşçasına biçim değiştiriyor. İdare ise, yavruları dağılan ördek gibi, şaşkın. Ne yana seğirteceğini, neye sahip çıkacağını bilemiyor."

Sesi titriyor.

"Eflak, Boğdan, hele hele Bulgarya'daki Müslümanlar mahvoldu. Kadınlar ve çocuklar zulmü bir sel gibi yaşayacaklar."

Böylesi hükümler, olup biten olaylardan daha çok korkutuyordu Hasret'i. Kimse kimsenin derdine bakamıyordu ki.

"Reaya devlete kafa tutmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyor. Çeteler köy kasaba basıyor. Bir yandan da, 'Osmanlı canımızı malımızı alıyor' diye bağırıyor. Yedi düvel Osmanlı'ya düşman. Koskoca devletin elinde kalanlar: yitirilmiş topraklardaki acılı yaşlılar ya da kemikleri bile öğütülüp un edilerek kap kacağa çevrilen şehitlerin kaçgundan kurtulmuş dullarıyla yetimleri."

Bu hükümler Hasret'in hayatında duymadığı sözlerdi. Genç kadını yakıp kavuruyordu. Savaş boyunca Ali Sabir, Hasret'le daha çok konuşur, ona bildiği, düşündüğü şeyleri anlatır olmuştu.

Buradaki hayatın kendilerine zor geldiğini söyleyemezlerdi. İşleri iyiydi, kazançları yetiyordu. Hasret, kızı ve oğlu için az da olsa para biriktirebildiğinden hoşnuttu. Ali Sabir de karısından gizli üç-beş parayı altına çevirtip zulasında saklıyordu.

Bir gün eve katlayıp poturunun cebine sokuşturduğu büyük bir kâğıtla geldi Ali Sabir. Akşam yemeğinin ardından sedirdeki yerine oturdu, kâğıdı çıkardı açtı:

"Bunun ne olduğunu biliyor musun?"

Hasret aldı. Ortasından katlı olduğu için dört büyük sayfadan oluşan bir şey. Harflerin çoğunu tanıyordu. Bu şeyi değişik yerlerde, değişik insanların elinde görmüştü. Adını çıkaramadı:

"Biliyorum elbet" dedi. "Ama unuttum."

Kocası inanmaz inanmaz gülümsedi:

"Buna gazeta diyorlar. Otur yanıma da bu gazetanın verdiği havadisi sana okuyayım."

Bir şeyler okudu ya, ağdalı Osmanlıcaydı. Anlar gibiydi de tam olarak ne dediğini çıkaramadı. Ali Sabir, birden sinirlendi. Buruşturup yere attı gazeteyi:

"Allah kahretsin, bir sürü laf salatası. Birader, senden beklediğimiz savaşa dair üç-beş satır bilgi. Padişaha dua, orduya dua. Kabul. Olup biten nedir, bari onu söyle. Savaş devam ediyor mu, yoksa bitti mi, şark cephesinde neler oluyor? Rus ordusu Anadolu'da ne yaptı? Bulgar, Büyük Bulgaristan hayaline ulaştı, ulaşacak. Ruslar İstanbul kapılarına dayandı diye konuşuluyor. Bu halka onun anlayabileceği bir gıdım olsun bilgi vermek gerekmez mi be yahu?"

Hasret, telaşla çömeldi, gazeteyi yerden aldı, buruşuklarını düzeltmeye koyuldu: "Ne yaptın efendi? Üstünde Kur'an-ı Kerim'in harfleri var. Mübarek şey yere atılır mı?"

"O mübarek filan değil. O paçavra. Savaşa sürülmüş evlatlardan bile söz etmiyor. Aylarca haber alamamış ana babaların acılarını yok sayıyor. Belli ki tuzu kuru, belli ki besleniyor!"

Hasret şu an susması gerektiğini biliyor. Gözünün nuru evladı on yıl sonra asker. Başına neler geleceği belli mi olur?

***

Osman Paşa'nın Ruslara esir düştüğü, ordunun dağıldığı, düşmanın Çatalca siperlerini aşıp İstanbul'un Ayastefanos köyüne girdikleri, savaşın yayıldığı yerlerde salgınların başladığı, dizanteri, tifüs ve kolera ile halkın ve askerin kırıldığı neden sonra öğrenildi. Hasret bir dua günü çağrısı yaptı evinde. İzleyen günlerde evlerin çoğunda halk toplu dualara koştu. Üsküp'te, Rumeli'nin en büyük camilerinden olan Sultan Murad Camisi'nde resmi dua ve Osmanlı'ya şefaat günü düzenlendi. Üsküp sallandı o gün. Hem korkutan ama zarar vermeyen depremdi sebep; hem de okuyup okuyup semaya salıverdikleri duaların kudretiydi. İstanbul kapılarında Rus ordusu... Akıllarının alacağı şey değildi. O Rumeli ki, İstanbul dendiğinde, Kâbe'ye girmiş gibi ilahi bir heyecanla titreyen, gözyaşlarına boğulan halkı vardı.

Üsküplüler, uzun, bozuk ve tehlikeli kervan yollarını aşanların taşıdıkları ayrıntılı haberlerle büsbütün perişan oldular. Yol boyunca karşılaştıkları ölüm, hastalık, sefalet, bedeni ve ruhu incinmiş ahali, kervancıları dilhûn eylemişti. Rus ve Bulgar ordularının geçtikleri yerlere saçtığı zulüm dayanılır türden değildi.

Osmanlı ile Ruslar arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması uygulanmayınca Berlin'de barış konferansı toplanmış ve Osmanlı için çok ağır gelen şartlarla imzalanmıştı. Bosna

Hersek artık kesin olarak Nemçe'nindi. Karşılığında bir miktar altın ödenmişti Osmanlı'ya. Yıkıldı kaldı Bosnalılar. Çok beddua aldı Padişah Abdülhamit. İnsanlar kendilerinin satıldığını iddia ettiler. "Parayla satılacağımızı bilseydik, istediği parayı biz öderdik" diye küstüler. Ortada bırakılmışlardı. O kadar değil, yabancılara teslim edilmişlerdi. Artık Bosna camilerinde Osmanlı padişahı adına hutbe okunmayacaktı. Hasret'in ruhu dondu. Vatansız kalmak, bu kadar kolay mıydı?

Osmanlı küçülüyordu. Osmanlı uyruğu olmak, tehlikeli yaşam ortamında bulunmak demekti. Ölüm, ikinci sınıf sayılma ve aşağılama; yalnız kendilerine değil, çocuklarının ve sonraki kuşakların kaderine yazılmıştı. Tuna'nın öte yanı Osmanlı'ya kapalıydı artık.*

Plevne savunmasının ardından Rus çarının alıp Moskova'ya götürdüğü, sonra da kılıcını verip serbest bıraktığı Osman Paşa'ya payitahtta gazilik sanının verilmesinden sonra -bu haberin sözü edildiğinde, kadınlı erkekli Üsküp halkının gözlerinden yaşlar boşanıyordu- adına yakılan marş kalelerden dağlara, dağlardan koyaklara, oradan yollara, ovalara, şehirlere, devlet dairelerine, okullara ve sokaklara kadar hızla yayıldı. Halk yurdunu yitirme karşılığında kahramanını bulmuştu.

Tuna paylaşılmıştı artık. Kuzey kıyıları Osmanlı'dan koparılmıştı. Şark insanı her yerdeki gibi, burada da gerçekleri kabullenmek konusunda isteksizdi. Berlin Antlaşması'yla Rumeli keskin bıçaklarla ayrıldı. Kafkasya'daki etki zaten on beş yıl öncesinde bitmiş, Kafkasya halklarının çoğunluğu gemilerle

*) Tuna Nehri vadisinin iyice daraldığı Demirkapı yakınlarındaki küçük Adakale Adası'nın mülkiyeti Berlin Antlaşması sırasında unutulduğu için Osmanlı yıllarca üstünde hak iddia etmiş, Ada ile ilgili uluslararası antlaşma Cumhuriyet'in ilanından sonra imzalanmıştı.

Anadolu'ya taşınmıştı. Anadolu'nun doğusundaki Kars, Ardahan, Artvin ve Batum illeri Rusya'ya verilmişti. Barış görüşmeleri sırasında, konuşmalarına bile izin verilmeyen suçlular gibi davranıldı Osmanlı temsilcilerine.

Ali Sabir'in evindeki beklentinin nafileliği Berlin Barış Antlaşması'nın ardından ortaya çıktı. Hasret de çocuklar da Saraybosna'ya döneceklerine kayıtsız şartsız inanıyorlarmış meğer.

Hasret, uykusuz geçirdikleri bilmem kaçıncı gecenin birinde, kocasına sormuştu:

"Bana doğruyu söyle. Şimdi Saraybosna'dan ne kadar uzaktayız?"

Annesini sorgulayan küçük bir çocuk gibiydi. Ali Sabir unutmuş gibi hiç bu duygudan söz etmiyordu ya, sıla hasretini evde yalnızca kendisi çekmiyordu. Karısı, çocukları, dahası, Rumeli halkı kaç kuşak sonra bile özlemin yangısını kavrayacak ve bu duyguyu ömürleri boyunca yaşayacaktı.

Ali Sabir, karısını yataktan kaldırdı. Pencereye götürdü. Parmağını gökyüzündeki en parlak ışığa doğru uzattı. "Şu parmağımın gösterdiği yöne bak!" Hasret baktı. "O, Demirkazık da denen Şimal yıldızıdır."

Hasret için gökyüzü yalnızca, geceleri yıldızların serpildiği yerdi. Semada uçuşan ateşböcekleri... Üsküp derin uyku içinde ve karanlıktı. Yalnızca uzaktaki Şar Dağlarının karlı tepeleri aydınlıktı.

"Bu dağların..." diye karısının saçını okşadı, "bu karlı dağların şu yıldızın uzandığı yere kadar uzanan tepelerinin ardı Bosna- Hersek. Saraybosna dersen... O çok daha yukarıda... Allahım nasip ederse... belki bir gün..."

Hasret eliyle kocasının ağzını kapattı:

"Ben, böyle sözlerden korkarım. İçinden geçirdiğini, dışından söyleme. O zaman belki döneriz. Hemen değirmene gideriz, onun sesi memleket deyince aklıma düşen ilk ses." Kocasının elini tuttu: "Oradaki tepelerin hemen ardında mı babamın değirmeni, çayırı?"

"O kadarını bilmem hatun. Senin bilmen gereken, o dağların ardı senin ilk adımını attığın, ilk nefesini soluduğun toprakların bir parçası. Onların da ardında başka dağlar vardır. Ne gam? Yola düşmek yazıldıysa alnımıza, gün gelir ulaşırız."

Birbirlerine sarılıp yattılar. Hasret, o gece çoktan unutmuş olduğu ninesinin kokusunu, kocasının eğninde arayarak; Ali Sabir, ailesinin yaşadığı ürküntüyü karısının şah damarındaki kanın atışında duymaya çalışarak uykuya düştüler.

***

Sabaha karşı uyandı Hasret. Yatak diken gibi batıyordu. Kalktı, birkaç saat önce kocasıyla birlikte dağları seyrettikleri pencereye gitti. Sokağa baktı. Evlerin hepsi de küçüktü. Küçücük bahçeleri vardı. Karşı sıradaki evin bahçesinde ulu bir dut ağacı yükseliyordu. Dalları sokağı gölgeliyor, kendi evlerinin duvarına kadar uzanıyordu. Alemdar, geçmiş baharda, girişteki küçük avluya tek kat olarak yapılmış mutfağın çinko kaplı damına çıkıp bir dokunuşla avuçlarına dolan dutları topluyordu.

Bu erken sabahta, ağacın dallarında yuva kurmuş kuşların ötüşü, Hasret'in içine kazınmış olan gurbet duygusunu canlandırıyordu. Dut ağacı mübarek ağaçlardan biriydi. Ninesi her baharda aynı hikâyeyi anlatmaktan hoşlanırdı:

Kiraz "Ah!" dermiş. "Tek ben olsam, şu insanların boyunlarını sapıma benzetirdim. Yazıklar olsun ki arkamdan dut yetişip işimi bozuyor."

Bu ağaç sayesinde, sokağın karşılıklı iki evinin önlerine gelen bölümü sürekli gölgeliydi. Çocukların oyun bahçesi olması da o yüzdendi. Alt dallarına kurulu salıncaklar büyük eğlenceydi. Evlerin duvar diplerini kızançeler sahiplenmişti. Bıkıp usanmadan evcilik oynarlardı. Kızanlar bağrış çığrış arasında topraktan yapılmış güllelerle "savaş" oyunları oynarlardı. Topaç çevirenler, çelik çomak oynayanlar... Hasret'in bu şenliğe uzak kalmış çocukluğu, sanki içindeki bir yerlerden fırlayıp çıkar, koskoca kadın, kızlarla evcilik oynamamak için kendini zor tutardı.

Çocuk çığlıkları gündüzlerde kuşları bastırırdı. Gecelerin sahipleri ise bülbüllerdi.

***

Hasret aşağı inip sabah çorbasını ocağa vurdu. Küçük ahırda bir inekleri vardı. Buraya gelirken alıp arabalarına koştukları iki öküzü bu şehirde onlara ihtiyaç duymadıkları için satmışlardı. Ali Sabir paranın bir kısmıyla bu genç ineği alıp getirdi.

Hasret ineği sağdı, alnının tam ortasındaki yağmur damlasına benzeyen beyaz akıtmasını öptü. Otlak çok yakındaydı. İnek yolu öğrenmişti. Hasret, bir gece önce ışıltılı görünen Şar Dağlarının bulunduğu yana baktı. Sis vardı. Buradan görünmüyorlardı ama oradaydılar. Arkası ise... Bitmez sislerin içinde yitmiş olan... memleketti.

"Hay Allah!"

Deminden beri gözlerinden yaşlar mı akıyormuş? Şimdi de burnu akınca... Burnunu geceliğinin koluna sildi.

Şehrin öte yakası sarımsı bir sisin ardındaydı. Nem ve nereden çıktığı belirsiz bu sis, havanın boğuculuğunu biraz daha artırıyordu. Dayanamadı, başına gövdesini de kapatan örtüsü-

nü atıp dereye kadar yürüdü. Evler bitip çayırlık başladığında hafif bir yel sanki sırtını okşadı. "Yeline kurban olduğum!" Açıklığa çıkınca dağ yine görünür oldu. Öyle gururlu bir duruşu vardı ki başını eğip aşağılara, Vardar'a da, onun iki yanında uzanan şehre de bakmıyordu.

Hasret ötede, sonbaharda hâlâ arıklamaya devam eden Vardar'ın usul usul akan yaşam serüvenini düşündü. Bu topraklara varıncaya kadar kim bilir kaç değirmenin çarklarını döndürmüş, kaç tarlayı, bahçe ve bostanı sulamış, sonra yoluna devam etmişti. Burada, alttan alttan suyunu verdiği o güçle her mevsimde canlı kalan yeşil çayırla insana sürüp giden güzelliği ve neşeyi yaşatıyordu. Ötelerde, ne yana baktıkları belirsiz olan başı karlı dağlar insanın aklına güzelim türküleri düşürüyordu. Onların en güzellerinden biri, gurbetin ağusunu yüreğinde taşıyan ırgatın, uzaklardan özlemek zorunda kaldığı gençlik arzularıydı.

Vardar'ın uzun vadilerinden, bellerinden toplanan yaban kazları Şar Dağlarının bir parçası olan Mayadağ'dan sıcak diyarlara göçerken "vav" harfini çizdiler. Kutsal "vav" harfini, sevdayı. O sırada pembe beyaz tenli güzel ve gürbüz kızlar, belki de bağbozumu şenliklerinde içlerinden öyle geldiği için çıplak ayaklarıyla ezerek, al al olmuş topuklarıyla döverek üzümlerin şırasını çıkaracaklar. O topuklar nice uzaklara da gitseler delikanlıların deli kanlarını bu mevsimde de tutuşturacak. Sıla parası kazanamamışlığın hayıflanmasını türkülerine söz olarak ekleyecekler:

"Mayadağ'dan kalkan kazlar/ Al topuklu beyaz kızlar"

Ölümlere karşı yaşamanın büyük gücü ve coşkusuydu türkü yakmalar.

Yüzüne koca bir gülümseme yayıldı Hasret'in. Her gün, Üsküp'ü sevmek için bir başka neden buluyordu.

***

Ali Sabir yaşlandıkça mı daha öfkeli oluyor yoksa çok öfkeli olduğu için mi ruhu yıpranıyor? Bu durum ev halkının günlük yaşantısını günden güne zorlaştırıyordu. Nasıl bir iç dünya çalkalanması yaşıyorsa, her an patlamaya hazırdı.

Hasret, kocasının eve dönüş zamanına doğru huzursuzlanıyordu. Ali Sabir'e soruyordu. "Seni rahat ettirmek için ne yapayım?" Kocası onun küçücük yüzünü nasırlarla kaplı sert ellerinin arasına alıyor, kendi yüzünü ona yaklaştırıyordu:

"Seninle ne ilgisi var, a benim can yoldaşım?"

Bu söylemin arkasını artık ezberlemişti Hasret:

"Memleketin halini görmüyor musun? Ayaklarımızın altındaki toprak eriyip akıyor sanki. Korkarım yeryüzünde 'vatan' diye bir yerimiz kalmayacak."

"Savaş bitti dediydin ya?"

"Savaş, ayağımızın bastığı yerlere ekilmiş bombalar gibi kadınım. Her an her ırk, her cemaat patlamaya hazır bekliyor."

Karısının genç, oğlunun henüz küçük olması elini kolunu bağlıyor, acz duygusu; ezikliği ve korkuyu sürekli kılıyordu. İnsan en yakınındakilere bile korkusunu iletemiyorsa, vade geldiğinde artık kendilerine el uzatacak hiçbir gücün kalmadığını görüyorsa... Bu onun belki de alnına yazılmış olan sürüp gidecek yazgısıydı.

***

Ne kadar geç ulaşıldı yenilginin boyutlarına. Önce zafer haberiyle sarhoş olanlar bağırıp çağırdılar. Bunlar, bu toprak-

larda da yaşayan Bulgarlardı. Üsküp Paşası, kutlamaları taşkınlık olacağı ve halka zarar gelebileceği gerekçesiyle yasakladı. Bu yasak reayayı büsbütün yoldan çıkardı. Bulgarlar, Yunanlar, Ulahlar, Sırplar, –Karadağlılar bile hatta– zafer gösterileri yaptılar. Yer yer kavgalar çıktı. Osmanlı inzibatları oradan oraya sevk edildiler. Sinirler bozuldu. Yaralananlar, ölenler oldu. Arada kalan çocuklar örselendi. Halkı en çok üzen şey, uzun süre askerlik yapmak zorunda olan Anadolu çocuklarıydı. Yorgundular. Uzun süreyi kapsayan hasretleri bitmiyordu. Onları izne çıkarmıyorlardı, çünkü bu, dönüşü olmayan bir gidiş sayılırdı.

Osmanlı İdare-i Umumiye ve Askeriye makamları derin sessizliğe gömülüydü. Yeni günler karanlıktı. Bu durum, neşeyi ve yaşama sevincini iyi bilen ecdad yadigârları olan evlatların yüzünde okunmaktaydı. Çeşitli ırklardan reayanın yüksek çıkan seslerinin ardında ya da önünde onlara yol gösteren bir Frenk konsolosu, kâtibi, tercümanı vardı. Onlar korunmalıydılar. Aynı dindendiler çünkü! Öte yandan, beş yüzyıldan beri bu toprakları vatan tutmuş olan insanların acılarına, kayıplarına karşı en küçük duyarlılık göstermeyen hak savunucuları da onlardı. Her ırktan Frenkler din kardeşlerine kayıtsız şartsız destek verirken, bir yandan da sorun çözümlerini pamuk ipliklerıyle bağlıyorlar, böylece kendilerine duyulacak gereksinmeyi güç olarak kullanıyorlardı. Korunanlar bile sömürülmeliydi ki hem silah satılsın, hem de haç dünyaya hâkim kılınsın.

Boğazına kadar yabancı tahrikçilerle dolmuş kasabalar, köyler, çiftlikler, yani az insanın bulunduğu yerlerde bitip tükenmeyen çete saldırıları yaşanıyor, halk tedirgin edilerek yerinden yurdundan koparılmaya çalışılıyordu. Silahlanma kolaylaşıyordu. Kutlamalara, küfürlere, içki içip olay çıkarmalara,

sarkıntılıklara yol veriliyordu. Cana, mala ve ırza yönelik saldırılar Müslümanlara hedeflenmişti. Nereden geldilerse oraya geri dönsünler! Kimi Orta Asya bozkırlarından kopup gelmiş, Anadolu'da soluklandıktan sonra, kimi Arabistan çöllerinin kıyıcılığını ta Avrupa'nın ortasına kadar taşıyarak Hıristiyan topraklarını fethetmişlerdi. Oysa Hıristiyanlar, Tanrı'nın kutsadığı galiplerdi! Üstünlerdi! Bu toprakların gerçek hak sahipleriydiler! Bir süre tersine dönen talihleri, şimdi değişiyordu: Beş yüzyıl canlarına yetmişti. Artık atalarının hüküm sürdüğü toprakların sahibi olmalı ve Tanrı'nın izniyle, zaten kendilerinin olan bu coğrafyada yönetime el koymalıydılar.

Büyük devletler başarılarından öylesine emindiler ki Osmanlı'yı Avrupa'dan kovduktan sonra, bu ülkeleri yönetecek kralları bile hazırlamışlardı. Sırası gelen aristokrat mavi kanının bedelini bekliyor, şimdilik hangi ülkeye baş olacağını bilmese bile, Tanrı'nın lütfuna mazhar bir kul olarak birinden birine gönderileceğini biliyordu.

Rumeli'nin el değiştirmesi sırasında en aktif güç, Orta Avrupa'nın ve Balkanlar'ın Slav ve Elen halklarının koruyucusu olan Ortodoks dünyasıydı.

On dokuzuncu yüzyıl dünya coğrafyasına biçim veren sömürgeci Batı Avrupa, Rusların başarılarını kendi çizdikleri bir sınırda engellemekte tereddüt etmiyorlardı. Kurtarıcılığın tüm onurunun ve maddi olanaklarının yalnızca onun hanesine yazılmasına izin veremezlerdi. Günden güne düşkünleşen Osmanlı'ya el uzatıyorlardı. Barış görüşmelerinde araya giriyorlardı. Böylece her biri yeni çıkarlar sağlıyor, Rus yayılmacılığının yavaşlamasına katkıda bulunuyor, aciz bir devletin insanlarına yardım ettiklerine kendilerini inandırarak vicdanlarını

rahatlatıyorlardı. Dahası, yeni kurdurdukları üniter devletlerin başına ortaçağın büyük ailelerinden krallar seçerek doğu ülkesi olan Rusya'nın daha da güçlenmesine izin vermiyorlardı.

Belalı yağmurlar yaşamı önüne katarak nasıl sele dönüşür-se...Osmanlı o seli on dokuzuncu yüzyılda yaşadı. Yerel çete ve komita saldırıları, isyanlar ve ardından gelen düzenli ordularla Osmanlı'nın batıdaki bedenini yok etmekte başarılı oldular. Büyük devletler de hem onları tahrik ederek, hem savaşların sonrasında kollayarak bu devletlerin sınırlarını sağlamlaştırdılar.

Her şeyin bitmesine pek de fazla bir zaman yoktu artık. Kanla sulanarak yerleşilen o topraklar Türk insanı için güvenli yurt olmaktan çıkmıştı. İsyanlar, saldırılar ve savaşlar, yoksul, sahipsiz kalmış Türk halkını önüne katıp, öteleyebildikleri kadar öteye sürüyorlardı.

Göçün yaşamsal zorluğunu ve ayrılığın acısını öldürülme korkusuyla birlikte bir hükümlü lalesi gibi boyunlarında taşıyanlar gittikçe daha uzaklardan kopup, daha aç, daha yoksul, daha umutsuz biçimde Osmanlı sınırlarına saçıldılar. Yeni bir dalga geldiğinde, sevgiyle ve sevinçle vatan olarak bağlandıkları Rumeli için önce ölerek, yiterek, saldırılara direnerek hayatta kalma uğraşı verdiler. Tuna'nın öte yanının kaybının üstünden elli yıl geçmeden Tuna'nın bu yanı da heyelan gibi kayacak, boşalacaktı. O insanların kanlı gözyaşları bir benzetme değil, gerçekti. Savaşta kazanılmayan yerler zafer diye adlandırılıp barış masasında hayrat gibi dağıtıldı. Osmanlı güçsüzlüğü, Türk güçsüzlüğüne dönüşmüş, alay konusu edilmekteydi. Masum insanların kaçarken beklentileri kalmadığı için, kaçmak, yalnızca içgüdüsel bir eylemdi. Yaşıyor olmak, yol kenarına düşüp orada kalmamış olmaktı.

Savaşlar birçok cephede sürerken de, savaşı kazandıkları varsayılan uluslara toprak paylaştırırken de, çok insan telef edildi. Üsküp halkı da diğer göç alan yerler gibi, artık kimseyi dinlemek istemiyordu. Ganimet olarak paylaşılan mülklerin kovulan sahipleri anlatmadan duramıyorlardı. Sineye çekilemeyen haksızlık hiç değilse ses olarak dünyayı dolaşmaz mıydı? "Felaket" sözcüğü ne çok "belki" taşıyordu içinde. Bazıları, ölene kadar ağızlarındaki zehir acısıyla, ağıtlar yakarak Üsküp'ün dışından dolandılar. Belki de onlar birçok derenin birleşip akan suyuydular. Uzaklardan beri eklene birleşe göç yoluna düşen Bosnalılar, Tesalyalılar, kuzeyden gelen Yörükler, Türkmenler, Fatih Sultan Mehmet Han zamanında yerleştirilen İskilip Tatarları, Elbasan, Yenişehir Arnavutları ardı ardına yağmaya, sonra uzaklaşmaya koyuldular.

Koskoca bir ülkenin içi yanıyordu. Bu öyle sıradan bir olaymış gibi geçiştirilecek şey değildi. Ateş yalımları parça parça halkın yüreğine iniyor, orada usul usul yanmaya devam ediyordu.

Üsküp'ün hareketli çarşılarındaki Müslüman ahali dükkânlarını kapattılar. Özel ürünlerin adlarıyla anılan alışveriş hanlarının cümle kapılarının üstlerine kilitler vuruldu. Türkler ve diğer Müslümanlar evlerine çekilip duvarlarının ardında akıttıkları yaşları dünya âlemden sakladılar. Gece bastırdığında evlerini aydınlatmak içlerinden gelmedi. Çocuklar okullarına gönderilmedi bir zaman.

***

Her acı soğurulabilir. Dayanılabilir olması ancak bundan sonra başlar. Ali Sabir on gün evinden çıkmadı. Kapı yalnızca inek için açılıp kapandı. Sokağı gölgeleyen dut ağacının altında

kuşlar kadar çok ve kuşlar kadar gürültülü çocukların sesleri duyulmadı.

Kaderin yazacaklarının sonu olmasa da, iş yapmamanın sonu vardı doğal olarak. Ali Sabir de gidip dükkânını açtı. Çarşı esnafı öbek öbek toplanmıştı. Ali Sabir boşa çene çalmaktansa, yapılması gerekli olan ama çoğu zaman önemsenmeyen dükkânın iyi bir temizlenmesi, alet edevatın gözden geçirilip onarılması, ihtiyaçların belirlenmesi gibi tatsız işleri kotarmak için epey uğraştı. O günün akşamında, eve girer girmez, cebinden basılı küçük bir kâğıt parçası çıkardı. Herkesi yanı başına çağırdı. Kâğıdı Alemdar'a uzattı. Alemdar okuyamadı. Ali Sabir kâğıdı kapar gibi aldı.

"Gazi Osman Paşa'nın ve ordusunun fedâkârlığı bir işe yaramamıştır. Karadeniz'in öte yanındaki toprakların savunması da düşman karşısında gerilemiştir. Ahmet Muhtar Paşa'nın komutasındaki ordu da yorgun ve yaralı geri çekilmiştir. Hem batıda, hem doğuda Osmanlı gençlerinin akıttığı onca kan boşa gitmiştir."

Hasret, kocasının sakin ses tonunda sezdiği kırgınlık ve öfkeyi saklama çabasından tedirginlik duydu. Onun tez öfkelenir yapısı evcek bilinen bir gerçekti. Şimdiki upuzun durgunluk hali ancak birkaç kez tanık olduğu fırtınanın habercisiydi. Çocukluğunda değirmenin deresiyle benzer bir bağ kurmuştu: Hava bazı yıllar, çok ama çok soğuk olurdu. O zaman değirmeni döndüren dere buz tutardı. Alttan zayıf bir güçle belli belirsiz şırıldayan derenin canlı olduğunu belli eden bu ses nasıl da sıcak günlerin geleceği umudunu verirdi insana. Su tümden donduğunda çevreyi kaplayan kış sessizliği Hasret'i ürkütürdü.

Her şeyin sonuna geldiğini duyumsadığı zamandı bu. Şu anda, öylesi bir olumsuzluğu çağrıştıran ürküntü duyuyordu.

Karşısındaki Ali Sabir, kimseye bakmadan konuşmaya başladı. Başı dikti ama bu, iradeyle tutulan bir diklik değil, soğuk günlerde buz tutmuş küçük dalların dikliğiydi.

"Şehitlerimize, ölülerimize bir sap ot kadar bile değer vermeyen o galip devletler, toprağa düşen şehitlerin vahşi hayvanlara yem olan etlerinden artakalan kemiklerini ticaret malı olarak satmışlar. Onlara bir mezar bile kazdıramayan Osmanlı'nın sınırlarını korumak için dövüşen o gencecik çocuklardan söz ediyorum. Kemikleri toplatmış İngiliz. Öğütülüp, porselenlere katılmak üzere İngiliz fabrikalarına, bir kısmını da topraklara gübre olsun diye Frenk çiftçilerine göndermiş.

Onca kadın evlatsız ve kocasız, onca çocuk yetim kalmış. Kadınlara, kızlara, çocuklara da kıyanların yaptıkları kötülükleri anmayalım şimdi. Onları yüreğimizin kilitli bir yerinde saklayalım."

Odanın içinde birden Sacide'nin sesi patladı. O âna kadar donuktu Sacide. Soluk aldığı bile belli değildi. Bağdaşını bozmuş, bacaklarını altına almış, elleri kucağında, gözleri yuvalarından fırlamış:

"Baba yeter... Baba ne olursun, yeter artık!"

Kızın canhıraş feryadı sokağa taşacak kadar yüksek çıktı. Babası duymadı mı yoksa?

"Sonunda neler olmuştur bilir misiniz? İşte bu kâğıda not aldım."

Saydı döktü Ali Sabir. Osmanlı elinden çıkan büyük toprak parçalarını, şehirleri saymakla bitiremedi. Tuna Nehri ile

koptu kopacak bir bağ kalmış. Doğu Tuna Vilayeti diye valisi Hıristiyan, idaresi Hıristiyanların elinde olacak, sözümona Osmanlı'ya ait bir vilayet kurulmuş, Tuna deltasındaki adalar topluluğu Romanya'nın. Üstelik adalardaki bütün kaleler hemen yıkılacak. Çok incitici bir şey bu. Tuna demek, Rumeli Osmanlısının hayat pınarı demek.

Kıbrıs gitmişti. Bosna Hersek'in kesin gidişi anlaşmayla tescil edilmişti. Tesalya gitmiş, Niş Sancağı ile Prut Sırbistan Krallığına verilmiş, o da ayrı bir devlet olmuştu. Eflak, Boğdan adları unutulmalıydı artık. Tuna'nın kuzey kıyısı, yani Boğdan ile Eflak'ın devlet adı Romanya'ydı. Bitmedi: Bulgarlar ile Karadağ ayrı devletler... Üsküp bile gitti gidecekti. Bilmem ki ömrü var mıdır, yok mudur?

Hasret'in bağrının tam ortasına bir koca bıçak saplandı sanki. Üsküp, buradaki yurdu yuvası yine dağılır mı gerçekten?

Keşke Sacide, yine bağırsa babasına: "Yeter!"

"Kuş gibi elimizden uçurduğumuz o topraklar bizim vatanımızdı. Artık burnumuzun dibinde düşman devletler var. Her an karşımıza çıkıp kafa tutacak olduklarını... Unutmayalım."

O gece dualar etti Hasret. Yatağa girerken bugün duyduğu onca üzücü şeyin yanında, en çok "Üsküp de gitti gidecek hallere düşmüş" sözü beynini oyar oldu:

"Allahım, buraya vardığımızda duyduğumuz sevinç bu kadar kısa sürecek bir sevda mı olacakmış? Ey hükm-ü ezel!"

***

Hâlâ yaz gibiydi havalar. Hiç bitmeyecek gibi uzayan bir yaz. Üsküp'te hayat solmuştu. Hasret, sabahları dayak yemiş

gibi uyanıyor, uzun süre yataktan çıkamıyordu. Düşman, kader ile birleşmiş, alıcı kuş gibi tepelerinde dolanmakta.

Ali Sabir kırk beş... Yakında elli. Orta yaşı geçmiş, ihtiyarlığın kapısında. Bir yıl öncesine göre sanki ayağının altındaki toprakla birlikte yaşama olan bağı da göçmüş.

***

Ahlat Kâzım denen bir kızan dolanırdı Eski Çarşı'da. Arnavuttu. Ağzı gevşek, konuşması saygısızcaydı. İnsana rahatsızlık verirdi. Ahlat lakabı huyundaki ve sözündeki hamlıktan geliyordu. Daha küçüklüğünde takılmıştı bu ad. Çarşıda girip çıkmadığı yer yoktu. Laf taşır, söylenenleri dinlemeye bile sabrı olmadığından, ne anladıysa onu bir başkasına yetiştirirdi. İşi dedikodu yapmaya uygundu. Eski Çarşı'daki Orta Kahve'nin askıcısıydı. Kahvenin küçük paylı ortağı olduğu da söylenirdi. Anlatılanlara göre Orta Kahve'nin sahibi Süleyman Aga bir tarihte eli dara düşünce, bu Kâzım'ın anası bilmem kaç altın verip, oğlunu ortak olarak yanına almasını önermişti. Süleyman Aga ona usul erkân öğretebilirdi. Böylece hayta oğlu bir zenaat sahibi olur, ekmeğini kazanabilirdi. Süleyman Aga bu öneriye pek de ilgi göstermedi. Oğlanı çok sevimsiz buluyordu. Dedikoduculuğu, lafının nereye gittiğini bilmemesi, hatırın gönülün önemli olduğu işinde, hoş görülemezdi. Ancak başka bir yol bulamadı. Kadının verdiği parayı ve şartını kabul etmek zorunda kaldı.

Süleyman Aga onun patavatsızlıklarını, yakışıksız şakalarını duymazdan gelmelerini salık veriyordu müşterilerine. Arada kalınca da, çarşı esnafına kendi kimliğini güvence olarak koyuyor, kahveye gelenlerin gönlünü alıyordu. Kızanı bir yana çekip verdiği tembihlerin, tavsiyelerin sonucu sıfırdı. Elinden gelse,

tekmeyi basacaktı ama borcunu ödeyecek parayı denkleştiremiyordu. Rumeli gitgide boşalmaktaydı. Göçünü çözeceği yerde barınma olanağı bulan halk, şehri terk ediyordu. Yaklaşan kara bir fırtına bulutu gibi Rumeli halkının çevresini düşman güçler sarıyordu. Rumeli artık Osmanlı değil, kavga ve ölümler diyarı ve onlarca ırkın boğaz boğaza çıkar savaşına tutuştuğu lanetlenmiş topraklar demekti. Elden çıkan şehirlerde Osmanlı eserleri, özellikle camileri, okulları, kaleleri yıkılıyor, adları değiştirilip Sırp, Hersek, Bulgar, Yunan şehirlerine dönüşüyordu... O zaman göçler daha bir hızlanıyor, boş kalan yapılar ya yıkılıyor ya da ne idüğü belirsiz insanlarca sahipleniliyordu. Ticaret erbabı, nasıl sürdürebilirdi işini?

Boşalan şehirlerin arasına Üsküp'ün katılmayacağını kim söyleyebilirdi? Zaten birkaç kez Nemçelilerin, Sırpların eline geçmemiş miydi? Bütün sınırlarda çarpışan Osmanlı askeri hangi serhat şehrine yetişebilirdi? Üsküp'e aç kurtların –en başta da Sırpların– dişlerini geçirmeye hazır beklediklerini herkes görüyordu. Sırplar tek göz koyan değildiler. Arnavutlar vardı. Onlar şu anda Balkanlar'ın en öfkeli halkıydılar. Yüzlerce yıldan beri Osmanlı sarayına nice komutan, idareci vermişlerdi. Şimdi Osmanlı, meyilli zeminde yokluğa kayarken, fırsattan istifade edilmeli, gözlerini Makedonya topraklarından ayırmamalıydılar. Bir çakım bekliyorlardı yalnızca. Bağımsızlık ateşi bir parlasın, Makedonya burunlarının ucundaydı.

Berlin Barış Antlaşması'nda mağdur edildiğine inanan bu ulus, harekete geçecekti. Bu olacaktı, kesin. Üç gün önce beş gün sonra... Rumeli parçalanırken, Avrupa devletleri halkının çoğunluğu Müslüman olduğundan Arnavutlara hiç pay ayırmamışlardı.

Ahlat Kâzım, yenilerde duyduğu bu fikirlere bütün kalbiyle bağlandı. Ateşli bir Arnavut milliyetçisiydi artık. Çok heyecan vericiydi bu toprakların sahibi olmak hayali. Sağda solda pervasızca konuşuyordu:

"Biz ne zamandan beri dişimizi sıkıyorduk. Artık yeter. Bizi ka'le almayan herkese günlerini göstereceğiz. Osmanlı dediğin ne ki? Osmanlı'yı her zaman Arnavut devlet adamları kurtardı. Askerlik desen komutanın hası bizde. İdare desen, bütün vali paşalar Arnavut. Dünya görecek, Üsküp kiminmiş? Prizren, Priştina? Hepsi bizim. Yiğit olan da biziz, akıllı olan da. Öyle olmasa Osmanlı yüzyıllarca Arnavut oğlanları niye devşirsin, değil mi ya?"

Önceleri kimse onu ciddiye almadı. "Anlat Kâzım" dendikçe, Ahlat Kâzım'ın dilinden, Arnavutların bin yıllardan beri kendilerine yapılmış olan haksızlıkları hem Osmanlı'nın hem de Avrupa devletlerinin burunlarından getirecekleri tehdidi düşmez oldu.

Anacığı, densiz oğlunun başı bağlanırsa akıllanacağı düşüncesiyle birkaç eve görücü gitti. Kız anaları saygıda kusur etmedilerse de Kâzım adını bile duymak istemiyorlardı.

Günlerden bir gün, Ali Sabir işinden erken çıktı. Kışlık odun çektirmişti evine. Onları içeri almak, yapabildiği kadar kısmını kesip yararak kışa hazırlamak gerekiyordu. Sert rüzgârları taşımaya başlamıştı Vardar. İçinde soğuyan sudan damlacıklar taşıyordu gelen geçene. Ali Sabir, yüzünde patlayan baloncuklar halindeki soğuk sularla oynamakta olduğunu fark etmeden, kurtulmak istermiş gibi, gözlerini bir açıp, bir kapayarak evine doğru gidiyordu. Köprüyü geçti, bahar başlarında biraz yeşillenen düz toprak alanı geçti, evinin bulunduğu soka-

Ali girdi. Yolun ortasında, eve doğru bir gölge duruyordu. Kafasını yukarı kaldırmış, pencereyi gözleyen bir gölge. Kalınca gövdeliydi. Bir an Ahlat Kâzım adı aklından geçti. Müslüman mahallesinde, güpegündüz böyle evin kapısında durmak gibi bir şey kabullenilemezdi. Oydu, o densiz. Üst kattaki büyük odanın penceresindeki perdenin bir kanadı açıktı. Kapanıverdi.

Ali Sabir, "Ülen n'oluyo!" diye kükredi.

Kâzım kendini yerde buldu. Ali Sabir yapması gereken tek şeyin onu öldürmek olduğunu düşünüyordu. Tekmeledi, tokatladı. Sokakta evcilik oynayan küçük kızların sandalye niyetine oturdukları koca bir taşı alıp kendisini iki ayağına yapışıp yere çekmeye çalışan Kâzım'ın kafasına indirecekken dengesini kaybetti, taş fırlayıp öteye gitti. Ali Sabir kıçüstü yere oturdu. Bağıra bağıra küfrediyordu. O sırada evlerden fırlayan birkaç kişi kavgayı ayırdı. Ahlat Kâzım toz toprak içindeydi, burnu ve kaşı kanıyordu. Mintanı yırtılmış, kuşağı çözülüp bir kenarda kalmıştı.

Kaçarken bağırdı:

"Bunu yanına bırakmam Ali Sabir Efendi. Bana Arnavut Kâzım demişler!"

Konu komşu Ali Sabir'i ite kaka eve soktular. Gürültüyü duyunca çamaşırın başından kalkan Hasret, köpük içindeki ellerini entarisinin iki yanına silmeye çalışıyordu. Ali Sabir titriyor, gözleri delice parıldıyordu. Ağzından çıkan sesler anlaşılır gibi değildi. Hasret'in yüreği sanki ağzında atmaya başladı. Kocasının o ender fakat ürkütücü öfkesiydi yine. Bu öfke kendi başına patlayacaktı, ona razıydı. Tek çocuklardan birine kızmış olmasın.

Korktuğuna uğradı. Ali Sabir, inanılmaz bir hızla üst kata çıkan merdiveni tırmandı, bir tekme savurdu. Konuk odasının

kapısı menteşelerinden kopup devrildi. Hemen ardından Sacide'nin çığlığını duyan Hasret düşüp bayıldı.

Gerçek bir felaketti o gün. Onlar kendilerini kol kırılmış olsa da yen içinde kaldı diye inandırdılar ama sokağın karıları kızları sokağa fırlayıp evden dışarı vuran bağrış-çığrışı dinlediler.

Hasret kendine geldiğinde ilk hissettiği, yüreğini yakan alevdi. Üsküp'e geldiklerinden beri Ali Sabir'in yumuşayan yüreğinin bir kez daha katılaştığını ve evin huzurunun kaynağı olan sevecenliği yitirdiklerini düşündü. Kalkmalıydı. Evdeki durumu düzeltmek zorunda olan kendisiydi. "Allahım bana güç ver!"

Ali Sabir, karısı daha kapının ağzında göründüğü anda bağırmaya başladı:

"Kızın aşna fişneye başlamış. Sen ne biçim anasın, dünyadan haberin yok!"

Hasret bu sözleri duymamış gibi gözleriyle kızını arandı odada. Sacide, babasından en uzak köşeye çömelmiş, başını kollarının arasına almış, dağınık bir bohça gibi sessizce ama tüm gövdesi titreyerek bekliyordu.

"Sen aşağıya in. Babanla ben konuşacağım."

Ali Sabir yerinde kımıldandı. Hasret bunu fark etti, ne anlama geliyor, yerinden fırlayıp... Acele etmesi için kızını uyardı: Sacide, gözleri ayaklarının ucunda olarak ve yerlere şıp şıp yaşları dökülerek, odadan çıktı.

Hasret, hiçbir şey düşünemiyordu. Ne yapacağını, ne diyeceğini bilmiyordu. Kocasının oturduğu köşeye kadar gitti. Yanına oturacaktı. Dizlerini tutarak yerleşeceği sırada, Saraybosna'da, oradan ayrılmadan önce hayatında bir kez yaptığı o saldırıyı hatırladı. İncitmeye karşı ön alış mıydı kocasının üs-

tüne atılması, bilinçli değildi, nasıl bir korunma yöntemi olarak içinde ansızın doğmuş... Bedelini ne kadar ağır ödemişti. Doğruldu, biraz öteye oturdu:

"Bak" dedi.

Dedi mi, sözü yarıda kalıp dağıldı mı? Ağzının tam üstünde elin tersiyle atılmış sert bir şamar patladı. Keskin bir acı duydu. Dudağı yırtılmış olmalı. Tırnak çizmiş gibi keskin bir acı. Ağzını yoklamak istedi. Parmaklarının arasından kan sızıyordu. Yerinden fırladı.

Bu durumda ne konuşulacak? Neyi anlatabilir? Dudağındaki acı ikide bir düşünme gücünü kesecek kadar keskinleşiyordu. Sonra zonklamaya başladı. Kapıda durdu, döndü baktı: Ali Sabir, sanki odada değil, bakışları yerdeki kilime dikili ama nedirde oturan insan mı, bir hayalet mi? Rengi patiska gibi beyaza kesmiş. Soluk alıyor mu, almıyor mu yoksa?

Bu güne kadar nelerden geçmişlerdi. Belki daha nelerden geçeceklerdi. İnsan olan, öfkesini karısından niye çıkarır ki? Babasını düşündü. O da Ali Sabir gibiydi... Kadınına yumuşak, sevecen davranmayı çok geç, iş işten geçtikten sonra öğrenebilmişti. Ah! Eymir Ağa... Ah babam!

Sevgisini anlatamayan, saygı duymayı zayıflık sayan erkek yanlışlarını anlamamakta direniyor. Niyedir kadına duyduğu keskin öfke, kadınını küçümseme, ev içinde kendini Tanrı gibi saydırmaya çalışması? Yararı ne? Kadın kuvvet ve şiddet karşısında baş eğiyor yalnızca. Sevgiyi, şefkati saklı tutan erkeğin bundan kazancı ne?

Ali Sabir'le böylesi uzaklığı yaşamak istemiyordu. Bu âni ve sınırsız öfke ya onları birbirinden koparacak ya da bütün

duygularını kendi içlerinde saklayıp kuruyacaklar. Kızını sormadan etmeden suçlu sayması insafsızlık değil miydi? Daha on dört yaşında acemi bir kız çocuğu bu. Ne yapmış? Hasret bile bilmiyor henüz.

Kimimiz var bu dünyada Ali Sabir? Sen de tığ-ı tebersin, ben de. Birbirimize sarıldığımızda bir dünya olmadık mı? Başımıza kötü bir şey geldiyse –geldi mi gerçekten– bütün suçu karına yüklersen rahatlar mısın? Senin gözünle gördüğün işaretleşme belki gerçek bile değildir. "Ergenin yüzünün yarısı hayata, yarısı zevale dönüktür" demişler.

İçinden geçirdiği onca şey boğazının düğümlerinde kaldı. Ne faydası var?

Kapıyı arkasından kapattı. Merdiven başına kadar yürüdü. Bütün gövdesi zangır zangır titriyordu. Aşağı inemedi. Başı dönüyor, parçalanmış dudağının sızısı tepesine vuruyordu. Oraya oturdu kaldı.

İçinde bulundukları koşullarda bir gelecekleri yok. Hem kadın olarak kocasının nefreti kendisine yönelmiş, hem Osmanlı olarak Balkanlar'da olup biten bütün kötülükler kendilerini sarmış.

Ali Sabir, o sırada kapıyı açtı, Hasret dönüp baktı. Kocasının suratı asık ama az önceki gibi katil bakışlı değil.

"Çağır şu kızı bana."

"Çağırmıyorum o kızı sana. Sen kendi kafana göre cezalardan ceza biç kızına da karına da. Doldur silahını gebert ikimizi de. Yeter be!"

Bu sözleri söylemişti! Söyleyebilmişti! Patlak dudağı yüzünden sözleri anlaşılır gibi değildi belki. Belli olan tek şey,

Ölümü hiçe sayan öfkesi. Sanki içinde bir başka hırçın Hasret büyümüş yıllardan beri.

Ali Sabir, yaklaştı. Hasret yaklaşanın ölüm olduğunu düşündü. Vız geliyordu. Vız... Karısını ayağıyla kenara iter gibi, adımla tekme arası bir şey attı kaba etine. Merdivenleri indi. Hasret, yüreğini ağzında hissetti. Paldır küldür kendini merdivene attı. Hemen önündeki Ali Sabir ile aynı anda inip merdiven sahanlığında buldu kendini. Erkeğin, çocukların sığındığı odaya gireceğinden kuşkulanmıştı. Sarılacak beline, geri durması için zorlayacak. Öyle olmadı. Ali Sabir, sol yanında kalan kapıya bir baktı, duraklamadı bile, yürüdü. Yüksek eşiği indi, yemenilerini ayağına geçirdi, bahçeye çıktı, sokak kapısını vurdu gitti.

Karanlık gece. Zifir gibi karanlık ve umutsuz. Yetti artık. Ne zaman bitecek bu gerginlik? Dış dünya bozuldukça bu herkesin yaşamının içine siniyor, kader Osmanlı insanına, sanki ukrepmişler gibi ateşle yaklaşıyordu. Ölümden önceki türlü türlü işkence bunlar. Herkes herkese düşman.

Ali Sabir eve dört gün ve gece gelmedi.

***

Perşembe akşamüzeri geldi. Üstü başı kir pas içinde. Bu dört gün süresince, onun gelebileceği saatlerin bir-iki saat öncesinden bir o kadar sonrasına kadar çocuklar ve Hasret nöbet tutuyorlardı. Dönüp geldiğini Sacide gördü. Aralarında kararlaştırmışlardı: Kapıyı çalarsa Alemdar açacak. Çalmazsa, yine Alemdar bahçede karşılayacak.

Ali Sabir, yıkanmak istedi önce. Yemeğini yukarıya istedi. Yalnız yiyecekti. Evde öyle soğuk bir hava dolaşıyordu ki, insan nereye bassa sanki kaygan buzdaymış gibi kayıp düşer.

Hasret çocukları doyurdu. Hemen yatmalarını istedi. Gürültü, fısıldaşma, ayaklanma gibi şımarıklıklar bu gece kesinkes olmayacaktı.

"Ayakyoluna da gidemez miyim?"

"Hayır, ayakyoluna da gitmeyeceksin."

"Altıma mı işeyeyim?"

Hasret oğluna ters bir bakış attı. Sacide, bütün sıkıntısına karşın, küçük bir kahkaha attı. Ah gençliğin kayıtsızlığı!

Bir yandan da içi paralanıyordu. Sacide'nin rengi bembeyazdı. Gövdesinde ikide bir irkilmeler oluyordu. Biliyordu, uyuyamayacak kızcağızı.

O salak oğlanla işaretleşmiş miydi? Ali Sabir'in evi terk ettiği gecenin sabahında Hasret oğlunu sıkıştırdı. Ablası hakkında bildiği bir şeyler var mıydı? Evet vardı. Alemdar Sacide'nin daha önce de Kâzım ile işaretleştiğini görmüştü.

Kız yemin billah anlattı: Daha önce onu görmemişti. Nerede karşılaşmış olabileceklerini de bilmiyordu. Baş odayı temizliyormuş. Sokağa bakan pencerenin kafesini kaldırmış, pervazları siliyormuş. O sırada sokaktaki sesi duymuş. Perdeyi çekip bakmış. Uzun boylu bir kızan görmüş. Görmüş ya, öyle kısa süre bakmış ki, suratını seçememiş bile. Kızan, Sacide'yi görünce aceleyle kuşağından katlı kâğıt gibi bir şey çıkarmış. Sacide'ye göstererek, sokak kapısının alt pervazına sıkıştırmış. Sacide, eliyle "koyma, koyma" gibilerden işaret etmiş. Ne anladıysa... Mektubun asla okunmayacağı aklına gelince gülmüş. Kızan da gülmüş ama herhalde kendisine ilgi duyduğu anlamına geliyor sanmış. Yüzünü ilk o zaman tam olarak görmüş: Püskülsüz dal fesi ile omuzu aynı yöne doğru eğri görünüyormuş. "Bir kopuk

bu" diye düşünmüş. Sonra babasını görünce... Öyle korkmuş ki, içeri çekildikten sonra dışardan vuran sesler yükselip küfürleri de duyunca bakamamış bile.

"Hepsi bu kadar mı?"

Sacide'ye göre bütün olup biten bu kadar.

Daha ilerisi olmuş mudur? Hasret bunu bilmek için kızını daha da zorlamaya cesaret edemedi. Sacide yalnız başına sokağa çıkmaz. Camiye bile bir süre gittikten sonra tembellik etti. Anacığının nazlı kuzusu olarak onun yanından ayrılmaz oldu.

İnanmaya hazır ana yüreği. Olasıdır ki Kur'an öğrenmek için kızlarla gidip gelirken, oğlan Sacide'ye gönül düşürmüş olabilir. O da karşı cinsin ilgisinden hoşlanmış olabilir. Ötesi olamaz ki. Kızın önünde çizilmiş tek yol var artık: Baba onu hiçbir yere göndermeyecek, Hasret'in de yavrucağının başında bekçi gibi beklemesini isteyecektir.

Babasının evde olmadığı günlerde Hasret onu gözünün önünden ayırmadı... Narin bedeni kadar narin iç dünyası var Sacide'nin. Kızını bir an gözünün önünden ayırsa, kaçar kendine bir şey yapar korkusuyla işini bırakıyor, evi, bahçeyi arıyordu.

Sacide, kızların da delikanlıların da kendilerine zarar verebileceği çağda. O yüzden huzursuz Hasret. Ali Sabir'in nerede olduğunu bilmemek ayrı bir rahatsızlık. Hiç yoktan ve bir anda evin tüm düzeni bozuluvermişti işte. Kızını suçlamak içinden gelmiyordu. Biraz özenti, biraz düş değil miydi yaptığı? Ne çıkardı bundan?

Ali Sabir'in öfkesi ve hırçınlığıyla evi birbirine kattığı gece sanki sesleri komşuların kulağına gitmemişçesine, her günkü gibi davrandı Hasret. Onlara ne akıl danıştı, ne ağlayıp sızlayıp

kızını dedikodulara konu etmeye yanaştı. Meraklı sorulara ise cevap bile vermedi.

İyi etmiş olduğuna bir kez daha inandı. Kol kırıldı mı yen içinde durmalı. Aile diye bir şey varsa, içerde olan evin içinde kalmalı.

Bu sırada yukardan Ali Sabir'in yarı kızgın, yarı aceleci sesi geldi:

"Biri gelsin, şu tepsiyi alsın buradan!"

Sacide babasının sesiyle önce irkildi, oturduğu yerde kollarını kasıp boynunu içine çekip omuzlarını kaldırarak büzüldü. Gözlerine korku doldu. Hasret yerinden doğruldu. Yukarı çıkarken kaygı içindeydi. Birazdan dananın kuyruğu kopacaktı. Kadın olarak ailenin birliğini sağlamakta sorumluluğu büyüktü. Evet ama kocasının öfkesi hız kesmediyse, aşağıdan almayacaktı. Artık deliye güllabicilik etme çağını geçirmişti. Birlikte ve ayakta, bütün olarak tutmak için her şeyi yapardı ya, ortalığı kırıp dökenin haklılığında ısrarı halinde daha fazla direnme göstermeyecekti. Ali Sabir canı öyle istediği için yıkıcılığını ve zulmünü sürdüremezdi.

Merdiveni çıkarken aklına bir soru takıldı:

"Neyine güveniyorsun a kadın?"

"Neyim var ki güveneyim? Canımdan kopan cana haksızlık edilirse ayağına kapanıp aman dilemem ben. Ölmüş eşek kurttan korkmaz demişler... Ya düşünceli olacak ya da boşayacak. Ama karısının, çocuklarının üstüne hörelenip kırıp dökmesine dayanamam artık. Altı üstü bir can değil mi el uzatacağı son nokta?"

Odanın kapı koluna yapıştı.

Ali Sabir, yandaki üç pencereden ortadakinin önünde durmuş, ellerini arkasında kavuşturmuş, Mayadağ'a bakıyordu.

Bakıyor da, görüyor mu acaba, diye düşündü Hasret. Yoksa içindekileri mi görmeye çalışıyor?

Döndü. Lamba yakmaya gerek görmemiş. Ama ay ışığı, odanın içinde yüzüyor. Tahta kaplamayı kapatan kilimlerin renkleri büyülü bir sarıyla karışıp, sanki yerden yükselmiş de boşlukta duruyormuş gibi.

Ali Sabir'in gözleri çökmüş –eve geldiğinde kafası eğik olduğundan yüzünü görememişti Hasret– çizgileri derinleşmiş, bakıyor:

"Sen benim kaşık düşmanım değil, sıcak gönüllü yoldaşımsın..." diyor.

Hasret'in bakışları ve hareketleri şaşırıyor. Karşısındaki, zaman zaman kendini kaybedip demirden bir canavar gibi davranan adam değil. Ödün mü veriyor? Hayır öyle bir hali de yok. Bir başka şey, şu an çözemeyeceği ama daha sonra anlamak için çaba harcayacağı bir yumuşak hava dolanıyor.

Erkeğin tüm varlığından yayılan bir başka türden acı/keder/ hüzünle dolu bu oda.

"Sana merak ettiğin Ali Sabir'in yaşadıklarını anlatacağım" diyor kocası.

"Belki o zaman öfkemi de, kendimi dizginleyemediğim zamanlardaki halimi de anlarsın. Konuşurken bana soru sorma. Tepkilerimin ardındaki acımı öğrendikten sonra... bu konuyu bir daha açma. Yalnız ikimizin arasında kalması gereken bir sır bu. Çocuklarımın bile bilmesini istemem."

Bölüm 3

VİDİN VE ÖTESİ

Gidi Vidin senin başın kavgalı
Balyemez topların altın halkalı
Böyle cenk olmamış dünya duralı
Ahrete kalmıştır işi Vidin'in

Vidin'in etrafı dolanı sazlar
Üstünde uçarlar turnalar kazlar
Şehit oldu nice gelinler kızlar
Kanlara bulandı taşı Vidin'in

Vidin'in etrafı yüksek kayalar
Baş başa vurmuştur ağlar analar
Bayrağını çekip gitti yayalar
Kan ile yoğruldu aşı Vidin'in

O Vidin şehrinin yüksek kalesi
Bizim çektiğimiz mürted belası
Kabul oldu sabi sübyan duası
Ahrete kalmıştır işi Vidin'in

Vidin dedikleri bir düz ovada
Sabi sübyanların eli duada
Yavrucaklar öksüz kaldı yuvada
Kanlara bulandı taşı Vidin'in

.....

***Fakîrî** bu cengin destanın yazar*
Kâfir derdinden olmuştur bîzar
Kulların haketsin affa sezavâr
Vasfını edemez kişi Vidin'in

VİDİN DESTANI'ndan*

*) **Fakîrî**'nin bu ünlü destanının metni, **Bilâl. N. Şimşir**'in ***Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri*** adlı kitabından kısaltılarak alınmıştır.

Ali Sabir babası Saltuk Çavuş'un işliğine gidip onun yanında çalışmaya başladığında on yaşındaydı. Bir gece önce sabaha kadar yatağında dönüp durmuş, zaman zaman da gözyaşı dökmüştü. Ölümle ilk karşılaştığı gündü. Keskin gerçeklik, meğer karanlık bir boşlukmuş. Ali Sabir; çocuk aklının sorun saymadığı, sonucu düşünülmemiş eylemlerin zevkini uçurup götüren, ardında derin iz bırakan kötü bir gün yaşamıştı.

Ali Sabir ve arkadaşları mektebin boğucu havasından kurtulduklarında, kendilerini, birbirlerini ite kaka muzır oyunlar oynadıkları Güldere ağaçlığında buldular. İkindi ezanına kadar kadınların, kızların nefes almak için kendilerini attığı seyran yeriydi Güldere. Küçük kaynak, dibine yığılı sapsarı kumları oynatarak sürekli kaynıyor, beş-on arşın sonra, çocuk boyu derinliğinde genişçe bir gölcük oluşturuyor, buradan taşan sular, eşsiz bir yeşil kurdele gibi kıvrımlar yaparak yer yer üstünü kapatan, naneli, tereli, kuzukulaklı, yabani radikalı, papatyalı, gelincikli, düğün çiçekli, mineli ıslak yolu çiziyordu. Çok uzun yıllardan beri, okul çıkışında, ikindiye doğru, oğlanlar basıyordu burayı. Kaplumbağalar, küçük yılanlar, tavşanlar saklanıyordu o zaman. Çeşit çeşit su sinekleri onların boğuşmalarına, çığlıklarına aldırmayan dökülmüş çiçek yaprakları gibi kımıltısız duruyorlardı.

Oğlanlar sapanlarıyla, bir kısmı ise elek ve bir küçük sopaya bağlı iple kurdukları tuzaklarla minik serçeleri, kırmızı

boyunlu sakaları avlayarak, avcılık yeteneklerini geliştirmeye çalışıyorlardı.

O gün, derenin kıyısında bir otun –evet, yalnızca kalın ve genişçe yapraklı bir otun– üstüne konup, ucuna kadar zıplayarak oynayan yavru serçenin gagasına aldığı bir yudum suyu başını kaldırarak yutacağı sırada, sapanla vurmuş, gövdesine kurşun gibi değen taşın oluşturduğu sarsılışla yutulamayan birkaç damlacık su, kuşun gagasından süzülürken, damlalar birden kızıl kana dönüşmüştü. Ali Sabir ne olduğunu anlamadan kapanan gözler ve minik gövde suya düşmüştü. İki çocuk alkışladı. Ali Sabir yuvalarından fırlamış gözlerle onlara baktı, çocuklar alkışı kestiler. Ali Sabir'in bağıra bağıra ağlamasına anlam veremediler.

Kuş yavaşça düştüğü için damla su sıçramadı. Derenin akıntısına kapılıp akmaya başladığında Ali Sabir karşı kıyıya atlayıp, kuşun gövdesini avuçlarına aldı. Tüyler ıslanıp yapışmıştı. Gövdesi bir cevizin yarısı kadar hacim ve ağırlıktaydı. Parmağıyla okşamak istedi. Ölmemiş olsun, ey Tanrı! Ölmemiş olsun. Ama avucunun içine yayılan kan, ıslak tüyleri boyayarak genişliyordu. Avucundan pırr diye uçması için bildiği duaları aklından geçiriyordu. Bütün varlığı, bütün algıları yalnızca buna odaklanmıştı. O sırada kuşcağız, belli belirsiz titredi, birden daha da hafifledi sanki. Ali Sabir kuşun avucundan suya düştüğünü hayal etti. Kuş dereciğe düştü. Sapanının uçup uzaklara gittiğini düşündü, cebinden sarkan sapanı çekip, ötelere fırlattı. Babasına sığınmak, bacaklarına sarılmak, korunmak istiyordu. Koştu, koştu. Soluk soluğa kalmıştı. Kan sıvaşmış elini poturuna silip duruyordu. Ah, elleri hiç temizlenmeyecekti. Ağlıyordu. Artık bağırmıyor, sürekli hıçkırıyordu. Babası dükkânın

önündeydi. Ali Sabir durduğunda, içindeki acı yüklü kızgınlığın gitgide hızlanarak koştuğunu sanıyordu.

Yörükler mahallesinin muzır çocuklarından biri olarak büyümeyeceğinin farkındaydı. Durup dururken bir canlıya saldırmayacağını da biliyordu. İçinde giderek büyümekte olan ölü yavru serçe, nasıl bir basınç oluşturuyorsa, sırrını kendinde tutamayacağını biliyordu artık.

Babasına açıldı. Babasının neler dediğini, konuşmalarının nasıl sonlandığını sonradan hatırlamadı. Kendini hiçbir zaman bağışlamayacak bir yüreğe sahip olduğunu böylece öğrendi. Bir daha ne Güldere'nin ne de olup bitenin sözü edildi. Ali Sabir, o deneyimin ardından silah sayılabilecek hiçbir şeye ömrü boyunca el süremeyeceği kanısındaydı. Olur olmaz zamanlarda, çocuk uykularının ortasında, sevindiği anlarda, küçük kardeşinin süt kokan yüzünü okşayıp öperken, yarım ceviz hacmindeki küçük sıcak bir gövde ellerini yakıyor, yüreğinde açıldığını sandığı delikten damla damla akan kan soluğunu kesiyordu.

Dalgın ve durgun bir çocuk olarak hocaya gidiyordu. Çıkışta arkadaşlarının ısrarlarına direniyor, babasının işliğine yöneliyordu. Babasına göre iyi bir oğul olarak yetişiyordu. Yaşlılık günlerinin güvencesi. Kendiliğinden işi öğrenmek için gelmiş, ciddi yüzlü, işleri ayrıntılarına kadar çabuk öğrenen bir çocuktu. Belirgin esmerliği, ince ama çok düzgün gövdesi, sesinin duygulu derinliği ergenliğinde bile değişmedi.

Annesinin dileği, oğlunun hafız olması. Ağır ve zorlu, üstelik insanın üstünü başını yakan, giysilerini çabucak çürüten, kiri pisi fazla olan baba işini benimsemek yerine, hafız olması, Mevlevî tekkesine bağlanması için her namazda dua ediyordu.

Tek oğuldu. Saltuk Çavuş, karısının bunca ısrarlı davranmasına dayanamadı. Pazvantoğlu Camisi'ne de, evlerine de yakın Terakki-i İslam adlı okula gitmesini onayladı. Ne yazık ki hayvanları, hele atları çok seven, o yüzden babasının işine hayran olan Ali Sabir'in, annesinin istediği gibi ahiret işleriyle pek fazla ilgili olduğu söylenemezdi. Kadıncağızın emeli kursağında kalacak gibiydi. Bir süre sonra, oğlundan yana erken başlayan hayal kırıklığını ister istemez kabullenecekti.

Ali Sabir, okul kurallarına uymamaya çok erken başladı. Henüz okuldan kaçmıyordu ama derslerden kaçıyordu. Hoca rahleye doğru eğiliyor, bir süre Arapça bir şeyler okuyor, sonra sesi kesiliyordu. Sınıfın yaramazları, ikide bir uykuya dalan, çok su içen, çok ayakyoluna giden bu hocayı lafa tutuyor, o sırada bir-ikisi tüm ders saatini dışarıda geçiriyordu. Yaşları küçüktü. O güne kadar okulda bir şeyler öğrendikleri söylenemezdi. Bu davranışlar sürdükçe, Ali Sabir gitgide daha yaramaz ve saygısız olmaya başlamıştı.

Saltuk Çavuş, kıs kıs gülerek Huri Kadın'ın pes etmesini bekliyordu.

O günlerde, hocanın yanına, yardımcı olarak medreseli bir genç geldi. Cin gibiydi mubassır. Çok ciddiydi. Hocanın bedensel çöküşünün hastalık göstergesi olduğunu hemen anladı. O zaman, yalnızca dışarıda çocukları kollamakla yetinmedi, derslere de yardımcı olarak çalışma alanını genişletti. Okul Ali Sabir ve onun kafasındaki çocuklar için büsbütün çekilmez hal aldı. Mubassır hiçbir yaramazlığı bağışlamıyordu. Sesini yükseltmiyor, engel olmuyor, tehdit etmiyordu. Ama... Her şey hocaya yetiştiriliyor, zaten ansızın kızan, ansızın sakinleşen hoca-

nın sinirlerini sürekli kaldırıyor, o yüzden falaka sürekli olarak işlevini yerine getiriyordu.

İnsafsız dayak dönemi başlamış, çocukların çoğu, tabii Ali Sabir de pısmıştı.

Artık dersten kaçmak olanaksızdı. Dalga geçmek de. Birbirleriyle şakalaşmak da, gülmek de... Çocuklar boğuluyordu.

Huri Kadın ise hoşnut. Öyle ya da böyle, oğlu elifbayı çoktan sökmüş, Arapçayı kem küm tekellüm etmeye başlamıştı.

Mahalledeki Bulgarların çocuklarının gittiği Bulgar okulu, arkadaşlarının öğrenip övünerek aktardığı bilgiler Ali Sabir'in ilgisini çekiyordu. Çekine çekine okulun kapısına gitti. İçeriyi, binayı, bahçeyi, bahçeyle bina arasındaki platforma yerleştirilmiş ağızlardan düşmeyen modern jimnastik araç gereçlerini merak ediyordu. Kapıcı hiçbir şey sormadan onu içeri aldı. Biraz rahatlayan Ali Sabir, "komşumuz" diyerek öğretmen yardımcılığı ve okul kâtipliği yapan Teo Abisini aradığını söyledi. Okul, yerden beş basamak yükseltilmiş açık koridorlara dizili birçok kapıdan oluşuyordu. Böyle bir yapıyı Ali Sabir ilk kez görüyordu. Biraz yüksekte yapılması herhalde Tuna'nın taşkınından sınıfları korumak içindi.

Kendi okulu, küçük caminin avlusunda, dipte çok büyük bir odaydı. İçeri giren, dışarı çıkan olur, hoca ileri düzeye gelmiş çocuklarla meşgul olduğunda, kendisi gibi küçüklerin yaçişleri gelir, ya da su içmek isterlerdi. Çıkınca da...

Dersleri biraz unutmak doğaldı.

Şaşkın şaşkın bakınırken, biri geldi. Bulgarca ne aradığını sordu. Mahalle arkadaşları birbirlerinin dillerini bilirlerdi: Teo'yu arıyordu. Bir kapının önünde durdular. Yanındaki adam

işaret parmağını büktü, kapıya üst üste birkaç kez vurdu. Teo Abi bir tahtanın başındaydı. Ali Sabir'i görünce başını olumlayarak salladı. Gözleriyle arka sırada boş yer gösterdi. Ali Sabir, kapı vurmak âdetiyle ilk o gün karşılaştı. Neden öyle yapıldığını daha sonra öğrenecekti.

Gitti oturdu. Yere değil, bir sıraya. İnsanın ayakları uyuşur muydu hiç, böyle otururken?

Bir süre sonra Huri Kadın oğlunun mahalledeki Bulgar çocuklarıyla birlikte, ara ara Bulgar okulasına gittiğini öğrendiğinde, ilk kez ana yüreğinin çocuktan yana kırgınlığının ne olduğunu öğrendi. Kendisinden saklanmıştı Ali Sabir'in seçtiği yol. Âhı derinden geldi: Bir ananın umutlarıyla, çocuğun kapıldığı tutkular arasındaki dengesizliği, Saltuk Çavuş omuz silkerek karşıladı, önemsemedi.

Baba, hayatın çok değiştiğini gördüğü için, annenin öte dünyaya ilişkin kaygılarını fazla önemsemiyordu. Her baba gibi, o da oğlunun bir zenaatin ustası olmasını arzuluyordu. Dahasını da istiyordu: Ali Sabir, günlük gereksinmelerine çare bulmakla yetinmemeli, Rumeli'ndeki hızla eskiyen Osmanlı idaresindeki topraklarda, gitgide kendi üstüne kapanan halktan biri olmamalıydı. Aklının yettiği kadar uyanıklık ve yüreklilik yakışırdı ona. Bilgiyi nerede bulursa alsın, hangi okuldan, öğretmenden yararlanacaksa yararlansın...

Kocasının fikrini zındıkça bulup üzülen anne, sesini fazla yükseltemese de, oğlu için gâvur okulundan, kafasına sokulan ne olduğu belirsiz bilgilerden "tiksinme büyüleri" yaptırmaya koyuldu.

Bulgar Prensliği tâbi bir devletti ama okullarındaki eğitim Osmanlı okullarına göre daha ilerici olduğundan, Ali Sabir'e

çekici geliyordu. O okullarda konular çeşitliydi. Hayatta işe yarayacak bilgiler veriyorlardı. Hele kitaplar, okul kitapları.

O en çok öğrencilere tarımı öğretip sevdirme programına şaşmıştı. Çocukları belli sayıda gruplara ayırıyor, her gruba belli büyüklükte toprak parçası teslim ediyorlardı. Aralarında anlaşmaları, çoğunluğun yeğlediği ürünün ekim, bakım ve hasadını yapmak sorumluluğunu da. Ürün almaya ilişkin her aşamadan bütün grup sorumluydu. Ali Sabir, kendisini de katmalarının verdiği coşkuyla, kullandıkları araçların tamirlerini babasının yapacağına söz vermişti. Neyse ki sözünde durması gerekmedi. Okula sürekli devam edemese de, özlemini gidermek için her fırsatta grubunun toprağında bakım yapıyor, raporunu tutuyordu. Öğretmenlerin görevi, her aşamada yapılacak işleri öğretmek, başka bir şeye karışmamaktı. Ali Sabir bu güven duygusunun getirdiği coşkuyu yaşamı boyunca unutamadı.

Evet, Bulgar Prensliği Osmanlı'ya tâbiydi. Ama gizli ve açık Osmanlı düşmanlığını sürdürüyorlardı.

O Vidin ki, defalarca Nemçe'nin, Rusların eline geçmiş, sonra kurtulmuştu. Yangınların acılarını çekmiş, Tuna'nın taşkınlarını görmüştü. Birçok Osmanlı eseri bakımsızlıktan yıkılmaktaydı.

Yüz yıl önce nüfusunun dörtte üçü Müslüman diye hesaplanırken, halk, günden güne göç yoluna düşenlerin ardında yalnızlaşıyordu.

Sancak olarak zengindi, doğası çok güzeldi. Yeni tarz eğitim yerine hâlâ eski usul, eski bilgi ve eski sistemle kötü koşullarda öğrenim görüyordu şehrin Müslüman çocukları. Önce yavaştan başlayan Slavlık, sonra hızlanan Bulgar Slavlığı, Rus-

ya'nın desteğiyle sürekli güçlendiriliyordu. Tarih ve dil ile Bulgarlık bilinci besleniyor, eğitimin çağdaş kimliği sayesinde hızlı adımlarla Osmanlı'nın önüne geçiyordu. Yalnız başına bu çalışmalar belki yetmezdi ilerlemesine. Nemçe talerleri akıyordu. Bir zamanlar Nemçe buralara gelmiş, imparatorluğunu genişletirken altın ve gümüş talerlerle duka altınları saçmıştı.

Ali Sabir, okula gittiği zamanlar, hiç duymadıkları dahil olmak üzere birçok konuda bilgiyi düzenli olarak sunan derslere şaşkın ve hayran olarak katılıyor, anlatılanları adeta içiyordu. Teknik resim, onarım, baytarlık, tarım, alet-edevat yapımı, meracılık, mandıracılık, inşaat teknikleri, alet kullanma gibi pek çok pratik bilgi yanında, tarih, coğrafya, felsefe, dilbilim, aritmetik gibi temel bilgi dersleri de vardı.

Çocuk, o okula her zaman gidemiyordu. Gam çekmiyordu. Kitaplar vardı. Çoğu kitaplarda yerli yersiz, gizli ya da açık, Türklerin her fırsatta aşağılanması, içinde büyüyen bir hicrandı. Yaşının ve hayat biçiminin alışkanlıkları, iki toplumun insanlarının düşünceleri arasında kutuplaşmalar yarattığından, farklı yaşam biçimine eklenen bilgiler, kafasındaki karışıklığı artırıyor, bu durum, zaman zaman çocuğun huzursuzluklar yaşamasına neden oluyordu.

Onu yüreklendiren bir babası vardı, Allah'a şükürler olsun!

"Aklı işleyen her insan doğru yolu bulur. Sen de akıllı bir çocuksun!"

"Öğrendiklerini bana da anlat. İki akıl, doğruyu tek akıldan kolay bulur."

"Dünya değişiyor oğul. Her fırsatı değerlendirmeyi öğrenmeliyiz."

Ali Sabir, anadili kadar iyi bildiği bu dilde eline ne geçerse okuyordu. Zaman zaman kendini, dünyayı ve bilgiyi yutmuş bir bilgin olarak düşlüyordu.

Dükkânda babasına yardım ederken, ezberlediği sûrelerden daha çok, yarım yamalak öğrendiği yaşam bilgilerini aklında tutmaya çalışıyordu.

Günün birinde, hoca efendi, neredeyse akıl baliğ olma yaşına gelmiş olan oğlanı falakaya yatırtmış, bir daha Bulgar okulunun çevresinde görülürse bacaklarını kıracağını söyleyerek, bayıltana kadar dövmüş ve mubassırın yardımıyla eve yollamıştı. Ali Sabir bu mükemmel (!) dayağı unutmadı. Tedbirli olmayı öğrenmesini sağlayan bir ders olarak hatırladı. Dinsel eğitim olarak, yarısını ezberlediği Kur'an ile zayıf olan Arapçası, dayakla kesildiği gündeki kadarıyla kaldı. Zaman, her şey gibi onu da büyük ölçüde çekip aldı sonra. Ali Sabir, eski okul sisteminden her zaman korktu. Rumeli'ndeki gerileme, hızlı ve dönüşü olmayan çöküşü başlatana kadar, hayatında yaşadığı tek somut tanıklık olarak kaldı.

Anne, tabanları parçalanmış oğlunu güç bela sağaltmaya, bir yandan da avutmaya çalışırken, babanın öfkesi uzun sürdü. On iki yaşındaki çocuğa bunca sert ve acımasız davranan hoca efendiyi mahalleli elinden zor aldı. Ali Sabir, şişmiş ve kanamış ayaklarının zonklamalarıyla acı çekerken, babasının kayıp olduğu haberiyle ağladı durdu. İki gün sonra Kaymakamlıkta bayağı temiz işkence görüp hademelerden birinin yardımıyla eve bırakılan baba, sanki on yıl yaşlanmış görünüyordu. Yüzü gözü yara bere içinde ve perişan haliyle oğlunun uzandığı şiltenin kenarına oturdu:

"Seni koruyamadım evlat." Fısıldıyordu. Utangaç ve acılıydı.

Ses tonundaki kırıklık, onurunun örselenmişliği ve konuyu kapatırken söyledikleri... Bunlar da Ali Sabir'in belleğine unutulmamak üzere yazıldı:

"Hoca efendinin şu yaptığı eğitmek değil. Sakın kendini suçlu sanma. Onun yaptığı, bir zalimin hayata duyduğu hıncı bir çocuktan çıkarması! Aynı kafadaki inzibat beni de benzeterek hepimizi korkuya mahkûm edeceğini sanıyor. Vah ki vah şu koca Osmanlı'ya. Yazık oluyor şu toprakları elde tutmak için kan akıtan insanlarımıza. Bu mümbit toprakları Osmanlı'nın yağcılık yapmaktan başka marifeti olmayan mütegallibesi sömürebilsin diye fetheden, amma kendileri nimetinden yararlanmadan ölüp giden fâtihana ve biz, onların evlatlarına!.."

Ali Sabir'in bu yakınmadan anladığı kadarı kendisine yetti. Babasına güvence verirken, gerçekte kafasında ilkelerini belirliyordu:

"Saltuk Çavuş'un oğlu yağcılık yapmayacak baba. Başkalarını mağdur etmek pahasına çıkarını düşünmeyecek, kendinden güçsüz olanlara güç gösterisinde bulunmak gibi bir kalleşlikten uzak duracak!"

Güçlü olmayı ama belli etmemeyi, çok konuşmamayı, her durumda makul davranmayı okuldan kopuş sonrasındaki yaşamında ilke edindi. Zenaat sahibi olacaktı, başka bir yol izlemesine izin vermiyordu koşulları. Hiçbir durumda sıradan insan olmayı kabul etmeyecekti. Okuyan, düşünen, dinleyen, dünya işlerinden anlayan biri olacaktı. Olumsuzlukları aşacak gücü vardı. Değil mi ki babası arkasında sağlam bir kaya gibi duruyordu.

Baba oğul işe birlikte gidip geldiler. Oğlunun belleğinde yer tutan ama henüz bir düzene koyamadığı kitabi bilgilere Sal-

tuk Çavuş ortak oldu, oğluna hayrandı. Onunla içten içe övünüyordu. Ali Sabir, okumayı bırakmak zorunda kalmaktan dolayı zaman zaman hayıflansa da... Atasının işinde de iyi şeyler yapma şansı bulunduğuna inanıyordu.

Yazgı denen şey gerçekten var mıydı, yoksa rastlantılar... Yoksa tarih ve coğrafya mıydı sorumlu? Balkanlar kaynıyordu. Huzur yoktu, haydutluk ve zulüm salgın hastalık gibi her yere yayılıyordu. Zaman zaman mevsimler yüzünden toz duman dağıldığında, Türklerin azaldığı, Bulgarların onların topraklarına ve işliklerine yerleştikleri görülüyordu.

Hastalıklar bile, daha çok Müslümanların ölmelerine neden oluyordu sanki. Tembihlere, tedbirlere çok kısa bir süre uysalar da, sonra "Allah'ın takdirine" bırakıyorlardı kendilerini... Bu yıl çıkan salgında... Vidin'in Türk nüfusu diğer ırklardan daha büyük oranda azalmıştı.

O günlerin anılarında tek kahraman, tek usta, tek yol gösterici baba Saltuk Çavuş'tu. Aynı baba, anlayışlı ve ailesinin üstüne titreyen bir erkekti.

Harman zamanı yaklaşırken işler artıp hızlanıyor, o günlerde yapılan kalafat, tamirat işlerinin bedelleri ürün alındıktan sonra toplu halde gelince, zenaatkârlar kış için gerekli alışverişin masrafını karşılayabiliyorlardı. Hasat öncesi işler öylesine artıyordu ki, gece ile gündüz birbirine karışıyordu. O yaz sıcağında baba evden uzakta oluyor, bu yüzden Ali Sabir Saltuk Çavuş'un insanlarla ilişkilerini, işini yaparken gösterdiği özeni, onarımı ucuza mal etmek için çabalamasını öğreniyordu. Çavuş çoğu geceyi işliğinde geçirmek, böylece zaman kazanmak zorundaydı. Bazı geceler oğlunun yanında kalması gerekiyor-

du. Birlikte yaptıkları her iş, birinin ustalığını, öbürünün öğrenme arzusunu artırıyordu.

***

Eyvahlar olsun ki, ömrü kısa yazılmıştı babanın.

Tuna üstündeki önemli limanlardan biri olan, toprakları verimli Vidin'de, bir katliam yaşandı. Bir gecede, işlikleri yakılan, kendileri öldürülen beş Müslüman tarım alet ve edevatı onarımcısının cenazeleri toplu halde kaldırıldı. Saltuk Çavuş, en uzak işliğin sahibiydi. Ölüsünü oğlu buldu.

Galeyana gelen birkaç Müslüman köyünün erkekleri bu alçakça cinayetleri işlettiklerinden kuşku duymadıkları Bulgar zenaatkârların işyerlerine saldırmış, arkalarında ölüler, yaralılar ve yakılmış dükkânlar bırakmışlardı.

Konsoloslar raporlarıyla, Frenk gazeteleri yazılarıyla Avrupa'yı bir kez daha ayağa kaldırmışlardı. Osmanlı, müfettiş yolladı, inzibat yolladı. Türk köylerine daha itidalli davranmaları için heyet-i nasihalar yolladı. Kaymakamlara payitahtın başını Avrupa ile belaya sokan köylülere sert davranma talimatları yağdırıldı. Halkın gözü korkutuldu.

Müslüman zenaatkârlar bir kez daha oldukları yere mıhlandılar. Oysa asıl onlar yarı yarıya azalmışlardı.

Ailenin geçimini Ali Sabir'in omuzları kaldıramıyordu. Çiftçide paranın olmadığı mevsim sürüyordu. Saltuk Çavuş öldüğüne göre, ona borçlu olanlardan kaçı eli bolaldığında borcunu öderdi? Fırsat sayıp borçlarını unutmayı yeğlemez miydi çoğunluk?

Oğul on beş yaşındaydı. Kız kardeşi Sacide sekizinde. Anne, hayatı hep ev içinde geçmiş bir kadın. Ali Sabir kendini

unutmuştu. Annesine acıyordu: Hayattan beklentisini sonsuza kadar yitirmiş bir kadın. Hele Sacide'nin yaşı? Babasız kalmak için ne kadar erkendi Tanrım!

***

Vidin'in az batısında, neredeyse şehirle birleşmiş olan Begdisa köyünde, Çarka Hatun Camisi'nin bitişiğindeki eve taşınmalarının üstünden bir yıl birkaç ay anca geçmişti. Eskiden şehrin çarşısında işliği vardı Saltuk Çavuş'un. Huri Kadın'ın babadan kalan evinde oturuyorlardı. Ev şehrin ortasındaydı, her yere yakındı. Ta eskiden beri o eve giren çıkan çoktu. Annesi mevlitlere çağrılırdı, sesi çok güzeldi. Konuğu, dostu eksik olmayan bir kadındı.

İşler öylesine ters gitmişti ki, insan inanamıyordu: Saltuk Çavuş işliğini alırken karısının kendini desteklemesine güvenerek evi ve kendine ait tarlayı satılığa çıkarmıştı. Bütün hesaplarda yanılmışlardı. Vidin'de Güherçile Fabrikası kurulsun diye, Osmanlı, arsayı şirkete bedava vermeyi önermişti. İşyerinin arazisi, şans bu ya, Saltuk Çavuş'un tarlasından başlayarak enine boyuna büyük bir toprak parçasını işgal edecekti. Şirket, beş para ödemeden o araziyi istimlak ettirince hesapların hepsi boşa çıkmıştı. Aile yarısı yıkılmış caminin iki buçuk odalı meşrutasına sığınmıştı. Evin girişi caminin kapısıyla dik açı oluşturuyor, böylece evin camiye girip çıkanlarla bir ilgisi kalmıyordu.

Cami haraptı, meşruta da. Ama evi ve camiyi arkadan saran çok büyük bir bahçesi vardı. Geçinmelerine epey katkı yapabilecek bir bahçe.

Dualar, hatimler, ziyaretler bittikten sonra yalnız kaldıklarında, Ali Sabir annesinin gözlerinde kederden daha belirgin

olan korkuyu gördü. Ayakları suya ermeye başlamış olmalı. Allah'ın keremini on beş yaşındaki oğlunun eliyle göstereceğini anlamış, hem kendisi hem de çocukları adına içi acıyla dolmuştu. Ali Sabir de gelecekten korkuyordu. Hele Sacide'ye baktığında... İliklerine kadar titretiyordu gelecek. Nasıl da güvensizdi hayat. Nasıl da her an değişebilir oldubittiler yaratıyordu:

Cenazelerin kaldırıldığı gün Sacide, toz toprak içinde mezarlıktan dönen bitkin abisinin kollarına atılmış, halsiz kalıp uyuyana kadar ağlamıştı. Ali Sabir, zaman zaman derinden iç çekerek uyuyan kızın ipek saçlarını, beyaz tenini gözyaşlarıyla ıslatmamak için ikide bir başını çeviriyor, o sırada küçük kızın teninden yükselen süt bebeği gibi tertemiz koku içini acıtıyordu.

"Sen artık benim babamsın! Ben babasız edemem ağam, babasız edemem..."

Ali Sabir ağladı. Sessiz, durgun akan bir ırmak gibi indi gözyaşları. Babasının yerinin kendisine verilmiş olduğu gerçeği, yüreğine taş gibi oturdu. Anasını da, bu küçücük bacıyı da düş kırıklığına uğratamazdı.

Erkeksi biçimini yeni yeni almaya başlamış incecik bedeni, yaptığı işten dolayı şimdiden kalınlaşmaya başlamış güçlü kol ve bacaklarıyla delikanlı gibi görünse de kendini bir kanadı koparılmış sinek gibi eksikli hissediyor, uçamadığını, bütün yaptığının tek kanadını çırparak vızıltı yaratabilmekten ibaret olduğunu düşünüyordu. Korkuyordu. Gelecek günlerden. Bunun kışı vardı, evin onarılması, yaşamak için eksiklerin giderilmesi, soğuk ve karanlık günler geldiğinde ısıtılması, günden güne artan eşkıya ve ırz düşmanlarının ortasında koruyucu olmak vardı. İyisiyle, kötüsüyle gelecek günler için zaman zaman uykula-

rını yitiriyordu. Ailenin yükünü taşımak ağır geliyordu. Uğraşı her sabah yeniden başlıyordu. Sırtını dayayabileceği kimsenin olmaması içini acıtan bir başka eksiklik. Hiç değilse danışacağı, yahut dert yanacağı... Bir babanın varlığı doğaldı ama eksikliği?.. O, Ali Sabir'i yüreklendirmekle yetinmezmiş meğer. Sıkıntılı her durumun önünde bir barikat, oğlunun ulaşamadığı her yükseklik için basamak, her zor koşulda koruyucu ve her türden ihtiyaçta onu karşılayan bir birikimli güçmüş baba.

İlk günlerde yalnız geçimi dert etmişti. Birkaç hafta sonra sorunun çok daha kapsamlı olduğunu anlayacaktı. Sert ve dik durmak zorundaydı. Ağlamamalı, yakınmamalı, omuzlarını yıkmamalı, belinin bükülmesine izin vermemeliydi.

Saltuk Çavuş'un elli ikinci gün duasının yapılmasının hemen ardından Huri ile evlenmek için kapıyı aşındıran dul erkeklerin elçileri yanında, onu ikinci, üçüncü karı olarak almak arzusundaki kurtlar da harekete geçmişlerdi. Bunlar Ali Sabir'in kulağına gelince, her seferinden annesinin zayıflık göstereceğinden bir kez daha ürküyordu. Kendisini düşündüğü yoktu. Basar giderdi herhalde. Sacide ne olacaktı?

Sacide'yi evlatlık olarak almak isteyen, aslında evine hizmetçi, daha sonra da kimbilir ne yapacağına henüz karar vermemiş tımar sahibi Süleyman Bey'in kayınvalidesi, karşı gelindiği belli edilmeden reddedilecekti.

Bu arada, lütufta bulundukları edasıyla kendisini ortaklığa çağıranların aslında dükkânı ve kendisini sömüreceklerinden emindi. Tez anladı: İnsanlar, zayıfı yok etmenin zevkini yaşamaktan hoşlanıyorlardı. Güçlülerin amacı, sömürüye dayalı vahşet dünyası yaratmak değil miydi her zaman?

Bakımsızlıktan harap olmuş Çarka Hatun Camisi Tuna'ya bakardı. Binanın tam arkasındaki küçük mezarlığın hali camiden de perişandı. Önündeki Tuna'ya koşut yol batıdan geliyor, caminin önünde nehre epeyce yaklaşan bir yay çizerek, bir zamanlar son cemaat yeri olarak kullanılan bastırılmış toprak kaplı bir bölüm oluşturuyordu. Hemen ilerde, dik açıyla sağa dönerek güneye uzanırken sağlı sollu olarak Mihal Ağa'nın büyük çiftliğinin yıllardan beri büyüdükçe büyüyen arazisini ortasından bölüyordu. Şu anda, binlerce cerib toprağı vardı ağanın.

Köy, güneye uzanan yolun sonundaydı.

Caminin yarı yarıya görmez olan yaşlı hocası dışında –hoca efendi kadınları muhatap almazdı– vakfiye olan evlerinin tek komşuları, eskiden beri tanıdıkları Mihal Ağa'ydı. Mihal Ağa Vidin'in en güzel manzaralı büyük köşkünde oturuyor, iki karısı, on yedi çocuğu ve yeni gözdesi olan Sırp güzeli Jana adlı bir âfetle keyif sürüyordu. Yalnızca bu köyde sonsuza kadar uzanıyormuş gibi yayılan topraklarının üstünde tek bir yapı vardı. Yolun hemen yakınında devasa bir ambar ya da silo denebilecek bir bina. En yakın komşuluk sözü, bu yapı yüzünden doğru olabilirdi. Ambar, cinslerine göre bazı ürünlerin kurutulmasını, bazılarının satışa kadar korunmasını, ilerde Türklere karşı kullanılacak silah ve cephanenin ise akla gelmeyecek zulalarda depolanmasını sağlıyordu.

Ali Sabir, bir duvarı camiye bitişik, tek kat üstüne iki buçuk odalı evin annesini ve küçük kardeşini korumakta yetersiz olduğunun farkındaydı. Kendisi işliğe gittikten sonra evdeki yakınları o kadar uzun bir süre yalnız kalıyorlardı ki, bu karmaşık dünyada başlarına bir şey gelebileceği burgusu adeta beynini oyuyordu. Ne yapabilirdi? Onlar için ölümüne dövüşürdü

ama o kadar uzaktaydı ki işliği, buralarda ırklar arasında gitgide yaygınlaşan düşmanlıkların ne zaman cana, mala kastetme aşamasına geleceğini kimse bilemezdi.

Ev, caminin aksine, yola arkasını dönmüştü. Aile, Tuna'ya bakan taraf yerine, Mihal Ağa'nın topraklarına bakan bahçe kapısından işliyordu. Odalar dışında, bir küçük sebze bahçesi ile onun bir köşesine yapılmış büyükçe bir kümesten başka sahip oldukları bir şeyleri yoktu.

Bahçenin tam ortasında, dalları göklere yükselen muhteşem bir dut ağacı vardı. Yazları evi serin tutan bu ağaç, ilkbaharla sonbaharda güçlü yağmurları dal ve yapraklarında taşıyıp, altındaki her nesneyi neredeyse kuru tutan yeşil bir çatıydı sanki. Sacide'nin o ağacın çatal dallarından birinin üstüne oturtulmuş minimini bir ağaç evciği vardı. Babasının son armağanı.

Evleri her yere uzak olduğundan canı sıkılıp da konuk ağırlamak istediğinde, bebeğiyle yetinmez, babasını çağırırdı. Konuğu, annesinin özenle yaptığı bebeğinin büyükbabası olurdu. Tam bir Urumeli güzeliydi bebek. Ayağında torba şalvarı, belinde süslü kuşağı, ipek köyneği, işlemeli cepkeni, Huri Kadın'ın kendi saçından keserek diktiği lepiska saçları vardı. Bu saçların bir kısmını, suaktı oyasıyla bezenmiş, arkadan keçik yapılmış yazması kapatıyordu. Sacide'nin arkadaşı, sırdaşı, yalnızlığının yoldaşı bir bebek.

Şimdilerde yaz biterken küçük kız babasını daha çok özlüyordu. Geçen yıl, bu evcik, babasının işlerinin hafiflediği zamanlarda sık sık kızını ve torununu (!) ziyaretiyle şenlenmişti. Koskoca adam, evciğin bulunduğu dala oturur, onunla birlikte türküler çığırırdı.

Sacide'nin davetine katılan tek konuğu annesiydi artık. O da nazlanır, işini öne sürer, ağaca çıkınca başının döndüğünü söyler, ancak kızının ısrarından kendini kurtaramadığı zaman oyuna katılırdı. Ağası... O eve çok yorgun geliyordu. Sacide ona isteklerini söyleyemiyordu bile.

Rumeli'ndeki Osmanlı'nın bahtı ne zaman tersine dönmüştü? Bu terslik sürekli olarak hayatı da yarını da tehdit ediyordu.

Evleri sessiz ve neşesizdi. Acısını içine gömmek zorunda olduğunu bilen Huri Kadın evin temizliğini ve bahçedeki işlerini bitirir bitirmez seccadesini açıyor, bazen fısıltıyla, bazen sessizce Kur'an-ı Kerim'i hatmetmeye çalışıyordu. Zaman zaman da caminin arkasındaki küçücük mezarlığa gömülen Saltuk Çavuş'un mezarına gidiyor, kocasıyla konuşuyordu. Çarka Hatun'un sağlığında onun beslediği söylenen baykuşlar hâlâ burada, çatı pervazının altında bir oyuktaydılar. Geceleri ölülerin ruhlarına dua isteyen o kuşların pavkırmalarını duyduğunda, bir yerden emir almış gibi kalkıyor, aptes alıp geçmişlerin tümüne dualar yolluyordu. Kışın, sonsuza kadar süreceği sanılan sessizlik, bir anda hışırtılı kar sesiyle yüklenir, giderek çağlayandan akan sular gibi kulaklarını yorardı.

Az ötelerinde Tuna akıyordu. Geniş... Hâlâ yazın rahatlığında. İlkbaharda çamur rengini alan coşkulu suları vardı. İzleyen iki mevsimde duru bir maviye dönüşür, kışın, zaman zaman hem kendi sularının, hem de en büyük kolu olan Sava'nın ta ötelerden taşıdığı buz parçalarıyla kaplanırdı. Tuna, kışın biraz asık suratlı olurdu. Karşı kıyıdaki Eflak toprakları o mevsimde sanki daha bir uzaklaşırdı.

Aç kalmıyorlardı. Tuna burada her zaman balık veriyordu.

Mihal Ağa, camiyi ve vakfiyesini yıkarak arazisini bütünüyle Tuna'ya kadar uzatmak istiyordu. Mezar taşları kireç kuyusunda eritilir, mezar yerleri sürülüp tarıma hazır hale gelirdi. Hayat buydu. Her zaman. Yeni kuşaklar eskilerin anlamsız duygululuklarına boş verip, yeni kazançlar edinmeyi bilmeliydiler. Geniş geniş topraklarının bir köşesini ölülerini kolayca unutan Müslümanların işgal etmesine artık izin vermeyecekti. Mezarlardaki kemikler çok değerliyse, onlara bile başka yer gösterirdi Mihal Ağa. Taşısınlar mezarlarını. Salt bir küçük, artık kullanılmayan mezarlıkla yıkık bir cami yüzünden Avrupa'ya ihraç edeceği tarımsal ürünleri uzağa taşımak zorundaydı. Bunun bedelinin yüksekliğinden haberi var mıydı Osmanlı'nın?

Bu topraklar kimindi? Taa bin yıl öncesinde bile Bulgarların. Gerçek buydu işte. Türkler nasıl gelmişlerdi? Akıncı olarak. Memleketi viraneye çevirip her şeye sahip çıkmışlardı. Himayeye, tâbi olmaya ihtiyacı yoktu Bulgarların. Artık okullarda tarihlerini öğrenir olmuşlardı. Bulgar halkı Türklerden çok önce gelip uygarlık kurmuş, kendi değerlerini, kültürlerini oluşturmuş, hatta bunu bütün Orta Avrupa'ya yaymışlardı. Eski, yeni bütün Balkan ırklarının önderiydiler.

Şimdilik sabrediyorlardı. Ama şimdilikti bu. Sonuna geliyorlardı bekleyişlerinin.

Peki Türkler? Onlar dünyanın değiştiğini, değişimin gücünü tarihten gelen farklılıkları besleyen milliyetçi tavrın oluşturduğunu, ona bağlı olarak yeni bir paylaşımın başladığını hâlâ fark etmiş değildiler.

***

Bu evde anne hep korkmuştu. Kocası sağken de sürekli yalnızlık çekiyordu. Hayatındaki tek ferahlık duygusu sebze

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI ATATÜRK KİTAPLIĞI

bahçesiyle uğraştığı sırada içini kaplıyordu. Kızın yaşına başına bakmadan ona da aynı duyguyu aşılamaya çalışıyordu. Yazık ki bu uğraş bütün günü kapsamıyordu. Sacide korkunun kokusunu almış gibi içgüdüsel olarak sık sık ağaca tırmanıp kendini evciğine kapatıyordu.

Sessizlik, sessizlik...

Huri Kadın, caminin gitgide azalan cemaatinden gecikmiş haberler alırdı. Durumlarını sorduğu ahbaplarının, ahretliklerinin, damla damla su akıtan bozuk musluk gibi, birer birer evlerinin kapısını bir daha dönmeyeceğini bilerek kilitleyip terk-i diyar ettiklerini bu yoldan öğrenirdi. Arkada kalmış, gitgide yalnızlaşmış olmanın hüznüyle, bildik bilmedik bütün geçmişlerinin mezarlarının bulunduğu yerlerde kalmanın görev olduğunu hissettiren vefa duygusu... İçinde sürekli çatışan artılar, eksilerdi.

Göçenlerin, aileleriyle birlikte ya Edirne'ye varmış olduklarını, ya yolda belde toza toprağa bulanmış cesetlerinin kaldığını, yol boylarının o yüzden "garip" mezarlarıyla dolduğunu, ortada kalan yetimlerinin gâvur Dâr-ül Eytamlarında giderek kâğıt üstünde solan mürekkep gibi kaybolan isimler olarak yokluğa karıştıklarını... Düşünürdü. Arkalarından fatihalar okur, yüreği kararır, sıkılır dururdu.

İki buçuk göz odada, ıssız, komşusuz, gelen geçensiz ve mezarlık bekçisi gibi yalnızdılar. Evin arkasından geçen yolun aşağı yukarı bir mil doğusunda, nehre doğru alçalan arazide bir mağara vardı. Ali Sabir tıpkı babası Saltuk Çavuş gibi, orayı işlik ve kalan kısmını da tımar görecek hayvanlar için ahır olarak kullanıyordu. Mağaranın önündeki daracık toprak şerit üstünde demircilik aletleri, su fıçıları, küçük bir yıkama/soğut-

ma havuzu vardı. Sonrası... Tuna'nın o ünlü nazlı yalılarından biri. Neredeyse içine girilemeyecek kadar sık olarak yetişmiş sazlar, yabani çalılar, kamışlar ve ağaççıklarıyla kaplıydı ve çok genişti. Yalıda türlü hayvan yaşar, türlü türlü kanun dışı işler bağlanır, devlete, yahut ağaya, yahut haydutlara karşı gelenlerin cezalandırılmış bedenleri bu çalılar, kamışlar arasında sessizce çürürdü.

Küçük köy Begdisa'daki dul kadın da, onun ürküntülü ve gergin yeniyetmelik günlerini, ailenin sorumluluğuyla birlikte yüklenen Ali Sabir de, o sıralarda hayata dair her şeyden korkuyorlardı. İleriye dönük hiçbir şey açık değildi. Biliyordu, okumaları, babasıyla tartışmaları, öğrenmenin insanın dilinin üstünde ilk oğul balının tadı gibi bir iz yaratması zevkini sonsuza kadar yitirmişti. Oğlunun sözlerini, akıl yürütmesini pek beğenen babasının gözlerinde çakan ışığı da yitirmişti artık. Bundan duyduğu sevinçle çocuğunu ensesinden yakalayıp odanın içinde koşturması, bu sırada çocuğunun canını acıttığını bilmesine karşın, kendini bu işkenceden (!) alıkoyamaması... bitmişti.

Babasının tutkularını kendi tutkusu olarak sahiplendi. Yüz yıl önce, büyük bir çoğunlukla Müslüman köyüydü burası. Adı da: Beyhisar. Yüz yıl ne çok şeyi değiştirmişti. Fakirleşen kendileriydi, zenginleşen Bulgarlar. Yine de boyuna isyan isyan... Sürüp gidiyordu. Yer adları değişiyordu. Bakımsız bırakılan Müslüman mezarlarında taşlar yere düşüp mezarlar çöktükçe oralardan kemikler toplanıyor, yerine Bulgarlar için Slav tipi mezarlar yapılıyordu. Eskiden hovarda ve rind Türk tüccarların içki içtikleri, kadın ve çocukların seyran yeri olarak yayılıp dinlenip oyunlar oynadıkları yerler, çevresi beli aşan yükseklikte duvarla çevrilmiş, çiçeklerle süslenmiş mezarlara dönüşmekteydi. Köyün ağa-

sı, tek işvereni, hemen her şeyin ondan sorulduğu, izni olmazsa kimsenin iş yapamadığı Begdisa, hemen hemen bütünüyle, komitacıları besleyip koruyan Mihal Ağa'nın malıydı. Üstelik, Osmanlı'nın yolladığı idarecilerden çoğunun dostuydu Ağa.

Mihal Ağa Ali Sabir'e şefkatle yaklaştı. Çocuk, birçok kişi gibi bu tavrın içtenliğine inanmıyordu. Saltuk Çavuş'un ve öbür Müslüman esnafın bir gecede öldürülmesi dışardan gelen birilerinin düşmanlığı ve saldırısıyla açıklanamazdı. Emri Mihal Ağa vermemiş olsa da, asıl katillerin ağanın koruması altında olduğundan emindi. Babasının ölümünün haftası dolmadan ağanın yolladığı haber, gerçeği bilmeyenler için onun iyi niyetini gösteriyordu:

"Babasının işyerini istediği gibi düzenlesin Ali Sabir. İşleri de yürütsün. Eğer para takviyesi gerekiyorsa, Mihal Ağasına gelsin. Her zaman bu eski aile dostunun elinin üstünde olacağını da bilsin..."

Ali Sabir gitmedi. Haberi getirene kısaca "sağ olsun" demekle yetindi.

Huri Kadın başının etini yedi oğlunun. Mihal Ağa şudur budur deniyordu ama kendilerine her zaman güler yüz gösteren bir insandı. Aralarında yalnız komşuluk değil, kardeşlik bile var sayılırdı. Zamanlar değişmiş olsa bile, Mihal Ağa büyük hesapların içinde de olsa... Gitmeli, teşekkür etmeliydi. Durup dururken düşmanlık gütmenin bir sebebi yoktu. "Komşu, komşusunun külüne muhtaç a oğul."

Ali Sabir ayakları geri geri de gitse, Mihal Ağa'nın şehirdeki işyerine gitti. Çarşıya bakan, yüksek uzun pencereli büyük bir odaydı çalıştığı yer. Frenk usulü bir masası vardı. Geniş gö-

beğini de Frenk usulü pantolona sığdırmaya çalışmıştı. Ceketini, sert yakalığını, bir sehpanın üstüne fırlatmış, yerel dokuma yakasız bol göyneğiyle kalmıştı. Masanın yanında, karşıdaki koltuklarda oturanlar belli ki yabancıydılar.

Daha ötesine bakamadı Ali Sabir. Kapının hemen yanında durdu, kollarını karnının üstünde kavuşturdu.

Neden sonra, yeni görmüş gibi çocuğa baktı Mihal Ağa. "Ha... Sen misin?"

"Sana yardım edeceğim. Amma şartlarım var" diye ekledi.

Çocuk kızardı. Tedirgindi. Bu odada aykırı durduğunun, giysisinin çok kötü, çarıklarının çamur içinde olduğunun ayırdındaydı.

"Ne şartı ağam? Benim boynumun borcu anamın ve bacımın yaşamasını sağlamaktır."

"Öyle değil, kaba Pomak. Başını kimse ile zora sokmayacaksın. İşini en çabuk biçimde, özenli yapacaksın. Hayvanlara acı vermeyeceksin. Bana kimse senden yakınarak gelmeyecek. Benim de senden bir şikâyetim olmayacak. Çünkü evden çıkacaksınız, işliğini taşıyacaksın. Benim kontrolüm ve emrim altında çalışacaksın."

Pomak değildi Ali Sabir. Olabilirdi de. Neyse bu sözü aşağılama saymıyor. Ama diğer şartları, hele onun emrinde çalışmayı... Kabul edemezdi. Babasının kemikleri... Daha ağarmamış kemikleri... Birden gözleri yaşla doldu.

Müslüman ustaların bir gecede katledilmesinin nedeni, böylesi suçlar işlemiş olmaları mıydı sanki? O adamların her biri, ekmek paralarının önemli bir kısmının kaynağı olan hayvanları gitgide daha çok sevmezler miydi? Eğer ruhunda azıcık Allah

korkusu varsa, ağzı dili olmayan hayvanların canını yakmaktan çekinmezler miydi? Hem; işini savsaklayan, hayvanını inciten, köylüyü üzüp büzen ustaya bir daha giden olur muydu hiç?

Konuşmak gerekmezdi. Zaten ağayla fikrinin ayrı olduğunu bir kez söylemişti. Zıtlaşmak, daha işin başındayken gereksiz niza çıkmasına neden olacaktı.

Sustu, duruşunu bozmadı. Gitmek için ağanın iznini bekledi.

Mihal Ağa çocuğun canının sıkıldığını anladı:

"Sözün gelişi bu tembihleri yapmak zorundayım komşi" dedi. "Saltuk Çavuş'a işliğindeki alet edevatı ben vermedim mi? Ben verdim. Niye verdim? Çünkü anan Huri Kadın ile aynı köydeniz. Dinimiz, ırkımız ayrı olsa da, bacım Margarita ile kan kardeşi idiler bunlar. Komşi kızı yani... Margarita'nın çeyizlerini o işleyip sırıdı. Ben unutmam iyilikleri."

Ali Sabir patlamamak için kendini zor tutuyordu. Büyük dedesinin Vidin'in en iyi yerindeki büyük evini ve evin yapıldığı altı dönümlük bahçeyi, eski evrak üstünde dümenler çevirterek zimmetine geçirdiğini bilmediğini mi sanıyordu?

Mülki idare, mahkeme, hır gür... Ak sakallı koca adamı kendi evinden zorla attırmıştı. Benzer bir kurnazlığı babasını dolandırarak yapmıştı. Evine karşılık olarak vereceğini vaat ettiği arastadaki dükkân yerine Tuna kıyısındaki mağara işliği ve dükkân gereçlerini verdiğini bilmediğini mi sanıyordu? Ortada bir suiistimal bulunduğunu Saltuk Çavuş da, hırsız Mihal Ağa da biliyorlardı. Ama tam tersiymiş gibi konuşmaktan zevk aldığı belliydi şu anda: Sağındaki solundaki adamlara göz atarak, hindi kursağına benzeyen bol kırışıklı gevşek derili boğazını bir

uzatıp bir gömerek Ali Sabir'in artık dinlemediği bir sürü sözü sıralıyordu. Sahi, neden çağırtmıştı sanki?

Karşısındaki delikanlının tedirginleştiğini fark edince, sözü değiştirdi Mihal Ağa. Adamlarına emirler yağdırmaya başladı.

Şimdi... Ağadan izin almadan mı gitseydi, yoksa öfkesini içine gömüp onun iznini mi bekleseydi? "Evde yalnızlıktan korkan annem ve kardeşim olmasaydı..." Bir yolcu, bir şaki, bir serseri kadıncağızın dengesini bozabilirdi. İşler biraz daha iyi gitseydi. Vidin'den çok uzağa düşmüşlerdi. Köylerde dolaşmak zorunda kalacağı zamanları düşündükçe, karnında sancılar oluşuyordu. Bunlar nedensiz miydi, annesinin bozuk sinirleri miydi, bilmiyordu.

Yüzyılın başından beri Rusların ataklığına güvenen Balkan Slavlarının yaşadıkları topraklarda şehirler, köyler, dağlar, beller tekinsiz. Bir zamanlar babasının çektiği korkular miras gibi Ali Sabir'in omuzlarına yığılmış... İçinde yanmakta olan bir ateş var. Sorumluluğunu o ateş besliyor. Hatta o yüzden babasının acısını bile tam yaşayamadı. Sevgisi de özlemi de çok kısa süre sonra içine gömüldü.

Kendini beğenmiş, zenginleştikçe küstahlığı artmış, astığı astık, kestiği kestik Bulgardan bir şey istemek zordu. İçinde bulunduğu koşullarda istememek de zordu. Yarını var bu günlerin. Kışı, zemherisi, fırtınası var.

"İzninle ben gideyim Mihal Ağa. Anam istedi diye gelmiştim. İşler beni bekler."

Mihal Ağa, yüzük parmağında kocaman bir kırmızı taşlı yüzük bulunan sağ elinin parmaklarını iki kez dışarı doğru salladı.

Dışarı çıktı. Mihal'in olmadığı her yerde hava temizdi. Derin derin içine çekti. Artık gün ola, harman ola.

Neden gelmişti sanki? Ülkede huzur ve sükûn olsa, annesi bir lokma bir hırkaya razı olur, oğluyla kızı ve kendisi için kaygılar taşımazdı. Belli etmemeye çalışsa da, daha bıyıkları bile terlememiş oğlunun o uzak ve tenha işliğe gidip gelmesi kafasını çok kurcalıyordu. Oğul, her sabahın kör saatinde kalkıp yollara düşünce, aile gün boyu birbirinden uzak iki parçaya bölünüyordu. Karanlık çökünce, Huri Kadın'ın Sacide'yi ürkütmemek için gösterdiği sakin görünme çabası ise sinirlerini laçka ediyordu.

Büyükçe bir torba yapmış, gündelik şalvarının sağ cebini söküp yerine onu dikmişti. İçinde kocasının Parabellumu. Kızının uyuduğu zamanlarda arasıra silahını temizliyor, kurşun kontrolü yapıyordu.

Ali Sabir, daha on altısına girmeden genç olduğunu unutmuştu. İmkânsızlık ile sorumluluk arasındaki köprü ne kadar oynakmış meğer!

***

Ananın da oğlunun da korkuları boş değildi. Mihal Ağa, görüşmenin üstünden birkaç gün geçince, bunu kanıtladı. Buyruğu ulaştı:

"Evi de işliği de hemen boşaltsınlar. Cami zaten yıkılıyor. Cemaati çoktan dağıldı. Oralardaki bütün püsürleri kazdırıp attıracağım. Bana eski hukukumuz filan diye gelip canımı sıkmasınlar. Bugüne kadar verdiğim sadakalarım onlara yeter."

Bir an kan başına sıçradı Ali Sabir'in. Alacaksın kazmayı, gidip kellesini kabak gibi ortadan ayıracaksın.

Yalan söylüyordu. İşlik onun değildi bir kez. Sadaka kabul edecek kadar da düşmemişlerdi daha. Ali Sabir, Mutasarrıflığa gidip evrakı gözden geçirmeli, kâğıt üstündeki haklarını bir iyi öğrenmeliydi.

Haberi getiren eski bir Osmanlı çavuşuydu. Yapılı bir adam. Mihal Ağa, kendini kullandıracak kişileri iyi tanır, onları beslerdi.

Ama çavuş, Ali Sabir'le samimi olmak istermiş gibi davrandı. İşliğin önündeki iskemleye oturdu. Koynundan çubuğunu, kemerinden tütününü, kavını ve çakmak taşını çıkardı. Taşı çakmadan Ali Sabir, demir ocağında tutuşturduğu küçük bir tahta parçasıyla çubuğu yaktı.

Çavuş çocuğun terbiyesinden hoşnut kaldı. Ondan yana olduğunu göstermeyi gerekli görmüş olmalı:

"Sizin oralar ağanın Tuna'ya kadar uzanmasını engelliyor ya... Adamın hayalleri büyük. İyi işler yapacak. Sana da yarın öbür gün yanında iş verir. Meraklanma!"

Oğlanın suratı sallandığında çavuş buna anlam veremedi. Mihal Ağa'nın yapıp edeceğinden bu tıfıl oğlana ne! Adam parasını bastırıyor, işi bitiriyor.

"Oraya iskele, tamirhane, daha sonra da tersane yapılacak. İstanbul'un muvafakatini koskoca Avusturya sefir-i kebîri aldı. Öyle bir muhterem zat bizim Mihal Ağamız. Tabii bunun gibi adamlar emirlerinin hemen yerine getirilmesini isterler. Bana sözlerini iletmemi söylerken 'Onları uyarmama bile gerek yok aslında. Aileyle hukukumuz eskidir. Onlara sert davranmak istemem... Adamlarımı üstlerine salmayı da bilirim' der."

Çavuş dangıl dungul bir adam. İşleri düzeltmek isterken, yeniden bozmakta usta.

Bunca afra tafra iletisini işgüzarlık olarak değerlendirdi Ali Sabir. Şikâyetin, mahkemenin hiç faydası yoktu. Önleri kış. Anlıyordu: Mihal Ağa, başka kişilerle de niza halinde olmalı. Sahipsiz ve yoksullar gözleri en kolay korkutulacak olanlardı. Onları atarsa... Başkalarına gözdağı olur. İdareye de çekip giden yoksullarla sahipsizleri örnek gösterebilir.

"Açgözlülüğün hesabını benden, anamdan, bacımdan soracak kadar küçülür mü bu herif?"

Cevabını da kendisi verdi: Evet küçülür ama böyle şeylerin kendisine dokunmayacağını da biliyor.

Çavuş, komşu kızının saçıyla övünen kel kız gibi övünçle söyleniyordu:

"'Hem Karadeniz üzerinden Rusya'ya hem de Tuna üstünde işleteceği gemilerle Evropa'ya satacağım mahsulleri kendim taşıtacağım' demekte ağamız."

Evi kış gelmeden boşaltmak kendilerinin de istediği bir şey. Ama nereye taşınabilirler ki?

Yaşananlar ve yaşanacaklar babasını kaybetmenin acısını unutturdu sanki. Harlı değildi yüreğinin yangını. Şimdi geçmiş ateş gibi, külün altında saklı olarak inceden yanıyordu. Çocukluğunda gördükleri, duydukları anlık görüntüler olarak kesik kesik gözlerinin önünde beliriyordu.

Beyni çatlayacak gibiydi. Bir çare? Begdisa'da boş ev değil, kümes bile yoktu. Mihal Ağa, ev, arsa, meydan, dere... Ne varsa satın alıyordu. Şehre hiç taşınamazlardı. Orada yaşama şansları olamazdı.

***

Çingeneler tam o buhranlı günlerde geldiler. Begdisa üstünden doğuya uzanacak, Vidin'in dışında, bataklık bölgede kısa süre mola verip çergilerindeki eksikleri gidermek, mallarını ürünlerle değiş tokuş etmek için kaldıktan sonra, kışlamak üzere Tuna'nın karşısına, Eflak topraklarına geçeceklerdi.

Çingeneleri ilk kez geçen yıl, babasının iyi tanıdığı dost müşteriler olarak görmüştü.

Bu kez Çeribaşı, başsağlığına geldi. Çok sarsılmış görünüyordu. Saltuk Çavuş ile aralarında yıllar öncesinde kurulmuş dostluk bağlarının sağlamlığını anlattı.

Alıştıkları eski topraklarında soğuk mevsimi geçirmek için, önceki iki mevsim boyunca satışa hazırladıkları eşyayı Vidin'deki alıcılara satacak, elde ettikleri parayla erzak alacaklardı. Yüzlerce yıl ve belki onlarca kuşaktan beri içgüdüleri veya ticari tercihleriyle, göçmen kuşlar gibi kendilerinin belirlediği göç yolunun duraklarından biriydi buralar.

Vidin iskelesinden karşıya, Kalafat kasabasına sallar ve büyük mavnalarla, arabaları, hayvanları ve pılı pırtılarıyla geçerlerdi. Eflak topraklarını da bu topraklar gibi yurtlarının parçası sayarlardı. Yunanlara istiklal verildiğinden beri orası da artık tekin yerler değildi. Ama deneyimleriyle bildikleri bir şey vardı: Her durum geçiciydi. İçgüdüye dönüşmüş, belleğe kazınmış bilgileriydi bu. Herkesle iyi geçinmeye çalışır, zaman üstlerinden geçsin istemedikleri için, kendileri ülke tutmaz, toprağın üstünden geçerlerdi. Tarih boyunca yerleşmemiş, böylece kendilerine sınırlar çizmemiş olduklarından yerleşiklerin taşınmazlara sahip olma tutkularını anlamıyorlardı. Göç yolları üstündeki yerleşiklerin güç gösterilerine alışıktılar. Şimdi, artık gitgide daha büyük hızla Slavlaşmayı besleyen Bulgar gösteri-

leri yüzünden aralarında niza çıkıyordu. Osmanlı güçlüyken onlarla da olurdu itişip kakışmalar, arada kan akıtmalar.

Sanki Allah'ın emriydi bu: Açgözlü Mihal Ağa'nın adamlarının saldırısına uğramaya alışmışlardı. O yüzden hazırlıklıydılar. Çünkü bu gezgin kuşların bellerine sardıkları eski yıpranmış kuşaklarının içinde nasıl elde edildiğinin sorulmaması gereken, sorulsa da cevabı suskunluk olarak geçiştirilen birkaç müstesna mücevher, antika eşya bulunurdu. Bunlar, zor koşullar için fidye olarak hazır tutulurdu. En azından her ırktan halk buna inanırdı. Göç yolunun geçtiği her yerleşim yerinde yaşayan halkın, Çingenelerin hırsızlıkla kazandıklarını sandıkları değerli eşyasında gözleri vardı zaten.

Birkaç Çingene yaralanmış, Mihal Ağa'nın adamlarından biri ise ölmüştü. Katil olduğu iddiasıyla biri hemen yakalandı ve hapse atıldı. Diğer Çingeneler kendilerinden birini, can almış bile olsa, yerleşiklerin eline bırakmak onursuzluğunu taşıyamazlardı. Onu, ya hapisten çıkarmak ya da kaçırmak... Kötüsü gelirse... Öldürmek zorundaydılar. Başta türlü davranamazlardı.

Çeribaşı çok genç ve deneyimsiz bulduğu Ali Sabir'e candan yakınlık gösterdi. Babasıyla yaşadıkları birkaç kabadayılık hikâyesi anlattı. Çocuğun, aklına bile gelmeyecek şeylere Saltuk Çavuş'un bulaşmış olduğuna şaşması, adamı keyiflendirdi.

Çerinin ve hayvanlarının bütün onarımlarını ve sağaltımlarını ona yaptıracağını, bedelini de geniş tutacağını müjdeledi.

O gece Ali Sabir'in kendini neredeyse mutlu hissettiği bir gece oldu. Annesine müjdeyi verecekti. Artık, kışı geçirene kadar işliğin dip kısmına yerleşecekler, Çingenelerin armağanı, yaman bir köpeği sahiplenecekler, kendilerini olabildiği kadar

güven içinde hissedeceklerdi. Hiç değilse kötüsü gelirse bir arada bulunacaklardı.

Ertesi gün Ali Sabir'i zorlu bir çalışma bekliyordu. Önceki gün vaadini aldığı bir yığın iş gelecekti.

***

Aynı sabahın kuşluğa döndüğü sırada, çeribaşının yardımcılarından biri, karısını ve çocuklarını alıp Huri Kadın'a baş sağlığına gitti. Saltuk Çavuş'un öldüğünü buraya geldiklerinde öğrenmişlerdi ya, daha yerleşmeden Mihal Ağa'nın adamlarının ani saldırısıyla çatışma çıkınca ziyaret için ancak fırsat bulmuşlardı.

Gelenler, Çarka Hatun'un biraz daha köhnemiş camisinin yanından geçip Tuna'ya sırtını dönmüş evin kapısına yaklaştıklarında çevrelerini saran sessizliğin fısıltısı gibi bir yanılsama ile tedirgin oldular. Çocuklar susuverdiler. Karı koca kaygıyla birbirlerine baktılar. Hava böyle bir şeyi taşıyabilir miydi?

Köşeyi döner dönmez adam irkildi: Üstteki menteşesinden kopmuş eski kapı yarı yarıya yıkılmıştı. Çarpmıyordu, çünkü önüne yığılı bir şey, bohçamsı bir büyük cisim vardı. Erkek, karısına beklemesini işaret etti. Ardındakiler durdular, adam ilerledi. Huri Kadın'ınkine benzettiği ince bedeni fark etti. Örtüsü düşmüş, saçları dağılmıştı. Ayağında yırtılmış eski şalvarı, üstünde toza bulanmış kanlı göyneğiyle sarı cepkeni gördü. Arkasına döndü, karısına seslendi:

"Git, git sen. Öte yanda bekle. Çocuklara sahip ol!"

O an, kapı önünde yatanın ölmüş olduğunu herkes hissetti. Kadın çocukları zorla geriye, yan duvara sürükledi. Çocuklar duvarın alçak kısmına tırmanıp babalarını gözlediler. Ama o yanda sebzeler çok boyluydular, babaları dışında gördükleri bir

şey yoktu. Adam kadının ölüsünün ayaklarının dibinde yatmasından rahatsızlık duyuyordu. Ölünün inancına saygısı gereği, erkek elinin değmesiyle kirlenmesini istemediği için dokunmadı. Öte yana geçti, eğildi. Huri Kadın'ın tüm kanı göğsündeki koca delikten akmış, canıyla birlikte toprağa karışmıştı. Adamın dudakları büküldü. Ağladı ağlayacaktı. Huri Kadın yıkılırken, ellerini yarasının üstüne kapatmak ister gibi göğsünde kavuşturmuş, böylece kızıla boyanmış, yapışkanlaşmış iki eliyle sinesini örtmüştü.

Adamın midesi bulanıyordu. Niyeydi bu vahşet? Küçük kız görünmüyordu. Kaçıp kurtulmuş muydu? Sonra, oğul, Ali Sabir? Onun bu pis işle ilgisinin olmayacağına yemin edebilirdi. Öyleyse nereye gitmişti, evden işe gitmek için çıktıktan sonra mı olmuştu olay? Faciadan haberi yoktu. Var mıydı?

Bahçeye bakan pencerenin önündeki duvara bitişik küçük sedirin altına doğru uzanmış olan küçücük bedeni o zaman gördü.

Kız kucağında taşıdığı bez bebeğiyle evi basan insana ya da insanlara yakalanmış olmalı. Bebeğinin yanına düşmüş biraz daha iri bir başka bebeğe benziyordu. Bütün kanı boşaldığı için yüzünün pembeliği solmuş, bembeyaz kesilmişti. İncecik gövdesi yer yer morarmış, kasatura mı, cenbiye mi, kama mı, her neyse çocuğun kaburgalarının altından sokulmuş, silkelenmiş, kesici alet boğazına kadar gövdesini yırtmıştı. Kan... Kan... Sırtüstü yatıyordu. Başı sedirin ayakları arasındaki uzun tahtanın üstünde, biraz yukarda ve dik duruyordu.

Adam içeri girdi. Eşyalar toplanmıştı. Kimdi bunu yapan? Neler olmuştu? Yorganların bulunduğunu tahmin ettiği dengi açtı, çarşafları buldu. Annenin ve kızın üstlerini örttü.

Dışarı çıktı. Hoca'ya seslendi. Yoktu. Gelmemiş miydi, içerde bir yerde... O da mı?.. Başka bir şeyleri görmeye artık dayanamayacaktı. Ailesini toparladı, koşarcasına uzaklaştılar. Olay çok yeniydi. Kanlar kızıl ve ıslaktı.

Çeribaşı yakınlardaki bütün adamlarını çağırdı. Herkes toparlandığında, köy camisinde ikindi ezanı okunuyordu. Toplu halde Saltuk Çavuş'un işliğine gittiler. Zor zamanlarda hiç para almadan her türlü araç gereç onarımı yapmış; atlarına köpeklerine bakmış, diş çekmiş, kulak sağaltmış, hatta başı ağrıyan, sinirleri bozuk kadınları Huri Kadın'a yollayarak onun kocakarı ilaçlarıyla tedavi olmalarını sağlamıştı Saltuk Çavuş. Çingenelerin göçüp kondukları birçok yerleşim yerinde sahip oldukları can dostlardan biriydi. Çeribaşı onu her gördüğünde sesini yükseltir;

"Hay koca Saltuk, hay Vidin'in ağası!" diye ünlerdi.

Ali Sabir, ardında çok sayıda adamıyla gelen çeribaşını görünce, hükümetten tehdit aldıklarını düşündü. Onarılacak araç gereçlerini alıp gidecekler miydi?

Bu geliş iyi miydi kötü mü? Kaygı mı duymalıydı, sevinmeli mi?

Bugün birazdan eve gidecekti. Köylülerden birinin, sağrısındaki kurtlanmış yaranın sağaltılması için bıraktığı ata ağır eşyayı ve kap kacağı yükleyip, buraya işliğe getirecekti. Biraz yorucu olacaktı belki. Ata ne çok yük yüklese, kalanını taban kısmını büyüttüğü el arabasına doldurup çekse de, annesinin de epey yük taşıması gerekiyordu.

Böylece, gece gündüz birlikte olabileceklerdi. Bunun faydası tümünün sinirlerinin rahat etmesi olacaktı. Huzursuz ve güvensiz yaşam dayanılmaz hale gelmişti. Yalnızca "dul kadın"

gözüyle baktıkları annesinin etrafında tekinsiz insanların dönendiğini fısıldayanlar vardı. Bu, Ali Sabir için namus meselesiydi. Annesinden yana kuşkusu yoktu ama... Daha önemli yanı annesinin ve küçük kardeşinin hayatlarının tehlike altında olmasıydı.

İnşallah iyi haberle gelmişlerdi işliğe. Uygun fırsatı yakalarsa... Kim bilir, taşınma planından söz ettiğinde, çeribaşı yardımı kendiliğinden önerirdi.

Bir de silah. O da artık kendisi için ihtiyaçtı. Annesinin bir parabellumu vardı. İlk evlendikleri günlerde Saltuk Çavuş karısına silah kullanmayı öğretmişti.

Çeribaşından kendisi için silah isteyecekti. O türden kaçak işler yapmasalar, onca topraksız, evsiz insan başka türlü nasıl yaşayabilirdi ki?

Ya amaçları kötüyse?

Ansızın karnına yaygın bir ağrı giriverdi... Çeribaşının suratı neden o kadar asıktı? Çevresindekiler neden bakışlarını kaçırıyorlardı, başları yerde ve çok sessizdiler?

Çeribaşı tam anlamıyla karasarı olmuş yüzü ve kendini sahibine adamış köpek bakışıyla Ali Sabir'e yaklaştı, koluna yapıştı. Başını adamlarından yana çevirip çevirip "haydi" anlamında salladı. Birkaç kişi çocuğu sımsıkı tuttular, ağzını bağladılar, kargatulumba taşıdılar. Çerginin açıldığı yere yakın ama buraların çocuğu olmasına karşın hiç bilmediği batak, kamışlık, sımsıkı biçimde suyun üstünü kapatan çeşit çeşit bitkiyle kaplı yerleri suyun içinden aşarak, bir küçük kovuğa götürdüler.

Ağzını açtılar. Çeribaşı, Ali Sabir'i iki kolundan tuttu, kendini kurtaramasın diye yanlarından sıkı sıkı bastırıyordu:

"Seni korkuttum evlat. Amma seni elimizden kaçırsak deli işler yapardın. Ben hem canını kurtarmanı, hem de intikamını almanı istiyorum. Her türlü yardımımızı göreceksin. Seni canımız gibi koruyacağız. İşin bittiğinde selamete apartacağız. Başın sağ olsun, ömürleri ömrüne eklensin."

Ali Sabir bağıracakken, duyduğu ama anlamadığı, yalnızca sezdiği acısını derin, iç çeker gibi, sesli bir soluk alışla yuttu. O arada, adamın kastını iliklerine kadar algıladı:

"Ya bacım?"

"Kanlarının hakkını kan dökerek alacaksın. Bu, ananın sütünün sana kattığı namusundur... Evlat! Arkanda biz varız."

Bölüm 4

ELVEDA ÜSKÜP

Yıldız dağı işte de geldim yanına
Bir teselli versene garip canıma
Salıver gideyim de nazlı yârin yanına

Ülker yıldız niçin kalkmaz dumanın
Dertli yıldız niçin gitmez ateşin merakın

Namlı da namlı yükseklerde karın var
Alçağında mor sümbüllü bağın var
Şimdi de duydum senin başka yârin var

Ülker yıldız niçin kalkmaz dumanın
Dertli yıldız niçin gitmez ateşin merakın

ÜSKÜP TÜRKÜSÜ

Ali Sabir, Vidin'e dair sözlerini bitirdiğinde Hasret'e öyle geldi ki, bir gamlı kaval uzun bir titreşimin ardından sustu. Öylesine bir kopuş duygusu içindeydi ki, gece boyu süren hikâyenin tükendiğini anlayamadı. Somut bir acı dalgalanıyordu odanın içinde.

Ali Sabir'de patlayan öfke nöbetlerinin kaynağını artık biliyordu. Dengesinin kolayca bozulma nedenini anlamıştı. İçinde yıllarla biriken öç duygusunu besleyen çaresizliğin yabancısı değildi. Hasret, bunu çocukluğunda annesinin yüzüne yayılan öfkeli kasılmalarla tanımıştı. O sırada anlattığı ne olursa olsun bir anda sesinin tizleşip yükseldiğini, öfkesi çaresizliğe dönüştüğünde kırıldığını, gözlerinin uzaklara daldığını fark ederdi.

Karşılığı alınamamış öç duygusunun on beş-on altısında yapayalnız kalan bir ergenin bilincine ne büyük bir yük yığdığını Ali Sabir bunca yılda tam olarak tartamamıştı. Çok güçlü olan düşmanıyla aralarına giren kan davası yüzünden intikam almak için çalışırken bir kaçağa dönmüş olmanın hıncını, hâlâ unutamıyordu. Ömrü içini dolduran ve soğumak bilmeyen kinle geçecekti. İçinin derinliklerindeyse duyguları kurulu bir zemberek gibi gergindi. Otuz yıldan beri acısı kül tutmuyor, içinin yangını hafiflemiyordu.

Duyguları nasıl düğümlendiyse, karısıyla arasında hiçbir giz kalmamasını arzulamasına karşın, açılamıyordu. Bu uzun gecede bile o karanlık nokta içinde saklı kalmıştı. Hasret'in bilmediği, Ali Sabir'in hâlâ dile getiremediği olgu, yine çözülemeyecekti.

Zamansız ve mekânsız boşlukta duran ve sanki sonsuz bir yalnızlığın sisinde yiten bir ergendi. Kimseye ulaşamıyordu. Saklı acısının basıncı, yaşamının sonuna kadar sürecekti demek ki.

Çeribaşının söylediğine göre, Vidin Valisi, vilayet mektupçusundan eski cami meşrutasında barınan dul kadınla kızının öldürülmeleriyle ilgili olarak tahkikattan önce bir çevre araştırması yapmasını istemiş. Masasına konulan rapor onu huzursuz etmiş.

Mektupçu, halk arasında konuşulanlardan çıkardığı sonuçta, dul kadınla küçük kızın cinayetiyle Eflak topraklarına geçmeye hazırlanan Çingenelerin barındığı sazlığın birçok yerinden aynı anda kundaklanması arasında bağ kurmuştu. Bu işe karışanlar, yani yangın çıkarıp, Çingenelerin kaçmasını engelleyenler ile suçsuz ana kızın canına kıyanlar Bulgar Mihal Ağa'nın adamlarıydı. İki fiilin de Mihal Ağa'nın son yirmi yıldan beri yürüttüğü, Müslüman çiftçileri önce yalnızlaştırma, sonra yok etme yoluyla Tuna kıyılarından içeri doğru tüm topraklara sahip olma planı gereği işlendiği söyleniyordu. Çok gizli tutulan ama uygulandıkça açığa çıkan bu plana dair, elde yazılı delil yoktu. Buna rağmen, giderek artan ve kovuşturulmadığı için toprak sahipliğinin sınırlarını rahatça uzaklara kadar taşıyan Sırp ve Bulgar mütegallibeler oluşmuştu. Mihal Ağa onların en güçlülerinden biriydi. Yöntemlerini diğerleri ondan görerek uyguluyorlardı.

Şimdilerde, Vidin sınırlarından ötelere kadar uzanan geniş bir coğrafyada hem işveren, hem de "Ali kıran baş kesen" olarak bilinen Mihal Ağa'nın Bulgarlık davasına kendini adamasının sonucuydu bu olaylar. Ağa, adamları tarafından olduğundan daha acımasız olarak gösteriliyor, böylece gücü ve etkisi do-

kunulmaz düzeyde sanılıyordu. Sazlık yangınından yaralı kurtulan birkaç kişi dışında Türklere yakın duran çergi mensuplarının hemen hemen tümü, yangında veya kendilerini attıkları Tuna'nın sularında telef olup gitmişlerdi.

Vidin'in yerlileri, diğer yerleşimlerin ahalisi gibi, Rusu, Fransızı, İngilizi, Nemçelisi olmak üzere tüccar, asker, sanayici ziyaretçilerin gitgide arttığını görüyor, öfkeleniyordu. Şehirde ve bağlı yerleşimlerde kargaşa, faili meçhul ağır suçlar, birbirine bağlı cinayetler ve Osmanlı halkının mallarına yönelik kundaklamalar ilk değildi, son da olmayacaktı. Vali Ahmet Servet Paşa; şehrin nüfus çoğunluğunu sağlamak için dışarılardan taşınan Bulgar köylülerinin yüz yıla yakın süreden beri burada yerli halk olarak tanıtıldığını biliyordu. Bulgar tarihini, kültürünü, toplumsal yapısını, ideallerini okullarında okutuyorlardı. Zamanın gerektirdiği teknik ve fen okulları yoluyla yetişmiş kuşakların birikimlerini büyütüyorlardı. Toplumsal bilinci yükseltilen genç ve eğitilmiş Bulgarlar bağlı oldukları Osmanlı ile karşılaştırılamayacak kadar uyanmıştı artık. Yükselen bu ulus giderek gelişmiş toplumlar tarafından daha koruyucu bir yaklaşımla kabul görüyordu. Öte yandan toprak ağası olan Mihal'in zorbalığı arttıkça yanaşmalarının, destekçilerinin de günden güne artmakta olduğu gözleniyordu. Çünkü dünyada işler hiçbir yerde yalnızca namuslu insanların çabalarıyla yürümüyordu. Orman kanunları, ormanları aşıp çoktan insan topluluklarına yayılmıştı. Gücün yasal yahut yasa dışı olması toplumsal ilişkilerde anlam taşımıyordu.

Böylece, büyük devletlerin kayıtsız şartsız koruması altında olduklarının bilincindeki Sırplar batı ve güneye; Bulgarlar ise

güneye, hatta Ege Denizi'ne yayılma davasındaydılar. "Yarın" diye umutlanıyorlardı. "Yarın bağımsız ve büyük Bulgaristan!"

Korunması neredeyse olanaksızlaşan Osmanlı halkını yıldırmak giderek daha kolaylaşıyordu: Hem geriydi Osmanlıların yaşamı; hem insan kaynakları tarih boyunca ihmal edilmişti. Üstelik yöneticileri bağnazdı. Çağın yeniliklerini anlamamakta direniyorlardı. Sonuç olarak Rumeli'nin Müslümanları can derdine düştüklerinde yurtlarından kopmaktan başka çareleri yoktu.

İmparatorluk, yayılmak için dışarılara uzattığı kol ve bacaklarını geriye çekiyor, cenin pozisyonuna dönüyordu.

Bu talihsiz koşullara bağlı olarak Vali Paşa da zor durumda, iki arada bir deredeydi: Hıristiyan unsurlar her olayı "fırsat bu fırsat" deyip dış basına yansıttığında gerçek tam tersine çevrilecek ve kaçınılmaz biçimde dal budak saracaktı. Gerçekleri artık hiç kimsenin aramayacağını, doğrudan yerel idarecilerin ve İstanbul'un suçlanacağını biliyordu.

Yeni Valinin çekindikleri arasında bir de Yıldız Sarayı vardı. Bu karışık serhat topraklarında büyük olayların patlak vermesinden –merkezi hükümeti temsil ettiği için– Vali Paşa suçlanacaktı. İstanbul'u kızdırmaktan çekindiği kadar, yeni geldiği bu ilde daha taş üstüne taş koymadan azledilmesi yahut geriye çekilmesi olasılığı Ahmet Servet Paşa'nın yüreğini dağlıyordu. Danıştı, uykusuz bir gece geçirdi ve akıllı davranmaya karar verdi:

Soruşturma açmadan önce, suçun üstünde düğümlendiği faili, gizlice dinlemek istedi. Vilayete değil, Ziraat Sandığına çağırttı. Yatsı namazından sonra görüşecekti. Böylece olabildiği kadar dedikoduyu önlemeyi düşünmüştü. Olan bitene dair onun oluşturduğu hikâyeyi dinleyecekti. Bu, takip edeceği yolu önceden belirlemesi yönünden faydalı olabilirdi.

Mihal, yabancıları işe karıştırmayı, son aşama olarak hesaplamıştı. Tümden masummuş gibi, göze görünür yerlerde dolaşır olmuştu. Onu kaygısızca karşısında görenler şaşkınlıklarından susup kaldılar. Güç gösterisi için bu davet iyi bir neden olmuştu. Bir sürü koruması ve kendisini destekleyen gayrimüslim eşraftan adamıyla birlikte Vali Paşa'nın seçtiği binaya güpegündüz bağıra çağıra, kahkahalarla gelmişti. Ziraat Sandığındaki bekçi, işyerinin kapalı olduğunu söylediğinde, geliş sebebini sokaktakilere duyuracak biçimde bağırarak anlattı:

"Mihal Ağa, Vali Paşa'yı şanına layık biçimde karşılamak için erken geldi" dedi yüksek perdeden. "Biz sadık kulları onu sokakta bekleriz."

O gün, önemli bir yük gitmişti Valinin köşküne. Vali, öğle yemeğine gelirse, iş bozulur diye düşünmüştü Mihal Ağa. İkindiye doğru Ahmet Servet Paşa'nın ikametgâhına iki katırın çektiği bir yaylı ile büyük bir sandık yollanmıştı. Ayrıca dolgun karınlı birkaç bohça, epey zahire çuvalı ve iyi sırlanmış büyük küpler vardı yaylıda. "Vali Paşa'nın kızının çeyizi için bir küçük armağan" diye alçakgönüllülük (!) göstermeyi ihmal etmemişti ağa. Kız daha dokuz yaşındaydı. Konaktakiler neyin nesi olduğunu bilmedikleri için arabanın yükünü iç avluya taşıtmış, hiçbir şeyi açmamışlardı ama birinci kadının içi içini yedi durdu. Böylesi bir armağandan Vali Paşa'nın haberi var mıydı, yok muydu? Evden vilayete gönderdikleri nefer, toplantıda olduğu söylenen Paşa'ya durumu duyuramamış, akşama doğru dönüp gelmişti. O zamana kadar sandık ve diğer eşya avludaki köşeye çekilip ayak altından uzaklaştırılmıştı.

Bu sırada Vidin'de dedikodu başlamıştı veya başlamak üzereydi. Vali Paşa, o anda belki masumdu: Herhalde öyleydi. Bu

armağanı iade etse de etmese de, onun da diğerleri gibi rüşvetçi olduğu, şehrin en az yarısı arasında bir süre konuşulacaktı. Ahmet Servet Paşa'nın, armağanları sunan büyük toprak ağasını kırmayı göze alamaması (!) yüzünden Müslümanı, Hıristiyanı, Yahudisi bir zaman bu konuyu tartışırlardı. Ona yakın olanlar karşı çıkıp namusluluğundan söz ederlerdi, bir süre. Zamanla onlar da kuşkuya düşerlerdi.

Mihal Ağa Sandık Müdürünün odasında, Valinin oturduğu masasının karşısında öyle büyük tevazu içinde derli toplu oturmuştu ki, yanda ayakta durup emir bekleyen Ziraat Sandığı Müdürü, koskoca Mihal Ağa'nın tevazuuna hayretle bakakalmıştı. Adam, insan şaşırtan çift anlamlı sözlerle konuşup duruyordu. Vali onun marifetlerinden defalarca haberli kılınmış olmasına karşın, hem sadık bir Osmanlı reayası, hem de Avrupa'yı harekete geçirecek kadar etkili bir Hıristiyan olduğunu düşünerek sabırla dinliyordu. Belki de, kendini öyle göstermek zorunda hissediyordu. Gittiği her vatan köşesinde mütegallibenin davranış biçiminin hep aynı olduğunu, alttan alır gibi görünürken bile diş gösterildiğini biliyordu.

"Şehrin, payitahtın ve paşanın yüksek zâtının huzurunun bozulmaması için... Emri neyse, onun karşısında Mihal Ağa'nın boynu kıldan inceydi (!)"

Ahmet Servet Paşa ikna olmuş gibi davranmıştı. Valiler her zaman huzurun bozulmaması için çaba gösterirlerdi zaten. Mutlaka sorunları bağlarlardı. Çoğu kez pamuk ipliğine, ender olarak da sağlam bir iskeleye.

Bin bir güzel ve yüceltici sözden sonra, kendisinden kuşkulanılmasını hiç üstüne almamıştı Mihal Ağa. Olayla hiçbir ilişkisi yoktu. Zaten dükkânını yakacak kadar beceriksiz, yok-

sul bir demirci ailesi ile ne sorunu olacaktı ki. Kendisi Avrupa'ya buğday, kuru meyve ve ipek ihraç eden bir büyük tüccardı. Vali Paşa'nın mutlaka bilgisine sunulmuştu: İşlerini Bulgaristan'da faaliyet gösteren Anadolu'nun Karadeniz bölgesinden göçen "Amucalar" ile birlikte yürütüyordu. Kendisi ortakları olan "Amucalar"dan sorulmalıydı.

Çifte cinayete gelince... Duyduğu kadarıyla (olaya ilişkin hiçbir ilgisi olmadığı için söyleyecekleri kulaktan dolmaydı!) Ali Sabir adlı yeniyetme bir oğlan, annesini Mihal Ağa'nın depo bekçilerinden biriyle yakaladığında cinnet getirmiş, önce anasını öldürmüş, yaralayabildiği bekçi ise kaçıp canını kurtarmıştı.

Ali Sabir, yani o yeniyetme bir zaman sonra kendini toparlamaya başladığında kaçmaya kalkışmıştı. Sonra... Fazla uzaklaşmadan kendine gelmişti: Kız kardeşi... O küçük kız istese de istemese de konuşturulacaktı. Geri dönmüş, günahsız küçük kızı da öldürmüştü. Bu kendi tahminiydi. Yoksa... Mihal Ağa oğlanın bunu bilinçli yaptığına inanmak istemiyordu. Belki bir anda yükselen öfkesiyle... Ellerini kana bulamıştı.

Soluklandı Mihal Ağa. Upuzun bir süre odada çıt çıkmadı. Vali, lambanın saldığı sarımsı pembe ışığın altında adamın koca bıyıklarına bakıyordu. Sanki ağzı yokmuş da sesi yüzünün ortasında bir yerden kaynıyormuş gibiydi. Dudaklarının iki yanında köpürmüş tükürükler. Kısa bir sakalı vardı. Yüzü kaşkaval peyniri gibi koca bir tekerdi sanki. Yakasız gömleğinin düğmeleri ilikliydi ya, bu yarı karanlıkta bile gövdesinin çok kıllı olduğu, tiril tiril ipekten geçip fırlamış kıl uçlarından belliydi. "Ayıya benziyor" diye geçirdi aklından. Adamın yüzünü gözlüyordu. Koca göbeği özel dokunmuş olduğu belli ağır Trablus kuşağının altına saklanmaya çalışılmıştı.

Bir süre gözleri birbirlerine kilitlendi. Vali Paşa'nın sessiz duruşu Mihal Ağa'yı tedirgin ediyordu. Bu ikindi evine gönderilen araba yükü hediyeden habersiz olabilir miydi ? İkisi de bakışlarını kaçıran olmak istemedi. Mihal Ağa, epey sonra, aşağıdan almış görünmenin kendi çıkarına olduğunu hatırladı, yüzünü önündeki alçak sehpaya çevirdi:

"Bu korkunç günahın işlenmesine sebep olan bekçiye haber saldım: 'Buralarda zinhar durmayasın. Benim topraklarımda böyle bir ahlaksız adamın varlığına iznim yoktur' dedim. 'Yarın sabah defolup gitmemiş olduğunu öğrenirsem, evini başına yıktırırım' dedim."

"Yani en önemli şahidi kaçırttığını söylüyorsun..."

"Şahit değildi Vali Paşam, adam don gömlek kaçmış diyorum."

Sonrasında... Konuşmaları çok uzamadı.

Mihal Ağa, Vali Paşa'ya haddi olmayarak bir gerçeği daha hatırlatmak isterdi: Çiftçilerin, hayvan yetiştiricilerin başlarının belası olan Ulah asıllı o Çingeneler var ya... Vali Paşa onların insanları kandırmak için her türlü hokkabazlığı, madrabazlığı yapacaklarını elbet biliyordu! Vidin'in karşısı onların bin yıllık yurtlarıydı. Mihal Ağa birçok Vidinli gibi onlardan nefret ederdi. Onlar servet düşmanı, aşağılık hırsızlar, adi ölü soyucular dı. O günlerde, eve epey uzak olan işliğinde çalışan oğlana annesinin eve erkek aldığı haberini de onlar yetiştirmişlerdi. Olup bitenler onların tahrik etmesi yüzündendi. Cinayetin ardından oğlanı aralarına alıp saklamışlardı. Tuna'nın karşı kıyısına Ulahların arasına geçirmeye kalkıştıkları tevatüründen hemen o gün kendisinin tesadüfen haberi olmuştu. Ne yapmalı, nasıl etmeli diye düşünürken... Allah'ın takdiri... Tuna kıyısı

sazlıklarında çıkan yangın epey telefata yol açmış, olasıdır ki oğlan da o sırada yanarak terki dünya etmişti. Üzücüydü bu ardı ardına gelen kötü olaylar. Niye üzücüydü? Çünkü oğlanın anası olan Huri Kadın, küçük kızlığından beri Mihal'in annesi Sofiya'nın yetiştirmesiydi. Toprağı bol olsun, sevgili annesi, o Müslüman kızı Bulgar beslemelerden daha çok sever ve güvenirdi. O yüzden bacısı ona arkadaşlık etmiş, çeyizlerini ona işleterek para kazanmasına yardımcı olmuştu. Mihal de yıllar içinde ona farklı davranmış, bir tür abi gibi onu kollamıştı. Zora düştüğünde, onurunu kırmayacak biçimde korumuştu. Lakin... Yazık ki kocası erken ölmüş, oğlu da hayırsız çıkmıştı işte.

Başlarda biraz ikircikli davranan Ahmet Servet Paşa, bunca ayrıntı karşısında güçlü görünmek için biraz daha dikelmeyi istemedi değil. Ne var ki, içi sıkılmıştı artık. Koskoca bir akşamı sonuçsuz, hayır kötü sonuçlar üretebilecek sıradan bir namus olayına harcamıştı.

Yarın sabah olayları abartarak çalakalem (!) bir rapor yazan Mektupçuyu huzuruna çağırtacak ve ağır biçimde azarlayacaktı. Neden bu kadar işgüzardı? Devlet-i Âliyye sorun çıkmasın diye uğraştıkça, ufuksuz memurin takımı huzursuzluğu körükler gibi davranıyordu. Bu pis işle, devletin güvenliğinin ne gibi ilişkisi olabilirdi ki?

Dahiliye Nezaretine bir şifre yazması da gerekiyordu: Mektupçunun buradan alınmasını, ancak cezalandırır gibi bir tahvil yapılmamasını, çünkü kendisinin icap eden uyarıyı yaptığını bildirecekti. Gelir gelmez memurunu harcamış bir Vali olduğu kanaatinin uyanmasını istemezdi.

Ali Sabir olayın bu iftira kısmını birkaç yıl sonra, Kırım Savaşı sırasında, cephede, Vidin'de görev yapmış eski bir zaptiye

çavuşundan tesadüfen öğrendiğinde kanı donmuştu. Kafasını taşlara vurmak istiyor, öfkesi köpürmeden salim olarak düşünemiyor, çıldıracak gibi oluyordu.

Askerden kaçmak, memlekete gitmek... Orada ne yapabilirdi? Üstelik ruhunu biçimlendiren namuslu olma güdüsü her karar verip harekete geçeceği anda, içini acıyla doldurmuş, vatan savunmasından kaçmayı kendine yedirememişti. Neden ne olursa olsun. Asker ocağı, Peygamber ocağıydı. Oradan kaçmak?..

Kendisine görev vermiş ve güvenmiş olan insanlara karşı can borcunu nasıl ödeyebilirdi? Boynuna asılı ah ve çaresizlik yetmiyor muydu kendine?

Karısına bu kısmı anlatamamıştı işte. Annesi Huri Kadın hakkında Hasret şüpheye düşebilir diye korktuğundan. İnsanoğlunun çiğ süt emdiğini kendisi kadar kim bilebilirdi?

***

Hasret, kocasının, herhangi bir zamanda, herhangi bir sert tavırla acılarına kaynaklık eden o eski yıkıcı günlere kayıverdiğini öğrenmişti. Onun anlattıkları yanında anlatamadıklarından bu hali sezmişti. Hasret, kendisine kapalı tutulan bu kapıyı açamayacağını düşünmeden edemedi. Hep kapının arkasında bir başına kalacaktı. Büyürken de yalnızlığı yıllarca yaşamıştı, onun insan üstündeki etkisini iyi biliyordu. Nefretin kol gezdiği bir küçük aile içinde hayata tutunmaya çalışmanın zorluğunu kendisi kadar kim bilebilirdi?

Kocasının rengi mermer beyazı. Dudaklarını kısmış, gözlerini de. İçinde dalgaların patladığını hissediyor.

Çok zaman aktı o günlerin üstünden. Vidin'in uzağındalar. Bulgar ya da Sırp zulmünün de uzağındalar mı? Onu zaman

gösterecek. Bulgar, insanıyla, kültürüyle bütün Rumeli'ni etkilemiş. Tehlike bitmedi, çünkü Hıristiyan unsurların istekleri yerine geldikçe arsızlıkları artmakta.

Uzaklı yakınlı horozlar ötmeye başlıyor; Üsküp'ün lacivertten pembeye dönüşen Vardar vadisinin o derin ve geniş çukurunda doğan rüzgârının sürüklemesiyle hızlı gelen sabah, gökyüzündeki yıldızları birer ikişer söndürüyordu. Ortalık ağardıkça, ağaçlardan başlayarak gökyüzü yükselen seslerle yırtılıyor, ardından adeta su gibi, ek yeri belirsiz biçimde yeniden birleşiyordu. Bu olur şey mi? Evet. Gökyüzü durgun bir su gibi yırtılabilir, ardında iz bırakmaksızın kendini onarabilir.

İstemeden, yine insanları düşünüyor.

Aslında, yırtılan gönüldü, düşler ve anılardı... Yukardan aşağı, önemliden önemsize... Bir sürü değişik olaylar dizini. Ali Sabir parça parça savrulmuş bir kimlikti. Onun eksiksiz bir insan olması, istemekle gerçekleşecek şey değil. Yırtıkların arasından süzülüp akmış onca sevgi, onca özlem, onca yalnızlık yüzünden çaresizlik duygusu artık zehir artığı gibi sertleşip katılaşmış. Şu ânı fark etmiyor. Duymuyor zamanın değiştiğini. Kendisinin başka bir yaşamın içinde olduğunu. Burada, evinin baş odasında, sabaha kadar konuşurken, çocukluğunun geçtiği Vidin'deymiş gibi algılıyor zaman ve mekânı. Almış başını gitmiş. Bu odadan bütün haşmetiyle görünen Mayadağ'ın karlı tepelerine değil, sanki Tuna'nın karşı kıyısındaki Eflak düzlüğüne bakıyor. Bakıyor ama gördüğü bir şey yok. O, hâlâ Osmanlı'nın haritasında; uyruğunda gösterilen Bulgar kıyılarında öksüz ve yetim kalmış bir küçük erkek. O yüzden Üsküp'e özgü sabah seslerini, onların vadi boyunca yansımalarını duyamayacak kadar uzak bir mekânda hâlâ. Yaşamamış olmayı dilediği o son yılda.

Tuna'nın küçük mağaracıklar, girintiler, onları saklayan sazlıklar, uçup gelmiş tohumlardan büyümüş fidanlar, yaban gülleri, böğürtlenler, katırtırnakları ve çalılıklarla (gündelik hayatın dikenleri) kaplı gevşek nehir kenarı topraklarına basıyor. Ellerinde diken yırtıkları, poturunda dal ve saman parçaları ve çamura dönmüş toprak rengi lekeler. Yüzünde güneş yanığı, içinde kavrulmuş kapkara bir ruh ile... Ufukları tarayan gözleri. Bu gözler canlılığını sürdüren hiçbir şeyi görmüyor. Belki ötelerde bir yerde *"Bulgar kızı dokuduğu bezi çırpıyor."* Ali Sabir'e ne? Kaderini göremiyor, suçluluk duygusunu atamıyor üstünden.

...
Tuna'da çırpar bezini
Kim sevmez Bulgar kızını
Öpeydim ela gözünü
Dimyano haydi haydi more
Beyaz gerdano

Tuna'da bülbül yuvası
Yıkılup viran kalası
Yürekte hicran yarası
Dimyano haydi, haydi more
Elmas gerdano
...

***

Gece konuşmaya başladıklarında birbirlerinin uzağında oturuyorlardı. Farkına bile varmadan gitgide yaklaştılar. Sabah ezanı okunurken Hasret başını kocasının göğsüne dayadı. O da başını eğdi, yüzü karısının saçlarına değdi değecekti. Bedenini sardı, yüreğinin hizasından. Diriydi, teni gergin. Memeleri bo-

zulmamıştı daha. İçinden yükselen şefkatti, arzu değil. Onun bedeninin saldığı gücü avucunun içinde toplar gibi okşayabilmeyi isterdi. Ne kadar alışmış, ne kadar sahiplenmiş. Dalgalı gür saçlarının örgüleri içine huzur salıyor. Aklına Samson geldi. Samson'un gücü... Bu gücün kaynağı saçlarıydı. Hasret'teki başka türden olan gücün kaynağı saçları olamaz mıydı? Kadınlar... Kendi karısı... Evlerin gerçek kahramanları değil miydi onlar?

***

Gelin odasına girdiğinde, ayakta bekliyordu. O lepiska saçlar açılmış, kat kat döşüne, omuzlarına, sırtına ipek dokuma gibi iniyordu. Mimoza topları gibi küçük bukleler tepesinde toplanmıştı. Ali Sabir'in gördüğü ilk kadın değildi. Ama kadının saklı sihrini ilk algıladığı insandı Hasret. Bu geceye kadar meraklı ve yapayalnız büyümüş bir öksüz olarak baktığı kızın masumluğuna dolanmış dişiliğini şaşkınca keşfetmişti. Bunun kendi de farkında değildi büyük olasılıkla. Yine de, yatağa girdiklerinde, iki kolunu Ali Sabir'in boynuna dolayıp burnunu âdemelmasına dayayıp köpek eniği gibi ıslak ıslak bir koklaması vardı ki. Ali Sabir bedeninin bir anda tutuştuğunu hissetmişti.

Bir güneş değildi belki Hasret. İddiasız, alçakgönüllü, kırlık bir yerde renkleri boğulmuş yeşilliklerin yalnızca şekillerini gösterebilen sessiz bir dolunay ışığı denebilirdi. Çevrenin ıslandığı sanrısını uyandıran, dokunduğu nesnelerin üstünde bekleyen yumuşacık bir saydam ışık: Sessiz, sakin, güvenilir insan. On yedi yıl olmuş evleneli. Bir servi değil; ama dalı, yaprağı, meyvesi farklı lezzetler sunan bir melengiç ağaççığı.

Dışarıda gökyüzü, evlere dolmak için köpürüp duruyordu sanki. Hızla süt mavisine, sonra parlak beyaza boyandı. Yükseldikçe yükseldi, bulutları giyindi, öyle rasgele. Hasret kocasının

kendisini düşündüğü sırada, küçüklüğünü, babasıyla birlikte seyretmeye çıktıkları yeni doğan sabahları hatırladı. Her zaman aydınlıktı anılarındaki Saraybosna. Erken sabahlarda insanın tenini ürperten serinliği dalgalar halinde hissederdi. Gece bitmiş olurdu. Gökyüzünün üstüne renkli yorganlar gibi ebruli bulutlar çekilirdi. Çimen yaprakları üstünde tomurlanan çiğ taneleri, küçük, zayıf ve biraz telaşlı yapıdaki narin kızın ayaklarını kaydırırdı. Sahiden düşer miydi, yoksa o kayganlığı bahane edip kendini çimenlerin üstüne mi atardı? Öyle ya da böyle olmasının ne önemi vardı? Çiğler o doğrulana kadar kolunu, bacağını ıslatıverirdi. Yine de... Kaygısız çocukluk günlerinin ortasında her zaman yer alan en önemli şey değirmendi. Baharlarda coşan dereydi. O ikisi, şehirden buraya kadar uzanan yolu kesip bitirirlerdi. İki buçuk yıl mı geçmişti aradan? Burada, Üsküp'te daha geniş bir ırmak bulmuştu ama o değirmen? Geçen her günle anılarında biraz daha uzağa çekilen düşsel sislerin ardında yiten o değirmen hayatlarından çıkınca, eski huzurlu günler kaçıp gitmişti.

Yine de... Ali Sabir ile en içten yakınlıkları, gelecek korkusuyla yüreklerinin titrediği bu günlerde başlıyordu. Değişmesiz süren Müslüman şehir hayatının bir yerinde, birden kırılmalar ya da bütünleşmeler yaşanabiliyordu.

Kocasına duyduğu sevginin derinliğini son günlerdeki gerginliğin ardından gelen yeni bitmiş gecenin sabahında anlamıştı. Et ve tırnak gibiydiler. Kan ile damar, yürek ile sevgi bütünlüğündeydiler.

Ali Sabir'i anlıyordu. Mutluluklar değil, acılar insanları birbirlerine yaklaştırıyordu. İşte bu akşam. Gergin başlayan akşam, derin bir bütünleşme duygusuyla onları birbirlerine çok yaklaş-

tırmıştı. Ali Sabir gibi kendini kapalı tuttuğu bir dünya oluşturan insan dahi sonunda açılıyordu işte. Tek başına kalan on beş-on altı yaşındaki bir çocuk, yol gösterecek kimsesi kalmazsa, ailesi, parası ve özgüveni yoksa... Üstelik canına kastedilmişse yıllar süren yalnızlığında yüreğini karartmaz mıydı? Yine de... Bundan sonrası için içi rahattı. Kocasını okuyabiliyordu artık.

Hasret doğruldu:

"Aşağı ineyim de sabah çorbasını ocağa vurayım. Senin o tembel kızın, bir gün de annem sofrayı hazır bulsun, babama zaman ayırsın diye düşünmez ki."

Sacide'den söz etmemesi mi gerekirdi yoksa? Evin kavuştuğu barışık havayı bozmuş olabilir miydi? Ali Sabir duymamış gibi tepkisiz duruyordu.

Aşağı inmek için odadan çıkarken Ali Sabir seslendi:

"Dur bir dakika! Son bir şey daha: Bu, bilmen gereken bir şey. İnsanların zulmünün sınırı yok. Bu günlerde şu yuvayı sağlam tutmak her zamankinden daha zor. İkimize de çok iş düşüyor. Dikkatli ve akıllı olmak zorundayız. İşlikte kaldığım ikinci gece Ahlat Kâzım denilen o aşağılık yaratık, kendisi gibi üç-beş haneberduşu toplamış, birlikte kafayı çekmişler. İşliğin kapısının önüne güya tesadüfen oturmuşlar gibi gelip yıkıldılar. Bana sayıp dökmedik küfür bırakmadılar. O serseri kızımı namusuyla alıp eyali yapmak istiyormuş da, benim edepsizliğim yüzünden vazgeçmiş, kaçıracakmış. Nikâh ne kıydırmayacakmış. Etrafını çeviren serserilerin bir alkış tutmadıkları kaldı. Nasıl fırlamadım, nasıl elimi kana bulamadım...

Rabbim insana sabır veriyor. Benim gibi aceleci, öfkesi burnunda bir adama bile. Sabaha kadar gözümü kırpmadım. Düşündüm. Elimin ikide bir uzandığı çifteye dokunmamak için

zorladım kendimi. 'Karına, kızına öfkelenerek aileni koruyamazsın Ali Sabir' diye içimin yangınını soğutmaya çabaladım.

Dün sabah uykusuzluktan yıkılıyordum. Derdimi paylaşacağım akıllı kâmil bir dost bekledim. Beklemekle olmayacaktı bu iş. Yetiştirilecek işleri bırakıp kahveci Süleyman Ağa'ya gittim. İşe yaramadı. Anladım ki, bir insan bağlı olduğu tuğun altında yaşadığı sürece, evinin kapısını açıp kapama hakkı kendisinde olacaktır. Tuğunun altında soluk aldığın sürece devlet senindir. Hükümet senin haklarını korur. Ne kadar korumasa, yine de içinden gelen ilk olarak ona gitmektir. O tuğ, o bayrak gevşek topraklarda güçlü duramaz. Yüce Allah hiçbirimize tuğu kaybettiğimiz topraklarda yaşamak bahtsızlığını yazmasın."

Dişlerini gıcırdatıyordu. Yüz hatları kasılmış, gövdesi yay gibi gerilmişti.

Hasret'in kalbi sıkışıyordu. Bu iş ne kadar çok büyümüştü böyle. Kocasını bütün varlığıyla destekliyordu. Kızını olan bitenden haberli kılmak kendisine düşerdi. İstemiyor bunu. Kızının istek uyandıracak kadar büyümesinden; evi bırakıp ellere gitmesinden duyduğu korku öyle keskin ki... Aşağıda, yattığı odanın kapısını kapatan, sorulu, ürkek, mazlum bakışlarla annesini bekleyen Sacide'yi gördü.

"Bugün seninle bir iyi konuşacağız" dedi Hasret. "Bilmediğin gerçekler var. Bunlar bela olarak başımıza yağmasın diye baban nasıl uğraşıyor!"

***

Olaylar öyle hızlı gelişti ki, yalnız Ali Sabir'in işini, ev yaşamını yerinden oynatmadı. Hayatlarının da sarp bir uçurumun başında her an yok olmaya yakın olduğunu öğretti. Üsküp'le

birlikte, yakın şehir, kasaba ve köyler hiç beklenmeyen bir saldırıyı yaşamak zorunda kaldılar. Üsküp halkının başına gelenler, hayatı ve hayata duyulan güveni tümden değiştirdi. Şehrin yıldızı yere inerken, her bir insanına da dokundu, yaktı.

Ali Sabir, yaşamının gizini karısına açtığı gecenin ertesinde kahveci Süleyman Ağa ile yine buluştu. Özel konuşmak istediğini söyledi. Süleyman Ağa tek söz etmeden başını salladı. Günlerden cumaydı. Tatil. Öğlen namazından sonra gelirdi kahvenin müdavimleri. Hiç konuşmadan kepenkleri kapadı, kapıyı içerden kilitledi. Dükkâna, eski, yer yer çürümüş kepenklerin arasından ince bıçak ağzı ışık çizgileri sızıyordu.

Süleyman Ağa'nın yüzü ne kadar da solgundu. Gözleri Ali Sabir'in yüzünden kaçıp duruyordu. Yüzüne kaypak anlam yükleyen bakışlar... Bu duruşa ne anlam vereceğini bilemedi Ali Sabir.

Dertli dertli hızlı bir özet yaptı:

"Birkaç gece önceki, Kâzım'ın densizliğini uzun anlatmayacağım. Beni tahrik etmek için söylediği ağır sözleri de yinelemeyeceğim. Ama bunu yapmamam korkudan değil. Biricik kızımın adının çıkarılmasına, namusunun pây-i mal edilmesine asla izin veremem. Kâzım'ın küstahça hareketlerine, namusa tasallut anlamı taşıyan rezilliklerine dayanmam mümkün değil Süleyman Ağa. Senin ona sözün geçer.

Zaman, hiçbirimiz için efelik taslamaya uygun değil. İşte her şey ortada: Şu koca, şu namuslu arastanın bütün esnafının gözleri önünde o herif-i nâ şerif onurumu ayaklar altına aldı. Beni dilhûn eden davranışı yüzünden inzibata baş vurmayı hiç istemiyorum ama yola gelmezse bunu yapacağım. Bir so-

nuç alabilir miyim? Kuşkuluyum ama yine de kan dökülmesini istemediğim için bu yolu deneyeceğim. Bugüne kadar beklemem, seninle görüşmeyi düşünmem, durumun büsbütün dallanıp budaklanmasını istememem yüzünden. Çekindiğim bir şey yok. Karım çok üzülecek, bu beni kahrediyor. Kızım dile düşmeyi hak etmiyor. Bu ise hepimizi perişan edecek. Kızım benim için bir dürr-i bercestedir. Onun tek damla gözyaşı aksın istemem, karşıma çıkanı biçer geçerim. Evlat sahibi olmak ne kadar zor. Beni anla, yardımcı ol. İyiliğini ömür boyu unutmam Süleyman Ağam.

Kâzım, çalıyı baştan sürüdü. Kızımın adını sokak dedikodularına bulaştırdı. Ben o zaman bir hata yaptım. Onu dövdüm. Başka bir şey yapmayı düşünmeli miydim? Bilmem. Hâlâ aklıma başka ne yapacağım gelmiyor. Geliyor da... Çiftemi alıp... Bunu yapmamak için kendimi frenlemeye çalışıyorum.

Süleyman Ağa, iki yıldan fazladır beni tanırsın. Bunca zamanda, bir toprak parçasını bile kasıtla tepmediğimi bilirsin.

Düşünüp taşındım, olup bitenlerden sonra ya onu öldürecek ya da parasını bastırıp öldürteceğim. Şerefimle aile reisliğimden başka bir şeyim yok çünkü. Alıp ailemi, şehri terk edebilirim. Ama biz burayı gönlümüzü açan bir cennet bahçesi gibi görüp sevdik. Yaşadığımız yer, toprağa karıştığımız huzur mekânı burası olsun istedik. Üsküp, Rumeli'nin Cennetmekân Orhan Gazi'nin Bursası sayılır, burası gönül çelendir bre."

Suskunluk uzun sürdü. Süleyman Ağa'nın yüzünün asıldığını mı görüyordu? Sebep ne olabilirdi ki? Hak mı vermiyordu Ali Sabir'e, yoksa duyduklarından rahatsız mıydı? Artık uzatması gereksiz, günler gecelerce düşündüğü çareyi Süleyman Ağa'ya açmak zorundaydı.

"Benim asaletli, gani gönüllü Süleyman Ağam... En az zararla atlatılacak çare, Kâzım'ın ayağını çarşıdan kesmek diye düşündüm. Kan dökülmesin, maraza çıkmasın. Amma tavırdan, hayırdan anlayan biri değil ki. Senden yardım istiyorum ağam. Senin ona sözün geçer. Araya girip gözünü biraz korkutursan şu belayı benim başımdan atarsın."

Süleyman Ağa'nın gözleri tavandaydı. Dilini ağzının içinde dolandıra dolandıra susuyordu.

"Seni zorda bırakmayacağım elbette. Borcun seni bağlar, bilirim. Bırak, borcunu o haytanın anasına ben ödeyeyim. Aramızda borçtu, harçtı, hiçbir söz bağlantısı olmayacak. Ben bu yaştan sonra yerimden yurdumdan kopmak istemem. Zor gelir artık. Ha deyince insanın elini kana bulaması da olacak şey değil. Senin sayende, bu işi sessiz sedasız hallederiz diye düşündüm, kapına bunları düşünerek vardım."

Bu kâmil insanın çözümü kabul edeceğini sanmıştı. Teklifinin adaletli bir çözüm olduğuna karar kıldığında, yanında yer alacağını bildiği Süleyman Ağa, şimdi ezilip büzülüyordu.

Gözlerini onun gözlerine dikti Ali Sabir. Umutlu ve herkese asgari zarar verecek bir önerme yaptığından kuşku duymuyordu. Böylece, ellisine yaklaşırken, adam vurup yıllarca kaçak olarak dağda belde sürünmeyecek, üstelik savunmasız kalan ailesini kurtarmış olacaktı.

Ama ortada bir yanlış durum vardı. Gözlerindeki ricanın içtenliğini görmeye bile kalkışmamıştı onca güvendiği insan.

Olsun, bekleyebilirdi, sonunda gözleri buluşacaktı.

Sıkıntısını yüzüne yansıtmama çabasıyla yaşlı adamın gözlerini yakalamaya çalıştı durdu.

Ne zaman ki Süleyman Ağa başını çevirip, kahvehanenin kapalı kepenklerinden dışarıyı gözlüyormuş gibi konuşmaya başladı; Ali Sabir derdine uzak durulduğunu, sorunun çözülmesine katkıda bulunulmayacağını anladı. Düpedüz saflık etmişti. Kurtuluşlarının dostunun çabasıyla gerçekleşebileceğini sanması ham hayalmiş meğer. Kafasını geceler boyu yorması, iyimser değerlendirmeler yapması boşunaymış.

İşte gerçek şimdi karşısında apaçık duruyordu: Süleyman Ağa komşusunun ve onun ailesinin yardım dileğini önemsemiyordu. Yapılacak şeyleri her zaman bilen bir insan olduğundan hiç kuşku duymayan Ali Sabir... Şimdi çaptan düşmüş bir acizdi demek.

Onun, kısık sesle konuşması bile Ali Sabir'i sinirlendirdi.

"Anası geldi" dedi. "'Oğlumun buradaki sahibi sen oldun. Bir babalık yap. Sacide'yi iste Ali Sabir Ağa'dan' dedi. Söz verdi bana. 'Kâzım, Kur'an'a el basıp yemin içecek. Eski Kâzım'dan eser kalmayacak bundan sonra' diye sıkıladı. 'Oğlum o kıza karasevdalı desem, inan Süleyman Ağa' diye ağladı kadıncağız. 'Kızın babasını sen inandırır, bu işi sen kotarırsın. Ah Ağam, bu dertten kurtar bizi...' Böyle sızlandı. Bunca yalvarmasına bakıp da aciz olduklarını sanma. Kadının büyük oğlu şimdi Berat'ta milis yüzbaşısı. Abdullah Fraşeri'nin komutanlarından adı aklımda kalmamış birinin yaveri. Ondan da selam getirdi. Yaman, yiğit bir askermiş ağası.

'Ben ana olarak büyük oğlumun değil, senin araya girmeni istedim' dedi. Senin için, 'O büyük oğlumu tanımaz, bilmez. Ağanın gözünde biz hepimiz tekne kazıntısı, şımarık oğlum Kâzım gibi bir aileyiz. Doğru değil bu. Yol yordam, edep erkân biliriz. Kâzımım babasını tanımadan daha kundak bebeğiyken

yetim kaldığından onu ben şımarttım. Başı bağlandığında aklını da kazanır. Yap bir babalık..' dedi, en son."

Ali Sabir'in, boynundan yukarı bir alev dalgası yükseldi. Bir süre kapının pervazına dayandı, galiba ne yapması gerektiğini bilmiyordu. Öylece bekledi. Dükkândaki alaca ışığa gergin sessizlik de katıldı. Ali Sabir, kapının koluna yapıştı, sanki yüreğine kızgın demir basılmış gibi, soluk alamıyordu. Kapının kilitli olduğunu unutmuştu. Kesik kesik sözcüklere dönüşen öfkesi sesini tizleştirmişti. Ayırdında olmadan bağırarak konuşuyordu:

"Sen de söz verdin. 'Ali Sabir benim sözümü dinler, bana inanır, kefilliğimi kabul eder' diye düşündün! Kızımın o haytanın elinde ne tez ezileceğini düşünmedin. Niye düşünesin ki... Karı dediğin fikri sorulacak, dengi düşünülecek bir hayat ortağı değil sizlere göre. Benim kızım... Çevresine neşe ve huzur saçarken incindi, suskunluğa, kedere gömüldü. İnsan yüzüne bakmaktan kaçınır oldu. Biz o serseriyi nasıl bağışlayalım?"

Birden sesi boğuldu sanki. Susuverdi.

O anda, kızına ilgi duyandan da, daha sonrasında duyacak olandan da nasıl bir yoğun nefret içindeydi. Kâzım, Sacide'nin ardına takıldığından beri, kızlarının alıcıya sunulması gereken bir mal gibi değerlendirilmesine, annesiyle babasının kabullenmek durumunda olduklarının düşünülmesine cin ifrit oluyordu.

Kısa süre öncesine kadar hayat meğer ne kolaymış. Çocuğun ana baba için tek zorluğunun onu büyütmek olduğunu sanırken ne kadar safmışlar. Kızlarının gelişmişliğini inkâr etmenin iç rahatlatıcı aymazlığına kendilerini kaptırmışlar meğer.

Artık kaçınamadıkları noktaya gelmişlerdi. Kızlarının taze etine, yalnız ona değil, bel kemiğinin dayanma gücüne, elleriyle

kollarının hızlı emeğine göz dikmiş oğlan analarının kapıdaki çıngırağın ipini haklarıymış gibi çekmelerinin, tokmağını vurmalarının günü gelmişti. Evdekilerin yüreklerine dolan şaşkınlık ve hayıflanma duygusu kesilmek bilmezdi. Görücüyü kabul etmemek, teklifi kesip atmak olmazdı. Ana ve baba yalnızca seçme veya yeğleme hakkına sahiptiler. Bu töreyi uygulamanın zorluğunu başına gelmeyen insan anlayamıyordu.

Kara yürekli, kara kaynanalar... Onlar hiçbir çekingenlik veya sakınma duymadan daldıkları evde, eleştirerek, burun bükerek, mal seçer gibi yoklayarak, anlatılmaz bir kabalıkla seçme haklarını kullanmak için, kızın küçük ve tertemiz dünyasının ortasına, bir top güllesi gibi dalacaklardı.

Onun hayatına "benim helal malım" rahatlığıyla göz koyan erkek, Sacide gibi bir filizin duygularını incitmemeye özen gösterir miydi?

Kapının orada durup duruyordu Ali Sabir. Bitmişti bir dostluk daha. Yaşamak azala azala sonunda Azrail'i son ziyaretçi olarak beklemekti belki de.

Süleyman Ağa'nın konuştuğunu ama sözünün başını kaçırdığını fark etti. Demek kendi duygularının derinliklerindeydi hâlâ. Şimdi dinliyordu işte. Sesi kırıktı. Sözlerinin yarısı ağzından dökülüyorsa, öbür yarısı, sakalı bıyığı arasında yitip gidiyordu sanki. Şu anda bir dostluk hızla çürüyordu. Bu gerçeği öfkesi taşan da, çaresizliğinin farkında olan da biliyordu. Düş kırıklığı kararsız bir ırmak gibi, bir durgun, bir aceleci, bir sessiz, bir bağırgan geçerken, ardında köşeleri emilmiş, aşınmış taşlar çakıllar gibi tortu bırakıyordu. Üst üste biriken sorunlardı bunlar.

Süleyman Ağa kendini küçültülmüş, aşağılanmış, taşlanmış gibi hissediyordu. Ali Sabir insanı ezme çabasında güçlü sözler edebiliyordu. Kendisi onun gibi karşısındaki insanı ezme çabasına girişmezdi. Yapamazdı bunu. Serde Bektaşilik vardı. Hayat insanı yumuşatıyordu. Karşısındaki ödünsüz babanın kırgınlığını keşke anlamasaydı:

"Kaygılarının olduğunu, bu delikanlıya karşı çıkacağını biliyordum aslında Ali Sabir Ağa. O sırada başımın gözümün patlayacağını, epey kanımın akacağını düşünmüştüm. Ama sen bedenimi değil, yüreğimi parçaladın. Boş bulundum. Baş belası olarak düşündüğümüz kızanın anasının dolduruşuna geldim. Nasıl oldu da, kadının adına seni ikna etmeye kalkıştım? Kolayca halledilebilir bir mesele gibi baktığım için yanıldım... Ne fayda. Senin isyanına hak verdiğimi de bil. Yine de, sözümü bozabilmem için bana zaman tanımalısın. Sen haklısın da, insanın sözünden dönmesi öyle ha deyince olacak iş değil. Beni acele etmem için zorlama. İki tarafı da incitmeyecek bir çare bulacağım. Hemen senin yanına geçersem, zor günümde bana yardımcı olmuş o insanlara bunu anlatamam. Aramızda hak, hukuk..."

Güvendiği dağlara karlar yağmıştı. Ali Sabir daha fazla dayanamadı. İnsanoğlu emdiği çiğ süt yüzünden mi kendinden yardım beklendiğinde özünü çok önemsiyordu? İçinden bugüne kadar saygıda kusur etmediği şu herife sille tokat girişmek geçiyordu. Bunu yaparsa, haksız bir intikam olurdu bu. Sesi buz gibiydi. Gönlü sanki bin parça:

"El elin eşeğini türkü söyleyerek arar demişler Süleyman Ağa. Zor günler geldiğinde, herkes kendi göbeğini kendisi kesmeye mecbur demek istiyorsun. Haklısın. Sen başkasının kıza-

nı kızançesi için düzenini niye bozasın ki... Bugüne kadar tek at tek mızrak yaşamayı bildim. Bundan sonra yaşadığım sürece yine böyle olacağım anlaşıldı. Kendimi de ailemi de korumak için göbeğimi kendim kesmek durumundayım."

Öyle kırgındı ki... Farkına varmadan kendini Vardar kıyısında şehirden ta ötelerde buldu. Fersahlar ötesinde başlayan geniş vadinin içinden akıp gelmekte olan, yatağı boyunca çevresini güzellendiren bu eskil ve coşkunluğu biraz örselenmiş ırmağın özel rengi, çok ötelere kadar giden, değişik rüzgârı vardı. Vardar rüzgârı estiğinde ta doğuda, Ergene'ye kadar insanlar bu esintinin dünyalarına teklifsizce giren mevsim değişiklikleri rüzgârı olduğunu bilirdi. Üsküp'ün çatılarını süpürerek geçer, batıdan doğuya ulaştığında her zaman güçlenmiş olurdu.

Günün öyle bir saatiydi ki, zamanın geceye mi yoksa sabaha mı dönmekte olduğunu anlamak olanaksızdı. Sulh ve sükûn böyle bir renkte olmalı. Çimenler ayak bileklerinden yukarıda... Aşılanmış olmasa da meyvelerini çiçeklerini sunan hüda-yi nabit ağaççıklar, börtü böcek, hep bu yarılanmış karanlıkla aydınlığın kaynaştığı havanın içinde yüzüyormuş gibiydiler. Gündüzlerin gitgide daha erken açıldığı günlere gidiyorlardı. Şu günler huzursuzlukla başlamasaydı.

Çevresindekileri algılıyordu artık. Demek içinin bun'u biraz dağılmış. Ne var ki ta uzaklara kadar yürümüş olmasına karşın, yüreğindeki karanlık tam olarak dağılmadı daha. Döne dolana ne çok zaman akıtmıştı? İsa Bey Camisi'nin avlusundaydı şimdi. Kim bilir nice zamandır büyük çınarın altında öylece, çınarın sürgünü gibi kımıldamadan durmaktaydı... Beş-on ununu elemiş yaşlı, öksürüklü, damlalı ihtiyar camiye girdiler. Bunlar sabah namazına da camiye mi geliyorlardı? Üç-beş yıl

sonra kendisi de onlar gibi olacaktı. Hayatın ve onun insana kazandırdıklarının farkına niye bu kadar geç varılıyordu acaba? İçerde kandiller yanıyordu. Kendisi dışarıda. Namaza gitse miydi? Hem istiyordu bunu, hem de herhangi bir insan yüzüyle karşılaşmaktan çekiniyordu. Başını kaldırdı. İçindeki karanlık yükseldi. Ama sonsuza kadar uzamıyordu artık. Caminin pencerelerinden süzülen sarı soluk kandil ışıklarının son cemaat yerine düşen pırıltısının ortasında Sacide'yi gördü. Küçük kardeşi Sacide'yi. Sekiz yaşını aşamamış olan. Bebeğini elinden hemen yanı başına düşürmüştü. Bunca zaman sonra gerçeğe benzer bir görüntüydü. İlk şimdi düşlüyordu bunu. Onca yıl sonra. Annesinin saçlarından bir tutam kesip başına diktiği bez bebek artık bir çocuk ölüsü olan sahibinin başını beklemekteydi. Şaşırdı: Kardeşini de annesini de ölü olarak görmemişti. O günlerin yiğit çeribaşının anlattıkları nasıl bir değişimle belleğine görsel bir gerçeklik olarak yerleşmiş olurdu?

Kendi kızı, halasının ışıklı gözlerini aynıyla almıştı. Genç kızlığın basamağına zorla çıkarıldığını düşündüğü kızı... Gülümseyerek babasına ellerini uzatıyordu. Ali Sabir aceleyle toparlandı, tan vaktine arkasını döndü, karşı kıyı arkadan başlayıp ta ötelere kadar turuncuya boyanıyordu. Nereye gittiğini bilmiyordu. Ötelerden tren istasyonundan gelen ve bu sessiz zaman parçasını yırtarak veda eden düdüğün sesi Müslüman sabahına katıldı ve yavaşlayarak söndü. Çok mu abartıyordu o yırtık oğlanın sarfettiği sözleri ve tehditleri? Taş köprüyü geçerken, önden giden bir çocuğun omzunda terazilenmiş sırığın iki ucuna yerleştirilmiş, üstü örtülü yoğurt tepsilerini gördü. Ardında ikisi de çuvallar yüklenmiş bir kadınla bir erkek... Öyle ya bu yanda pazar vardı. Evinin uzağında değildi artık.

Dünkü yarım yamalak karşılaşmaları dışında birkaç gündür yüzüne bakmadığı kızını kucaklayacak, kendini kasmaksızın ağlayacaktı. Hep sekiz yaşında kalmış Sacide'sini hayatta tutacak ağalığını yapamamıştı. Hiç değilse her an adını anmak ve içinde yaşatmak için onun adıyla çağırdığı kızının baba sevgisinden yana kuşkusu kalmasın diye çaba gösterecekti.

***

Sonraki günlerde, kızına musallat olan o küstah oğlanın sürüp giden ileri geri konuşmalarının gerçek bir güvenceye dayanıp dayanmadığını öğrenmeye çalıştı. Süleyman Ağa'nın kahvesinde tanıdığı emekli zaptiye Mesut Çavuş Rumeli'nde olup bitenlerin anhasına minhasına vâkıftı. Gençliğinden başlayarak emekli olana kadar, bu toprakların bir başından öte yanına; batıdan doğuya, güneyden kuzeye çok yerde görev yapmıştı. Konuşkandı. Hemen her konuda Ali Sabir'i şaşırtacak kadar sağlam bilgi sahibiydi. İki erkek birbirlerine çabucak kaynaşmışlardı.

Mesut Çavuş sanki daha öncelerden beri Ali Sabir'i bekliyormuş gibi, kafasını yorduğunu söylediği gürültülü kahvehane ortamından koptu. Ali Sabir'in işliğine gelmeye başladı. Yapayalnız yaşıyordu. Kendisi yalnızlığını kabul etmiyordu. Kocasına kızdığı için kardeşinin yanına gidip yerleşmiş olan karısının evine döneceğine inanıyordu. Onu merak etmiyordu, kızgın da değildi. Bir oğlunun varlığından söz ediyordu; askeri doktor olduğunu söylese de –Ali Sabir buna inanmamış, babasının doktor sandığı oğulun en çok sıhhiye çavuşu olabileceğini düşünmüştü– gerçekte yapayalnızdı. Hayatı hep dört duvarın dışında, kırda belde geçtiği için evi, yataktan kalkar kalkmaz terk edilecek bir yer olarak kabul etmişti.

Mesut Çavuş, Ali Sabir'e kızının başına sarılmış bela konusunda baba olarak hak veriyordu. Ona göre, Rumeli'nin son elli yılda olaysız bölgesi olarak nitelendirilen Makedonya'da yakın bir zamanda kıvılcım parlayacaktı. Üsküp, Kosova, Kalkandelen, Manastır'a da geliyordu yangın. Hiç kuşku yoktu ki Bulgarlar ile Sırplar Balkanlar'da sürüp giden yangını Üsküp'e de taşıyacaklardı.

Ali Sabir, tam rahat nefes alacağını sanırken –çünkü Arnavutlardan söz etmemişti Mesut Çavuş– kulağını dolduran hükümle yerinden sıçradı:

"Tabii Arnavutları da unutmayalım, dostum! Onların huzursuzlukları doksan üç savaşını bitiren Berlin Antlaşması'ndan beri büyüdü. Avrupalı gâvurun Müslüman Arnavutu düşünmesi mümkün müydü ki? Onlar, varsa yoksa Hıristiyan halklara devlet kurdurup Türkü Rumeli'nden atmak peşindeler. Üstelik Osmanlı, onların zoruyla Arnavutluk'tan bir limanı Karadağlılara vermek için zorlanınca, bu onların çok ağrına gitti. Canları pahasına olsa da Arnavutlar bunu Osmanlı'ya ödetmeden rahat edemezler. Görürsün, yakında, belki Bulgardan önce Arnavut isyan edecektir."

Ali Sabir gövdesini saran kıskacı hissetti. Soluğunu kesen kıskacı. Üsküp'e göçerken, ne canlı umutları vardı. Daha yeni iki yılı devirmiş üçüncü yıllarını sürüyorlardı. Şimdi bu şehrin de tehlike altında olduğunu söylüyordu Mesut Çavuş. Kendisini olayları değerlendirebilen biri sanırdı. Geleli beri, hiç düşünmemiş, sıradan insan gibi, kendini günlük yaşamın akıntısına bırakmıştı. Al sana işte: Hiç umulmadık bir talihsizlik daha kapıya dayanmıştı. Rumeli'nin görece sakin yerini yakında büyük bir tehlikenin beklediğine inanmak zor. Aslında yüreği inanmı-

yor da, aklı inanıyordu. Bu güzelim vatan topraklarına yüzyılın başında iyilik ve kötülük tohumlarını karıştırıp saçmışlardı. Şimdi artık bütün tohumlar yoz ürün veriyordu. Farklı ve birbirleriyle anlaşamayan ırk ve din yapısına bakarak, Rumeli Türkü Arnavutları en çok güveneceği halk olarak kabullenmişti. Onlar da öteden beri Osmanlı'yı yeğlemişlerdi. Osmanlı yaşam biçimini ve değerlerini kendilerine yakın bulmuşlardı. Ama... Zamanla hayatın ilişkisi böyle bir şeydi: Geceyle gündüz gibi değişken.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana kapılarından dönmek zorunda kalması Avrupalılara özgüven kazandırmıştı. O günden beri Osmanlı'nın, iki yüzyıl öncesinin Osmanlısı olmadığını biliyorlardı. Viyana kapısını açamayıp bezgin ve sefil halde dönmeleri başlangıçtı.

Sıra, birer ikişer kurtarılacak olan Hıristiyan Avrupalı ırklara gelmişti artık. Batı uygarlığının yaratıcısı olan Yunan kültürünün, ırkının ve topraklarının sahipleri yüzyılın ilk yarısında devletlerini kurmuşlardı. Onları bir zamanların Büyük Roma İmparatorluğu halkları izliyordu işte: Sırplar, Bulgarlar, Ulahlar, Bosnalılar, Hersekliler ile Sırplıklarını yadsıyıp ayrı ırk olduklarını savunan Karadağlılar... Gün artık onların günüydü.

Mesut Çavuş, evveli ve ahiri ile Rumeli'ni Ali Sabir'e anlatıyordu. İki erkek işin sonunda Osmanlı'nın karşı karşıya kaldığı kayıpları anarak ve daha ağırlarının da oluşacağı günlerin korkusuyla tartışıyorlardı.

Teknolojileri gelişmiş, halkının refah düzeyi yükselmiş, güçlü çıkar bağları kurmuş Avrupa Hıristiyan devletleri; Osmanlı'nın, kendilerinin yarattıklarına inandıkları uygarlığa yakışmadığı kanısındaydılar. Harekete geçmeli, geldikleri Asya

topraklarına atılmalıydı Müslüman Türkler. Öylesine dinsel ayrımcıydılar ki, nüfusunun yarısına yakını Hıristiyan olan Arnavutların Avrupa'nın yerli halkından olmaları bile anlam taşımıyordu.

"Yani?" dedi, Ali Sabir. "Yani ne olacak?"

"Olacak belli değil mi? Arnavut da hürriyet ve bağımsızlık istiyor. Duramazlar artık. Onlar da kendi devletlerini kurmak isterler. Görürsün bak, onlar da Osmanlı'ya isyan ederler. Bu olur mu? Olur. Göreceksin, gidebildikleri yere kadar Osmanlı üstüne yürüyeceklerdir."

Ali Sabir'in korktuğu sonuç bu işte. Koskoca Osmanlı'ya kafa tutan avuç içi kadar Arnavutluk Vilayeti. Tedirginlik denilen o yıldırıcı duygu, bir yer geliyordu, orada duruyordu. Ali Sabir sanki o noktaya yaklaşmıştı. Kâzım'dan gelecek en küçük bir hareket sinirlerinin gerili zembereğini boşaltacaktı. "O zaman sonucunu Kâzım düşünsün" diyebilecek miydi?

Mesut Çavuş tümden boşladığı kahve yerine sabah namazını kılar kılmaz Ali Sabir'in işliğine geliyordu. Yaşlılığın tedirgin eden uykusuzluğunu ancak kendini evden dışarı attığında savuşturuyordu. İşlik daha açılmamış imiş. Olsun. Ali Sabir'in eski tahtalardan yapıp, hemen yakındaki akasya ağacının altına yerleştirdiği arkalıklı sedire oturur, gözlerini güneşin doğduğu yana diker, adeta kımıldamadan arkadaşının gelmesini beklerdi. Kısa bir selam kelam faslının ardından o işinin başına geçince Mesut Çavuş mola zamanını beklerdi. Ali Sabir tedirgin olmasın diye onun çalışmasını izlemezdi.

Susmanın da konuşmanın da yer ve zamanını onun kadar bilen birini görmemişti Ali Sabir. Dünyada az bulunan insan türünden olduğunu söylediğinde, Mesut Çavuş'un yüzünde

bayramı yaşayan çocuğun sevinci açmıştı. Ali Sabir arasıra ona göz atar ama elindeki işi kendine göre kolayladığı bir pozisyona getirmeden bırakmazdı. Sevdiği, dünyasına zenginlik kattığına inandığı bir dosttu Mesut Çavuş. Öte yandan söz verdiği işi zamanında bitirip sahibine teslim etmek de kendisi için çok önemliydi. Her göz attığında Mesut Çavuş'un sedirin arkalığı üstüne sol kolunu atıp, boynunu eğerek başını pazusuna dayamış olduğunu, gözlerini kapatmamışsa ya gökyüzünü ya da doğuyu gözlediğini görürdü.

Cezveyi ocağa sürer, kulpsuz fincanları, kapkara kıvırcık saçlı, hülyalı bakışlı "Dünya Güzeli" resmedilmiş, eskidiği için şimdi görüntüsü gölge çizgilere dönüşmüş olan İran işi, teneke tepsiye yerleştirir, sessiz dalgın bekleyen dostunun yanına oturur, kahvesini eline verir, ikisi zamanı ayarlamışlar gibi, belirgin bir höpürtüyle ilk yudumlarını alırlardı.

Mesut Çavuş, hayatı boyunca kısa süre sonra olacağını bildiği hiçbir durumu beklemedi. Üstüne üstüne gitti. Kısa süre sonra... Görevlerini başarıp iz sürdükleri kişiyi/kişileri yakalasalar da, yaralanma ya da ölümün kendilerine gelebileceğini bilerek çatışmaya girseler de, hiçbir zaman kendini sakınmadı. O yüzden her zaman her yerden kolayca ayrıldı. Evinden bile. Çeteci, haydut, komitacı peşine düşerlerdi. Aradan günler, haftalar, hatta aylar geçerdi. Görev bitince sanki her akşam belli zamanda evine dönen bir erkek gibi girerdi evine. Otuz yılı aşkın süre iz sürüp adam yakalamış, çatışmış bir erkek. İnsan hiç mi özlemez rahatını? Özlem denen şeyi bilmediğini söylerdi. Oysa şimdi... Oğlunu bekliyordu. Çalışan Ali Sabir'in mola vermesini bekliyordu. Çavuş, yeni dostunun uygun zaman yarattığında, kendisiyle sohbete gönüllü olduğunu biliyordu.

Oğlunu görmeyeli iki yıldan fazla olmuştu. Gözleri İstanbul'un bulunduğu doğuya dikiliydi. Yatışını bile o yönü görecek biçimde ayarlıyordu.

Yaşlandığından beri hayatının bir başına ne kadar renksizleştiğine şaşıp duruyordu. Takipler, soruşturmalar, ölüm korkuları, değişik mekânlarda yitmeler, aç kalmalar, canından vazgeçmeler, oradan oraya savrulmalarla doluydu ömrü. Belki heyecanlı ama izi siliniveren boş çabalar... Bir beladan tam kurtulmadan başlayan yeni isyanlar, takipler, köy basmalar, yangınlar, yıkımlar... Pusu kurmalar, kurulan pusulara düşmeler, yaralanmalar, suçlu suçsuz insan öldürmeler, odunluk, yemlik, ahır, ev, kilise, köy ve mezra yakmalar, tuzak atmalar... Birbirinin kopyası uğraşlardı.

Her şeyden uzakta, durağan, yalnız bir hayatı vardı şimdi. Kendisini heyecanlandıracak tek bir şey bile yok artık: Yalnızca oğlu. Biricik Feridun'u... Askeri doktor. Rütbesi mülazım-ı sâni. Memleketi Kalkandelen.

Millet tarihinin en bahtsız devresine denk gelmiş Osmanlı kuşağıydı onlar. Mesut Çavuş'un inzibatlık görevi süresince, evinden, insanı hayata bağlayan şehir olanaklarından uzakta; adlarını unuttuğu hatta hiç öğrenmediği yerlerde suçlu peşinde geçmişti zamanı. Karısı, yalnızlığı yüzünden mecburen yaşamına ortak ettiği, bir başlarına kalmış yaşlı veya genç kadın komşularıyla birlikte yaşamak zorunda kalmıştı. Kocası, dağlarda, bellerde, koyaklarda, mağaralarda, hatta hayvan barınaklarında eşkıya ve komitacı, isyancı, katil ve hırsız peşinde koşup dururdu. Kestirilemeyen bir anlık zamanda, Mesut Çavuş hasta, pislik ve bit içinde döndüğünde, evinde ya yeni doğmuş çocuk bulurdu; ya da giderken içi kanayarak bıraktığı

çocuğunun tarlada, yatakta, yahut salgında öldüğünü öğrenip kendini yakın tepelere, ormanlara atar, bütün bir gün ortadan kaybolurdu. Acı çektiğini kimseye göstermezdi. Karısına bile. En çok iki-üç hafta geçti mi, kadın onun battaniyesini, iki kat çamaşırını, çoraplarını hazır ederdi. Habersizce çekip giderdi Mesut Çavuş.

Olumsuz koşullar yüzünden telef olmuş beş çocuk mezarı vardı anılarında. Şimdi, hayattaki tek varlığı olan oğlunun izinli gelmesini bekleyip duruyordu. Niye oradan? Doktor çıksa da asker olan bir evlat, her an vatan toprağının herhangi bir yerinde olabilirdi aslında.

İstanbul? İstanbul, Osmanlı'ya bağlı bütün Müslüman Rumelililer gibi ağza salavatla alınacak kadar önemli bir yerdi. Allah'ın armağanı bir yerleşim merkezi. Halife-i Rûy-i Zemin efendimizin ikametgâhı o kutsal şehirdeydi. İstanbul, bir mübarek mahale duyulan saygıyla güçlenen ağız alışkanlığıydı. Feridun, iki yıl önce doksan üç harbi sırasında Kafkas Cephesinde, Ahmet Muhtar Paşa'nın ordusunda hizmet vermiş, onunla birlikte İstanbul'a dönmüştü.

Neler olmuştu? Trenle Selanik'e kadar sağ salim ulaştığına tanıklık edenler vardı. Mesut Çavuş haberi aldığında havalara uçmuştu sevinçten. Hemen, eşyası dökülen bekâr evinde oğlu için yatak, yorgan yünlerini yıkatıp hallaç çağırmış, onlara yeni yüzler aldırarak sırıtmıştı. Kaplarını kalaylattırmış, oğluna vereceği odanın perdesini yeniletmişti. Daha ne yapsın?

Ya sonra? İşte orada Feridun'un yolu çatallanmıştı. Oğlu gelmemişti, kendisinden bir haber alma olanağını da bulamamıştı. Bütün aramalar boşa gidiyordu. Mesut Çavuş'un başvuruları, Ahmet Muhtar Paşa'ya yazdığı mektup, kalkıp gittiği

Selanik'teki Osmanlı makamları, demiryolu şirketinde yaptığı soruşturmalar hep olumsuz ve baştan savma cevaplarla geçiştirilmişti. El elde, baş başta kalmıştı şimdilerde.

Baba anlayamıyordu, bir insan, üstelik askerse, nasıl hiçliğe dönüşür?

Elinden gelen bir şey yoktu. Devlete onlarca yıl hizmeti, devletin gücünü yaşatma çabası ve özendiği dul yetim hakkını koruma uğraşı... Unutulmuştu. Tek oğulun ardına düşen Mesut Çavuş'un adını hatırlayan kimseler kalmamıştı.

Talihinin körlüğüne uykusuz geçen geceler boyunca isyan ettikten sonra, artık acısından söz etmeyi bırakmıştı. İçi bir an, kötü bir şey olamayacağı rahatlığına kapılıyordu. Bir an sonra en olumsuz şeyler üşüşüyordu düşüncelerine. Beklemekten öte yapacağı şey kalmamıştı. Zamanla öğrenmişti. Beklemek de bir şanstı insan için.

Ta yirmi yıl öncesinde Bosna Vilayetinde çalıştığı sırada Mesut Çavuş'un yiğitliği, dürüstlüğü ve görevine bağlılığından dolayı gözüne girdiği zamanın Bosna Valisi, Feridun'u görmek istemişti. Mesut Çavuş heyecanla oğluna aba potur ve ipek gömlek diktirtmiş, elinden tutup konağa götürmüştü. Vali, oğlanın görünüşünü, bilgisini, terbiyesini beğenmiş olmalı, çocuğu himayesine aldığını, İstanbul'da okutacağını söyleyerek, babanın gönlünün sıcak yanını hoşnut ettikten sonra görev yerine dönmesini emretmişti.

Oğlunun beğenilmesinden ve geleceğinin güven altına alınmış olmasından dolayı mutlu olan baba, müjdeyi vermek için evine döndüğünde karısı onu asık suratla karşılamıştı. O, oğlunun okuması için yâd ellere gönderilmesini istemiyordu. Günlerce ağlamış, terslenmiş, kocasına huzur vermemişti. Me-

sut Çavuş anlıyordu onu. Karısının tek övüncü oğluydu ve tek zevki onu hoşnut etmekti. Evlat sahibi olmak istemiş, her doğumun ardından payına bebek ölümünün bıraktığı acı düşmüştü. Yaşatabildiği tek çocuğunu, babası olacak herif daha ergen bile olmadan koparıp uzaklara yollamıştı. Bir baba, anneye danışmaya gerek duymadan çocuğu yuvasından koparmamalıydı. Neydi bunun anlamı? Osmanlı devşirme toplamaktan vazgeçmişti. Kocası olacak o düşüncesiz cavuş, zor bela büyüttükleri çocuğu devşirme olarak eliyle paşaya teslim etmişti.

Katil saydığı erkeğinden korkup çekinerek geçirdiği onca yıldan sonra kadının nefreti tüm varlığını doldurarak birden yekinmiş, öfkeli ve düşman kimliğine bürünmüştü. Çok yakındı... Vali Paşa da, Mesut Çavuş da onun beş vakit namazı dışında günler boyunca sürdürdüğü kargışlardan paylarını aldılar.

Dünyaya küsmüştü. Düş kırıklığı içinde "Kocasının cehennem ateşlerinde yanması için" beddualar edip adaklar adayacağını haykırarak Yenipazar'daki kardeşinin yanına gitti, bir daha da gelmedi. Hiçbir haber de iletmedi.

Bunları önemsemeyen Mesut Çavuş, karısının evden çıkarken kendisine attığı son bakışı unutamıyordu: Kin doluydu, kıpkızıl bir öfke gözaklarını kaplamıştı.

Hiç haberleşmemişlerdi. Talihin insanı oradan oraya savuran rüzgârına tutulmuşlar, yuva saydıkları evlerinden kopmuşlardı. Kocasını terk eden bir kadının ardından gidecek adam değildi Mesut Çavuş. Ardından gelmeyen kocanın evine, boynunu kırıp dönecek ve onun dizinin dibinde hiçbir şey olmamış gibi oturacak kadın değildi karısı da.

Ali Sabir, Mesut Çavuş'un anlattıklarını, gün boyu aklından geçiriyordu. O farkında değildi ama acınacak haldeydi.

Yaşlı, yorgun ve yalnızdı. İnsan, bir yaştan sonra yaşadıklarının hayatında ne derin oyuklar oluşturduğunu daha bir iyi görüyordu. Eskide yaşanan olayların insanda kalan izlerinin yeni yaşananlardan tek farkı, belleğin tüm ayrıntıları silmesi, sonra da yalnızca önemli olana kilitlenmesiydi, o kadar.

Mesut Çavuş'un bunca çatışmaya girmesine, onca ölü, yaralı, çılgın insan görmesine karşın, oğlunu saf bir çocuk merakıyla beklemesini içi titreyerek izliyordu. Yaptığı işten dolayı onu, duyguları kurumuş bir insan olarak düşünmek mantığa uygundu. Öyle değildi işte. Belki de özel ve resmi yaşamlarını birbirinden uzak tutuyordu. Yani, derin vadinin iki uzaklaşmış duvarı gibi araya mesafe koymayı başarıyordu.

Anlatmıştı:

"O soğuk eve girdiğimde, hep Feridun'un gizlice geldiğini, saklanıp beni beklediğini düşünürüm. Sonra... Sonrası, boşluk, daha acıtıcı gelir sanırsın değil mi? Hayır, hayallerini yaşama, bir de bekleme gücün varsa... Şanslısın demektir. İnsanın bekleyeceği birinin olması büyük şanstır.

Zaman zaman kötü şeyler de düşer aklıma. O zaman zorlarım kendimi: İyi şeyleri düşünebileceğimi hatırlarım. Bunu başarırım. Belki yıllar boyunca hayatımı tehlikelere attığım, yine de soluk almayı hâlâ başarabildiğim içindir bu. Oğlumu beklemek bana hicran vermiyor. Tersine... Onun geleceğine inancım sürüyor."

Ali Sabir şaşkınlıkla ve hayranlıkla dinliyordu onu. Kendi duygularını Mesut Çavuş gibi iyimserliğe dönüştürmeyi bilememişti. Vidin'deki yaşamının feci sonu yüzünden son hallerini görmediği anası ve küçük bacısı bunca yıl süresince kendisine hep sitem etmişler gibi geliyordu. Onları yalnızca savaştayken

sevgiyle hatırlamıştı. Ne zaman ki Kırım Savaşı bitmiş, İstanbul'a gelmeden Sinop'ta bırakılan askerlerden biri olarak Osmanlı topraklarında oradan oraya göçmeye başlamıştı. Hiçbir yer kendisinde yerleşme isteği uyandırmamıştı. Sonra işte Girit: Resmo'daki gemi kalafat işlikleri ve ardından deniz yoluyla Adriya kıyılarına gelişi. Oradan başlayarak yapayalnızlığın acısıyla yerleşip kök salacak bir toprağı arama serüveni...

Kuzeye çıkıp ulaştığı o, yolların bittiği yere kurulu Saraybosna dışındaki değirmen...

***

Devlet çatısının sağlam olmasının koruyucu anlamını derin iç çekmelerle tekrar tekrar özlüyordu. "Ah Osmanlı! Bir zaman güçlü idin belki ya... Şimdi çatın çöküyor, tuğun eğiliyor, biz korunma örtümüzü yitiriyoruz."

Saraybosna'da yeşil bir huzur bulacağını düşlemişti. Nasıl olurdu ki? Hersekliler uzun yıllardan beri isyan ediyorlardı. Tüm Osmanlı toprakları gibi, burada da düzensizlikler ve ona bağlı tatsızlıklar sürüp gidiyordu. Ali Sabir, oradan oraya kopup göçerek, dolaştığı yerlerdeki hayatın tadına bakmaktaydı. Ağzındaki umutsuzluklardan süzülmüş olan zehir acısı kesilmek bilmiyordu.

Saraybosna'ya yaklaşırken toz içinde yüzen yol sol yöne kıvrılıyordu. Orada durup çevreye bakındığında uzak minareleri ve akşam alacasında kapkara, uzun, kalın, özgüveni yüksek sipahiler gibi kol kavuşturan ağaçlardan nasıl bir yoğun gücün kendisine aktığını hissettiyse... Durakalmıştı. Yarım saatlik bir yürüyüş kendisini varmayı düşündüğü şehre kavuşturacaktı. Sağ yandaki küçük köprünün az ötesindeki yemyeşil çimenliği

ve eski değirmeni o zaman gördü. Yaşlı ve gamlı görünen değirmenci alçak bir iskemlede oturuyordu. Saçlarını, giysilerini kaplamış unları silkelememişti, aldırmıyordu. Bütün düşlerini sanki uzaklara kaçırmış gibi yalnız, yapayalnız bekliyordu.

Yaklaştı Ali Sabir, durdu. Durduğunun ayırdında değildi:

"Akşam şerifleri hayrolsun efendi!"

Hayat yükünden yorulmuş yalnız adamdı. Ağzının içinde kalan anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı değirmenci. Gövdesinin arkasında, görünmeyen bir yerden bir oturak çekti:

"Hayrolsun evlat. Yorgunsun. Otur, soluklan. Nereden gelir, nereye gidersin?"

Diğerleri gibi hüzünlü bir Osmanlı vilayetine daha adım atmıştı Ali Sabir. Değirmenin arkasında az meyilli bir tepe gibi yükselen çayırlığın üstünde küçümencik bir kız yekinivermişti, hızla koşarak indi, alçak bir duvarın üstünden atlayıp, iki katlı küçük evin bahçesine girdi, ağacın ardında o an gözden kayboldu. Yüzünü görmemişti Ali Sabir, neden kaçıp yittiğini de bilemedi. Hangi insan hayatın oyunlarını ilk karşılaştığı anda anlayabilmişti ki? Sonradan öğrendi adını. Babası dilinden düşürmüyordu ki. Hasret ha?.. Ali Sabir, Saraybosna'da ilk o zaman sarsılmıştı. Hasret! Kendi duyguları: memleketi, babası, anası ve bacısı. Ne aradığını bilmeden hayatın her oyununun tadına bakışı ve kekreliği öğrenişi. Ama hasret! Özü hasrete kesmiş bir yalnızdı o.

Yaşlı değirmencinin sesi kırık, pürüzlüydü.

"Yolcusun, yorgunsun herhal. Gel otur, azıcık soluklan. Birazdan karnımızı da doyururuz. Tanrı misafirisin, nasılsa kısmetinle gelmişsindir."

Yemeğin ardından değirmenin deposuna götürmüştü Ali Sabir'i.

Saraybosna'da, rahat ve kaygısız günlerini geçirirlermiş meğer. Ali Sabir'in hayatında hemen hiçbir olay, kendi kararını kendisinin vermesi yönünde gerçekleşmedi. Her olumsuzluk ansızın gününün ve geleceğinin ortasına düştü.

Hey gidi günler... Gençliğinin son demleri!

***

Aralarında Üsküp'tekiler olmak üzere Arnavutlar arasında kaynaşma ve hoşnutsuzlukların sözü edilmekteydi. Arnavutlar huzursuzdular; Osmanlı'nın acizliğinden de, İstanbul'daki tahta ve hilafete bağlı olan kendileri gibi ırkları geliştirme, güçlendirme konusundaki kayıtsızlığından da bunalmışlardı. Değil mi ki Üsküp'ün önemli bir Müslüman şehri sayılması bile burada yaşayan Arnavutların çokluğu yüzündendi.

Yağ alevi gibi hızlıca yayılıp güçlenen Rumeli halkları arasındaki düşmanlıkların ardında, Kâzım'ın güvendiği özel bazı durumların yahut kişilerin olabileceğini ve kendisine de ailesine de zarar vereceğini sanki en başında hissetmişti. Tedirginliği bundandı. Uzak gelecek diye bir geleceğe inanmıyordu. Her şey yakındı, çok yakın.

***

Gitgide hızlanan ve yayılan olumsuz gelişmeler, Osmanlı idaresinin sürekli zayıflaması, sürekli toprak, nüfus ve gelirlerini yitirmesine neden oluyordu. Bulgarların ne kadar ileri gittiklerini ve gideceklerini Ali Sabir yaşayarak öğrenmişti. Onların verdiği acıları bu güne kadar sağaltamamıştı. Rumeli'yi fetheden evlâdı fâtihanın kanlarıyla sulayarak ahfadına bıraktığı şu

güzel toprakların yurt tutulması artık çok zordu. Bir akşamdan ertesi sabaha geçerken ya bir isyan patlamakta ya da çevredeki devletlerin siyasasına tâbi olmayı seçen ırklardaki muhtar yönetimlerin saldırılarının bir yeni haberi akmaktaydı. Onlar bir yandan sırtlan gibi Osmanlı bedenini kemirirken, öte yandan birbirleriyle didişiyor, o sırada Osmanlı'nın ana unsuru sayılan Türkler ile, çeşitli ırktan Müslüman halkın yaşam kapılarının tümünü yıkıp geçiyorlardı.

Yunanlara kolay tarafından tanınan devlet kurma hakkının ardından Rumeli'ndeki bütün unsurlar bağımsız devlet kurma aşkına düşmüşlerdi. Herseklilerin bitmek bilmeksizin üst üste eklenen isyanları Nemçe'yi Osmanlı'nın üstüne çekmişti işte. Artık, nazlı Bosna bir Nemçe vilayeti. Nazlı Bosna... Nazlı Mostar, nazlı Neretva, nazlı Višegrad, nice güzel kasaba ve köy. Osmanlı'nın Balkan haritası üstünde akıl almaz bir kargaşa hüküm sürüyor; mülkü lokmalar gibi koparılarak haydut devletçiklere sunuluyordu.

Arnavutların hem çevre coğrafyasından, hem Üsküp'ten yükselen sesleri kesilmese de, çok önemsenmiyor aslında. Zaten oldu bitti öfkeli millet. Meğer Berlin'de, Osmanlı'yı darma duman edecek parçalama kararları alınacağı sırada, konferansın başlamasından üç gün önce düzenledikleri toplantıda, Osmanlı'nın da el altından desteklediği Prizren Birliğinin amaçlarını 16 maddede toplamışlar, isteklerini büyük devletlere iletmişler. Ne ki Hıristiyan Avrupa'yı gerçekleştirmeye çalışan İngiliz, Fransız, Prusyalı ve İtalyan bizim Arnavuta aldırmamışlar bile. Değil mi ki onlar Müslüman. Hak vermek akıllarına gelmez!

Hayat da bir nevi siyaset işte. Eskiden Ali Sabir'in gönlü Arnavutlara kayı kayıverirdi. Yaratılışındaki vicdanlılık ve kafa

namusuydu nedeni. Osmanlı topraklarını ve gücünü kemiren çeşitli Hıristiyan ırkların bağımsızlık yolunda haklar kazanmalarına karşın, Arnavutlara hiçbir hak tanınmamasını ikiyüzlülük olarak düşünmekteydi.

Araya Kâzım başıbozuğunun terbiyesizliği girmişti. Bununla gelen huzursuzluğu yaşarken artık hiçbir ırka hak vermek içinden gelmiyordu. Bugüne kadar en yakınlarını koruyamamış olmanın acısı bir an bile kesilmiyor, bu durum dayanamayacağı kadar ağır geliyordu. Şöyle bir bakışta, beceriksiz bir küçük adam sayılırdı. Oysa önceleri yakınları için yapamadıklarını ne kadar zor olsa da yapacak, çok geç kurabildiği ve yürüttüğü huzuru ve ailesini, neye mal olursa olsun koruyacaktı.

Olaylar dert olup birbirine karmaşık biçimde eklenmemiş olsaydı!

Şimdi bir özel dert daha vardı, ciğerini oyan cinsten bir sıkıntı: Kâzım oğlanı çarşıda fena halde döverek içini soğutmuştu ya... İşleri sanki günden güne kötüye gidiyor, çarşıda dışlanıyor, en azından eski dostların bu hareketi yakışıksız buldukları gibi bir sanrı, içine huzursuzluk veriyordu. Esnafın hallerinde göze görünür bir değişiklik olmasa da... Süleyman Ağa tek başına yeterdi. En çok güvendiği dostu. Gevşek duruş, kaçırılan gözler... Sürekli kargışlar, küfürler yağdıran, kızının namusuna göz koyan, kendisinin yaşamını tehdit eden Kâzım belasına haksızlık edildiği kanısında mıydılar?

Ali Sabir, özel sıkıntısı dışında olup bitenleri Mesut Çavuş'tan öğreniyordu. Çavuşun, birazını memur kıraathanelerinden, birazını da ziyaret ettiği eski komutanlarından öğrendiği bu bilgileri birlikte tartmaya, sonuç çıkarmaya çalışıyorlardı. Yıkımın gitgide daha yakına geldiğini anlamanın karamsarlı-

ğıyla yüzleri asık, dalgın ve sessiz oturup birbirlerinin gözlerini görmemek için, onları algılamadıkları uzaklara dikiyorlardı.

Arada sevindirici bir haber gelmişti: Birkaç gün başka şeylerden, umutlu gelecekten konuşmalarına yol açan gelişmeydi bu. Mesut Çavuş oğlundan haber almıştı. Doktor Feridun'un, babasını ziyaret için İstanbul'dan Üsküp'e gelmek üzere trene bindikten az sonra, Harbiye Nezaretinden acele kaydıyla gönderilen şifreli telgrafla Selanik'te karşılanması ve komutanlıkta bekletilmesi istenmişti. Selanik'teki Üçüncü Ordu Komutanlığında mülazım-ı sâni Doktor Feridun'a teslim edilmesi için yollanan şifrede ise, onun derhal Arnavutluk'a gitmesi isteniyordu. Doktor hem Arnavutça hem Almanca biliyordu ve Arnavutların kurduğu Prizren Birliği üst yönetimiyle yani Abdullah Fraşeri ve danışmanlarıyla İstanbul hükümeti arasında bağlantı kurmakla görevlendirilmişti. Fraşeri'nin mebusluk günlerinde doktor ve hasta olarak tanışmışlar, Feridun, bu akıllı siyasetçiyle dostluk kurmuştu. Mesleği ve eski hukukları nedeniyle kimseyi kuşkulandırmadan görüşebilecekleri hesaplanmıştı.

Sorun Berlin Antlaşması'nın imzalandığı günden beri sürüp gitmekteydi. Osmanlı'yı baskı altında tutan büyük devletler Karadağ'a verilmesi kararlaştırılan limanın verilmemesinden dolayı tehditler yağdırıyordu. Liman savaşla hiç ilgisi olmayan Arnavut toprağıydı. O yüzden Arnavutlar devlete karşı çıkıp Karadağ'a toprak vermemekte direndiler.

Selanik'teki işini bitirince Üsküp'e geleceğini babasına o günlerde bildirdi Feridun.

Yakında geliyordu. Neredeyse iki yıla yakın süreden beri haberini almadığı oğul geliyordu işte.

Ali Sabir, Mesut Çavuş kadar sevindi denebilir. Hem asker hem doktor... Allah nazarlardan saklasın. İçinden kendi oğlu için de böyle bir mansıp sahibi olması dileği geçti.

Gerçi şu sırada, Arnavutların öfkeli ve isyankâr çığlıkları Üsküp'e kadar geliyordu. Kuzeyden, güneyden, toprakları tehlikeye düşen Arnavutlar hızla birleşiyorlardı. Üsküp'ü de ele geçirirlerse... İşte bu, Ali Sabir'in karabasanı olurdu.

Üsküp huzursuzdu. Ali Sabir huzursuzdu. Ev halkı ve komşular, esnaf da öyle. Osmanlı tuğunun hâlâ dalgalanabildiği toprakların halkıydılar. Yad ellerde kalacakları korkusuyla yüz yılı aşkın zamandan beri yalnız gözleri değil, yürekleri ağlıyordu... Şimdiye kadar başlarına gelenlerden daha karanlık felaket bulutu toplanıyor, üstlerine geliyordu. Osmanlıların tümünün şeksiz şüphesiz kutsallığına inandıkları o, doğuda iki kıtanın ortasında ve gitgide uzak duran şehir; Rumeli'ndeki halkın korkusunu hissetmiyor, onların acılarını anlamıyor olabilir miydi? Belki de anlasa bile yatalak bir hasta gibi acz içindeydi.

Bu koşullarda, beş yüzyıllık Türk Üsküp'ün kaderi ne olacaktı? Bu şehir kurulduğu antik dönemden beri nice istila, nice deprem, nice kırım ve kıyım atlatmış, yine de önemini yitirmemiş, belki biraz geçkin sayılacak güzelliğinden fazla bir kayıp vermemişti.

Bu yüzyılda her bir hayal önceden düzenlenmiş plana bağlanıyordu. Silahsız halka yönelen saldırılar yıldırım hızıyla panik doğuruyor, ordunun kolları yolda belde saldırıya uğruyor, güzelim büyük coğrafyada dağlar, ormanlar, verimli topraklar, âdeta koparılıp alınıyor, buraların esintisinin temposuna alışmış Osmanlı'nın başı dik tuğları iniyor, saklanıyor yahut yiti-

yordu. Yitmeyen bir şey vardı: Çoğu toprağın altında değil, üstünde çürümeye bırakılan silah gücüne yenilmiş olan canlar...

Gitgide sıklaşıp üst üste binen saldırıları hâdisat-ı âdiyedenmiş gibi kabullenen ve üstlerine asker salmakla kesebileceğini, üç kıtada yayılan toprakları ve türlü karakterleri olan ırkları yönetebileceğini sanan Devlet-i Âliye-i Osmaniye silkinip canlanamıyordu hâlâ. Çağın yarattığı onca gaileyi boğazı gören parıltılı ve su gölgeli odalarda giderebileceğini sanıyordu. Onca insan ölüyordu da, saray çok önemli bir işmiş gibi, kapıkullarının ve yüksek unvanlı idarecilerin kızlarının oğullarının evlenmelerine izin vermenin yahut vermemenin devletin işi olduğunu sanıyor, bunlarla uğraşıyordu.

Şark buydu işte. Şarkın kendini kandırmaktan başka işe yaramayan övüngenliği hiç kesilmeksizin acı çeken insanların üstüne kara bir yağmur olarak yağıyordu. Günü kurtarma hesabı yapan ve çağı anlamamış komutanlarla, yaşamlarının önemi küçümsenmiş, yetişmesi için çaba harcanmamış, morali ve gövdesi kavi tutulmamış asker ve inzibatla çare bulduğunu sanan Osmanlı sarayı, büyük devletlerin bıkıp usanmadan kendisi üstünde oynadıkları oyunların üstesinden gelememenin şaşkınlığını yaşıyordu. Tuğunun dalgalanacağı vatan toprağı giderek küçülse de zavallı Rumeli ve Anadolu insanının acılarına karşı kayıtsız gibi duruyor, yükseklerde taşınan "Osmanlı Tuğu", hiçbir imdat çığlığına yetişemiyordu. Oysa o tuğ! Onları bu güzel, verimli topraklara diken eski büyük sultanlar olsa da, bugüne kadar ayakta tutan, şimdi çaresiz kalmış olan halktı. Tuğ, kaç milyon insanın hayatları sona erdiğinde altında yatmayı umdukları ve cennet saydıkları vatan toprağının cismiydi. Kemiklerinin bile

ihtiyaç duyduğu şeydi o. Başını kaldırdığında üstünde gördüğü bayrak, varlıklarının kutsanmış olduğunun deliliydi.

***

Göç yaşamış olmasına karşın, elindeki avucundaki şeylerle açtığı işliğiyle, kenarda köşede kalmış küçük ahşap evinde yaşamını sürdüren zanaatkâr Ali Sabir, sidik yarışına kalkışmış büyük devletler arasındaki hırgürün dönüp dolanıp sıradan ve sahipsiz insanların başlarına patlayacağını her seferinde hesaplayabilir miydi?

Devlet, zorladı. Arnavutlar Karadağ'a verilmesi kararlaştırılan limanı vermemek için direndi. Osmanlı'nın, müşavirleri ve idarecileri yoluyla gizlice destek verdiği Prizren Birliği ülkelerinin tek bir vilayet biçimde örgütlenmesi ve kendilerine özerklik verilmesi isteklerinde ısrarlı olunca destek çekildi ve Prizren Birliği dağıtıldı. Osmanlı topraklarından büyük parçalar koparılıp Hıristiyan ırklara verilirken, doğal sınırlara ulaşma istekleri dikkate alınmayan Arnavutlar bir de önemli limanlarının zorla alınmasının oluşturduğu öfkeyle Osmanlı'yı bağışlamadılar. Onlar ki imparatorluğun en gözü kara toplumuydular. Osmanlı'nın çok önemli komutanlarını ve yöneticilerini onlar yetiştirmişlerdi. Kızgınlardı, haksızlığa uğramışlardı. Öfkeleri taştı taşacaktı: İsyanın patlaması an meselesiydi.

Tam bu sırada, Mesut Çavuş'un, yolunu beklediği oğlu Feridun, gözünü diktiği yönden değil, batıdan, Arnavutluk'tan döndü geldi. Prizren Birliğinin dağılmasıyla, asli görevine katılmak üzere İstanbul'a dönmesi gerekiyordu.

Bu çağrıyı fırsat bilen Feridun, babasının çok yaşlandığını ve kadınsız kalan evin düşkün halini görünce, evlat olarak içi sızlamıştı. Yıllardır görmediği babasının ciddi bakıma ihtiyacı vardı.

Bütün görev süresi içinde tıpkı babası gibi, izin alabileceği koşullarda hiç bulunmamış, bir görevden diğerine koşturup durmuştu Feridun. Buna rağmen, babasını bunca ihmal etmiş olmak gönlünü hicranla doldurmuştu. Hasret gidereceklerdi. Gelecek için bir karar vermeleri, hatta dengine gelirse uygulamaları, kendisiyle birlikte İstanbul'a gelmesi şarttı Mesut Çavuş'un.

Sivil giyiniyordu Feridun. Öyle yapması güvenlik için zorunluydu. Mesut Çavuş'a kalsa... Neyse, ona kalmıyordu. Osmanlılar arasında hareketlilik başlamıştı. Bugüne kadar dolaştığı Balkanlar'da, her yerde içini hafakanlar basmıştı: Gericilik, yoksulluk, eğitimsizlik, beceriksizlik ve bir anlamda kölelik... Nasıl yaşamını sürdürebilirdi böylesi bir devlet? Gazi Ahmet Muhtar Paşa için bir rapor hazırlardı. Bir taşla iki kuş... Arnavutların çoklukla bulunduğu Üsküp'teki durumu anlamak için tefahhusta bulunacak, dahası, Bulgarlarla Sırpların faaliyetlerine dair izlenimlerini içeren bir rapor hazırlayacaktı.

Bunları anlattığı izin istidasına gelen cevap Feridun'u çok kızdırdı: İzin verilmiyordu. Acil olarak İstanbul'a gelmesi buyruluyordu.

Manastır'a vardığında mesleğine, koşullara içinden sayıp döküyordu. Manastır'da eline bir emir tutuşturdular. Üçüncü Ordu Kumandanlığından geliyordu. İstanbul'a gelmesinden vazgeçilmişti. Aşırı hareketlilik sezilmekteydi. Üsküp'te bir süre kalarak şehirde ve çevresinde havayı koklaması, haber kaynakları oluşturması isteniyordu. Masrafları karşılamak için gerektiği kadar tahsisatın verilmesi emri Manastır'a iletilmişti.

Feridun Üsküp'e dönmek için bindiği trendeyken yol boyunca önündeki günlerin planını oluşturmaya çalıştı. Güzelim ovalar, ormanlar, çevresi yeşil, akışı bulanık nehir ve derelerle

kartal yuvası yükseklikliklerine kurulmuş resim gibi küçük kasabaları, köyleri görmedi bile. Üsküp'teki Arnavutların davranışlarını ve gizli faaliyet girişimlerini araştırmalıydı. Bu görevi babası sayesinde kolayca gerçekleştirebilirdi. Yamandı Mesut Çavuş. Çevresi genişti. Babasının yardımı ve yargıları çok yardımcı olacaktı. Öyle kendiliğindenmiş gibi dolaşmalıydılar. Onsuz çıktığı sokaklar, başka ve daha derin ve gizli bilgileri sağlamak için gözlerin seçemeyeceği karanlıkta olmalıydı. Arnavutlar bir başlarına mı birtakım girişimler içindeydiler? Bu mümkündü. Öte yandan Ege'ye inmeyi yüzyıllardan beri kafasından atamayan, Büyük Bulgaristan'ı kurma umutları, yüzyılın ortalarından beri artan Bulgarlarla anlaşmış olabilirlerdi. Nasılsa onlar Berlin Antlaşması'nda kollanmış, onurlandırılmış bir toplumdu. Hangi millet toprağıyla yetinip başkalarına bakmazdı ki?

Yunanlar da vardı. Elli yıldan beri Balkanlar'ın en seçkin topluluğu sayılan, sürekli pohpohlanan Elenler... Üsküp'te sayıları diğer gayrimüslimler kadar olmasa da, zenginlikleri ve nüfuzları belirgin olan Yunanlarla da anlaşmış olabilirdi Arnavutlar. Yunanlar Adriya Denizi'nin kuzeyine kadar yayılmayı özlüyorlardı. Bunun yanında, Makedonya'nın kendilerinin antik toprakları olduğunu savunuyorlardı. Bu hayallerini uzun zamana yayma özverisini (!) göstererek güç birliği yapma zeminine yaklaşmış olabilirlerdi.

Üsküp'te trenden indiği zaman, birden heyecanlandı. Babasıyla kucaklaşacağı için bir küçük çocuk kadar heyecanlıydı. Doksan üç savaşını doğu cephesinde yaşamıştı, otuz yaşındaydı. Kısa sürede feleğin türlü oyununu görmüştü ve kendini yaşından çok tecrübeli sayıyordu. Oysa memleketi, babası, baba evi... Ayrıldığı günkü gibi kanatlanıyordu içi.

Oğlunun eve geldiği gün, Mesut Çavuş öyle sevindi ki, bir süre dili tutuldu. Cennette uçuyormuş gibi mutluydu. Gününü bildirseydi ona en güzel Urumeli yemeklerini yaptırırdı. Ama o gün akşam yemeğinde yalnızca yaşlı adamın pişirdiği yağda yumurta vardı. Feridun, önüne konanları yutabilmek için sınırsız içkiden güç aldı. Yalnızlığı unutmak için içtiler, ülkenin perişan hali için, bu yaşa gelmesine karşın hâlâ bekâr ve sahipsiz olduğu için, babasıyla annesinin birleşmesini istemesinin boş yere üzüntü yaratacağını anladığı için... Mesut Çavuş, oğlu hoşnut olsun diye, içmemek üzere ettiği yemini büyük bir aldırmazlıkla bozmuştu.

***

Ötede, Vardar'ın öbür kıyısındaki huzursuz evde ailenin çevresini saran karanlık gerçek miydi, yoksa içlerini dolduran keder yüzünden mi öyle olduğunu sanıyorlardı?

Sacide'nin küçücük, incecik yüzü, hafifçe sivrilen minik çenesi sanki düşsel bir ıslak çizgiymiş de, günden güne kuruyormuş gibi geliyordu babasına. Bu yüz, ikinci defadır ki böyle görünüyordu. İlki, Saltuk Çavuş'u, babalarını kaybettiklerindeydi. Bacısı, küçük Sacide'nin yüzü günlerce öyle görünmüştü gözüne.

Geceler uyku getirmiyordu. Üsküp'te hayatın rengi solmuştu. Bunalıyordu Ali Sabir. Hele geceler... Handiyse yere saman düşse irkiliyordu. Geceler yıldızsız, aysızdı. Anne ve babanın tedirgin gözleri, ikide bir açılıyor, kalkıp sokağı gözlüyorlardı. Ansızın tedirgin uykuları bölünüveriyordu. Ali Sabir karısının ve kızının dışarı çıkmasını zinhar yasaklamıştı. Her olasılığa karşı Alemdar da okula gönderilmiyordu. Hayatı derin bir kesik gibi zonklamalarla sürüyordu.

Yaz başlarından beri, Arnavut vilayetlerinde bu ırkın Hıristiyan ve Müslümanları yakınlaşmış, ileri gelenler birlik kurma yolunda büyük adımlar atmışlardı. İstanbul'a iletilen isteklerin reddini izleyen günlerde tavırlar karşılıklı olarak sertleşti.

***

Ali Sabir dükkânını açmak zorundaydı! Günlük nafakayı çıkaramayacak duruma düştü düşeceklerdi. Bugüne kadar idare etmeleri bile Hasret'in olağanüstü çabası sayesindeydi ama artık bıçak kemiğe dayanmıştı.

Süleyman Ağa'ya darıldığından beri evden çıktığında yolunu değiştiriyor, biraz uzatarak Mesut Çavuş'a uğruyordu. Bu ilginin yaşlı dostunu sevindirmesi içini biraz aydınlatıyordu. O rahatlıkla hızlı bir çalışma temposu tutturuyordu.

Mesut Çavuş her zamanki gibi, sabırla arkadaşının molasını bekliyor, kahvelerini içerken Ali Sabir'in bir süreliğine bile olsa rahatladığını izliyor, bunda kendisinin de katkısı olduğuna seviniyordu. Öğlenleri arastanın çorbacısından getirttikleri çorbayla kifaf-ı nefs eyliyorlar, namazlarını kıldıktan sonra yaşlı adam kendi deyimiyle "uykuyu korkutmak" için kısa süreli uyuyordu. Ali Sabir çalışmaya dalıp kaçırmazsa, ikindi namazına kadar Ali Sabir'in yanında kalıyordu. Namazdan sonra çavuş akşamın bir kap yemeği için nevale almaya gidiyor, yoksul bir komşu kadın da onun tenceresini kaynatıp, kotardığı yemeğin yarısını kendine alıp kalanı yaşlı adama getiriyordu.

Mesut Çavuş'la geçirdiği bu kadarcık birliktelik bile iyi geliyordu Ali Sabir'e. Dostluklarında törensel bir hava bulunduğunu ve bu durumun kendisini çok rahatlattığını Mesut Çavuş'un o gün sokağa çıkmayacağını söyleyip, Ali Sabir'i kapıdan çevirdiğinde anladı.

Yalnızlık... Ah yalnızlık! "Koca" ve "Muhteşem" diye belledikleri Osmanlı toprağı kadar geniş bir dışlanma duygusu yaşadı o gün. Ne kahve içti, ne de çorbasını.

Günlerin gitgide uzamasına karşın, akşam namazı okunmadan evine döndü. Ertesi gün uğramadı dostuna. O hasta olamazdı. Onun gibi insanlar hastalıktan ölmezlerdi. Onun biricik derdi vardı: Oğluna duyduğu müzmin hasret...

Sonraki günde Mesut Çavuş çıktı geldi. Yaşlı adam değişmiş. O ne çalâk adımlar, kamburu azalmış sırt, seğirtmeye, neredeyse koşmaya hazır bacaklar... Heyecanlı görünüyordu. Anlatacağı şeyler vardı. Ama önce kahveci Süleyman Ağa'ya birlikte gitmelerini ve sürüp giden anlamsız küslüğe son vermelerini, barışmalarını istiyordu. Yaşlı olan oydu. Hiç kuşkusu olmasın, o da Ali Sabir'i bekliyordu.

Gönlü tam doğrulmadığı için isteksiz dursa da, tatsızlıkların ağırlığını yüreğinde taşıyacak güçte değildi artık. Darıldığı günden beri Allah'ın selamını bile verip almamıştı. Bunu yapmaması, daha doğrusu yapamaması; Süleyman Ağa'nın gösterdiği akılcı yolu inkârdan geldiği biçiminde anlaşılmamalıydı. Yani yaşamına ve namusuna kastetmiş olan serseri dışında, dargınlık istemiyordu. Kaldı ki Mesut Çavuş'un sözü üstüne nasıl söz koyabilirdi ki?

Mesut Çavuş, romatizmadan çarpık çurpuk olmuş elini Ali Sabir'in çekiçle vurmaktan sertleşmiş, çelikleşmiş elinin üstüne koydu, okşadı.

Üç erkek kahvelerini içerken Mesut Çavuş bombayı patlattı: Osmanlı ile Arnavutlar arasındaki gerginlik had safhayı bulmuş. Osmanlı'nın oralara gizli görevle yolladığı oğlu, Feridun üç günden beri gizlice geldiği Üsküp'te babasının yanındaymış.

***

Oysa Feridun'un gizlendiği, gizleneceği yoktu. Herhalde daha etkileyici bir hava yaratmak için Mesut Çavuş durumu abartmayı yeğlemişti.

***

Halk şehre trenlerle gelen işgalcileri gördüğünde gözlerine inanamadı. Üsküp'e karşı duran Şar Dağı –ki artık ona bu adla seslenmek içinden gelmiyor Ali Sabir'in. İki buçuk sene önce geldiklerinde onu seyretmek ne kadar huzur ve güven veriyordu oysa. Şimdiyse... İçi kırgın– bu toprakların havasını soluyup suyunu içmiş, eski zamanlarda kalmış ya da yaşayan bütün hemşerileri için yüceliğin, karın ve temizliğin timsali olarak bekler dururdu karşılarında. Şimdi öte yüzünden bir düşman olarak gelmiş Arnavutların verdikleri bu adla bakamaz ona.

Üsküp'e saldıran ve şehri ele geçiren Arnavutlar, tıpkı gâvurlardan gördükleri gibi davranıyor, bir istilacı olarak halkı zora sokuyorlardı. Ne çok Arnavut var bu şehirde. Bulgarı, Yunanı, Sırpı da var ya, onlar da en az Türkler kadar tedirginler şehirde. Arnavutu kendilerine denk görmüyorlardı eskiden. Bu şehirde ve şu anda duruma hâkim olanlar Arnavutlardı; güçlerini gösterip şehir halkını baskılayarak kibirlerini beslemeye kararlıydılar.

Hiç haz etmediği o deli oğlanın, Kâzım'ın tehditlerinin bir temeli olduğu anlaşılmıştı. Ağasının, Üsküp'ü işgal eden güçlerin arasında bulunması da büyük olasılıktı.

Ne var ki o, durumdan sevinip umutlansa bile, Ali Sabir kararlıydı: Canını vermeden kızını ona yâr etmeyecekti. İşgal edilmiş toprakta bir yabancı tuğun altında yaşayamaz, ailesinin yaşamasına da izin vermezdi.

Arnavutların Osmanlı'ya sırtlarını döneceklerine, toprak ve kendi yönetimlerini isteyeceklerine inanamadı Üsküplüler. Avrupa'nın büyük devletlerinden güç alan Hıristiyan halklarıyla aynı davranışı gösteriyor, yoksul ve suçsuz halka vurdukça Osmanlı sarayına vuruyormuş gibi içlerini rahatlatıyor olmalıydılar. Ali Sabir, tüm korkularının gerçekleştiğini görüyordu. Dünya bir cehennem! Bu cehennem kendisini yakacaktı, biliyordu. Bari karısının, evlatlarının acısını göstermesin Tanrı.

Üsküp'te, dışardan gelen Arnavutlarla şehrin ahalisinden olan ırkdaşlarının birleşip devletin resmi binalarına, karakollara, okullara, askeri binalara el koymaları acı bir şaka olmalıydı. Gerçekliğine inanmak çok zordu. Peki gözlerinin önünde olup bitenler neyin nesiydi o zaman? İstasyon işgal altındaydı. İşleten Alman şirketine emir verilmişti. Tren yolundan hiçbir Osmanlı askerinin, memurunun gelmesine ya da gitmesine, Osmanlı tebaasının bu yoldan zinhar yararlanmamasına dair sıkı emir verilmişti.

Kaç şehir ve bölge ardı ardına Arnavutların işgaline uğramıştı.

Duyduğu her haber, Ali Sabir'in elinin ayağının boşanmasına yol açıyordu. Uzun yıllar öncesindeki yitim günleri bütün canlılığı ve acılığıyla üstüne çullanmıştı.

İşlikler alelacele kapatıldı. Çocuklar dahil, sokaklar boşaldı, insanlar evlerine kapanıp kapılarını demir dayaklar koyarak muhkemleştirdiler. Canlarına ve ailelerine dokunacak bir habislik olmayacağından emin olan Mesut Çavuş ile Süleyman Ağa birlikte Ali Sabir'i ziyarete eve geldiler.

Erkekler yukarı, baş odaya kapanıp alçak sesle konuştular. Ali Sabir iki-üç kez, odanın kapısını açıp evden kendisini dinle-

yen biri var mı diye kontrol etti. Yukarı çıkmaya korkan Hasret bu tedirgin kontroller yüzünden büsbütün telaşlandı.

Kadının en büyük çaresizliğiydi savaş. İşgal edilen yerlerdeki erkeklerin huzursuzlukları, bundan da öte korkuları, kadınlar yüzündendi. Her çağda, her ırktan, her dinden erkeklerin, yenilenin tüm değerlerine yaptıkları o aşağılık saldırı sanki suç değil de, kadın cinsinin kaderi gibi kabul ediliyordu.

Erkeklerin uzun süre konuşmalarından huzursuz oldu Hasret. Ev sahibiydi, konuklar yaşlıydı ve kocasının saydığı, sevdiği arkadaşlarıydı. Onlara Rumeli usulü ikram mecburiyeti vardı.

Azı çoğa katmayı bilmeyen bir Rumeli kadını olabileceği aklın alacağı şey değildi. Oyalanmak ihtiyacındaydı üstelik. Yufka açmak için hamur yoğurdu. Sacide ile iki hamur tahtası üstünde ince mi ince yufkalar açtılar. Sonunda, iki tepsi altın parlaklığında kol böreği hazırlandı. Erkekler Ali Sabir'in hazırladığı sofrada "Bu tatsız zamanda bile nefasetini fark ettiren börek için" evin kadınına övgüler düzdüler. Ali Sabir Sacide'nin hakkını teslim etti ya, alçakgönüllülüğü elden bırakmadan yaptı bunu: "Amcaları, kızımın hakkını da yemeyin. Bu börekte onun da emeği vardır. Ama... İkiniz de yıllardır bekâr yemeğiyle yetindiğiniz için, böreğin tadını abartıyorsunuz" diye takıldı. Bu beğeni ve bu takılma, upuzun ve çok zor günlere rağmen sağ kalabilenlerin unutmadıkları, hayatın zevklerine dair son konuşması oldu.

Bölüm 5

ÜSKÜP'TE KARIŞIK GÜNLER

Kararıp pas bağladılar
Yine bağlarlar
Uzun ürkünç bir süreyi
Bizden geçirenler

Yiğitlenip kanlı kavgaya düşen
Pusulanıp sonsuz uykuya düşen
Mapus gibi ince belaya düşen
Ağır yokuşları dizden geçirenler

Yad nesne değmedik yara kanar mı
Eli uzatmadan ateş yanar mı
Kısır biçimlere kuşlar konar mı
Yoku yoksulluğu özden geçirenler

GÜLTEN AKIN

Mesut Çavuş'un evinde, dört erkektiler. Çavuşa gözaydınlığı dilemek, oğluna hoş geldin demek için Ali Sabir'le Süleyman Ağa birlikte gelmişlerdi. Daha dün Mesut Çavuş, her zamanki kolay ve basit çözümcülüğüyle, arkadaşları arasında anlamsızca süren dargınlığı bitirmişti. Yaşlı başlı erkeklerin ellerini diğerine tutturarak, bedenlerini zorla yaklaştırarak kucaklaştırmıştı. Onlar, yani Süleyman Ağa ile Ali Sabir, çocuklar gibi sarılma durumunda kalmaktan dolayı, birbirlerinden utanarak, şaşkın ve mahcup, uzun bir süre öylece durmuşlardı.

Yine de, o yakışıksız küslüğün sürmesine neden olan alınganlık düğümlerinin çözülmüş olması, rahatlatıcıydı. Mesut Çavuş'u evinde ziyarete birlikte gitmenin, gerginliği büsbütün yumuşatacağını düşündüler. Mesut Çavuş, iki dostu arasındaki soğukluğa en çok üzülen kişiydi. Kapıyı yaşlı adam açtı. Yüzü, bulutsuz bir temmuz sabahı gibi silme sevince kesti. Şu küçük, haram girmediği için yoksulluğu belli olan evin taşlığında üç dost birlikteydiler. Mesut Çavuş'un bel kemiği doğrulmuş, boyu uzamış sanki. Sevinç bu kadar mı değiştirir insanı? Ali Sabir onun adına içinin gönendiğini hissetti... Oysa haftalar boyu süren kederle karışık korkusu yüzünden hüzünleniyordu. Çavuşun posbıyıklarının altında saklı kalan ağzında genişleyen, görünmese de sezilen o mutlu tebessüm!.. Tanrım! Sevinç! Dostlukla artan güven duygusu! Niye herkese dağıtmazsın bu hali?.. Bir kısacık ömür verdiğin kullarına bu dirliği bağışlaman o kadar mı zor?

Konuklarını ön odaya aldı çavuş. Oturduğu sedirin önüne çektiği küçük masanın bir ayağının altına takoz yerleştirmeye çalışan Feridun'u çömelmiş olarak arkadan gördüler önce. Feridun doğruldu. Bir ecnebi gibi elini uzattı. Konukların ikisi de bir tuhaf oldular. Onlar kendilerinden genç olana el öptürmeye alışmışlardı. El uzatmak... Bu da bir dostluk işareti, tamam da... Yine de bize ait olandan vazgeçilmiş olduğunu gösteren selamlama biçimi hoşlarına gitmedi. Süleyman Ağa da, Ali Sabir de, o eli kucaklar gibi tuttular. Oysa el onların ayalarını üstten kavramıştı. Ali Sabir belli belirsiz oluşan hüznü el ayaları birbirine yapışınca, tekrar hissetti.

"Alafranga bir adam bu. Mesut Çavuş gibi babayani birinin oğlunun böyle olması? Buralardaki Müslümanlar arasında yaşayan alaturka örf ile alışkanlıklar bir sonraki kuşakta hepten mi değişecek? Reaya Osmanlı'ya baş kaldırıp menzil aldıkça, yaşamasına özen gösterdiğimiz geleneklerimiz yıkılıp gidecek zahir!"

İçinden geçenlere odaklanmayı, Mesut Çavuş'un yüzünü görünce bıraktı hemen. O da bir baba olarak benzer tedirginliği yaşamıştı demek. Arkadaşının evladına kavuşma sevincine gizliden bile olsa, gölge düşürmeye gerek yoktu. Ali Sabir kendini zorlayarak yüzüne bağışlayıcı bir yarım tebessüm kondurdu.

Doktor Feridun'u gizliden gizliye kendisi de bekliyormuş meğer. Babasının arkadaşları olarak bir askerin kendilerine de güç vereceğini umuyormuş... Dünyada sahipsiz kalmak ve kimsesizliği kabullenmek zor şey. Ne Hasret'in ne kendisinin hiçbir yakını yok. Devletin gücü budandıkça, kendileri gibi insanlar yalnızlaşıyordu. Göçler; yoksulluk getiriyordu. İşgal altında bir şehrin ahalisinden olmak, onuru zedeleyen bir mahkûmluktu. Feridun'un varlığı, Osmanlı ordusunun kendilerine yetiştiği gi-

bi gizli bir umut mu oluşturmuştu içinde? Şimdi, sırf el sıkıştıkları için düş kırıklığına mı uğramıştı? Bunu şu arada derede sonuca bağlaması doğru muydu? İçinden yükselen yabancılama duygusunu oluşturan şey, belki de Feridun'un tavrı değil, kendisinin ve ailesinin geleceğinden duyduğu tedirginlikti.

Dünya değiştikçe yaşamlar da hızlı değişiyordu.

Doktor yakışıklı bir adamdı. Gücünü belli eden sağlam bir bedeni vardı. Askeri okullarda iyi beslenmiştir bunlar. Anadolu buğdayı gibi çelimsiz kalmamış. Balkan ormanları gibi güçlü ve yapılı görünüyor. Yüzü biraz solgun. Başı açık. Takke filan giymemiş. Bir aldırmazlık daha. Tek tek incelendiğinde organlarına güzel denilemez. Genel görünüşü ise aksine, hoş bir etki yaratıyor. Gözleri derinde, parlak ve bol kirpikli. Göz göze gelindiğinde bile gözleri sanki insanın yüreğini görmeye çalışırmış gibi dimdik bakıyor. Korkusuz, kendinden emin. Görünümü Ali Sabir'in içinde oynak bir sevinç dalgası yaratıyor. Bu akşam ikinci kez yüzünde beğeni tebessümü oluşuyor.

Burnu Fatih Sultan Mehmet Han'ın burnunu hatırlatıyor. Bıyıkları muntazam biçimlendirilmiş. Ağzı büyük. Bir komutanın güven veren, sarmalayan sesini düşlüyor. Öyle bir duruşu, daha doğrusu organ uyumu var ki... Etkileniyor insan. Dağınık görünümlü saçları çok gür. Bu saçlar onu olduğundan daha genç gösteriyor. Yaşı otuz dolaylarında. Nedense onu doktor mülazım-ı sâni olarak değil, ordugâhta hizmet veren bir subay olarak görmekte ısrar eden belleğine söz geçiremiyor.

Masanın ayağındaki aksaklığı hallettikten, konuklarına hoş geliş ettikten sonra sedire oturuyor. Masanın örtüsü yok ama temiz bir peşkir serilmiş. Üstünde teneke bir tepsi içinde küçük bakır sahanlar özensizce rasgele konmuş: Peynir, turşu,

haşlanmış yumurta, biraz kuru meyve. Tepsinin yanında iyi kalıplanmış fesi. Ters duruyor, bir saksı gibi, altında birkaç kâğıt. Dolu bir karafaki ile yere konmuş, epey büyük bir su ibriği. Suyun hemen yanında, gövdesine kötü bir lehimle ibrik ağızlığı takılı teneke bir kap durmakta. Besbelli içi, yedeklenmiş rakıyla dolu. Savaşların bitirilemediği ülkelerde komutanların gerçekliklerden kaçışlarıyla oluşan alışkanlıklar bunlar.

Feridun Bey de, gün be gün devletinin eriyişine tanık olduğu, sınırlarda katledilen onca masum halkı için, ölüme koşmalarını emrettiği gencecik yoksul erat için, insanın gözyaşı pınarlarını kurutacak kadar duygulandıran kahramanlar için ve kan görmekten, kan kokusundan yorulan duyu organlarının yorgunluğu için, onca özverinin tersine, sınırların küçülmesine dayanabilmek için... Kendini içkiye vuran Osmanlı zabitanından olduğunu kanıtlıyor.

Odadaki suskunluk niyedir? Ali Sabir tedirgin. Genç adam rahatsız edildiği için huzursuzluğu odada mı dolanıyor? Pat diye geldiler eve, ne zaman gideceklerini bilmiyorlar. Öte yandan... Gecenin karanlığına kalmak istemiyor Ali Sabir. Kâzım ile süren sorunları, işgalden beri daha bir sertleşti. Geceler tehlikelidir. Kendine ve Sacide'ye acıyor. İkisini de bekleyen tehlikenin duracağı biteceği yok. Nelerle karşılaşacaklarını düşünmek bile istemiyor. Hasret ile Alemdar ne yaparlar, nereye giderler?

Bıyıklarının düştüğünün, sürekli olarak üst dudağını ısırmakta olduğunun ayırdında değil. Diğer erkeklerin kendisini gözlediğini de algılamıyor. Doktorun yardım etmesini istemeyi düşünüyor. Ama nasıl bir yardım istediğini anlatamaz. Kız babası olmanın kibri mi, yoksa kılı kırk yarma zorunluluğu mu, bilmiyor ki. Kız babası olmanın zorluğu böyle durumlarda işte.

Alemdar için olsa, şu an konuşurdu: "Yüzbaşım, yaşlandım, oğluma ağalık yapsan..." Hayır, böyle değil. Uzun bir süreden beri konuşmadan birbirlerine bakıyorlar. Ali Sabir aklına düşüveren şeyle irkiliyor:

"Huyunu suyunu bilmezsin. Âdetini, alışkanlığını!.. Üstelik esrardır, afyondur, öyle bir şeyler kullanır mı? Doktor olduğundan. Her şey bunların elinin altında. Mesut Çavuş'un kaç yıldan beri yolunu bekleyip yere göğe koyamadığı oğlu? Bilmeden iftira atmaya kadar götürdün işi Ali Sabir. Sen delirmektesin!"

"Beyler akşam uzun olacak, birer kadeh getireyim mi içerden?"

Ali Sabir başını iki yana sallayarak olumsuzluyor. Aklı hep başında olmalı. Bir saniyeliğine bile boş bulunma şansı yok. Evi uzak, içkiye dalarlarsa gecenin bir ıssız saatine kalacak. Işıksız sokakları biçimlendiren evler, karanlığın büsbütün büyüttüğü ağaçlar. Her ayak sesinin bir diğerini korkuttuğu gece insanları...

Süleyman Ağa'nın hiç ummadığı sözü şaşırtıcı geliyor. Bu daveti bekliyormuş o:

"Bir yudumcuk" diyor. "Bu meret başkalarının yanında yalnız başına içilirse ağlar bre. Sonra da döner, içeni ayrı, içmeyeni ayrı sebepten ağlatır."

Mesut Çavuş, oturduğu yerden adeta fırlıyor. Yaşının yetmişe dayanmış olduğuna kimseler inanamaz.

O mutfağa seğirtince, ardından bakan Feridun, belli belirsiz gülümsüyor. Ali Sabir'in içinde ısınma.

Genç adamın babasının ardından belleğine üşüşen anıları düşüncelerinin önüne geçiyor. Uzun yıllar boyunca mevsimlerin her biri inzibat çavuşu babasını evinden, ailesinden uzakta,

açık arazilerde yakalamıştı. "Bu böyle, kabul edin" derdi Mesut Çavuş. On üç yaşına kadar uzayan geceleri, rüzgâr uğultularını, kar savruluşlarını hep babadan uzakta anne oğul yalnız geçirmişlerdi. O yaşta, Saraybosna Paşasının elini öpmeye götürülmüş, bu gidişin dönüşü çok sonra gerçekleşmişti. Sırtında askeri okul üniformasıyla. Tatillerinde bile babası uzaklarda... Kimi zaman dağda, kimi zaman belde dolaşmış, eşkıya, kaçakçı ve devlet düşmanı ile çatışmıştı.

Güneşin altında, yağmurda, fırtınada görev yapmak, babasını yakmış, dondurmuş ama yıldıramamıştı.

Güneşin yakıcılığı, karın titretmesi, rüzgârın yapışması, hiçbir zaman kesilmeyen silah sesleri, Mesut Çavuş'un kulaklarının perdesini eritmişti. Beyaz benizliyken güneşin ve karın yakmasıyla rengi esmerleşmiş, bu esmerliği derinleştiren çizgiler yüzünü kaplamış, o yüzden bakışının anlamı, gülüşünün sıcaklığı saklı kalmıştı. Nereye gitmişti, yazların bol yapraklı ağaçlarının arasından görünen gökyüzü rengindeki gözleri? Kısıla kısıla küçük iki çizgiye dönüşmüştü artık. Evinden uzaklarda mevsimler geçirirken herhalde özlemini çekmişti biricik oğlunun. Söylememişti hiçbir zaman. Hep arkasından, hep yabancılara anlatırken ağzından dökülen sevgi sözlerini buluştuklarında unutmuş olurdu. Yüzü artık Feridun'un ezbere bildiğini sandığı yüz değil. Sertleşip kalınlaşmış teni her duyguyu saklayan maskeye dönüşmüş.

Babasını severdi. Ama onun gibi bir baba olmamaya kararlıydı.

Ali Sabir, doktorun düşündüklerinden habersiz, Mesut Çavuş'u bekliyordu. O, ardından atlı kovalıyormuş gibi hızlı geldi. İki elini dolduran şeyleri masaya öylece bıraktı. İki küçük

kulplu maşrapa, önceden ıslatılmış ama henüz serpilen suyu çekip yeterince yumuşamamış yufka ekmek ve kabuklu bademle dolu bir küçük torba... Evinde ne varsa... Yüzünde bayram çocuğu sevinci. Dişleri iyiden iyiye eksilmiş, ağzının biçimi bozulmuş. İyi ki bıyıkları örtüyor ağzını. O bıyıklar, sert Osmanlı Jandarma Çavuşunun yüzüne, fok balığının tebessümünü taşıyor. Arasıra parlayan çakımlarla yerini belli eden mavi gözleri, şefkatini ve duyarlılığını saklamak için hep yarı kapalı mı dururdu?

Maşrapanın biri yerdeki rakı kabından hemen hemen doldurulуyor. Öbürü ise su için. Süleyman Ağa ile ev sahibi aynı kaplardan içecekler. Nice zamandan beri iki yaşlı ve bekâr erkek olarak fazla bulaşık çıkarmamayı öğrenmişler.

İki eliyle iki yanda oturan arkadaşlarını işaret ediyor Mesut Çavuş:

"Süleyman Ağa zorda. Kahvesini açamıyor. Ne yapsın? Bütün gün camide vakit mi geçer? Alışmış adam sağa sola seğirtmeye. Ali Sabir Ağa ise yalnızca işgalden değil, özel bir meseleden dolayı çok daha zorda. Oğul bu memlekete neler oluyor?"

Ali Sabir ile Süleyman Ağa birbirlerine baktılar. Doktor Feridun'un bilgisinden yararlanmak isterlerdi elbet. Ama gözaydınına değil, kendi sorularına cevap aramaya geldiklerinin düşünülmesini istemezlerdi. Mesut Çavuş şu huzursuz dünyalarında ince tavırların lüzumsuzluğuna inanmış, her soruna doğrudan karışan ataklığıyla kısa yoldan konuya girmişti işte:

"Dünya tersine mi dönmeye başladı? Anlamaz olduk be yahu. Bir felakete isyanımız hafiflemeden bir başka felaket başımıza patlıyor. Ya Arnavutlara ne oluyor? Bunlar, Osmanlı'nın

en sadık, en vefalı tebaası değil miydi? Şar Dağlarının iki yüzü de aynı dinin kardeşlerine bakmaz mı beş asırdan beri? Arnavuta güvenirdik, sırtlarımızı birbirimize dayarken, aklımıza en küçük bir kaygı düşmezdi... Nerede vazifelendirildiysem yanımda Arnavut buldum. Şimdi ne oldu da düşman kesildiler? Beş yüzyıl yahu! Bunca zamandan beri Osmanlı olan nice şehri ele geçirmek neyin nesi? Osmanlı bunu sineye çeker mi? Bayramımız aynıdır, törelerimiz, ahlakımız... Kız alır, kız veririz. Özümüzden farklı saymayız. Gâvura kızıp oruç bozmak yakışır mıydı be yahu? Adamlar ilk iş olarak Osmanlı'ya kafa tutuyor. Şimdi, burada askerimizi kışlaya hapsediyor, şehre girişi çıkışı kesiyor... Bu işgal candan aziz kardeşim Ali Sabir'i ailesiyle birlikte perişan etti. İşliği yakıldı, canı için, namusu için kaygılar içinde... Anlat oğul, aklımız fikrimiz perişan. Daha nelerle karşılaşırız? Bu felaketten nasıl kurtuluruz?"

"Babam, memleketin bütün çarıklı erkân-ı harplerinin çavuşu babam!"

Böyle düşündü Feridun. Duygulandı. "Hesaplaşmalar çağı bu zamanlar..." diyemedi.

Onlara her ne söylediyse, söylediklerinde değildi aklı, yıllardan beri gözlediği gerçeklerdeydi:

"Her savaşın öncesinde ve sonrasında karşılıklı olarak hıyanet ve mağdurluk abartmaları başlıyordu. Milletler arasında hiçbir yapısal fark yokmuşçasına, yakınmalar da savunmalar da aynı mantıkla sürüp gidiyordu. Baskı altında olduğuna inanan ayrı din, ayrı ırktan olanlar kendi ırkının üstün ve soylu olduğu inancıyla isyan ediyordu... Hele devletin zaaf içinde olduğu zamanlarda, bu durum kaçırılmayacak bir fırsat kabul ediliyordu. Her zayıf an, yeni bir yoklamanın başlangıcıydı artık. İsyan

edilir, Osmanlı üstlerine asker salar. Büyük devletler işe karışır, isyancılar serbest bırakılır, üstüne birkaç ödün daha verilir... Bir zaman için Osmanlı ferahlardı.

İkinci Viyana kuşatmasına cüret eden Osmanlı'nın bunun bedelini ödemediğine inanan büyük devletlerin kışkırtıcılıkları... Bu yüzyıl ortalarında birliğini kuran Almanlar 'Doğuya Doğru' politikasını amaçladıklarında teknolojiye hammadde sağlama ihtiyacını karşılamayı planlamaktaydılar. 'Hind Okyanusu'na Doğru' gitmek istiyorlardı. En sağlam yol Osmanlı üstünden ulaşımdı. Dost gibi davranacaklardı.

Öteki büyük devletler –uzağı gözleyen Almanların zaman zaman yollarını keserek de olsa– ülkeleriyle Osmanlı arasında kalan bölgelerde küçük devletler kurdurarak, onları üst yöneticilerinden ve karınlarından kendilerine bağlayarak... Kolay yoldan Osmanlı'yı Asya'ya atmayı planlıyorlardı. Varsın Bulgarlar Ege Denizi'ne inmeyi düşlesin, Yunanlar Eski Yunan'ı canlandırma rüyaları görsün. Sırplar Büyük Balkan Slav Devleti'ni Rusya'nın yardımıyla kuruyor olsun... Onların hayallerine sınır çizilecek zaman gelmemişti henüz. Şimdilik düşlerinin vaat ettiği ağız tadıyla beklemeliydiler.

Arnavutlara gelince... Arnavutluk'un güneyinde toplanmış olan büyük çoğunluğun Müslüman olmaları yüzünden, hak taleplerine pek kulak asılmıyordu. Osmanlı Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri Arnavutların yaşadıkları Elbasan, Ülgün, Draç, İşkodra, Berat gibi yerleşim yerlerinde uygulamaya koymadı. Aydınlarının eğitim konusundaki istek ve planlarına aldırmadı. Böylece halk her etkiye açık, bilinçsiz topluluklar olarak kaldılar. Aydınlarını kederlendiren bu yönetsel aldırmazlık onları başka güvence arayışlarına yöneltti. Berlin Antlaşması'yla Adriyatik'te-

ki Ülgün'ü, ayrı bir devlet olarak kurulmasını sağladıkları kıçı kırık Karadağ'a vermeleri sabırlarını tüketti. Arnavut limanıydı Ülgün. Hiçbir istekleri kabul edilmediği gibi, toprak kaybına uğraması arzulanan Arnavutlar bu kayba karşı çıkınca batılılar Osmanlı'yı, Osmanlı ise Arnavutları zorladı. Arnavut öfkesi yekindi miydi, bunun sonu yıkıcı ve kanlı bir çatışma demekti.

Ortalığı sakinleştirmek için Arnavutluk'a yollanan, doksan üç Osmanlı Rus savaşının kumandanlarından olan ve Berlin görüşmelerinde Osmanlı temsilci heyetinde görevlendirilen, orada Düvel-i Muazzama ile tartışmaya çalışan Mehmed Ali Paşa'nın zalimce öldürülmesini bu kez Osmanlı öfkeyle karşıladı. Paşa'yı konuk olarak indiği konakta binayla birlikte yakmaya kalkıştılar. Oradan kurtulunca yakalayıp öldürdüler ve bedenini sokaklarda sürüklediler. Arnavutların gönülleri Osmanlı İmparatorluğu'na kırıktı.

Osmanlı Devleti kendisine yönelik her isyanda, Allah'ın inayetiyle isyancının hesabını aşırı biçimde kan dökerek bastıracağını sanır. Canlar öylesine kaygısızca harcanır ki Balkanlar'ın her karış toprağının bedeli iki yüzyıldan beri telef edilen insanların kanının hacminden daha pahalıya gelir. Bu çağda, artık Hıristiyan isyancının arkasında duran, büyük ve barışçı (!) devletler türlü tehditle dediklerini yaptırır. Çaresizlik, insan için de, devlet için de düşülen gayya kuyusudur.

Gerçekte, Osmanlı bayrağı altında sayılan ırkların insanları Osmanlı'nın has ahalisinden daha özgürdür. Toprak ve ticaret onları günden güne daha varlıklı kılmıştır. Osmanlı'nın Viyana'nın ikinci defa kuşatılmasında yıkılan efsanevi gücü iki yüzyıldan beri eriyip duruyor hâlâ. Artık çarpışmaları kazansa bile masada kaybettirilen hasta adamdır. Topraktı, tazminattı,

cezaydı, yerel yönetim özgürlüğüydü, Hıristiyan yöneticiydi... Hâkimiyeti, vesayeti pamuk ipliğine bağlıydı. Hiçbir şey için ölen genç kuşaklar toprağıyla, kimlikleriyle, gelecekleriyle birlikte yoklukta yitip gitmekteler.

Osmanlı hâlâ geleceği Allah'ın takdirine bırakıyordu. 'Gün kurtulsun da, ötesine Allah kerim' felsefesini değiştirecek, ön alacak, böylece olumsuzluklara set çekecek hazırlık yapılmıyor, karar alınsa bile bunlar uygulanamıyordu. Bu günlerden otuz yıl kadar önce İngiliz Sefiri Cannig Osmanlı'nın artık ikinci sınıf bir devlet olduğunu vurgulayarak insanın yüreğini yıkan sözler söylemişti. Söyledikleri hâlâ geçerliydi: 'Türkiye'de reformlar ancak harici bir gücün Sultanın hükümeti üzerinde tavsamayan sürekli bir baskı uygulamasıyla mümkündür!' Bu değerlendirme büyük devletler arasında ortak kanı olduğundan, Berlin Antlaşması'nda imzası bulunan devletler maddeler arasına Osmanlı'yı baskı altında tutmak amaçlı hükümler koymuşlardı."

Bunları mı anlatsın, ağzının içine bakan yoksul ve vatanım dedikleri bu karmakarışık topraklara delicesine bağlı olan şu insanlara? İhtiyarcıkları umutsuzluklara mı salsın?

Babası Mesut Çavuş içkiyi ağırdan alıyordu. Ancak birkaç yudum içmişti. Süleyman Ağa rakı maşrapasını ikide bir ağzına götürüp büyük yudumlar alırken, suya neredeyse hiç ihtiyaç duymuyor gibiydi. Gençliğinde kim bilir nerelerde, hangi coşkun duygularla ve ne tür içki âlemlerine katılan yaman bir hovardaydı!

Bu dünyanın mantığı baştan sakattı: İnsanı yaşatmak için yemin ederek başladığı mesleği ile öldürmek için eğitim verilen öteki mesleği olan askerliği birleştirmeyi kabul etmişti. Bu zıtlığın mantığını başka yerlerde kurabilmesi seçtiği mesleğin

verdiği bir alışkanlıktı: Ülkesinin durumunu, halkının sefaletini görüyordu, yine de kurtuluşu umut edebiliyordu. Bir şans mıydı beklediği? Allah'ın inayeti mi, yoksa insanlarının birden doğruyu bularak hidayete ve güce ulaşabileceğini sanması mı? Babası da arkadaşları da elden ayaktan düşecekleri zaman kaderlerinden korkmamak için bir güvence olarak sarılmak mı istiyorlardı kendisine? Ya kendisi? Onlar için güvence miydi? Sedire birbirlerine yakın oturmuş, merakla kendisini seyreden bu insanlar... Umut verici sözler söylese inanacaklar. Nasıl yalan söylesin? Onların beklentileri, kendisini içinin derinliklerine kaçırıp duruyor. İnançlarındaki "cehennem azabı" denilen acı, sağken de çekilebilir miydi, gözlerinin önünde kayıp giden vatan toprakları yüzünden? Doktor olarak reayanın toparlanıp işgallere girişmesinin yitmiş ruhlar üstünde nasıl bir baskı yaratacağını biliyor muydu?

Tilki bile hangi kümese dadanacağını bilirken!

Hayat, onur ve gelecek hakkında o insanlara söyleyebileceği hangi sözü olabilirdi ki?

Feridun, üçü bir hizada oturan adamların yanında bu soruyu cevaplamazsa, babasının çok kırılacağını düşündü. Şöyle yüzeysel, hızlı bir anlatım... Yalan da söylemeden, bazı gerçeklerin üstünden atlayarak... Evet, böyle yapmalıydı.

Üç yaşlı –belki en solda oturup, huzursuzluğunu fazlaca belli eden ve içmeyi reddeden hâlâ orta yaşlı sayılırdı– odanın sokağa bakan iki penceresinin önüne kurulu upuzun sedirdeydiler. Kendisi pencerenin hemen yanındaydı. Masayı ortaya doğru yerleştirmesine izin vermemişlerdi. Süleyman Ağa rakısını yumruk mezesiyle içiyordu. Hiç etkilenmiyordu. Yalnızca bakışlarındaki yumuşak, şefkatli bakış gitgide daha yumuşuyordu.

Babası konuklarıyla geldiğinde, Selanik'e Üçüncü Orduya göndermesi gereken raporu şifrelemekle uğraşıyordu. İşgal de, çevrelerinin kuşatılmış ve giriş çıkışların yasaklanmış olması da görevini yapmayı engelleyemezdi. Hem Abdullah Fraşeri'nin imzasıyla eline bir müruriye kâğıdı verilmiş, ancak bu sayede işgale karşın babasını ziyarete Üsküp'e gelebilmişti. Şimdi yine aynı konuya dönülmesi gerekiyor.

Duruyorlar. Bezginlik mi, yoksa hayat kırgınlığı mı? Feridun'u bekliyorlar. Ağzını açmıyor Mesut Çavuş. O, özlemini uzun uzun anlatan, sevincini sessizce yaşayan insanlardan. Ama Ali Sabir'in durumu için hepsinin umutlu olmaya ihtiyacı var. Mesut Çavuş kısa kısa anlatıyor:

"Adamcağız işliğini yitirdi, el elde, baş başta kaldı. Zaten hayatı göçlerle kaçgunlarla geçmiş. Üsküp'e geleli üç yıl olmadı daha. Saraybosna'dan geldiler. Ali Sabir Ağa okumuştur, aklı çalışır, dili laf yapar. Çok badireler atlatmıştır. Düşkün haldeki Osmanlı'nın tebaası olmanın tüm sıkıntıları başından geçmiştir. Yüzüne karşı söylemek istemezdim ya, doğruyu saklayacak da değilim. Bakma sakin durmasına... Başı fena halde dertte..."

Ali Sabir istemiyor sorunlarının içki masasında konuşulmasını. Sabahleyin belki de unutulur. Kendisi anlatmalı. İçkinin karışmadığı sakin bir zamanda. Namusu için, kızının geleceği için, küçük oğlu ve evin dışında hayatla bağı âdeta kopan karısı için kaygılar içinde. Onca yakın dost olmalarına karşın, Mesut Çavuş'un bilgisi Vidinli olduğundan öte değil. Oradayken yaşadıklarına dair hiçbir şey anlatmadı Ali Sabir. Feridun gecenin başından beri kaygılarını kendinde saklayıp hiç söze karışmayan bu adamı ilgi çekici buluyor. Doğrusu, haklarını teslim etmeli, iki konuk da, gevezelikten hoşlanmayan, ağır-

başlı, sükûtun altın olduğuna inanan insanlar olduklarını belli ettiler.

Feridun, onların kafalarını daha fazla karıştırmak istemiyor. O yüzden fazla ayrıntıya girmeyecek. Arnavutların neden harekete geçtiklerini açıklamalı. Osmanlı'nın durumunu bilmeyen mi kaldı dünyada?

"İşin en başından başlarsak: Avrupa'nın büyük devletleri, Balkanlar'da rahatça istediklerini yaptırabilecekleri küçük devletler kurmaya kararlılar. Bunu Hıristiyan unsurlar üstünden yürütecekler...

Arnavutlar; Osmanlı'nın kısmetinin önünde sonunda Avrupa'dan kesilmesi için sonuna kadar çalışılacağını anladıklarında, buralarda yapayalnız ve himayesiz kalacaklarını fark ettiler. Varlıklarını sürdürebilmek için çeşitli çareler düşündüler. Ülkenin üçte ikisi Müslümandı çünkü. O günler geldiğinde kendilerine hayat hakkı tanınmayacaktı. Çeşitli çözümleri elden geçirdiler: Aslında Osmanlı himayesini reddetmiyorlardı. Bir çare olarak Arnavutluk'un akılcı bir ıslahatla dört vilayet yerine tek bir eyalet olarak eğitim, maliye ve yönetim sorunlarının çözülmesini istediler. Böylece Bab-ı Âli'den gelen her yardımın halkın kalkınmasına, bilinçlenmesine ve eğitimin yükseltilmesine harcanabileceğini hesaplamışlardı. Osmanlı'ya samimi olarak bağlılardı, bundan kuşku duymak abes. Ama yönetimde, eğitimde, topraklarının korunması konusunda önemli iyileştirmeler ancak bu yolla gerçekleşebilirdi. Kulak arkası ettik. Arnavut o zaman komşu ülkelerle bağımsız devlet kurma yolunda durum yoklaması yaptı. Müşterek bir devlet kurabilirler miydi? Ne elli yıldan beri bağımsız olan ve Yanya'yı isteyen Yunanlar yüz verdi onlara, ne de Bulgarlar. Onlar, tarihleri,

dil ve kültürleriyle üstün olduklarında ısrarlıydılar. Dilleri bile, bağlı oldukları Osmanlıların dillerinden daha yaygındı Balkanlar'da. Sırplar pek yeğlenmese de, teklif götürüldüğünde, Arnavut halkını kendi toplumları içinde eritme şartını ileri sürdüler. Eşit haklara sahip olmaları düşünülemezdi.

O zaman tek başlarına harekete geçti Arnavutlar. Mithat Paşa'nın Valiliğinde bir muhtar Arnavutluk Vilayeti düşünüyorlardı. Dünya paylaşıma doğru giderken, Arnavut Birliği bir an önce kurulmalıydı. Kurmak zorunda sayıyorlardı kendilerini.

Çabaları son üç yıldan beri sürüyordu. Berlin Kongresinden önce oraya gidip haklarını savunmak isteyen Prizren Birliğine önceleri Osmanlı destek verdi. Birliğin isteklerine aldırılmadı bile. Sultan da onlardan desteğini kesti. Çünkü Arnavutlar Hıristiyan ve Müslüman Arnavutları aynı bayrak altında birleştirmek istiyorlardı.

Berlin Antlaşması'nın ardından onlar da bütünleşme yolunda önemli adımlar atmışlar, Yakova Cemiyet-i İttihadiyesi adlı örgütün çevresinde birleşip, büyük devletlerin kararlarına kafa tutmuşlardı.

Bu meydan okumanın hesabı Osmanlı'ya çıkarıldı. Baskı ve tehdit... Kararlaştırılan toprak ve liman Karadağ'a verilmezse, Büyük Devletler İzmir'i topa tutacaklarını açıkladılar. Donanmayı da yolladılar. Gemileri İzmir limanına demirledi. Osmanlı, sorunların çözümlenmesi ve Arnavutların ikna edilmesi için yolladığı Mehmed Ali Paşa'nın ölüsünü bile alamadı. Arnavutlar bunca yıldan beri bağlı oldukları devletin kendilerine ihanet ettiğine inanıyor ve isyan ediyorlardı. Akılları şirazesinden çıktığında öfkeleri isyana dönüştü. Ardından Osmanlı şehirlerini işgal etmeye başladılar.

Önce şunu bilmek gerek. Osmanlı, buraları Arnavutlara bırakmaz. Bakmayın siz, iki taraf da üstten üstten konuşuyor ama Osmanlı ile görüşmeler sürüyor. Anlaşsalar da, anlaşmasalar da, Üsküp onlara bırakılmaz. Üsküp beş yüzyıl Osmanlı için eşik taşıydı. Halkın direnmesi, dik durması lazım. Benim bildiğim şu anda ordu hazırlanmakta. Başına getirilecek paşanın kimliği tartışılmakta. Bunu açıklayamam. Geri kalan her şeyi olduğu gibi anlattığıma inanın. Yüreğinizi ferah tutun, çıkacak olaylardan uzak durun."

Konuşacak ne kaldı ki?

Upuzun bir sessizlik doldu odaya. Yatsı ezanı okunuyordu.

Daha sonraya kalmak tedbirsizlik olurdu. Ali Sabir, kımıldandı, Süleyman Ağa'ya baktı. Hemen yekindi ağa:

"Gözaydınlığına geldik, çöktük kaldık. Ben Ali Sabir Ağa'yla gideyim. O bu günlerde yalnız bırakılmamalı."

Yol uzun süre konuşmaksızın aşıldı. Ruhları yorgundu, bedenleri, yürekleri yorgun. Umudu unutmak zamanının geldiğini bu akşam bir iyi anlamışlardı. Süleyman Ağa'nın yaşlı bedeni uzun ve zorlu yollara dayanamazdı. Tek başına... Tek başına olmak, göçmeyi de, kalıp Osmanlı'yı beklemeyi de farklı nedenlerle nahoş hale getiriyordu. Öyleyse şu yaşlı bedeni niye yormalı? Bu topraklarda dedelerinin, ninelerinin, hatta çocuklarının kemikleri var. Yurt olarak bildiği tek yer burası. Gün gelip dâr-ül bekâya göçtüğünde, onu Müslüman mezarlığına gömecek, toprağına bir tas su dökecek, "iyi bilirdik" sözünü söyleyecek insanlar da bu şehrin insanları...

Ali Sabir, yol boyunca dış dünyadan bütünüyle kopuk, kendi içine kapanmış olarak doktorun anlattıklarını düşünüyordu. "Nasılsa Osmanlı Üsküp'ü geri alacak" demişti. O zamana ka-

dar aile olarak yaşayabilirler miydi? Bilmedikleri Şar Dağı'nın ardındaki insanların kendi devletlerini kurmak gibi büyük bir işe kalkışmış olmalarıydı. Üsküp'teki Arnavut nüfusun çokluğu düşünülünce... İsyanı bastırma, şehri geri alma, söylendiği kadar kolay olmayacaktı. Çatışmalar, düşmanlıklar keskinleşecekti. Artık her millet düşmana dönüşmüştü. Kıyıları boğan deniz dalgaları gibi geliyor, yaşama haklarını ve onurlarını ellerinden alıyorlardı. Fazla bir zaman yoktu. Tuğ yine eğiliyordu. Yere düşmeyeceği, indirilemeyeceği bir yere gitmeleri şarttı. En kısa sürede... Nasılsa satıp savması gereken şeyleri hemen hemen kalmamıştı. Tüm çıkışların yasak olduğu bu şehirden çıkmanın yolunu bulacaktı. Yabancı bir bayrağa dayanamazdı: Zehirlenirdi onun dalgasından. Farkında değildi ama gözlerinden yaş süzülüyordu. Evine, Hasret'e, çocuklarına ulaşmalıydı hemen. Bu akşamdan hazırlanmaya başlamalılardı.

Yarın ilk iş, yine Mesut Çavuş'a gidecekti. Evini o alsın. Ne verirse versin. Kendilerini Rumeli topraklarından öbür yana atacak kadar. Bir katır ya da eşek alabilse iyi olurdu. Üç-beş parça çaputlarını, üç-beş kap kacaklarını toplamak iş değildi. Çocuklarını emniyetli bir yere ulaştırması son babalık görevi olsa da... Bunu yapacaktı.

İki ayrı rüzgâr gibi, ayrı yıldızlar gibi, yan yana ama ayrı yolların başına doğru gidiyorlardı.

Birden üç gölgenin tıpır tıpır koşarak köşeyi döndüğünü gördüler. Çok karanlıktı. Evden çıkarken Mesut Çavuş'tan fener isteselerdi, iyi olurdu, diye düşündü Süleyman Ağa. Durdu. Birbirlerine baktılar. Ali Sabir fısıldadı:

"Sen artık dön Süleyman Ağa. Eve geldik sayılır. Yolunu çok uzattın zaten. Bunu niye yaptığını biliyorum. Minnet duydum. Artık giderim."

Süleyman Ağa hüzünle baktı arkadaşının yüzüne. Yüzünü göremedi. Ali Sabir başını çevirmiş, ayak seslerinin sindiği köşeye bakıyordu. Hiçbir şey görünmüyordu ki. Süleyman Ağa onun korkusunu göremezdi karanlıkta. Dudakları titreyerek arkadaşının koluna yapıştı:

"Seni şimdi hiç bırakamam Ali Sabir. Hiç bırakamam. İki kişi bir kişiden daha yıldırıcı olur. Hem benim onunla hukukumuz var, beni aşamaz. Evime dönmeye gücüm yetmezse, bahçendeki kerevete kıvrılırım bre. Bir çul da atmaz mısın üstüme?"

Ali Sabir ona baktı. Ne ışık, ne görüntü. Belki karanlığın içine çizilmiş ince uzun bir bedenin, karanlığın üstündeki yoğunluğu... Şu an konuşmak gelmiyor ikisinin de içinden. Ali Sabir'in gözleri yine ayak seslerinin uzaklaştığı yere döndü. Çok sözü varmış da sesi yankılanıyormuş gibi titrek ve anlaşılmaz bir şeyler söyledi. Süleyman Ağa'nın mintanına dokundu. Veda mı, bağışlama mı, bağışlanma dileği mi? Ne anlama geliyorsa...

Süleyman Ağa'nın boğazına oturmuş bir demir yumruk var gibi.

Bir tehlike var mıydı, yok muydu, insanı tedirgin edecek biçimde kaçanlar neyi hesaplıyorlardı? Onları bekleyen Arnavutlar mıydılar, yoksa Üsküp gençleri geceleri sokaklarda gezinerek işgalcileri huzursuz etmeye mi başlamışlardı? Aklı, hiçbir olasılığa yatmıyordu.

Köşedeydiler. Döneceklerdi. Durdular. Süleyman Ağa dizlerinin titrediğinin farkındaydı. Ali Sabir'e baktı. Başı hâlâ öne eğik.

Döndüler.

Kâzım ve iki arkadaşıyla burun buruna geldiler. Demek az önce kaçıp köşeye sinenler onlarmış. Hepsi de bulut gibi sar-

hoştu. Kâzım'ın elinde bir silah. Öne arkaya sallanıyor. Biraz kambur duruyor. Gözlerinde kıyıcılık...

İkinci bir adımı atamadılar. Az ötede, birkaç ev uzakta, üst kat penceresinin içinde küçük bir idare kandili yakılmış, belli belirsiz aydınlık yayıyor. Süleyman Ağa, evin Ali Sabir Ağa'nın evi olduğunu anlıyor. Yan komşunun bahçesinden uzanan kalın, büyük bir dut dalı sokağı aşıp dostunun evininin üst kattaki öbür penceresine değiyor. Belli ki Hasret Kadın, kocasının karanlıkta kalmasını istememiş. İdare kandilini ona yol göstersin diye yakmış.

Süleyman Ağa yaşından beklenmeyecek bir hareket yapıyor, Ali Sabir'in önüne geçiyor. Boyu uzun. Bacaklarını aralayıp, Ali Sabir'in bacaklarına yapışacak kadar yaklaştırıyor. Tam bir kalkan. Elleri boşta. Onları kullanmaya hazır.

Kâzım yüksek sesle sarhoş kahkahaları atıyor:

"Zamanım var daha ustam" diyor. "Nasılsa buralar artık bizim. Ne zaman olsa ben o ödlek heriften intikamımı alırım. Her zaman onu koruyup kollayacak değilsin ya. Nasıl ki kızının ırzına geçmek için sabrediyorsam, onun canını eşekler cennetine göndermek için de sabrederim."

Bu kadarı fazla geliyor Ali Sabir'e. Canına karşı, namusuna hakareti kabul edecek adam mı?

Süleyman Ağa'nın arkasından sıyrılıp Kâzım'ın üstüne atılmak üzere sıçradığı anda iki silah patlıyor. Kâzım'ınki kasığına, ateş eden öteki arkadaşının kurşunu ise, sağ böğründen karaciğerine saplanıyor.

Silah sesleri sürekli olarak Ali Sabir'in kulaklarında patlıyor. Sırtüstü devrildiği yolun iki tarafında üst kat pencereleri-

nin cumbalarında kandil ışıkları parlayıveriyor. Kandil demek? Hangi kandil bu? Gözleri iki ev ötedeki duvarı yamulmuş ahşap evde. Orada da kandil yanıyor ama kimseyi görmüyor Ali Sabir. Dünyada en çok ve sürekli görmek istedikleri o evdeler şimdi. Kendisi ise oraya varamayacağı kadar uzakta.

"Uyumuş bizimkiler. Bu iyi... Buralar tehlikeli. Düşmanlarımız dört bir yanımızda. Burada işgal var, ölüm var."

Bacısı Sacide'nin bebeği, o yere düştükten sonra yanı başında duruyormuş. Annesi kendi saçından keserek ona saç dikmişti. Ali Sabir gidebilseydi o bebeği alabilseydi. Sacide, bacısı. Bir Sacide daha mı vardı? Tehlikedeki kızı?

"Rabbim..." Bağırdı: "Yetmedi mi artık?" Sesinin çıkmadığını bilmiyordu.

Gözleri kendiliğinden kapanıyordu. Bütün sesler, bütün görüntüler aynı anda kesildi.

***

Ölüm gecesinin üstünden bir gece daha aktı.

Üsküp! Sevip sahiplendiği bu şehir, Ali Sabir'i öğle namazının ardından koynuna alacak.

Hasret, o gece silah seslerini duyar duymaz, son birkaç aydan beri çektikleri korkuların nedensiz olmadığını, içinde bir ince telin çıt diye kırılıp, ucunun hızla yüreğine saplanmasından bildi. Yaşamlarının artık sahipsiz süreceğini anladı.

Gözlerindeki buğu, yaşları silmekle geçmiyor. Dünya sanki sisin ardında kalmış gibi. Gün ağarıyor. Patiska perdelerin birleşme yerindeki ince aralıktan grimsi ışık sızıyor. Üstünden şimendifer denen o kocaman kırkayak mı geçti, kolu, bacağı, kafası kırıldı mı? Her yanı sızılar içinde.

Burası kendi evleri değil. Süleyman Ağa ile Mesut Çavuş'un zorlamasıyla ağanın evinde kalıyorlar. Yaşlı adamın iki odası var. Hasret çocuklarıyla birlikte arkadaki odada yatıyor. Kendi evi duruyor mu, yoksa yakılıp yıkıldı mı? İki çocuğundan başka hiç kimsesi olmayan bir kadın artık. Hayatın gerçekleri öylesine kırdı ki belini, yeni gerçeklerle karşılaşmak istemiyor.

Kocasının ailesinin tümü cinayete kurban gitmiş, Ali Sabir'in kaderi de önce gidenlerden farklı olmamıştı. Zaten biliyor gibiydi. Biliyor ama ailesine sezdirmemeye çalışıyordu. Hasret ise seziyor, bu sezgiyi kocasına açmaktan çekindiği için düşünmüyormuş gibi davranıyordu.

***

Merdiven başındaki idare lambasını kapıp inerken bağırmıştı:

"Sacide, kardeşini tut, sakın ardımdan gelmesin!"

Sokak karanlık. Memalik-i Osmaniye'nin her bir yerinde artık ölüm kol geziyor.

Dışarıda bir süre kapının önünde, gözlerinin karanlığa alışması için duruyor. O sırada eline oğlunun küçük, nasır tutmaya şimdiden başlamış eli yapışıyor. Karşı komşu ile birisi daha, yerdeki karaltıyı yaygı gibi bir şeye koyuyorlar. Öbür erkek doğrulduğunda Hasret, onun upuzun boyu, ipince bedeniyle gölgeden ibaret Süleyman Ağa olduğunu seziyor. İki adamın yaygıyı uçlarından tutup kaldıracakları sırada sokağın karanlığına birkaç ışık daha katılıyor. Hasret elini tutan oğlunu ürkütmemek için çığlığını ağzının içinde boğuyor.

Alemdar, sesi titreyerek fısıldıyor: "Babam, değil mi?"

Ali Sabir'i göremiyor Hasret ama o olduğunu biliyor. Birkaç kadın, omzunu okşuyorlar: "Vah bacım!" Dahasını söyle-

meye ne gerek var? Birkaçı sarılmak istediğinde Hasret silkiniyor. Neyin şefkati bu, neye yarar? Kendisini yaygının üstüne atıyor. Hareketsiz gövdeyi dizlerinin üstüne çekmeye çalışıyor. Arkasında bir yerden bir erkek sesi geliyor:

"Ali Sabir Ağa'ymış vurulan... Ne de çok kanı varmış."

O sırada Ali Sabir'in başını iki elinin arasında tutuyor ama yüzüne bakmaya korkuyordu Hasret. Kocasının sürekli tekrarladığı vasiyeti kulağında çınlıyor: "Osmanlı tuğunun altını vatan bilin. Onun dalgalanmadığı yerde yaşamak size haramdır. Benim için tek uğraşınız, kemiklerimi yâd ellerde bırakmamak olsun."

Sonra rüzgâr başladı. Hasret'in yüreğini yırtmakta olan vasiyetin sesini kesti. Önüne kattığı ince, seyrek, etkisiz bir yağmur gibi Vardar'ın suyunu üstlerine fiskeliyordu. O küçücük damlaların vermeye çalıştığı bir teselli vardı belki de. Ali Sabir'in akan kanının ıslattığı giysileri savrulan damlalarla biraz daha yayılıyordu. Ne evi, ne çocukları, ne adalet duygusu, ne kin, ne beddua... İçinde dışarı verecek, yahut aklını kurcalayacak şey kalmamıştı. İki komşu kadın, Hasret'in koluna yapışıp gövdesini yukarı çekerek kaldırırken, Ali Sabir'in başı karısının dizinden kayıp, yere çarptı. Nasıl bir tedirginlik. Nasıl bir yürek yangısı...

Alemdar titriyordu. Sanki kara kış. Oysa ağustos. Sıcak ağustos. Ruhuna yayılan soğuğun oluşturduğu bir yanılsama bu. Hasret de ölümün soğuğunu küçüklüğünden, anasının ölümünden beri biliyordu. Yavrusuna sarılıp bedenini bedenine yapıştırdı. Teselli yoksa, acının çığlıkları boşlukta yitip gidiyordu. Daha dokuzunda Alemdar. Babasız kalmak için çok küçük.

"Zavallı çocuklarım! Zavallı ben! Kızım nerede?"

Kızı öne geçmiş. Babasının taşınacağı çulun bir ucunu Süleyman Ağa'nın elinden almış.

Süleyman Ağa, yan gözle genç kız olan Sacide'yi süzüyor. Bu kızı kaynar kazandan yeni çekilmiş ham ipek olarak görürdü. Sanki bir gecede incelip hüznü yüklenmiş yüzü, işlenmiş ipek güzelliğinde. Bu kız bir "kemha kumaş." Bu nasıl bir bürümcük şeffaflığı? Uyuyan bir pınarın sabahın ilk ışıklarıyla parlayan elmas kesimli göletine benzeyen gözleri yere dönmüş, dikkatle yola bakıyor. Peri kızları böyle oluyor herhal. Keder hiç kimseye değmesin ya, böylelerine hiç değmesin.

Cenazeyi taşıyanların bu kadar az olması yürek burkuyor. Öne geçen, karşı evin sahibi olan Arnavut komşuydu. Yoğurtçu Yekta Ağa. Süleyman Ağa ise Hasret'in en yakından tanıdığı aile dostlarıydı bir zamanlar. Sonra talihsiz bir bozuşma yaşandı. Barışmalarından beri az zaman geçti, eski yakınlıkları canlanamadıydı daha. Belli ki pusuya düşmeden önce Ali Sabir'i evine getirerek onu korumaya çalışıyordu.

Çerkez asıllı bir akıllı adam. Uzun, yakışıklı, konuşkan ve güvenilir. Tuna üstündeki adaların en tanınmışı olan Adakale'den gelmişti. Oranın yerlisiysen tek bir iş tutardın: Kahvecilik. Ölüye sahip çıkıp onu düştüğü yolda bırakmayanların biri garptan, öbürü şarktan gelmişlerdi. Burada, şu anda yalnızca insan olduklarının ayırdındaydılar.

Küçük grup Taşköprü'ye yaklaşırken karşıdan gelen Arnavut askerlerin işaretiyle durdular. Askerler kuşkusuz, işgalci oldukları bu şehirde her gün çıkan kavgalardan ve kanun dışı el koyma anlaşmazlıklarından bıkkın ve çok yorgundular. Yıldızsız gecenin altında iki tarafın da birbirlerine düşmanca bakmaları doğaldı. İşgalcilerin yorgunluğu ile mağdurların kini, kar-

şılıklı olarak öfkeli tavırlarını bileyliyordu. Cenazenin sahipleri başları eğik kaygan gölgeler. Askerler çevrelerini sarıp tüfeklerini o beş kişiye doğrulttular.

Olay yoktu (!) Yani pusu kurup can alanlar kayıptı. Hak hukuk da. Zaten ölüm ne zaman adalet sağlamıştı ki? Bir işgal varsa, ayrıntılar iki kulak arasındaki yoldan geçip yiterdi.

Şu an burası, sahipsizlik korkusunun su üstünden geçişiydi. Karanlık sokakta bilinmeyen kişiler bir cinayet işlemiş olabilirlerdi. Belki de kazaydı olup biten.

Biri yaşlı, diğeri iriyarı pehlivan gibi güçlü görünen iki Osmanlı ile her yanı örtülü kadındı durdurulanlar. Bir ufarak kız, daha çarşafa bile girmemiş. Başı yazmalı. Bir de tıfıl oğlan. Ölüyü köprüden sonraki ilk camiye bırakmak için yoldaydılar.

"Hele bir dursunlar bakalım./ Ölüye el konulsun./ Sabahla işin aslı soruşturulsun./ Böyle yapmasalar, ölümün işgal kuvvetlerince yapıldığı dedikodusu şehre bir anda yayılacak./ Arnavut komutan Bayram Curi'nin emri kesin:/ İşgal güçlerinin adil davrandığını halka göstermeliler."

Süleyman Ağa ölüyü vermemek için direndi. Askerlerden biri göğsüne dipçiği yapıştırınca, yaşlı adam yere düşüverdi. Hasret yardıma koştu. Bir anda mı alıp gittiler Ali Sabir'i? Ölü de askerler de kaybolmuşlardı.

"Süleyman Ağa'nın yarasını göstermek lazım" dedi Yekta Ağa. Mintanını açamıyordu yaşlı adam. Elleri öyle titriyordu ki, boğazında iliklenen tek düğmeye değmiyorlardı bile. Alemdar yardıma koştu. Yaşlı adamı köprü korkuluğundan düşmüş taşa oturttular. Onun kemikleri fırlamış zayıf, ince göğsünün üstünde gitgide yayılmakta olan kan toplamış dipçik izine ne yapabilirlerdi? Kırık var mıydı? Nasıl anlaşılır ki? Ağrıdan mı?

Ezilmiş de olabilirdi. Kırık da. Komşu, başındaki fesin üstüne dolanıp bağlanmış kirli yazmayı çözüp, berenin üstünü kapatacak biçimde göğsüne sıkı sıkı bağladı. "Yarası soğuk almazsa, daha az acı çeker diye düşündüm" diye açıkladı hareketini.

Elleri boş kalınca Süleyman Ağa'yı, koluna girip destek olan Yekta Ağa'yla birlikte Mesut Çavuş'un evine götürdüler. Zavallı ihtiyarın itirazlarını kimse dinlemedi. "Ne yapacak bana Mesut Çavuş? Onları da üzmeyelim." Bu mızıklanmalarını duymazdan geldiler. Süleyman Ağa onları düşünüyordu: "Şu beli kırılmış ailenin dertlerinin yanında benim ağrılarım ne ki?" Sonra daha kötüsü: "Ya Kâzım arkadaşlarıyla peşimize takılırsa, kızı alıp kaçırırsa?"

Allah'tan yardım diledi: "Muinimiz ol!" Bildiği tüm dualar dilinde... Ne ağrısını fark ediyordu, ne de soluğunun kesikliğini.

Ali Sabir'in yetimleri Doktor Feridun'la ilk o gece karşılaştılar. Hasret, onun yüzüne baktı mı bakmadı mı hatırlamadı bile sonradan. İlk Müslüman doktordu, gördükleri. Yenice yüzbaşı olmuş. Doktor, hâlâ toplanmamış masanın yakınında şimdi sessizce oturan, soluk aldıkça yüzüne acının çizgileri yayılan Süleyman Ağa ile ilgilendi. Şu odada huzursuzluğundan olacak, tek içmeyen kişi; hüzünlü ve dik duruşlu Ali Sabir Ağa'nın yüzü gözlerinin önünden gitmiyordu. Aradan geçen zaman ne kadar azdı. Bir saat, iki saat, o kadar. Adam kalkmış, Süleyman Ağa onunla birlikte gitmekte ısrar etmiş, sonra işte şimdi kötü haberle ve bir başlarına kalan ailesiyle birlikte dönmüştü: "Öldürüldü. Camiye götürürken yolda ölüsüne Arnavutlar el koydu."

Acı üstüne acı. Çatma kumaştan örtüsüne sarınmış bir kadın, eline yapışmış bir oğlan çocuğu. Bir de suçlu gibi başı

önüne eğik kız. Kadın ağlamıyordu. Hayatının akıyla karasının birbirine karışmasından şaşkındı.

Doktor rakıyı hiçbir şey yemeden lıkır lıkır içebilen yaşlı kahvecinin durumuna tekrar bakıp bir iyice muayene etmeliydi. Şu anda en önemli iş bu. Öncelik yaşayanlara.

Yaşlı adamı arka odaya aldı. Ne kadar kaldılar? Mesut Çavuş sabırsızlandı. Birkaç kez kapıyı açıp başını uzattı. Nasıl bir cevap aldıysa, çekildi. Hasret'in gözlerindeki kaygıyı yumuşatmak için bilgi verdi: "Bunlar haldır huldur konuşuyorlar be yahu. Dışarıda biz neyi bekleriz acaba?"

Hasret de çocuklar da duydular mı, belli olmadı. Bitkindiler. Şaşkınlıktan çocuklar bile ağlamıyordu. Hasret'in aklında hayatlarının bir daha eski haline dönemeyeceği. Babası, Alemdar'ın okumasını istiyordu. Artık böyle bir şansı yoktu çocuğun. Sacide'nin ne olacağı belli değil. Nasıl yaşatacak, nasıl yetiştirecekti oğlunu? Onların sorumluluğunu taşıyacak kadar güçlü değildi.

Ali Sabir'in kaygıları bitmişti artık. Hasret'in incecik sırtına eklenmişti onlar. Böyle düşünüyordu. Alemdar ise, annesiyle ablasının sorumluluklarını taşımayı kabulleniyordu ama bunu nasıl başaracağını bilmiyordu. Sacide bu akşama kadar kendini dünyada fazlalık ve annesi ve kardeşi için yük olarak düşünmemişti. Şimdi... Babasını kaybedince hepsi de geleceklerini yitirmişlerdi.

Mesut Çavuş üç-beş dakikada bir, tilki hızıyla odayı dört dönüyor, küfürler savuruyordu. Hasret duymuyordu, görmüyordu. İçinin derinliklerinde üç hayat için bir çıkış, bir ışık umudu aranıyordu.

Süleyman Ağa dışarı çıktığında yüzü biraz rahatlamış görünüyordu. Konuklarına işaret etti, "Haydi gidiyoruz" anlamına. Öfkesini, acısını nereye yönelteceğini bilemeyen Mesut Çavuş, fırsat bu fırsattır diye yaşlı kahveciyi topa tuttu.

Sonunda Süleyman Ağa'da da ipler koptu. Mesut Çavuş'u, kolundan tuttuğu gibi, arka odaya sürükledi:

"Bana bak, ahmak Kalkandelenli. Şu çaresiz insanların yanında böyle konuşman doğru mu? Onları büsbütün umutsuzluğa düşürüyorsun. Bu iş hayat boyu yaptığın işler gibi kaba saba bir şey değil. Silahını çekip karşındakinin üstüne boşaltmaya benzemez."

Mesut Çavuş alttan alıcı değildi:

"Bunu bana mı söylüyorsun keçi suratlı deli Çerkez? Benim en yakın dostumun ailesini ortada bırakamam demenin neresi yanlış? Kestirmeden gitmiyorum, işin sonunu düşünüyorum. Şu çocuklara havale gelirse, şu kadın katılıp kalırsa senin elinden bir şey gelir mi? Gelmez. El bile süremezsin sen. Bu evde doktor var. Güçlü kuvvetli bir zabit üstelik."

"Evet doktor var. Çaresizliği zart zurtla önlemeye muktedir olduğunu sanan bir de eski kollukçu var. Amma gerçek ne, biliyor musun? O serseri takımının başı, Kâzım denilen illet herif yanına kendi ayak takımını da alıp evini basarsa sen onlarla başa çıkabilir misin? Hem niye doktoru da tehlikeye atmaya hazırsın, anlamadım ki. Kâzım benim kapımı çalmak değil, önünden bile geçmez, geçemez. Bunun aleyhine yapılmayacağını bilir. Yediği çanağı pisleten haramzade sayılmaktan herkes korkar. O da korkar. Ali Sabir Ağa'nın emanetleri benim evimde her zaman emniyette olurlar."

Bir süre sessizlik oldu. Süleyman Ağa, kuşkuya düşen ve susan Mesut Çavuş'un sırtına bir şaplak attı:

"Çavuş, her zaman efelenme gerekmez. Hor görme şu garip Çerkezi. Ben onları korurum. Daha önümüzde yapmak durumunda olduğumuz çok iş var. Olur olmaz şeyden maraza çıkarıp ölünün ruhunu muazzep etme."

Ayağa kalkıp kapıya yürümüş olan konuklarına baktı, döndü. Mesut Çavuş'a veda yerine kafa karıştıran bir söz söyledi:

"Bir konuda Feridun Bey oğlumuzun kulağına kar suyu kaçırdım. Onunla bir konuş. Dediklerimi iyice bir düşün."

Mesut Çavuş kalakaldı. Öfkesi dinmemişti. Bir çoban köpeği gibi kızgınlığını homurtularla sürdürdü.

Sabahla Yoğurtçu Yekta Ağa, Süleyman Ağa'nın evine geldi. Mesut Çavuş'a gitmiş, onun verdiği tarifle buraya, aileye haber getirmişti. Gündüz gözüyle tava suratlı, kalın dudaklı çirkin adamdı. Herhangi bir komşu diye düşündükleri bu adam bir anda başka türlü, yaman bir insan olduğunu kanıtlıyordu. Daha sabahın köründe, ezanın hemen ardından İşgal Komutanlığına başvurmuş, ölüyü çarşının ortasındaki Muratpaşa Camisi'ne naklettirmişti. Defin için gerekli şeyleri almış, mezarın hazırlanması işini kotarmıştı.

Günlerden cumaydı. Mübarek gün. Şehrin öte yakasından komşular geldiler. Çarşı işgal yüzünden kapalıydı. Hemen tüm esnaf cenazeye katıldı. Arnavutların işgaliyle şımarıklıkları fren tutmayan it kopuk takımından birkaç gencin alçakça pusu kurmaları, çarşıdan bir cana mal olmuştu. Ustalar, kalfalar bu cinayeti hafife alamazlardı. İlk o gün, nemli toprağın oluşturduğu yüksekliğin, baş kısmına konulan eski, kırık bir tahta parçası üs-

tüne bozuk bir yazıyla yukarıdan aşağı doğru meyilli inen iki satırlık yazının onu temsil ettiğini anlayan Hasret gözyaşlarına boğuldu. İçi bunluydu. Gözyaşları o tarifsiz sıkıntıyı çözdü, yıkadı.

"Anam!" diye seslenildiğini duyuyor. Bu oğlunun sesi: "Alemdarım!" Oğlu gözyaşlarını tutmaya çalışıyor. Bir gövde kendisini yatağa atıyor ve katıla katıla ağlıyor. "Bu Sacidem!"

Sacide doğrulup yaklaşıyor, annesinin sırtına sarılıyor, yüzünü ensesine dayayarak ağlıyor. Sırılsıklam oluyor boynu, ne kadar acı verdiğini, yetimliğini henüz kabullenmemiş kızına nasıl söylesin? Başını bacaklarının arasına saklamış Alemdar'ın omuzları titriyor. Ah şu an onun uzun kirpikli güzel çakır gözlerini babasının adına öpse, onun alacağı tadı alsa. Hayatta her hoşluğun tadını çoğaltmak mümkün.

Alemdar artık evin erkeği olma görevini yüklenmek zorunda. Hasret'in içinde kanayacak bir şey kalmış olsa, şu an kanayacak. Oğlu şu yaşına bakmadan erkek olmanın zorluğuna katlanmaya gönüllü... İster istemez öyle olacak. Bu haksız yüke Hasret'in kendisi de alışacak, Alemdar bugünden başlayarak çocukluğunu unutacak.

Hasret, çocuklarının da yenilen ülkelerin bahtsız insanlarına dönüştüklerini biliyor; içi bunu öyle sert biçimde reddediyor ki. Öyle ülkelerde babalar çocukları küçükken ölür. Geride kalan her birey için daima erken sorumluluklar başlar. Bu yüzden hem çocukluklarını yaşayamazlar, hem de korumadan yoksun, yaşam olanakları bakımından yoksul kalırlar.

Ne olacaklar, nasıl yaşayacaklar? Bilmiyor Hasret. Yavruları için dik durmalı. Çalışır. Bu çağda bir kadının kazancı iki çocuğa yetişir mi? Hiç iyi iş bulan, çocuklarını doygun büyüten

bir kadına rastlamadı. Kendisi de dahil onları tehlikelerin beklediğini ancak şimdi anlayabiliyor.

Örtüsünü örtünüyor. Odanın kapısı doğrudan dışarı açılıyor. Küçük bir bahçe, iki cılız ağaç. Aralarına yerleştirilmiş kerevet. Üstüne eski ve ince bir minder ile yırtık bir örtü atılmış. Süleyman Ağa gözleri uzaklara dikili, çubuğunu tüttürüyor. Hasret'i fark ettiğini belli etmiyor. Genç kadın, şiş yüzü, kızarmış gözleri ve amud-u fıkârisi bin yerinden kırılmış olduğuna inandığı halsizliğiyle yaşlı adamın sağ yanında bir süre bekledikten, derin soluklar aldıktan sonra konuşabiliyor:

"Süleyman Emmi!"

Sanki çift kanatlı bir demir kapı açılıyormuş gibi, yavaş yavaş Hasret'e dönüyor yaşlı adam. Kirpiksiz gözlerinin çevresi kabarmış, kıpkırmızı. Gözünün içi, sürekli yer değiştiren yaşlarla billurmuş gibi inceden, kıl kadar inceden parlıyor. Hasret, onun elini yakalayıp öpüp başına koyduktan sonra ayaklarının dibine çöküyor. Bacakları taşıyamayacak gövdesini.

"Bak kızım..."

Sesi öyle pürüzlü ki.

"Bu felaketi Allah'ın takdiri olarak kabul ediyorsun değil mi?"

Bağırmak geliyor Hasret'in içinden: "Hayır!"

Küçük bir kızın karı olmasını doğal kabul eden örfün insafsızlığı, kızın babasının öldürülmesine yol açıyorsa... Bunu "Allah'ın takdiri" olarak kabul edemeyecek. Niye Allah'ın takdiri olsun?

Hasret'in suçlayacağı o kadar çok şey var ki... Bu değerlendirmede, insanın canına saygısızlık, onu küçümsemek, öldüre-

nin cezasız kalması, ölümün ölenin yanına kalması nasıl olur da isyan nedeni sayılmaz?

Bunları düşünüyor ama eyleme geçecek güçte değil. Ne söylese, karşısında binlerce yıldan beri tekrarlanan gerekçeler ardı ardına sayılacak... Daha bugün kocasını toprağa koymuş kadına hayatın oyunlarından söz ederek boyun eğmesini istemek, insafsız bir yönlendirme.

"Ne kadar kolay kabullendik Ali Sabir'in ölümünü. Bir ibrik suyla ıslattığımız toprağının başında durup ruhunun yangınını söndürüp huzura kavuşturduğumuzu sanıyoruz. Ben sanmıyorum. İsyanım büyüdükçe büyüyor. Onun çocuklarını da, kemiklerini de korumakla yükümlüyüm. Kocam, kemiklerinin bile yâd ellerde kalmasına izin vermememi, tuğun ardında kalırsa ruhunun azap çekeceğini söylerdi hep. Ben o kemikleri nerelere, nasıl taşıyacağım?"

O günün akşamında evine dönmekte ve kimsenin gelmemesinde direndi Hasret. Herkese minnettardı ama Ali Sabir'in kokusu hâlâ evindeydi. Onları bekliyordu. Çocuklarıyla birlikte bu geceyi Ali Sabir'in anılarıyla yaşamakta kararlıydı. Onun hatırasını canlı tutan ufak tefek eşyayı toplayıp bohçalaması ayrı bir zor işti.

Şu halı yastıkları o getirmişti. Konuk odasının pencerelerine takılı, upuzun hayat ağacı motiflerindeki –Hasret'in işlediği yumuşacık beledî perdeler üstündeki– dalları göstererek çocuklarına sayı saymayı öğretmişti. Kışın misafir geldiğinde kullanılan kapaklı pirinç mangalın zilli maşasının çıkardığı sesten nefret ederdi. Oğluna gecelik entarisini giydirmekten çok hoşlanır, yüzünü, ellerini ayaklarını yıkardı. Aptes alırken ibriği Sacide'nin tutmasını isterdi. Onun çok dengeli biçimde

su döktüğünü, peşkiri kibarca uzattığını söyler, her seferinde onun için dua ederdi. Namaza durmadan önce mutlaka kızının çenesini okşar, "Sevabımın yarısı senin" derdi. Bunun gibi şeyleri anacak, anılarında saklayacaklardı. Onun, baba evinden kendisine kalan tek anısını, kırmızı beyaz Macar boncuğundan örülmüş kırbacını sarıp kaldıracaklardı. En değerli emanetti bu. Sonra, kızıyla oğlunu iki yamacına alacak, okuyacak, kocasının ruhuna değsin diye, sabaha kadar çocuklarıyla birlikte dua edecekti.

Sabah ezanı okunurken, elindeki Kur'an-ı Azimüşşan'ı kapattı, dizinin üstüne koydu. İki böğrüne yaslanıp, dalgalar gibi gelip giden uykularına yenik düşüp sonra irkilerek uyanan çocuklarına döndü. Sesi kısılmıştı. Bu durum, sözlerine daha derin bir anlam katıyordu çocuklara göre. Sözleri, onlar için sesle yazılmış kutsal bir yazı gibi unutulmaz olacaktı.

"Ali Sabir diye bir iyi insanın hatırasını sizler yaşatacaksınız. Çünkü benim de sizlerin de ömürleriniz süresince hatırası yaşayabilir. Sonrası... Yoktur."

Dünle bugün arasındaki tek fark; ölümü kabullenmek ve son görevleri unutmamak telaşıydı.

"Artık kapımızı açalım. Taziyeye gelenler kapıdan dönmesinler..."

***

Ertesi gün, öğleden sonra, ikindiyle akşam ezanı arasında, Ali Sabir'in evine iki yaşlı, bir de genç adam geldi. Kapıyı açan Alemdar, Mesut Çavuş, Süleyman Ağa ve doktor Feridun'u içeri aldı. Konuklar avluyu geçip alt kattaki misafir odasına girdiler. Alemdar, el öptü, "Annemi çağırayım" diye koşarak çıktı.

Hasret, başı çatkılı, onun üstüne rasgele bir örtü atmış olarak geldi. Konukları, becerebildiği kadar gülümseyerek karşıladı.

Yine hatıralar konuşuldu. Konuşanlar iki yaşlı dostuydu. Doktor Feridun, sıkılmış gibi duruyordu.

Söze Süleyman Ağa başladı. Hasret'in aklından bile geçmeyecek sözler söyledi :

"Bir teklif yapmaya geldik kızım" dedi. "Hayırlı bir teklif."

Bu sözler Hasret'in sinirlerinin birden boşanmasına neden oldu. Bir insanın gözünden bunca çok yaş akar mı? Bir küçük çağlayan boşalır gibiydi. Ruhunda katılaşan ne kadar acı varsa eriyip akıyor olmalı. Sustular. Onların da acıları derindi. Hayat, Ali Sabir'in yetimleri ve dulu için devam edecekti. Bu duruma el koyup yardımcı olacak başka kimseleri yoktu.

Alemdar ağıdı duymuş olmalı, koşarak odaya girdi. Annesinin hıçkırıkları karşısında erkeklerin sessiz ve suçlu gibi oturmalarından rahatsız oldu. Sürekli olarak onları gözlüyordu. Soru soramıyordu. Annesine bir söz edemiyordu. Kapının hemen yanındaki mindere oturdu, gözleri konukların üstündeydi.

Ne demiş olabilirlerdi annesine? Onlar, babasının en yakın dostları... İyilikleri unutulmaz. İnsan böyle insanlara hayat boyu borçluluk duyar. Ama... Annesi bu kadar çok ağlıyorsa, mutlaka onu yaralayacak bir şeyler söylemiş olmalıydılar.

***

Mesut Çavuş, Kahveci Süleyman Ağa, Doktor Feridun, çavuşun küçücük evinin bir odasında. Ali Sabir'in vurulmasını izleyen ikinci gece, ailesini nasıl kurtaracaklarını tartıştılar.

Şimdi üçüncü gece. Hasret Kadın'ı ikna edip, işi bağlarlarsa sabaha karşı onları Doktor Feridun önce Manastır'a, daha son-

ra Selanik'e götürecek. Yanlarına asgarinin asgarisi eşya almak durumundalar. Böylesi acil durumlarda zaman; ölçülebilir bir yaşam döngüsü parçası olmaktan çıkmış, sadece akıp gitmesi istenen bir düzenleyici olmuştur. Geldiğinde yanında getirdiklerinin ne olduklarını bilmediğimiz zaman; alıp götürdüklerinin uzaklaşmalarına hasretle baktığımız o görülmez, duyulmaz, içinde yaşadığımızı algılamaz olduğumuz miras, şu anda uyuyan su gibi sakin akıyor. Karşılaşabilecekleri her şeyden korkuyor Hasret. Korkunun birikmek gibi bir özelliği var: Gözde, kulakta, solukta, nesnelerde, ruhta oluyor bu birikim. Neyse ki birikenlerden biri de kocasının güç veren koruyucu halleri. Ali Sabir'in omuz başında durduğunu düşünüyor. Demir dövmekten sertleşmiş güçlü elleriyle sanki karısının sol omuzunu zaman zaman sıkıyor. "Kendini yalnız hissetme..." der gibi.

Ali Sabir geldiyse, Hasret'in anıları yönünü daha iyimser koşullara döndürebilir.

Yapayalnız kalmadılar, korunacaklar, kızını bir sarhoş katilin kapatması olarak yitirmeyecek, oğlu sağda solda telef olmayacak, kocasının evlilikleri boyunca ağzından düşürmediği, Osmanlı tuğunun altından başka yerde, yabancı bayrağın altında yaşamamak şansını yakaladılar.

Üsküp'ten çıkmanın olanağını bulup bulmayacaklarını düşündüğünde tir tir titrediği o gecenin başında, odada bulunan ikisi yaşlı, biri kendi yaşlarında üç erkeğe bakmak, yüzlerinden bir umut okumak ihtiyacındaydı... Yapamıyor... Yapamıyor. Çünkü bu gece de kocası toprağın altında. Dua gereksinmez mi? Ama yakıcı bir gerçek daha bastırıyor üstüne: Önce canlılar, özellikle çocuklar!.. Onlar selamete çıkmadıkça... Bekleyebilir olanı, sonra düşünürsün!

Sonunda Hasret ağlamayı kesiyor.

"Nasıl diyeceğimi bilmiyorum kızım" diye söze başlıyor Mesut Çavuş.

Hasret, dönüp ikinci koruyucusu Süleyman Ağa'ya bakıyor. O başını sallayarak eliyle Mesut Çavuş'u işaret ediyor. "Onu bir dinle bakayım."

Şimdi çocukların ikisi, yere oturup başlarını analarının dizlerine dayamışlar. Yüzlerini görmüyor Hasret.

"Senden tek bir şey istiyorum Hasret kızım. Sözlerimi bitireyim, belki Süleyman Ağa da konuşur, onu da dinle. Söylenen hiçbir şeye o an sana ters bile gelse, karşı çıkma. Bu şartlarda nazdı, edaydı çekilecek şey değil. Burada can pazarındayız, seni ve çocuklarını kurtarmaya çalışıyoruz. Sen, evinde kalamazsın. Çünkü bu yurt işgal altında. Kocanın katili şu anda senin düşmanın olmaktan çok daha keskin biçimde sana düşmandır, bunu da anlıyorsun sanırım..."

Hasret... Anladı. Anlamadı. Kesin olan tek uyarı, herkesin konuşmasını sonuna kadar dinlemesiydi.

Mesut Çavuş, dostunun ve oğlunun gözlerini aradı. Onaylanmayı mı bekliyordu?

"İşgal edilmiş şehirde sizi kurtarmak için elimizde mahdut imkân var. Bunları tartıştık. Şöyle: Seni Süleyman Ağa ile nikâhlayabiliriz. Baba kız gibi yaşarsınız. Kâzım belası, onun evini basamaz, üvey de olsa kızını kaçıramaz. Bu doğru bir tedbir. Amma... Senin için 'kocasının ölüsünü mezarına koyar koymaz gitti başkasına vardı' derler. Bunun böyle olmadığını bilen de böyle söyleyebilir. Bizim ahali, sırf dedikoduyu sevdiği için inanmasa bile ileri geri konuşur. Süleyman Ağa'yı çarşıda

barındırmazlar. Ona bağlı olarak sen de dayanamazsın. Nereden baksan sana artık Üsküp'te yaşamak haram. Arnavut işgalinde bir Üsküp... Eee... Dahası, Süleyman Ağa'nın bir ayağı çukurda. Sağlam ve devamlı bir tedbir olmaz bu. Onun yerine benimle nikâhlansan... Bu daha da zayıf. Çünkü geçmişimde inzibatlık var. Çetelerle vuruştuğum, kaptanlara pusu kurduğum, bilinmekte. Kim bilir, onların içinde şimdilerde kendini sütten çıkmış ak kaşık olarak tanıtan Arnavutlar vardır da, onlara bağışlanmaz haksızlıklar (!) yapmışımdır. Bu bahaneyle evi basmaları işten bile değildir. Yani, biz uğurlu adamlar sayılmayız."

Süleyman Ağa Hasret'i gözlüyor. Hasret, kafasını yerden kaldırmıyor. Çocuklarının başına koyduğu elleri açılıp kapanıyor, Sacide'nin örtüsünü mıncıklarken, Alemdar'ın saçlarını çekip bırakıyor.

"Mesele, zaten zor çözülür durumdayken, Üsküp'ün işgal altında olması işimizi çok zorlaştırıyor. Böyle bir sıçan kapanına tutulmuş olmasaydık, seni çocuklarınla birlikte kaçıracaktık. Feridun doktorum bunu kolayca..." Süleyman Ağa'ydı. Konuşmaya başladığında metindi ama... cümlesini bitiremedi.

Hasret, dikeldi. Anlamıştı. Ağzını açtı... Kapadı. Bu insanların sözlerini kesecek miydi? Konuşmanın yararı neydi: Başını yine eğdi. Ortada tek olasılık kalmıştı ve bunu duymak istemiyordu. Hem kendisi hem de çocukları incineceklerdi. Çok...

Doktor odadakilerin hiçbiriyle ilgili değildi. Hasret bağırmamak için kendini zor tutuyordu. Alemdar'ın gözlerinde ışık keskinleşmiş... İyi niyetlerinden kuşku duymadığı insanları sonuna kadar dinlemesi gerek... Duymak istemediği teklif açıklandığında, çocuklarını toplayıp gecenin bu saatinde evine dönecekti. Dünya vız geliyordu. Bir yere kadar korku. Artık,

sınırın silindiği yere gelmişti. Bir can için mi? Bir değil, iki can için. Kendisininki gözünde değildi. Evine gidecekti. Ölmek için bile en iyi yer. Kapısını kilitleyecek... Belki çocuklar da yarını görmeyecekler. Her şeyi adlı adınca söylemek mi lazım?

Mesut Çavuş uzun öksürdü. Alçak sesle başladı:

"Feridun oğlum rıza gösterdi..."

Hasret nasıl bir tepkiyle sıçradıysa... Mesut Çavuş bağırdı:

"Dur biraz, dur biraz... En iyi çarenin, Feridun'un Sacide ile nikâhlanması olduğuna karar verdik."

Yüzüne yayılan tebessüm niye? Mesut Çavuş'a yakışmayan bir hafiflik.

Anneliği dikeliverdi. Aklına gelmeyen ama insafsız bir teklif. Kızı adamın yarı yaşında. Bunu söyleyemeyecek. Başka aykırı değerlendirmelere yol açmamalı. Sacide rükûa varır gibi yere kapandı.

Hasret duvarlara, tavana, lambaya, pencerelere ve en sonunda Mesut Çavuş'a, Süleyman Ağa'ya baktı. Feridun'a bakmadı. Utanmış olmalıydı. Alçak sesle sordu:

"O nasıl kurtaracak?"

"Ali Sabir sana anlattı mı bilmem. Oğlum buraya Arnavutluk'tan geldi. Kendisinin isyanın fikri yapısını teşkilatlandıran Abdullah Fraşeri Bey ile İstanbul'dan yakınlığı var. Fraşeri Bey, kapatılan Birinci Meclis-i Mebusan'da yenilikçi ve parlak fikirli bir Arnavutluk mebusuydu. Zaten Bâb-ı Âli o yakınlıkları münasebetiyle Feridun'u durum ve yaklaşımlar hakkında havayı koklasın diye alelacele Arnavutluk'a yollamış. Burada bulunuşu işini bitirdikten sonra baba evine gelmesi yüzündendir. Özel izinli ve her durumda geçerli bir mürüriye kâğıdı var."

Erkekler ne dediklerini biliyor olmalılar. Hasret'in aklı ne bu Arapça tamlamalara eriyor, ne de sözü nereye bağlayacaklarını biliyor.

"Feridun hemen sabaha karşı ailesi olarak sizleri yanına alıp Manastır'a geçecek. Fraşeri Bey'in imzasını taşıyan o kâğıtla. Onunla birlikteyken, kimse size 'öte git' diyemez."

"Ama neden evlenecek kadar fedakârlık etsin? Başka fedakârlıklara benzeyen bir şey değil bu. O kızımı tanımaz, biz onu bilmeyiz."

Mesut Çavuş avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

"Sen ne diyorsun be? O benim oğlum. O, Mesut Emmi dediğin adamın oğlu. Benim oğlum bre! Ali Sabir'in yetimlerine, daha on beşindeki yetim kızına... Dürüst davranmaz mı? Sana başka ne teminat vereyim ben?"

Hasret dudaklarını kanatıncaya kadar ısırdı. Kafasının içi eşek arısı kovanı. Üç günde hayatı bunca değişen insanın karar verebilmesi mümkün müydü? Kocasının toprağı henüz kurumamış bir kadın! Herkes bugün yapılması gerekenleri düşünüyordu. İyiydiler, fedakârdılar. Onlara şükran duyuyordu. Ama hayatının ışığı ve gücü olan kocası, sanki aklının bir yanını alıp gitmişti. Doğru kararlar verebilecek, olup biteni değerlendirecek gücü var mıydı bakalım?

Mahkûmdu. Mahkûm! Hayata, çocuklarına, savaşın taşıdığı felakete ve kendisiyle çocuklarını düşünen iyi niyetli şu iki yaşlı insana.

Feridun, oturduğu yerden kalktı, bir-iki adım attı, Hasret'in önünde durdu:

"Hanım" dedi. "Ben kararına karışamam. Ama dürüst davranmak için kızınla beş-on dakika konuşmak isterim. Onun

fikri de benim için önemlidir. Ona anlatacaklarım var. Sonra kızınla konuş, kararınızı da ondan sonra verirsiniz. Hakkımda bilmeni istediğim tek bir şey var: Ben sözünün eri bir Osmanlıyım. En üstün meziyetim bu hususiyetimdir."

Doktor, bitkin ve utangaç Sacide'yi çok yakından görünce irkildi. Bir çocuktu bu. Gerçek bir çocuk. Böyle biri nasıl kaçırılır da kendine karı yapılır? Yabancılar bu yaşta kızlarını okula gönderiyorlar, koruyup kolluyorlar. İnsanları zamanından önce büyümüş saymak, aklı selim sahibi olanların gözünde işkence sayılır. Masumiyetine karşın, bu kız çocuğuna vurulan damga, uğruna cinayet işlenmiş bir dişi olduğu. Erkekliğini bu ince çelimsiz beden üstünde söndüren için, tatmin aracı. Özne değil, bu onuru vermiyorlar. Bu nesneler (!) erkeklere mal olarak sunulduğunda, onlara özen göstermeye gerek yoktur. Bu kız uğruna babasına düşman olmuştu –adı her neyse, o Arnavut çaycı– düşmanını vurarak onurunu savunmuştu! İçi acıyla doluyordu ona baktıkça. Bilinç kazanma ve eğitim. Fraşeri Bey bunları ağzından düşürmüyordu. Doğruydu. Bir de o katil çaycıya bakın hele.

Soğukkanlılığı bu kızın karşısında eriyip aktı Feridun'un. Kız ise başı yerde, tir tir titriyordu. Aralarında beklediği biçimde, soru cevap biçiminde bir konuşma olamazdı. Kıza nutuk atarken buldu kendini. Tembihler, sorular, suskunluk... Sorular, suskunluk, öğütler... Karşısındaki tedirgin bir geyik yavrusu, yahut henüz yeşil kırmızı meyveleriyle genç bir kiraz ağacı. Meyvesi ham kiraz, yahut ürkekliği geçmeyen yavru geyik.

Bu nikâh, kendisini, kardeşini ve annesini kurtarmak için yapılabilir ancak. Şu dağdağalı günlerde evlenmeyi gerçek anlamıyla düşünemez. Zaten, aralarında bu kadar büyük bir yaş farkı varken onun gibi bir kızı hayat arkadaşı olarak seçmesi

insafsızlık. Birlikte kalmayacaklar. Böyle bir evliliğin gerçeğe dönüşmesi asla mümkün değil. Bir süre güvence altında olabilmeleri için devam edecek nikâhı, ilk uygun zamanda bitirecek. Eğer Sacide, ailesinin de onayladığı bir uygun genç bulursa, boşanmaları bir kelimeden oluşan cümledir.

Planı şöyleydi: Canlarını kurtardıktan sonra yapılması gereken işlerin başında Alemdar'a tahsil imkânı sağlamak geliyordu. O yüzden bir süre Manastır'da kalınırdı. Orada ya Osmanlı ya da yabancı, hangisi olursa olsun Alemdar'ı bir okula yerleştirecekti. Kaç yaş vardı aralarında? Dört mü, beş mi? Demek doğru tahmin etmişti. Askeri İdadi'yi kazanırsa çok daha iyi olurdu. O zaman geleceğinin müemmen olduğu söylenebilirdi.

Feridun odada dolaşıyor, ellerini arkasında kavuşturmuş, yazı dikte ettiriyormuş gibi konuşup duruyordu. Karşısında titreyerek oturan kızcağızın şu an yalnızca şefkate ve teselliye ihtiyacı vardı. Ah! Bu halkı fakirliğe, cehalete mahkûm eden sorumsuz ve ceberrut Devlet-i Aliye-i Osmaniye. Onun günden güne bağnazlaşan halkı... Yenilgiler, eğitimsizlik ve yoksulluk...

Bu arada kendisinin de onlardan, yani annesiyle Sacide'den isteği vardı:

Sacide Feridun'un izniyle odadan çıktığında yüzü karmakarışıktı. Doğru annesine gitti, elini tuttu, ayağa kaldırdı. Hasret şaşkınlıkla odadaki yaşlı emmilere baktı, onlar baş sallayarak kızıyla çıkmasını onayladılar. Sokak kapısının dışına konmuş kerevete oturdular. Hasret kızına bir şey sormadı. Ağlamasını bekledi. Günlerdir acısını içinde sıkıştırıp duruyordu bu çocuk. Bir karar zamanıysa önce ağuyu çözüp akıtmalı.

Sanki, annesinin bunları düşünmesini bekliyormuş gibi Sacide'nin gözlerinden sular seller gibi gözyaşı döküldü. İçerde

erkeklerle birlikte kalakalmış olan Alemdar, dışarı fırladı. Sacide kesik kesik, giderek biraz açılarak doktorun sözlerinden aklında kalanları anlattı: Kendisinin de düşünüldüğünü, tahsil yapabileceğini öğrendiğinde Alemdar'ın gözleri parladı. Hemen ardından omuzları düştü:

"Babam yok ki benim. Bana kim kefil olur ki?"

"O bunları düşünmüştür. Koskoca bir doktor. Hem de zabit... Boşuna bize ümit vermez herhalde."

Az önce ağlayan kızının sesindeki sahiplenme? Hasret şaşkınlıkla Sacide'ye baktı. Yoksa, belirsizce kurnazlık göstererek kızını kullanan bir anne miydi? Sacide'yi, oğlu ve kendisi için ateşe atmış sayılır mıydı?

Şu zor şartlarda böyle şeyleri düşünmeyecek. Olup bitenleri dürüst olmak yönünden değerlendirmeyecek. O dost insanlar yardım etmeseler Sacide için bir gelecek mi var? Ya Alemdar için? Kendini saymıyor. Bundan sonra hem annelik yapacak, hem baba olacak. Düşünülmesi, kollanması gereken onlar... İçinin almadığı şey, bu küçük kızın, o koskoca doktorun elinde telef olması...

Sacide, annesinin kaygısını sezmiş gibi söze girdi:

"'Sana el sürmem' dedi. 'Sen ne zaman istersen boşarım. Ama şimdiden bilmelisin ki, hayatını birleştireceğin biri çıkarsa, onun sana uygun olup olmadığına karar vermek benim hakkım...' Böyle dedi."

"Niyeymiş" Soruyu yüksek sesle mi sormuştu, içinde mi kalmıştı? Tercih hakkını kullanma zamanı değil Hasret Kadın. Sen şunu düşün: Feridun Bey bizim koruyucumuz ve velinimetimiz. Onun sözü bize emir olarak ulaşır.

Yakındaki mescitte çağrılmayı bekleyen hoca, nikâhı on dakikada kıydı.

Elleri, kolları hemen hemen boş olarak trene binildi. Ölüme yakın duran evde bir gece daha geçirmeye kalkışmak delilikti. Üsküp'e, Murat Hüdavendigâr Sultan'ın hayratı, Fatih Mehmet'in bitirttiği Taş Köprü'ye veda edilmedi. Üsküp'ten trene ayak basarken o çok sevdiği şehri unuttu Hasret. Yıkılacak kadar yorgun ve toz toprak içinde bir arabayla gelip, açıkta geçirdikleri ilk gecede kanının ısındığı Üsküp, şehrin gecelerini ışıtan binlerce ateşböceği ile sevdiği şu eski şehir, küçük aileden kendisi için bir emanet alıp Ali Sabir'i bağrına basmıştı.

Geçici durak Manastır'dı. İstikamet Selanik... Manastır'da Vidin'den kaçmak zorunda kalan, Balkanlar dışında Karadeniz çevresini dolaşan, Kırım Savaşına şehit olmak hesabı yaparak katılan, Yunan adalarında balıkçı olarak ekmek yiyen, Bosna'da değirmenci, Üsküp'te nalbant olan, öğreniminin eksikliğine rağmen okumayı, düşünmeyi bilen Ali Sabir Ağa'nın oğlunun geleceğinin yazılması gerekiyordu.

Bu halledildikten sonra... Beş yüzyıldan beri Osmanlı toprağı, ordu merkezi, kozmopolit, ışıklı ve zengin şehir... Hedef orasıydı: Selanik!

***

Manastır... Hasret adının çağrıştırdığı duyguyu en yoğun biçimde bu şehirde yaşadı. Yaşanan acı tatlı binlerce gün vardı ve onları oluşturan sevgiliyi yeni yitirmişti. Gözlerinin önünden gitmeyen bir görüntü var ki onu bir yandan utandırıyor, bir yandan da gülme isteği uyandırıyordu: Babasının işe aldığı bir genç adamın varlığını öğrendikten sonra, onu kaldığı odanın penceresinden gözlemek için yaklaştığında, hayvan pisliğine

basıp düşmüştü de Ali Sabir –o sırada adını bile bilmiyordu– gülmüş, onunla alay etmişti. O gülüşün yaşamında ilk kez, cinsel çekiciliğini algıladığında duyduğu o utangaç arzu. Dönüyor gidiyor, sonra o utandırıcı anıyla gelip Hasret'e gülüyordu Ali Sabir. Ondan korktuğu günler... Geçmişti. Sacide'yi doğururken yardım etmişti. Sonra da yıllarca "Sacide'yi biz birlikte doğurduk" diye övünmüştü. İyi anılar kalmış, üzüntüler ve zorluklar, hatta sertlikler aklından çıkıp gitmişti.

Ev işlerini kolaylaştırmak için hep bir şeyler, aletler yapmaya çaba gösterirdi. Duyguların lezzetini tattıkları sırada söylediği o söz: "Sen benim bütün ailemsin Hasret. Sen benim sahibimsin..."

Derin bir keder ortamına gireceğini sanmıştı. Ama onun dostları kendi evlatları için ancak yapabilecekleri özeni ve özveriyi Hasret ve çocuklar için göstermişlerdi.

Manastır ona hiç heyecan vermedi. Nasıl versin, hayatının temel direği yıkılmıştı. Şehri görmek, tanımak istemiyordu. Doktordan çekiniyor, utanıyordu. Hiç kimse bir gün önce tanıdığı gamlı bir aileyi yakınında bulundurmak istemezdi. Çok mu iyi kalpliydi bu adam? Katıldığı savaşlar yüzünden hiç mi sertleşmedi yüreği?

Gidecek bir yer yoktu. Paraları yoktu. Kapalı ev yaşamı içinde dönenen bir kadın, onun dönenmesine uyarak hayatı –gösterildiği kadar– öğrenmeye çalışan bir kız ve on yaşında bir oğlancık.

Bir yol açılmıştı önünde. Kaçışına rahatlık denebilirse rahatlık sağlayan bir yol. Gözlerini kapatıyor, zamanda ve mekânda istediği hızda ve yerde anılarının ardından dolaşıyordu. İki yavrusu iki kanadı gibiydi: Birden iki yanına geçiveriyorlardı.

Konuşmuyor, soru sormuyorlardı. Zaman zaman birinden biri derinden iç çekiyordu. Uçabilme gücünü kazanmış, göç mevsimini bekleyen genç kuşlardı onlar. Sürünün başına geçecek olan anneleriymiş gibi onun ansızın kanat çırpmaya başlamasını bekliyorlardı. Keşke öyle bir gücü olsa Hasret'in. Gündelik hayata dönme komutunu vermesi gerektiğini düşünüyordu. En güvenmediği kendisiydi. Bir türlü düzen kuramıyordu.

Doktor Feridun onları birkaç gün için otele yerleştirdi. Aralarındaki haberleşmeyi Alemdar sağlayacaktı. İki tam gün bile kalmadılar orada. Akşam vaktiydi. Doktor onları girişteki salona çağırdı. Heyecanla anlattı:

"Yaşlı bir Bulgar kadının evinde bir oda kiraladım. Mutfağını da kullanır, yemeklerinizi kendiniz yaparsınız."

Alemdar için kitaplar ısmarlamıştı. Bunlarla çalışmalıydı. Hiçbir işi hafife almaması gerekirdi askeri okula girmek istiyorsa. Hasret onları gözlüyordu. Oğluyla şakacı bir edayla konuşuyor, şefkatle eğiliyor, saçını okşuyordu. Zaman zaman sesleri duyamaz oluyordu. Manevra yapan lokomotif ıslıklarını dahi duymadığı zamanlar vardı. Dünya uğulduyordu. Birden kulaklarında küçük bir patlama oluşuyor, duyu başlıyordu yine.

Bulgar bir kadının evi... Ali Sabir'in daha üç yıl önceki duyarlılığı... Bulgarlara duyduğu kin yüzünden onların sahip oldukları hanlara inmemekte direnmesi.

Ali Sabir'in ilkesini sürdürmek isterdi. Ama doktor bunu şımarıklık sayarsa? O, hiç mecbur olmadığı halde, kendileri için her türlü fedakârlığı erinmeden yapıyordu. Çabasının üstüne naz çekemez, haklıdır. Ali Sabir artık yok. Sacide ile Alemdar'ı hayata hazırlamaya mecbur olan Hasret ise yaşıyor. Eski davra-

nışlarından çok daha dikkatli davranmak zorundaki bir Hasret olmak, özveri ise... Buna zorunlu.

Kuşkularını mı anladı Feridun Bey: İşaret parmağını tren yolunun parlaklığının yittiği yöne doğru uzatıyor:

"Alemdar'ın okul işini halledelim. İstikamet, Selanik!"

İçten bir insandı. Hayatın çemberinden geçmişti. Savaş doktorluğu yapmıştı. İnsanları yönlendirmeyi kolayca başarıyor, özgüvenini ve gücünü belli ediyordu. Şaşılacak şeydi: Bu kadar görgülü, Avrupa'nın büyük ülkelerini görmüş bir erkek olarak Sacide'nin bulunduğu ortama girdiğinde huzursuz ve tedirgin oluveriyordu.

Hasret'in yüreğinin sıkıştığı zamanlar... Feridun Bey'den değil, kızının ona tutulacağından korkuyordu. Uygun değiller, hiç uygun değiller. Bir yakınlaşma olursa kızı acı çekecektir. Öte yandan aralarında nikâh gibi ciddi bir bağ da var. Bu, duyguların kontrolünü gevşetmez mi?

Sacide telaşlı ve ürkek. Ne yapması gerektiğini bilemiyor. Doktorun yanında konuşamıyor, kekeliyor. Örtünmeli mi, ağzını kapatmalı mı? Bir öyle, bir böyle... Tedirginlik çekimi güçlendiren bir zayıf durum değil midir?

Hasret'in bir başka korkusu da gün gelip, "Karım değil mi, alıp götürüyorum" demesiydi Feridun Bey'in. Bunu derse, elinden bir şey gelmez. Bu adam saçlarını harman yerinde buğday savurur gibi savuran, gözlerinden dört bir yana güneş, orman, su ışıltıları yayan bir kadın ister. Sacide bunu yapamaz. Hele böyle bir adamın karşısında hiç yapamaz.

İşgalin kötüye sağladığı güç, intikam cinayetini getirince, davul, dengi dengine çalmamıştı. Erkek Sacide'yi muhatap al-

mıyordu. Belli olan yalnızca tedirginliğiydi. Sacide sanki Feridun Bey'in Hasret'e emanet diye bıraktığı bir bohça, bir sandık.

Tek bir şeyden emin: Alemdar'ı askeri okula yerleştirdikten sonra, onları Selanik'e götürecekti. Artık çok yaşlanan, gövdesinde dolaşan yel yüzünden yürüyemeyen annesi Kadriya Hanimu'ya sahip çıkmalarını istiyordu. Hikâyeyi kısacık anlatmıştı. O anlatırken bunu daha önceden bildiğini düşünüyordu Hasret. Hatırladı: Ali Sabir, kahveci Süleyman Ağa vasıtasıyla tanıdığı emekli jandarma Mesut Çavuş'u anlatmıştı. Mesut Çavuş, zamanın valisinin isteği üzerine oğlunu ona teslim etmişti. Vali çocuğu yanında götürecek, iyi bir öğrenim yapmasını sağlayacaktı. Çavuş eve döndüğünde, inatçı karısı, kendisine danışmadığı, oğlunu elinden zorla aldığı için kavga çıkarmış, evini terk etmişti.

Doktor Feridun onayladı. Annesi sahiden inatçıydı. Dahası, küsme huyu vardı. Küsünce bir daha barışmama gibi daha da kötü huyu vardı. Mesut Çavuş'a gelince... Babası ev erkeği değildi. Ev onun için bir süre kalınacak bir yer. Mola mahalli. Sonra araziye çıkılır. Bu hayat biçimini özgür ruhunun ihtiyacından dolayı seçmiş olmalı. İnat? Onda da vardı. Eşkıya, kaçak ve sair suçlu avına araziye çıktığında, bir av köpeği kadar zor vazgeçerdi takipten. Karısından farkı, küsmeyi bilmemesiydi.

"Has adam, insan adam... Mesut Emmi!" Gözleri doldu Hasret'in.

Bu içten gelen sevgi ve duyarlılık doktorun yüreğine dokundu. İlk defa alıcı gözüyle baktı Hasret'e. Önce bir saptama: "Bizim kadınlar, dışarıda giydikleriyle en çirkin görünecekleri bir tarzı yeğliyorlar."

Hasret'in güzelliği hemen belli olmayan türden. Teni içten ışıklı, yüz çizgileri düzgün, gözleri tam Urumeli insanının gözleri: Gözünün bebeğindeki ışıltılar güneşe göre renk değiştiriyor. Dudakları dolgun, belki üst dudağı biraz ince ama alt dudağının orta çizgisinin sağı ve solu kiraz dolgunluğunda. Gövdesi de ince. Sanki çocuk doğurmamış. Boynunun yuvarlaklığı? Onunki kadar muntazam bir boyun görmediğini düşünüyor. Kızı ona çekmemiş mi? Sacide? Gözleri tren istasyonunda. Alman görevlilerin acele gidip gelmelerinde. Onun ten rengi biraz daha koyu. Babasından almış olmalı. Tenin altındaki ışık onda da var. Güzel bir kız. Başının örtüsü sıkı sıkı sarılı değil. Yenilerde böyle oldu, gençler örtülerini başlarına atıveriyorlar. Bununki tam öyle değil, bağlı ama gevşek. Alnının ortasında, düşüp kıvrılmış bir tutam saç. Bir soru işareti. Tuhaf bir rengi var. Bakır kızılıyla altın sarısı karışımı. Yine de eksiklik hissediliyor. Mevsimi gelmemiş, ham meyve o. Ağzı annesinin ağzına benziyor ama dudaklarının kiraz görünümü bile tam olgunlaşmamış...

Hayır, onlara dişi gözüyle bakmayacak. İçinde bir yılanın baş uzattığının ayırdında. Yılan kandırmasının insanlığın başına açtığı dertler malum. Feridun için kadın mı yok? Salt şu anki koşullardan kaçma içgüdüsü, onlara aşırı bir ilgiyle bakmasına neden oldu. Yılan, vazgeçilmez buluyor kendini.Yine dikleşiyor. İlk fırsatta bastıracak üstüne. Böylesi durumlardan fırsat yaratmaya hayır!..

"İyi insan, her zaman kendini sınadığı için öyledir!"

Bu söz, velinimeti olan Vali Paşa'nın verdiği öğüt. Şu bahtsız insanlara biraz teselli bulacakları bir hayat sağlayacak. İçinin rahatladığı günün akşamında vur patlasın, çal oynasın için bir Rum meyhanesine gidecek. Bu bir ihtiyaç. Bir tür korunma

ve kazanması gereken bir güç: "İçindeki yılanı kerahet yoluyla patlatacak!"

"Biraz daha anneni anlatır mısın doktor bey?"

"Biraz geniş anlatmalıyım onu: Yengem ince ruhlu bir kadındı. Az gördüm, tam olarak huyunu suyunu bilmem ama bana çok iyi davranırdı. Kıpkızıl gür saçları vardı. Rum kızı. Dayım kaçırmış onu. Ama ninem hiç istememiş, kanı karışır bizim fâtihan kanımıza diye. Boyuna büyüler yaparmış. Dayım ondan soğusun, boşasın. Boşamasa bile üstüne kuma getirsin, o da bir sürü aynı kandan çocuklar doğursun diye. Yengem onun çabalarından hem üzüntü duyar, hem de bitmeyen olumsuz düşüncelerinin hayatının dengesini bozduğuna inanırdı.

Anam severdi yengesini. Acırdı. 'Güzel, saf, sahipsiz kalmış bir kadın' derdi arkasından.

Anam, ilk evlendiği bir-iki ay süren cicim aylarının ardından evliliği süresince hep yalnız kalmış. Babamın aile denen müesseseye saygısı olmadığına inanırdı. Benden önce dört mü beş mi, bilmediğim sayıda çocuğu toprağa vermiş. Çünkü yalnızmış, yapayalnız. Ne çarşı işi görülürmüş, ne erkeğin yapacağı masraf yapılırmış ev için, bebek için.

Ben doğduktan sonra anam bütün sevgisini bana vermiş. Artık kocası gelmiş mi, gitmiş mi, ölmüş mü, kaçmış mı?.. Hiç mi hiç aldırmazmış. Bir babanın karısından intikam almak için çocuğunu devşirme gibi başkasına vermesini hiç aklına getirememiş. Ona göre babam karısından intikam almak istiyormuş, çünkü onun tarafından aşağılandığı kanısındaymış.

Beni Bosna Paşasına götürürken anlattığı ile, anamın iddiaları birbirine hiç uymamıştı. İyi yetişmemi, Osmanlı'nın kur-

tuluşunun iyi yetişmiş millet gücüyle olacağı inancıyla istediğini anlattı. Ayrılık ona da zor geliyormuş ama benim yetişmem kendisinin duygularından daha önemliymiş.

Tatillerde kısa süreler için eve geldiğimde üç gün, beş gün... Kavgaları kesiksiz sürerdi. Anneme göre babam, biricik yavruyu devşirilmiş gâvur gibi verivermişti. Böylece onun adam olmadığını hemen anladığı için kendisinden intikam almak istemişti.

Kocasının ne zaman geleceğini, ne kadar kalacağını, nereye gideceğini hiçbir zaman bilmemiş. Bunun doğru olduğunu biliyorum. Çocukları öldükçe ona kin bağlamış. Beni Bosna'da bırakıp döndüğünde müthiş bir kavga çıkarmış, her şeylerini kırmış dökmüş. Ertesi sabah babam uyandığında annemin evi terk etmiş olduğunu görmüş. Sevinmiş... Bir daha ikisi de birbirlerini hiç aramamışlar. Dayım o zaman Yenipazar'da orta halli, bir mandıra sahibiymiş. Kaçırdığı güzel karısı gitgide yatağa bağlanan onulmaz hastalıklı bir kadınmış.

Ona yaz tatillerinde ulaşırdım. Yengeme bakıyordu. Anlaşan iki bacı gibiydiler. Yengem ölürken dayımı yalnız bırakmamasını anneme vasiyet etmiş. Onun son dileğini çok ciddiye alırdı. Hep, 'Frango'nun bana emanetidir' diye nazlardı dayımı. Frango Yenge'nin ölümünden sonra dayım Yenipazar'ın her köşesinde karşısına çıkan hatıraları yüzünden, oradan gitmek istemiş. Benim o inatçı Kadriya Hanimu'ya, 'Buradan gitmeye ne dersin?' diye sormuş.

Anam için yaşadığı yerlerin birinin diğerinden farkı yoktu. Selanik hariç. Selanik'te oturmak onun gönlünü şenlendirdi. Orada çarşılara çıkardı. Beşçınar'a giderdi. Bazen deniz kıyı-

sında yürürdü. Camileri, mescitleri dolaşırdı. Orası, Osmanlı memalikinin en hür şehridir. Hür ne demektir, bilir misin?"

Bilmiyordu Hasret. Doktorun kendisini çok cahil bulmasından korkarak olumlu bir cevap arandı:

"Güzel mi demek yoksa?"

"Eh... Evet güzel şeydir hürriyet. Ama hür demek, bir insanın istediğini yapabilmesi, bunun için ayıplanmaması, cezalanmaması demek."

Sessizlik oldu. Feridun matemli kadının aklını karıştırmış olmaktan üzüldü.

"Anamı anlatıyordum:

Müslüman mahallelerinden birinde, dağın neredeyse tepesine yakın bir ev buldular. Dörtyol ağzında bir köşe eviydi. Yakınlarda bostanlar vardı. Tekkeler, yatırlar, küçük mahalle camileri, az daha yukarda, dağdaki kaynaktan doğan bir küçük dere... Tabii onun geçtiği yatak boyunca tam bir seyran yeri oluşmuştu. Dayım âdeta matemini unuttu, güçlendi. Sonra birdenbire başlayan hastalığıyla yatağa bağlandı. Böbrekleri çalışmıyordu. Onun sağlığını bazen uzaktan takip ettim. Anam, ne söyledimse öyle yaparak iyi baktı kardeşine. Arasıra Ordu Komutanlığındaki doktor arkadaşlardan rica ettim, ilgilendiler. O hastalığın sonu ölümdür.

Anam şimdi yalnız. Can yoldaşı olursunuz diye düşündüm. Kızın yanı başında olur. Evli olduğu için, başı kimseyle belaya girmez... Sanırım. Anam, Kadriya Hanimu'nun suyuna gidersen, pamuk gibi yumuşar. Bazen de söylenmesine yumuşak cevap verirsen seni yere göğe koymaz. İleri geri sözlerine aldırıp içlenmeyin. O sözleri, kırk yılda bir tutan şımarıklığı diye kabul edin. Onunla yaşamanın anahtarı budur."

Bölüm 6

SELANİK

Bir fırtına tuttu a yârim bizi deryaya kardı
O bizim kavuşmalarımız mahşere kaldı

Yeni cezve yeni cezve kaynamaz oldu
O benim nazlı yârimin dili söylemez oldu

Yeni cezve yeni cezve kaynar ocakta
Kasatura belimizde martinimiz kucakta

Mapsanede yata yata yanlarım çürüdü
Pencereden baka baka ela da gözler süzüldü

Mapsanenin mahkûmları sıra sıra dizildi
Bu bizim kaderimize a yârim kara yazı yazıldı

SELANİK TÜRKÜSÜ

Hayat durağanlığı da değişimi de insana nasıl da kabul ettiriyor! Alışamayacağını sandığı nice şeye alışıyor da, eski sanrısının aptalca bir şartlanma olduğunu düşünüyor.

Yaşadığı şehrin sokaklarında, caddelerinde tek başına, adres bulmaya çalışacağını aklına bile getirmezdi Hasret. Büyük yerleşim yerlerinde kadınların kapalı ve yalıtılmış yaşamalarının doğal düzen olmasına alışmıştı. Ev içleri onların yaratılışlarına (!) en uygun mekânlardı. Kadın, dünyada olup biten her şeye uzak durmalıydı; çünkü kadın karıştırıcıydı ve uğursuzluk saçardı. Dört duvarla sınırlanmış ev içinden dış dünyaya çıkması için zorunlu bir neden olmalıydı: kapalı ve kimliksiz olarak...

Bu yaşında, oğlunun işyerine gitmek ürkütücüydü onun için. Eve giren hastalık felakete dönmüştü. Yapayalnızdı, ölesiye yorgundu, sorumlu tutulmaktan ürküyordu. Bulabilir miydi memleket kadar büyük Tramvay İdaresinde oğlunun çalıştığı bölümü? Bulamamaktan ürktüğü kadar, oğluyla yüz yüze gelmek de işkenceydi. Nasıl dili varacaktı söylemeye: "Arife de hastalandı. İki hastaya yetişemiyorum. Bu hastalık bir âfet, oğul!"

Daha bir hafta oldu olmadı: "Selanik'te yine salgın var" söylentisi çıktı. İki-üç gün içinde insanı alıp götüren hastalığın önü alınacak gibi değildi. Halk, bakımı da korunmayı da bilmiyor, anlatılanlara da inanmıyordu. Doktora ulaşmak hastaneye yatmak: Bunlar salgınlarda yoksul halk için bir hayaldi. Aslında, Allah'ın işiydi bu; koruyucu da oydu. Daha önce iki

kez salgından söz edilmişti şehirde. Hasret, o ölümcül illete şahit olmamıştı. Rivayet öyleydi ki, bu hastalık Hind diyarından çıkmıştı. Pis, bakımsız, temiz sudan yoksun yerlerde görülüyor, kolayca salgına dönüşüyordu. On yıl önce adını ilk kez duymuştu. Hastalığın salgına dönüşmesi üç yıl önce de kendini tekrarlamıştı.

Üsküp gibi suyu bol bir yer değil burası. Hortaç Dağı'ndan çıkan su şehre yetmiyordu. Türk ahali mahalle meydanlarındaki çeşmelerden su alıp, kuyulardan çektikleri kullanma suyuyla idare ederken; Frenkler, Levantenler ile zengin Rum, Bulgar ve Yahudiler caddeleri bile yıkamak için su harcıyorlardı.

Bir gerçek vardı: Müslümanlar şehre karşı özenli değildiler. Az şeyle yetinmenin insanı tembelleştiren mantığını Balkanlar'a taşımışlardı. Hanelerinin ihtiyaçlarının karşılanması içindi su. Hamama gider, seyrana gider ama evleri dışında, çevrelerine özen göstermezlerdi. Şehrin, yarı nüfusunu aşkın ötekı yarısı ise, evleriyle yetinmiyor, çevrelerini temiz tutup güzelleştirmeye çalışıyorlardı.

Müslümanlar için sokak, yalnızca akan bir damar. Kendi malları değildi ki, arınması, özenilmesi için emek ve para harcansın. Hayatın şenliğine sırtını dönmüş Müslüman mahallelerinin sokakları, gündüzleri çocukların zorunlu olarak sahiplendikleri oyun mekânı, geceleri ise aç köpekler, fareler ile işrete dalmış serserilerin kullandıkları karanlık geçişlerdi. Çoğu da çıkmaz... Çıkmazların yaşama katılımdan uzak duruşa neden olduğu, günün birinde belki bütün şark şehirlerinde öğrenilecekti.

Evler... Ev içleri Selanik'te de kadının her türlü emeğini hak eden temiz mekânlardı. Kırk yılda bir, kadın kadına, çevreleri-

ni sarmış sürüyle çocukla seyrana çıktıklarında gidebilecekleri yer, çok sayıdaki dağınık mezarlıklardı.

***

Üç-dört gün önce bu sokaklardan gelini Arife'yle birlikte geçmişlerdi. Şehrin aşağı bölümüne, Gazhane'nin arkasındaki bezci, dokumacı dükkânlarının bulunduğu Küçük Çarşı'ya gitmişlerdi. Hafta başıydı, cumartesi. İkiz torunları okullarına dönmüştü. Yola çıktıklarında günün erken saatiydi. Bu sabahki gibi telaşlı değil, durgundu Hasret. Sabaha karşı, seheri müjdeleyen bülbül ötüşlerini duyamıyordu son günlerde. Mahallede kuşlar da ölüyordu. Uzaktan yansıyan kumru yakınmalarına kulak vermişti. Kumru haberci kuştu. Yakınır, insanı hüzünlü yerinden yakalar. Birkaç günden beri Hasret'i kendilerine bağlamışlardı.

Uykusuz bir gece daha geçirmişti. Bu kez gecenin özelliği vardı: Ali Sabir'i Üsküp mezarlığında bir başına bırakıp mezarına ikinci bir tas olsun su dökmeye fırsat bulamadan ayrıldığı günün üstünden akan tam tamına otuzuncu yıldı bu gün. Otuz yılda kocasını her an sevgiyle anmıştı. Çocuklarıyla bile paylaşmadığı anıları ve yarıda kesilmiş dayanışmalarını özlediğinde... Yanındaymış gibi onunla konuşuyordu.

Alemdar iyi bir kızla evlenmiş, ilk erkek çocuk ondan gelmişti. Sonrasında, bir çocuk beklenirken ikiz oğlanlara sahip olmuştu. Selanik Tramvay İdaresinde usta olarak çalışıyor, biraz daha fazla kazanabilmek için haftanın iki gecesinde, şirketin depolarından birinde gece bekçiliği yapıyordu. Gelecekten beklentisi oğullarının elinin ekmek tutmasıydı. O zaman gece bekçiliğini bırakabilecek, yatağında iki gece daha geçirebilecekti.

Hasret ise, üç torundan dolayı çok mutluydu. Üsküp'ü şehir olarak giderek daha az anıyordu. Oranın kendisi için kapanmış bir kapı olduğunu düşünüyordu. Şehir canını yakmıştı; ama evini hep özlüyordu. Bol yıldızlı geceleri, soğuk Vardar rüzgârı ve onunla evine kadar erişen yalancı yağmuruyla yaşadığı o ev, son mutlu günlerine de mekân olmuştu.

On bir yıl önce yüzyıl değişmiş, bu yüzyılın başlarında, yani birkaç yıl önce yine Arnavut isyanı başlamıştı. Bu kez adı, Büyük Arnavutluk İsyanı'ydı. Hıristiyanlar da Müslümanlar da birleşti diyordu Alemdar. Hasret'in içinde büyüyen derin bir yeisti o günler. Osmanlı'yı derinden sallamış, Rumeli şehirlerinin Müslüman halkı o zamanki isyanla bir kez daha yıldırılmıştı. Bu işi, Bulgarlar da Yunanlar, Sırplar, Hersekliler de yapıyordu. Alemdar'ın anlattığına göre, onların arkasında durup, dünyanın zenginliklerinden daha büyük pay almayı planlayan devletlerdi asıl düşman. Şimdilerde Osmanlı'nın da artık Avusturya dediği Nemçe, Arnavutlara cesaret veriyor diye anlattı Alemdar. Herkese düşman, yalnızca kendi çıkarına dost olan büyük devletler... Rumeli Türkünün başının bire bir belası olan ülkeler. Onların yüzünden Balkanlar büyük bir mezarlığa dönüşmüştü.

Kendi kuşağı bütün bir ömrü düşmanlıkların ortasında geçirmek gibi bir talihsizliği yaşamak durumunda bırakılmıştı. Altmışını geçti Hasret. Yaşlı ve yorgun bir kadın. En büyük felaketlerin yaşandığı bu çağda doğacak ne vardı, diye sorsa da kendi kendine... Yaşlılığı aklına, bedenine ve davranışlarına uydurmuştu. Yine de bitip tükenmek bilmeyen bunca düşmanlığı anlayabilecek kadar işlemiyordu kafası. Kafası işleyen ne yapabiliyordu? İşte Ali Sabir, pisi pisine canından olan sevgili kocası...

Bunca yılda tek bir namazda bile, duasını eksik etmemişti kocasının. Verdiği sözü tutamamanın zehir acısı yüreğinde.

Ali Sabir'in kemikleri hâlâ –öyle sanıyordu– Üsküp'teydi. Arnavut bayrağı çekiliyken toprağa verdiği kocası, yılı dolmadan yine Osmanlı bayrağının altında yatıyordu. Üsküp'ün kurtarıldığı haberi, acılı günlerinde sanki Ali Sabir ölmemiş gibi sevindirmişti Hasret'i ve çocukları. Hayat çizgisi sert zikzak çizince feleğin insanlarla akla gelmez biçimde oynamasına direnmenin anlamı olmadığını kabullendi. Kurtuluştan önceki yılın yaz sonlarında ailenin gelecek günlere dair masum beklentileri güven duygusuyla birlikte yok edilmişti.

Üsküp yoktu, duyduğu özlem kocasının yattığı toprağaydı. O kabarıklığın üstüne bir yatsa... "Vatan bu... Vatan bu!.." Başını yaslasa, kuru toprağı avuçlarına doldursa... Son günlerde burun kemiğinin sızlaması, gözlerinin ıslak parlaklıklarla görüntüleri çarpıtması artmıştı. Meğer hayata hükmetmek diye bir şey yokmuş. Hayallerin çoğu bir rüya gibi, kendi doğdukları yerlerde kalır, hayat kendi bildiği yoldan akarmış.

Yıllar içinde giysileri değişmiş, azalmış, renkleri karanlıklaşmış, biçimleri önemsenmez olmuştu. Başının örtüleri ya ak ya da kara yazmaya dönmüş, ince düğümlerle yaratılmış çiçek oyaları eskiyen örtülerden sökülüp, gelininin ve Sacide'nin kızlarının örtündüğü canlı renkli çevrelere dikilmişti. Kendisi ya oyasız oygulanmış yahut da sıçandişi sade düğüm kabarcıklarından ibaret örtüleri örtünür olmuştu.

On beş güne kadar Sacide'nin küçük kızı Sabire bir maliye memuru ile evleniyordu. Düğün için ailecek Manastır'a gidilecekti. Kızının evinde kalacak olsalar da, damadına karşı yoksulluklarının belli olmasından çekiniyorlardı. Bunun en

göze görünür örneği ise erkeklerin iç çamaşırlarıydı. Geceleri soyunduklarında ortaya çıkacak görünüm tatsızdı. Oğlunun ve hepsi delikanlılık yaşına ermiş olan üç torununun çamaşırları, yamalarla, atma, sırıma dikişlerle gövdelerinde durabiliyordu.

***

Önceki hafta sonuna doğru, işten geldiğinde büyük torunu Arif ninesine başının çok ağrıdığından, bulantısı olduğundan söz etmişti. Sabahleyin rengi âdeta yeşile dönmüştü. Annesi oğlunu işe göndermemek için yemin kasem... Sıralamıştı ya, bir delikanlıya söz dinletmek mümkün müydü ki? Arif, zorlanarak giyinmiş, sendeleyerek çekip gitmişti.

Onun gidişinin ardından gelin kaynana dar, arnavutkaldırımı döşeli, ortası çukurlaşan ve yokuş aşağı denize doğru uzanan sokaktan olabildiğince hızlı yürüyorlardı. Fazla dolaşmayacaklar, Vodinalı basmacı Recep Ağa'dan çamaşırlık ak bez kestirtip döneceklerdi. Arif akşama da hasta gelirse, bir tas çorba bulsun evde, yatağı hazır olsun.

Çarşıda işleri rast gitti. Vodinalı, bu kez çamaşırlık bezde bayağı indirim yaptı. Düğünden söz edilmişti çünkü. Recep Ağa, "Hediyem olsun, çorbada benim de tuzum bulunsun" diyerek dikiş paylarını bol bırakıp ölçtü bezi. Ayırdıkları para artınca, Hasret, Arife'nin istemezlenmesine aldırmadan onun için bir fistanlık beledî dokuma kestirtti.

Dönüyorlardı. Yukarılara çıktıkça sokaklar daralıyor, evler küçülüp eskiyor, sokaklar kötü kokuyordu. Birden küçük bir cenaze alayıyla karşı karşıya geldiler. Yol vermek için geri çekildiler. Duvar diplerinden yükselen sidik kokusu bu güneşli öğle üstünde büsbütün ağırlaşmıştı. Alay az önce onların kıvrıldığı sokağa sapacak olmalı. Onlara değmemek için Hasret sırtını

eski duvara bastırdı. Mevsimin sıcağını hiç içmemiş gibi soğuk olan duvar serinliğini Hasret'e verdi.

Cenaze az ilerdeki bazilikaya götürülüyor olmalıydı. Bir papaz, süslü giysileri ve ellerinde taşıdıkları haçlarla iki yardımcı çocuk, onların ardında orta yaşlı, siyahlar içinde bir kadın. Ona yardım etmeye çalışan on dört-on beş yaşlarında bir yeniyetme oğlan... Onları izleyenler ise, ikisi çocuk, yedi kişiydi. Yoksul cenazesi... Süsü, gösterişi az, acı çekeni derin suçluluk duyguları içinde. Hangi dinden olursa olsun, o suçlu duruş, o yılgın tavır aynıydı.

Hasret, başsağlığı diledi, ölüyü sordu:

Sanki tanıdıkmış gibi cevap verdi adamlardan biri:

"Evdoksiya!" dedi. "Evlerden uzak, koleradan öldü deniyor. Gencecik bir kızdı. Gelinim olacaktı. Kısmet!"

O yedi kişinin ardına geçti Hasret, Arife'yi de kolundan çekti.

Dini ne olursa olsun, saygıya değer olduğuna inanıldığı için, en az yedi adımlık mesafeyi ölünün ardından yürümek insanlık gereğiydi. Onlar da öyle yaptılar. Hiç tanımadıkları Rum kızına ruh huzuru dileyip, dua ettiler.

Küçük alay yoluna devam etti. Onlarsa bir süre durup toparlandılar. Keyifleri kaçmıştı. Yüz yüze gelmek istemiyorlardı. "Kolera" diye mırıldandı Arife. "İnşallah bizim oralara kadar gelmez. Hasret Ana, acaba niye başkasının başına gelen bir talihsizlikle karşılaştığında insanın aklına hep kendi yakınları gelir?"

"Münasebetsiz" diye düşündü Hasret. "Ama ne yapsın, o da ana işte. Oğlunu hasta hasta işe yollamak zorunda olan bir

ana. Teselli bekler. Çünkü onlar sevdiklerimiz. Hep aklımızın gönlümüzün orta yerinde dururlar da ondan. Rabbim, herkesin sevdiklerini korusun. Bu arada bizim sevdiklerimizi de. Kurban gerekiyorsa beni alsın Azrail. Yakışığı budur."

Yokuşu tırmanmak cenazenin bıraktığı duygunun da ağırlığıyla giderek zorlaştı. Evdoksiya adlı kızın yasını kaç kişi tutacaktı? Köşe dönülmüş, o unutulmuş, acıyanlar kendi dünyalarına dalmışlardı. Müstakbel kayınpederi oradaydı. Yaşlı adamın canı acıyordu. Onun oğlu, yani damat adayı olabilecek erkek ise... Neredeydi?

Eve geldiklerinde kendilerini kötü hissediyorlardı. Belki sıcağın artırdığı yorgunluk etkilemişti onları. Hasret, çarşafını alelacele çıkarttı, aptes aldı, duvarda asılı Kur'an-ı Kerim kabına uzandı. Şu kötü hastalıkla ilgili duaların basılı olduğu kâğıtları kabın içinde saklıyordu.

Üç yıl önceki salgında, daha önce İttihad ve Terakki Cemiyeti Sultanahmet Kulübünün, İstanbul şehrinin "Ehali-i Muhtereme"sine hediye olarak dağıttığı üç duadan oluşan "Kurtulma Duası" metinleri, Anadolu ve Rumeli'nde bazı şehirlerde de çoğaltılıp hayrat olarak halka verilmişti. O zamandan beri Hasret onları özenle saklıyor, hastalığın adını duyar duymaz hanedeki her kişi için ayrı ayrı üçer duayı okuyup üfleyerek canlarına armağan ediyordu. Ardından da, Manastır'a yerleşen Sacide ile onun iki yıl arayla doğan kızları Aliye ve Sabire için okuyarak onları da güçlendirmeye çalışıyordu. Başka ne gelirdi ki elinden? Önceki salgında oturdukları sokakta telefat olmadıydı. Artık kendi adına ne tedirgindi ne de korkuyordu. Ama... Bir anne, bir nine olarak içinde biriken kaygı, elbette çocukları ve torunları için, böyle zamanlarda artıyordu.

Allah'ın daima bir vesile yaratıp kendilerine yardım elini uzatacağından kuşku duymuyordu. Bu sayede hastalıkların evine, hatta sokağa, mahalleye bile gelmeyeceğini düşünebiliyordu. Olup biten her şey Allah'tan değil miydi? Ali Sabir'in toprağa verildiği gün, çocuklarını yaşatabilmek için hiçbir umudun kalmadığını düşündüğü sırada bir mucize gerçekleşmişti. O günden beri Hasret'in yüreğinde kesin bir inanç ve güç yaşıyordu: Hayatlarının düzeni, Ali Sabir'in iyi ve Allah indinde makbul bir insan olmasının deliliydi.

Şimdilerde şehirdeki yabancıların ve farklı ırklardan Hıristiyanların "kolera" dedikleri –Rabbim, evlerden uzak– hastalığa bizimkiler Arapçası gibi "heyza" demişlerdi. Bu hastalık, –evlerden uzak– veba gibi öldürücü olduğundan bir başka adı da maraz-ı esved (kara hastalık) idi. Burada, yirmi yıldan beri oturdukları Hortaç'ta halk "kükretme" diyordu. İnsanın rengi yeşilimsi bir görünüş alıyormuş. Malum şeydi, Rumeli köylerinde, yeşile yakın anlamına da kullanılmaktaydı bu söz.

Aklı ile gönlü arasında birkaç gündür bir tür kavga sürüyordu. Şehirde büyük bir salgın olduğu haberine aklı yatıyordu da, kendi ailesinden birinin "kükretmeye" yakalanacağına inanmak istemiyordu. O üç dua varken...

***

Sabah halsizdi, "Ben ishal olmuşum" diye yakındı Arif. Gece de uyuyamamış, öğürmüş, kusmuş... Giyinip işe gideceğini söyleyince annesiyle arasında kısa bir ağız dalaşı çıktı. Anne olarak oğlunun yükselme arzusunu anlıyor ve destekliyordu Arife. Çalıştığı gazetede kısa sürede çıraklıktan mürettipliğe yükselmiş, hatta zaman zaman cümle düşüklüklerini, yanlış

yazımları bile düzeltebilecek kadar çok şey öğrenmiş oğluyla ne kadar iftihar ettiğini bilmez miydi Arif?

Tartışmayı uzattı. Zaten oldum olası biraz inatçı bir gelin Arife. O zaman Hasret de katıldı ana oğulun arasına. Az sonra fark etti ki, torununun tarafını tutarken dönmüş, gelininin düşüncesini onaylıyor. Zorla tutamaz, bağlayamazlardı ya yirmisindeki delikanlıyı. Anasına ve ninesine sonuna kadar direnen Arif dediğini yaptı, hiçbir şey yemeden içmeden kapıyı çekip gitti. Pek de uzaklaşmadan dayanamadı, döndü geldi. Arife yenilmişliğini küserek, surat asarak kabullenmek yerine, oğlunun bir şey yemediğini gördüğünde akşamdan haşladığı iki patatesi bir küçük çıkına koyup eline tutuşturdu, "ishale karşı onların hepsini yemesini" öğütleyerek konuyu kapattı. Ana oğul sarıldılar, öpüştüler. Hasret içini yokladı: Arife'nin yanındaydı ama onun korkusunu abartılı buluyordu. Şimdi birlikte o üç duayı okurlardı. Bu sayede hastalığın bu eve girmeyeceğine niye iman etmiyordu Arife? Bu ev... Anıları birden otuz yıl öncesine kaydı ama kendini toparlamalıydı, önemli işi vardı.

Ev külfeti... Bitmek bilmiyordu. Hasret, okumaya başlamadan, Arife'ye bezleri suya basmasını öğütledi. "Yarın sabaha kadar kalsın. Ne kadar çekecekse çeksin." Kolası çözüldükten sonra pamuklu dokuma sıklaşıp yumuşayacaktı. Biçkisini Arife yapar, ikisi iki yandan dikmeye koyulurlardı. Düğüne az vardı. Yüklendikleri iş oyalayıcıydı. Kocaman kesim ve uzun kollu iç göynekleri ile, ekleme ağlı uzun iç donları, yani altlı üstlü parçalar: Alemdar'a, Arif'e, Namık ile Mithat'a. Elde ve birisi temiz olmak üzere çifte dikişten eksiği çamaşırı tutmazdı. Zamanları olsa, Arife'nin iki yüzü de birbirinden güzel beledî fistanını düğün için dikerlerdi ya, yetiştiremezlerdi.

Arife'nin ıslanmaya koyduğu bezler hiç asılmadı. Leğeninde kurudu.

İkindiyle akşam arasında işyerinden iki arkadaşının kollarına girip bacaklarını sürüyerek eve getirdikleri Arif, gözlerini açamadı. Kendinden geçmişti. Üstü başı kusmuk lekesi içindeydi ve sırsıklamdı. Kötü kokuyordu. Gençler yarım yamalak onu Belediye Hastanesine götürdüklerini ama koridorlarda bile yer olmadığı için alınmadığını anlattılar. Adeta kaçarak gittiler.

İkizler okulda, Alemdar gece nöbetindeydi.

Gelin kaynana felaketin kapılarından girmiş olduğunu göz göze geldiklerinde anladılar. İkisi de bakışlarını çevirdiler. Arif mindere yıkıldı, hemen ardından ayaklarını topladı, kasılıyordu. Arife kapının önünde felç gelmiş gibi, katıldı kaldı: Boğazından midesine kadar upuzun ve ateş sıcaklığında bir kılıç girmişti sanki. İçten içe kanıyordu. Hasret ise hastanın başucuna getirdiği leğende ıslattığı tülbentle incitmeden torununun yüzünü, kusmuklarını temizlemeye çalışıyordu.

Hasret ve Arife elbirliğiyle temizlediler delikanlıyı. Temiz çarşaf serdiler. Üstüne muşamba yaydılar... Boşunaydı. Arif cevap vermiyor, rahatsızlığından yakınmıyor, kusması, krampları, düşük ateşi ve çok düşük nabzı ile ishali sürüp gidiyordu. Sonra kendinden geçti. Yaşadığını belli eden şey yüzündeki acının oluşturduğu buruşmalar ve süren ishaliydi. Bir ara hastanın başında gelin kaynana birbirlerine girdiler. Arif'e su vermek istiyordu Arife. Hasret ise, suyu kaynatmak gerektiğinde ısrar ediyordu. "O zamana kadar ölecek" diye ağladı Arife. Sonunda kaynatılmış, savrularak havalandırılıp ılıtılmış su verildi. İçemedi hasta. Hiçbir şey anlamasalar da rengi yeşile dönüşüyor, karnı şişiyor, yüzü çöküyordu.

Alına konan sirkeli bezler, başa serpilen soğuk su, okunan türlü dualar, içirilmeye çalışılıp başarılamayan tuzlu pekmez şerbeti, ıhlamur...

Bardakta mürekkebi eritilerek şifası suya aktarılmış muska... Hiçbiri fayda vermedi Arif'e. Akşamüzeri bir daha kendine gelmemek üzere kendini kaybetti.

Arife adını ağzına almamak için sakınarak sordu:

"Ana düşman başına... Sakın bu, bu?.."

"Sus kız. Ağzından yel alsın. Zehirli ishal bu. Çocuk o yüzden yıpranmakta. Ama geçecek. Bu gencecik yaşında kolay mı ölmek? Aldığı onca dualar boşa gider mi? Bence midesini kötü üşüttü. Bir de nane limon kaynatayım. Belki o işe yarar da.."

O güzelim bol kirpikli gözleri açılmıyordu. Yüzü çökmüş, göz yuvaları büyümüştü. Yarısı bu dünyada ise, öbür yarısı... Tövbe Rabbim, şeytan insanın aklına neleri sokuyor.

Oda çok pis kokuyordu. Yatak, üst baş... Hepsi batmıştı. Giydirecek bir şey kalmamıştı evde.

Hasret, konu komşuya haber vermekten korkuyordu. Çok ağır hastalar Alaca İmaret'e taşınıyor, uzakta, bir başlarına ölmeleri bekleniyor, daha sonra da toplu mezarlara gömülüp üstlerine kürek kürek kireç atılıyordu.

İkizlerden biri evde olsaydı bari. Arif'in haberini Alemdar'a vermek gerek. Bir doktor mu bulur, gelip bu ürkütücü vaziyete el mi koyar?

Bunlar düşünülecek şeyler değil, Hasret böyle derinlere dalmak istemiyor. Kendi kendini korkutuyor, sonra da içinin karanlık yerlerinde yakalandığı kederin eziyetinden kolay kolay kurtulamıyordu.

"Arife, gel buraya kızım. Çocuğu şu ıslaklıklardan kurtaralım!"

Arife küçük avluda yere gömülü olan dövme taşının kıyısına oturmuş, başını eğmiş, sol eliyle tuttuğu tokmağı amaçsızca toprağa vurup duruyordu. Başörtüsünün üstüne birkaç kat yaptığı bir tülbent bağlamış, düğümü iyice sıkmıştı. "Başı mı ağrıyordu?"

Başının ağrısına iyi geleceğini söyleyerek sirkeli suda ıslattığı tülbentlerden birini sedire uzanan Arife'nin alnına koydu. Bir başkasını çenesinden sarıp, kulaklarının üstüne kadar uzatmıştı.Bu işi yaparken Arife'nin kendinde olmadığını fark etti. Teni kuruyordu. İshali çok kötüydü. Evde ne var ne yoksa bulanık sular gibi sularını yitiren Arif'le Arife'nin bellerinden aşağı sarmıştı. Eriyorlardı. Arife'nin durumuna şaşıyordu: İnsan bu kadar çabuk hastalanır, birkaç saat içinde kötüler miydi? Neydi bu başlarına gelenler?

Hasret sabah namazı için uyandığında, bir süre kendine gelemedi. Delik deşik, kesik bir uyku, yanına eklenen sabah nemi yüzünden kımıldatamadığı kolları ve bacakları. Arife hâlâ Arif'in ayakucunda baygın yatıyor. Bir anda yüz kaslarında oluşan kasılma, Hasret'i adeta dondurdu. Gelininin ağzı eğrilerek yayılmış, tüm dişleri görünmüştü. Ürkütücüydü. Hasret, elini alnına koydu genç kadının. Sanki buz... Arife gözünü açtı: "Arif nasıl?" diye sordu, kendinden geçti.

Hasret yalan söylemek zorunda hissetti kendini. Hiç değilse çocuğu için acınan anneliği hissetmesin:

"Ben sana baktım kızım, onu merak etme. İyileşiyor, uyuyor. Mahvoldun be yavrum."

Arif uyuyor muydu, ölmüş mü? Sol şakağında iyice belirginleşmiş mor damar. Seğirir gibi hızlı atıyordu. Yaşıyor! İçinde belirsiz bir ferahlama. Hemen evden çıkıp Alemdar'ı bulmalı... Çarşafının eteğini alttan geçirip beline kadar çekti. Üst örtüsünü başından aşırıp lastiğini arkadan geçirdi. Ayaklarındaki terlikle sokağa fırladı. Hasret'in kafasının içinde kıvraşıp duran kurtçuk gerinip açılarak fısıldıyor: "Hastalık bize uğramaz sanıyordun. Torunun gitti gidecek. Gelinin belki de ondan önce gider."

Alemdar'ı bulmak zorunda. O odada daha fazla kalmaya cesareti yok. Hiç değilse, başını koyup ağlayacağı bir omuz bulmalı. Alemdar kızacak mı anasına? Ne olursa olsun, onu bulacak. Evde bir saniye bile kalsa çıldıracak. Arife de Arif de bu dünyadan yarı yarıya ayrılmış gibiler. Belediyeden adamlar gelip, gelinini ve torununu Alaca İmaret'e taşısalar, onlara engel olamaz. O zaman oğluna da ikiz torunlara da nasıl hesap verir?

Pazar. Bugün Frenkler çalışmıyor. Yollar tenha. Hareket Müslüman mahallelerinde. Surların çevrelediği, kargacık burgacık sokakları, bakımsız ve küçük evleri, hızlı yürüyüp, tenhalara varma çabasındaki örtülü kadınları ve sokağa salınmış yarı çıplak çocuklarıyla her yandan yoksulluk akıyor. Dağa doğru tırmandıkça düzensizliği artan, yolları daha da daralan, evleri küçülen Müslüman mahalleleri. Denize uzak. Hasret şimdi denize doğru gidiyor. Sokaklar Müslümanlar için işyeri. Ama çocuklar? Onlar erkenden sokaklara dökülmüşler. Her boş köşe oyun yeri. Her yan ne pis kokuyor. Belki de o pis koku kendisinden çevreye yayılıyor.

İnsan kötü şeyleri yakınlarına konduramıyor. Yol boyu dudaklarını kımıldatan dualarında hep Arif ile Arife öne geçiyorlar. Sacide'nin kurduğu düğün geri kalmasın. Sacide'nin büyük

kızı Aliye evlenirken Arif'in de, Namık ile Mithat'ın da düzgün giysileri olmadığı için ailenin temsilcisi sıfatıyla yalnızca dayı Alemdar, gidebilmişti düğüne. Yeğeninin vekâleti üstündeydi, şahidi oldu. Hasret, kızı olarak kabullenip Sacide'nin yerine koyduğu gelini Arife'yi bırakıp gitmenin onu incitebileceğini düşünüp onunla kalmıştı. Sacide'nin kırılacağını, kendisini dışarda tuttuklarını düşünerek içleneceğini biliyordu. Haklıydı. Aile arasında hiç önemli olmasa da, işe yabancılar karıştı mı, biçimsel gösterilerin anlamı olduğu bir gerçekti. Ondan daha gerçek olan şey ise, yoksulluktu. İki büyük göç, yakılan işyeri, ellerinde kalan dayalı döşeli haliyle yok pahasına satılan küçük eski bir ev. Bu günlerde ele geçen para günden güne azalmakta. Yoksa Alemdar ağır ustalık işinin üstüne haftanın iki gecesini bekçilik yaparak uykusuz geçirecek yaşta mıydı?

Yoksulluğun derinliği vardır. Dışarıdan bakan göz onun enini boyunu görür yalnızca. Asıl olan onun derinliğidir. Bir mecidiye büyüklüğünde kalmış sabun parçasını bile hane halkına kullandırmayıp, gelebilir olduğu düşünülen konuğa saklamak yoksulluk demektir.

Yine de gelin olan torun için borç harç bir burma bilezik alınmıştı. Alemdar takacak. Peki nineye bir çift küpe, yahut ne bileyim bir gül yüzük takmak düşmez mi? Rumeli burası. Kendine özgü ayıpları var, yüzaklığı var.

Hasret, "Hastalandım" diye yazdırmıştı mektubunu. "Ayaklarım tutmuyor sanki. Yaşlanmak böyle bir şeymiş. Güzel Aliyemden beni ayrı tutacak kadar zorlarmış insanı."

Sacide durumu bilir, anlar. Ama oğlan tarafına karşı bir eziklik... Duyulur mu, duyulmaz mı? Bilmiyor bunları Hasret. "Annesiz büyüyen bir kız, ne âdet bilir ne usul. Adeta hüda-yi

nabit." Bu sözü Ali Sabir mi söylemişti, Hasret'e? O günlerde, yani evlenecekleri günlerde sürekli damarına basıyor, üstüne üstüne geliyordu.

Torunlar dalga dalga büyümekteler. Torun çocuklarının gelmesi, eli kulağında. Ah bu acılar, hastalıklar olmasaydı da üçüncü kuşak için heyecanlanıp sevinseydi Hasret.

Alemdar... Ne kadar erken yaşlandı. Yüzü kırıştı, gözleri ufaldı, saçları azaldı. Hasret onun sarışın yüzüne bakarken, kaymakamlık, subaylık düşleri kurardı. Üsküp'te yaşarlarken, bu ona kolaylıkla gerçekleşebilecek bir hayal olarak görünüyordu. Hatta acılar içinde oradan ayrılırken Alemdar'ın geleceği çok daha kesin olarak belirlenmişti. O zamanlar her oğlan çocuğunun hayali asker olmak, devletini şimdiki düşkün durumdan kurtarmak için savaşlar kazanacak askeri bilgileri ve ölüm şerbetini (!) korkusuzca içecek özveriyi kazanmaktı. Mahmut Muhtar Paşa'nın özel doktorluğunu da yapan Yüzbaşı Feridun Bey'in hatırına yapılan özel bir imtihanın ardından mümeyyiz heyeti çocuğun gerçekten zeki, algı gücü yüksek, sağlıklı olduğunu belirterek kayıtsız hazırlık sınıfında okuması şartıyla Manastır Askeri İdadisi'ne kabul etmişti. İlk yıl ailesinden uzakta okuyacaktı ama buluşmaları kolaydı: Almanların işlettiği demiryoluyla Manastır'dan trene binip, Selanik'te inecekti. Annesi, ablasıyla birlikte Osmanlı tuğunun gölgesini saldığı en zengin ve gelişmiş şehir olan Selanik'e taşınıyordu. Orada Feridun Bey'in annesiyle anlaşabilirse bakıcı ve yardımcı olarak bir çatı, bir yuva bulmuş olacaklardı. Durum kesinleşince, Alemdar kolaylıkla Selanik Askeri Rüştiyesi'ne nakil yaptırırdı.

Geleceğine ilişkin bu planı dinlerken, çocuğun gözlerinin önünde, babasının bu başarıyı öğrenseydi duyacağı sevincin

yüzüne vuracağı an canlandı. Bu artık yalnızca bir hayaldi. Hayatında on yıldan biraz fazla bir süreyle babası olmuştu. Artık bir başka kimlikle tanıyacaktı herkes: "Ali Sabir Usta'nın yetimi." Bir anda bu kimlikle özlemi birleşiverdi. Ilık bir yağmur bulutu olarak göz pınarlarına iniverdi. Babasızlığın acısı nasıl da canını yakıyordu. Bir asker adayı olarak zayıflık göstermesinin yakışıksız olduğu eleştirisine gözleri de, çocuk bedeni de küstü. Arkasını döndü. Hasret çekercesine seyrettiği ama henüz binmediği trenin yolu, bölünen ailesinin bireylerinin kendisini özlediği Selanik adlı deniz şehrinde elbet bir gün duracaktı. Alemdar o zaman hoplayıp perona inecek, sağında solunda kendisini kıskanan biri var mı diye insanları süzecekti.

Her insan için, dışında ama yaşamına karışmaya hazır bir şey vardı; bir güç: kader, şans, yazgı, raslantı, hatta kaza denebilir. İnsanın yaşam çizgisi sürdükçe, onu kıran ve aşağıya doğru çeken.

Hasret, önce Ali Sabir'e, ardından yapayalnız kaldıklarında onun ailesi olarak karısına ve çocuklarına baba şefkati gösteren Mesut Çavuş'a duyduğu şükranı nasıl anlatabileceğini bilemiyordu. Onları yalnızca korumamış, üstelik her birine güvenlik ve gelecek sağlayacak kararları vermiş, yakınlarını buna yönlendirmişti. İnsan gözünün görebileceği bir iyilik meleği varsa, o mutlaka Mesut Çavuş olmalıydı. Ona nasıl karşılık verebilir? Ödeşmek için değil, hayır bu olanaksız. Hiç değilse bir incelik, bir hoşluk yapabilse. Ona sunabileceği bir anmalık nesne bile yoktu elinde. Çavuşa duyduğu derin şükranı söze dökememişti. O elini öpmesine bile izin vermemişti.

***

O gecenin üstünden tam otuz yıl geçmiş. Şu anda, Hasret'in evinde ilk erkek torunu olan Arif, onun ayakucunda gelini, Arif'in annesi Arife, gözünün önünde erimelerine neden olan ölümcül hastalıktan yatıyorlar. Hasret'in tek yaptığı, evdeki çarşaf, bez, perde, örtü... Ne bulursa, onları sel gidiyormuşçasına sularını kaybeden o iki gövdeye sarmak.

Artık onlara hizmet yok, temizlik yok, istek yok, dua yok, ağlamak yok, yardım dilemek yok. Onlar ölüyor.

Hasret gerçek bir mekânda, gerçek görüntülerin ortasında mı şimdi? Ali Sabir'in gömüldüğü gece mi daha zordu, yoksa sabahı olmadığını düşündüğü bu gece mi? Çektiği acı hangisinde daha büyüktü? Yaşayan görürmüş. İşte, yaşadı ve görüyor. Alemdar, Arif'in bir kırıklığı olduğunu biliyordu ya, karısından hiç haberi yoktu. Günler ve geceler boyu uzakta kalan Alemdar'ı nerede bulacak?

***

Oğlunun işyerinin bu kadar uzak olduğunu bilmiyordu. Alemdar, her gün yarım sağ ayağıyla dar yokuşlardan oluşan bunca yolu giderken ve eve dönerken yani iki kez tepip duruyordu.

Alemdar'ı düşünmemeli. Şu anda, daha doğrusu evin kapısını çektiği sırada, odaların birindeki sedirde yatan iki yarı ölü vardı. Oğlunu onların başuçlarında hiçbir şey yapamadan oturup bekleyemezdi. Bir evin reisinin ilk göz ağrısı oğluyla, yirmi küsur yıllık karısıyla vedalaşmadan ayrılmasına izin veremezdi evin büyüğü olarak. Aşacağı yol uzunmuş, kısaymış... Ne önemi vardı? Arayanın bulduğunu bilmek yeterliydi.

Buldu da. İdarenin Yönetim Bölümünü ararmış meğer. Yabancıların ve Osmanlı gayrimüslimlerinin işlettiği bir yerde,

Türk olan bir çalışanın merkez binalardaki pozisyonlara yükselmesi mümkün müydü? Çalışkan ve becerikli bir usta olan oğlu onlar için, gündüz çalışmasına ek olarak cuma akşamıyla cumartesi günü çalışmayan bir Yahudi gece bekçisi ile, pazar günü çalışmayan Hıristiyan gece bekçisinin yerine, iki ayrı binada ek iş yapan bir ikinci sınıf elemandı.

Alemdar annesinin yüzünü gördüğü anda bu gelişin hayırlı olmadığını anladı. Soluk soluğa kalmış, korkmuş bir yaşlı kadın. Zavallı, ne kadar paniklemişti kim bilir?

Yönetim mazeret bile sormadan gitmesinin gerektiğini bildirdi. İşyerinde hiçbir şeyi merak etmemeliydi. Ciddi bir durum varsa ertesi günkü vardiyaya gelmesindi. Onlar bir görevli yollayıp durumu kontrol edeceklerdi. Gelmesin... Sakın.

O gece, biri –Arife– yatsı ezanı okunurken, öbürü –Arif– ertesi sabah güneş doğmadan ölen ana oğulun başında geçirildi. Hasret, eşini ve en büyük evladını yitiren oğlunu teselli edemezdi ki. Kendisi de çok üzgündü. Sıralı ölüm kabul edilebilir ama sırayı atlayıp genç yaşta gidenler insana ağır bir suçluluk duygusu yüklüyorlardı. Hiç istemeseler de gerçek böyleydi. Kızının yerine koyduğu gelini, ilk erkek torunu kayıp gitmişlerdi. Ya oğlu? Alemdar susuyordu. Keşke dövünse, bağırsa... Ali Sabir'i kaybettiği akşamın her ânı beynine çivilenmiş gibiyken, şimdi hiçbir şeyi, hatta ölümleri bile algılamıyordu. Zihni sürekli bu mekândan, bu yaşananlardan kaçıp gitmekteydi. Elinde Mushaf... Okuyordu. Sonra gözünün yaşları sayfaları ıslatıyordu. O zaman kapatıyordu. Hastalıktan kurtulma duası hiçbir işe yaramamıştı. İnanmıştı. Yazıklar olsun!

Sabahın erken saatinde Arif son soluğunu verdikten bir saat kadar sonra, ikiz torunları Namık ile Mithat'ı birden kar-

şısında bulunca ürktü Hasret. Kim haber vermişti, kaçmışlar mıydı, yoksa izin mi almışlardı? Çocukların gerçek olduğuna inanmak için gözlerini iyice açıyordu. Ama görüntü değişmiyordu. Namık da Mithat da hayalet gibi görünüyorlardı. Tıpkı Arif gibi, tıpkı Arife gibi. Bedenleri küçülmüştü sanki. Kemiklerden ve onların üstünü kaplayan deriden oluşan birer iskelete dönmüşlerdi. Gerçek öyle olsa da olmasa da Hasret acıdan ve yorgunluktan bayılmadan önce onların böyle göründüklerine yemin edebilirdi.

Birisi, "Dengesini yitirdi" diye fısıldadı. "Zavallı yaşlı kadın. Onlar için yırtınırdı." O ise kendine geldiğinde sormuştu:

"Neler oluyor?"

Kulakları uğulduyordu. Birisi:

"Hasret Nine" dedi. "Erkekler mezarlığa gitti. Birazdan dönerler..."

"Ölen Rum kızının mezarına Müslüman erkekler niye gitsin?"

Onu bekleyen, evi biraz toparlayıp havalandıran kadınlar birbirlerine baktılar. "Zavallı ihtiyarcık neler diyor öyle? Aklını yitirmiş, belli."

Oğlunu ve eşini, yukardan denizi gören, söğüt, dağ kavağı ve servi ağaçlarının gölgesinde yan yana iki mezara yatırıp dönen Alemdar ile olup bitenlerin böylesine hızlı biçimde felakete dönüşmüş olmasını anlayamayan ikizler, sessiz kederleriyle gelip kendilerini analarının odasına kilitlediler. Şimdilik sessizdi evi dolduran yoksunluk. Tohumun canlanıp büyümesi gibi zamanla evin havasına katılıp anasız bir sessizliği oluşturdu. Yaşlı nine, gençleri düşünerek yavaş yavaş günlük yaşamına döndü. Kendini zorluyordu. Arife oğullarını bu evde doğur-

muştu. Üç torunun de ebesi babaanneleriydi. Avuçlarına doğan her bir çocuk, içinde sanki bir yıldız daha yaratmıştı. Şimdi, bu yaşta, parlaklıklarına alıştığı yıldızlardan kalan ikisine verebileceği her şeyi vermeliydi.

Arife'yi her zaman beğenmiş ama ancak zamanla sevmişti. Birlikte geçen yıllarla birbirlerini o kadar yakın bilmişlerdi ki, gelin kaynana birleşip Alemdar'ı kimi zaman sarakaya almışlar, kimi zaman çekiştirmişlerdi. Hasret her seferinde Arife'nin tarafını tutmuştu. Oğlu bu durumdan alındığında, "Senin huzurun için..." demişti:

"Evde hırgür olduğunda, ailenin büyüğü eve sonradan katılan yavrunun tarafını tutarsa, ne kin olur, ne kan akar. Arife'nin korunacağını bilmeye ihtiyacı var."

***

Aynı yıl, yani 1911'de İtalyan İmparatorluğu 24 saat süreli bir nota veriyor, o sırada Trablus'a asker çıkarıyor, ertesi gün de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ediyordu.

***

Arife ile Arif'in kırkları çıkana kadar geçirdiği günlerin nasıl aktığını hiç hatırlayamadı sonradan. O günlerde hep Üsküp'ten ayrılmaları, Manastır ve ardından Mesut Çavuş'un onu bırakıp giden öfkeli karısı Kadriya Hanimu ile Selanik'te geçirdikleri günleri düşünüyordu. Eksilmeler dönemiydi o günler. Hayatın ışığının azaldığı, gelecek korkusunun üstüne en yoğun biçimde bastırdığı günler... Evet, hayat nasıl da değişiyor, o sırada insanı da zorla değiştiriyordu.

Hasret'in yaşamındaki en büyük değişiklik efrenci 1880 sonbaharındaydı. Ertesi yıl, Derviş Paşa komutasındaki Os-

manlı ordusu, Arnavutları bir kez daha işgal ettikleri şehirlerden ve topraklardan sürüp attı.

Üsküp'te kalan Mesut Çavuş, Ali Sabir'in evini yoğurtçu komşusu Yekta Ağa'ya emanet edip, evin satılık olduğunu, bu konuda yardımcı olursa rahmetli dostlarının zavallı kadınıyla çocuklarına büyük iyilik yapmış olacağını söylemişti. Tam da sıkı tembihlenecek insandı ya. Yekta Ağa, evi adeta hazine dairesi gibi korumaya aldı. Kapıyı sağlamlaştırdı. Girişteki düz çatının üstüne ve sokaktan ayıran bahçe duvarına cam kırıkları döşetti. Her akşam, evine girmeden önce sorumluluğundaki evi yokladı. Bir süre de müşteri beğenmedi. Sonra olabilecek en iyi fiyatta satıp, masraflarının ve çabasının karşılığı olarak verilmek istenen komisyondan dolayı gözleri yaşardı. Bu hakaretti. Nasıl olur da o dulun, o zavallı yetimlerin hakkı olan paraya el sürülebilirdi? O bir din kardeşi ve namuslu bir Arnavuttu.

Mesut Çavuş, güvendiği bir adamla evin bedelini Hasret'e yolladı. Çok muydu az mıydı, bunu düşünmedi bile Hasret. Ali Sabir'in has dostu olduğunu kanıtlamıştı, kendisinin ve çocuklarının da koruyucusu olan Mesut Çavuş. Kadriya Hanimu'yu seyran için Hortaç'ın en yakın tepesine çıkarırken bir iş için Selanik'e gelen ve kendisine evinin bedelini teslim eden adamın yakında Üsküp'e döneceğini, ondan önce yine eve uğrayacağını anlattı. Nasıl bir esintiyle böyle bir şey yaptığını düşünmeden, "Mesut Çavuş'a yollayacağı bir selamı olup olmadığını" sordu. Daha da ileri gitti:

"İstersen adamı içeri çağırayım. Kendi haberini kendin ilet, Kadriya Hanimu. Doktor Feridun ikinizin de oğlu. Sizin hukukunuz ne bu dünyada ne de öte dünyada bozulur. Adam-

cağız da sen de şu günlerde birbirinize dost olsanız iyi olurdu! Ne dersin?"

Vay efendim... O gün Kadriya Hanimu'nun bayramlık ağzını gördü, bayramlık sesini ve sözlerini yutmak zorunda kaldı Hasret. O ne öfkeydi, nasıl bir kin, nasıl erimez bir zehir tadını taşıyordu anılarında.

Hasret, uzun süre yaşlı kadının odasına bile girmedi, giremedi. Evin havası öylesine gergindi ki, uykuları kaçıyordu. Bir yer kiralamayı, ayrılmayı düşündü. Ama iki kaygısı vardı: Aileye bu kadar büyük iyilikte bulunan Doktor Feridun'un gönlünü kırmış olacaktı. İkincisi, Kadriya Hanimu için kendisine özel tavsiyeler yapılmasına karşın, boşboğazlık yapan kendisiydi.

Üsküp'teki evden gelen üç-beş kuruşla hayatlarını ne kadar sürdürebilirlerdi? Alemdar'ın okumasına engel olur muydu doktor? İçi, "hayır" diyordu ama "Nankör olduğunu düşünmeyecek miydi hiç değilse? Onu rasgele birine bırakıp çıkmak? Vicdansız mıydı o kadar? Osmanlı ailesiydi onlar. Kol kırılır yen içinde..."

Sacide, Kadriya Hanimu'nun geliniydi. Erkeğin anasının arkasındaydı kızın anasının yeri. Osmanlıydılar.

Barışmanın yolunu bulamadı Hasret. Tam da o günlerde akla gelmez felaket, uğursuz bir kuş gibi döndü, bu eksik ailenin başına kondu.

Manastır'da okuyan Alemdar, yaz tatilinde Selanik'e gelecekti. Başarılı bir yıl geçirmişti. Yıl boyu okuyacakları kitapları daha birinci dönemde okuyup bitirmişti. Çalışkan olmak için ataklar yapan bir öğrenci değildi. Babası yeni ölmüş, yetimliğin boynu bükülüğünü hazmedememişti daha. Biraz lapacıydı, ağırkanlı sayılıyordu beden çalışmalarında. Asker öğretmen-

ler, pek çok hareket tembeli öğrencilerini yorulmaz askerlere dönüştürmeyi başarmışlardı bugüne kadar. Alemdar da hızlı olmayı öğrenecekti

Kısa sürede yayılan ünü, elinin tekniğe olan olağanüstü yatkınlığıydı. Kaç kuşaktan beri alet üreten bir soydan geldiğini biliyordu. Bunu yetenek, marifet olarak görenlere şaşıyordu. Şimdiden ilerdeki sınıfı belliydi: Topçu Subaylığı. Ordunun mühendislik bilgisi gerektiren dallarında üstün başarılıydı... Bunları annesiyle, ablasıyla paylaşmak için gecelerdir uykusu kaçıyordu.

Annenin elinden gelen ise, bütün annelerin elinden gelen şeydi: Sevdiği yemek ve yiyecekleri hazırlamak. Bir türlü geçmeyen zaman... Hazırlıklar... Hasret yaptığı hiçbir hazırlığın yetmeyeceğini, bunların oğluna layık olmadığını düşünmeden edemiyordu.

Sacide'nin yüzündeki daimileşen hüzün, daha kardeşiyle kucaklaşmadan azalmaya başlamış gibiydi.

Anne kız, Selanik istasyonunda Alemdar'ı karşılayacaklardı.

Selanik... Denizyolu, demiryolu ve eski kervan ve ordu yolları ile, doğuya da kuzeye de batıya da denize de... Ulaşmak kolaydı.

***

Ama bekledikleri tren Alemdar'sız girdi istasyona.

***

Yaralanıp hastaneye götürülen çocuğun uğradığı kaza sırasında görevli olan Alman memur için yapılan tahkikat, memurun hiçbir suçu olmadığı sonucuna bağlandı. Üç gün için el çektirilen görevli işine iade edildi. Masrafları idarece karşılanmak üzere Frankfurt yakınlarındaki şaraplarıyla ünlü bir kaplıca şehri olan Wiesbaden'e dinlenmeye gönderildi.

***

Üniformalarıyla seyahat etmek zorundaydı askeri okullarda okuyan çocuklar.

Alemdar hayatında ilk kez yalnız başına yolculuğa çıkıyordu. Bunun üstünde durmasının nedeni, kendi yolculuğunu önemsemesi değildi. Babasıyla arasındaki yaşam koşullarının farkını hatırlamıştı.

Babasının, kendisinden yalnızca iki-üç yaş büyük olduğu günlerde canını kurtarmak için parasız, umutsuz, acılı olarak bir gemiye atladığı günlerdeki ruh halini anlamaya çalışıyordu.

İstasyona yaklaşırken duyduğu tren sesinden heyecanlandı. Binaya girerken biraz daha arttı heyecanı. Trenini görünce, elindeki tahta bavuluyla peronda dondu kaldı. Bu yaşında harika bir makineye binmesi büyük şanstı. Tren keskin ve uzun öttürdü düdüğünü. Buhar bıraktı. Vedasını seslendirmişti.

Tren yollarını işleten Alman şirketinin memuru "çabuk, çabuk!" anlamına işaret etti. Alemdar'ın yüreği öyle hızlı çarpmaya başladı ki önce bavulunu yere bırakıp sahanlığa çıktı. Alman memur düdüğünü öttürdü. Yaklaşırken el kol hareketiyle... Artık ne dediyse... Alemdar, inerse tren kalkar diye korkuyordu. Elini uzattı, adamın bavulu kendisine uzatacağını sanıyordu. Bavul adamın ayakları dibindeydi. Adam omuz silkti.

Alemdar inmeye korksa da bavulunu bırakamazdı. İçinde doktorun verdiği harçlık, ablası için aldığı uçunda küçük birer nar sarkan bir çift gümüş küpe ile annesi için seçtiği işlemeli Kur'an kabı vardı. Hatta, evde olduğunu bildiği ama hiç görmediği doktorun annesi için bir tülbent de vardı. Bir erkek eli boş gidemezdi, değil mi ya?

Acele indi. Bavulunu basamaklara iyi yerleştiremediği için elinden kaydırdı. Bavul boynu ve göğsünün sağ yanına çarpınca dengesini yitirdi. Düştü. Sol bacağı perondan aşağı tren yolunun döşendiği zemine doğru sarktı. Onu çekip kurtulmaya çalışırken tren yavaşça hareket etti. Sol ayağının bütün parmakları biçildi.

Alman şirketi olayı bastırmak için çocuğu hemen hastaneye yatırdı. Ameliyat, özenli tedavi... Okul yöneticileri çocuğun velisi olarak kazayı doktora duyurdular. Hemen geldi. Çocuğun yattığı koğuşa girdiğinde, beklemediği bir duyarlılıkla karşılandı. Alemdar yattığı yerden uzanıp ağlayarak doktorun boynuna sarıldı.

Böylesi bir duygululuğa alışkın değildi Feridun Bey. Ama neden içine ılık, incelikli, zayıflatan duygular doluyordu? Alemdar'ın konuştuğunu duyuyordu ama o sırada kendi içini çözmeye çalışıyor, dikkatini vermiyordu. Birden algıladı: Çocuk, kendi koşullarını yaşayan birinin yakınmalarından farklı şeyler anlatıyordu:

"Ben senin yüzünü ak edemedim doktor amca. Ben artık subay olamayacağım. Senin çabalarını boşa çıkardım!"

"Deli çocuk, deli çocuk... Şu andan itibaren, seninle daha fazla övüneceğim. Sen bana insanlık dersi veriyorsun... İnsanın ruh yüceliğinin nerelere kadar varabileceğini gösteriyorsun."

Gerçekte bunları söyleyebildi mi, yoksa abuk, kesik, bütünleyemediği birtakım şaşkın mırıltılar mı çıkmıştı ağzından? O sırada hüngür hüngür ağladığını da sonradan fark etmişti.

Hasret ile Sacide'yi getirtti. Kısaca durumu anlattı. Onların buluşmasına dayanamayacağını bildiği için çocuğun yattığı koğuşa girdiklerini gördükten sonra çıktı; bir köylü gömleği,

üstüne ince çuhadan yarım kollu yelek, başına da püskülsüz bir fes satın alıp, pantolonu dışındaki üniformasını dükkâna bıraktı. Gündüzün kuşluk vaktinde bir meyhaneye kendini kapattı.

***

Doktor şehirden ayrılacağını söylemeye geldiğinde, Alemdar'ın yatağının dayandığı duvara iki koltuk değneği dayadı: "Bunları unutmayın. Bir süre ihtiyacı olacak. Hafiftirler ama sağlam."

Boş yataklardan birinin üstüne koca bir hasır sepet koydu. Sepet kapaklıydı. Üstünde süslü bir arma vardı. Hasırı ipek gibiydi. Sacide birden heyecanlandı: "Bu benim olsun mu?"

Feridun Bey ilk o an, kızın bakışlarının değişip anlamlılaştığını fark etti. Biraz sahiplenmiş, biraz şımarık ve biraz açgözlü tavrının hoşuna gittiğini düşündü. "Geçici bir hoşnutluktur." Kendine bir pay çıkarmamalıydı. "Hâlâ çocuk ve cahil bir kız bu. Kendimi biraz zorlasam babası olacak yaştayım."

"Sepet boşalınca senin olsun!"

Soğuk ve otoriter bir ses. Sacide pişman oluverdi. Sepette Kadriya Hanimu ve Alemdar için merhemler, elde hazırlanmış üstü yazılı hap şişeleri ve çeşitli sağlık malzemeleri vardı. Yazıları gâvurcaydı. Ne için kullanılacakları herhalde doktor tarafından Osmanlıca not edilmişti.

Alemdar'ın hastaneden çıkarılması, trene binmeleri, Selanik'te inmeleri hem oğlu için, hem de kızı ve kendisi için çifte zorluk taşıyan zaman parçalarıydı. Selanik'e indiklerinde birden Kadriya Hanimu'yu unutmuş olduğunu düşündü. Bunca acısı arasında bile mutlaka huysuzluğunu devam ettirecekti.

Delirecek gibiydi. Şu son iki yılda başına gelenler, çocuklarının kaderleri cinlerin saldırısına uğramış olmaları gerektiğini

düşündürtüyordu. "Seni yakaladık" diyorlardı. "Seni ve çocuklarını... Çektiklerin daha başlangıç..."

Bir fayton kiraladılar. Faytoncu yardım etti, Alemdar'ı bindirdiler. Hasret, yanına oturdu. Oğlunun artık sakat kalmış olan sarılı bacağını kucağına aldı. Sacide, karşılarına oturdu. İçinde kirli çamaşırlar bulunan bohçayı ayaklarının dibine koydu. Şık sepeti koltuğunun altına aldı.

Evlerine yaklaştıkça Hasret de Alemdar da kendi içlerine kapanmaya başladılar. Alemdar, örselenip çatlamış bacağı ve yarım kalan ayağıyla bu zor yola dayanamayacağını, mahallenin çocuklarının kendisiyle alay edeceklerini düşündü, gitgide yükselen bir ağıt tutturdu. Hasret, tek ümidi olan oğlunun uğradığı felaketin ardından kendisinin sınandığı inancını taşıyordu. Artık bu kadar acı fazlaydı. İsyanın sınırında olduğunu biliyor, bundan ayrıca çok korkuyordu.

Evde bekleyen, kendisine düşmanlık besleyen cadı... O huysuz cadı, oğlunun hayata büsbütün küsmesine neden olmasın. Belki sakatlanmış bir çocuğa gösterilmesi gereken özeni kıskanacak, Sacide'yi alıkoyup, kendilerini sokağa atacak.

Kapıyı çaldılar, sonra anahtarla açıp girdiler. Alemdar, elindeki eşyaları yere koyan ablasının omzuna abanmıştı.

İçerden Kadriya Hanimu'nun sesi duyuldu: "İçeri girmeyin... Bekleyin!"

Hasret dondu. Gözbebekleri, kolları, omuzları, parmakları, bacakları ve ruhu... Hiç dayanamayacak... Hiç. Azara, öfkeye, bağrışa... Bir sokak kapısına baktı, bir avluya açılan odaların kapalı kapılarına.

Sokak kapısına uzak olan odanın –Kadriya Hanimu'nundu– kapısı uzun bir soluk veriyormuş gibi gıcırdayarak açıldı.

Kalın bastonuna dayanarak dikkatli ve yerde sürüyerek attığı adımlarına özenli, Kadriya Hanimu avluya çıktı.

Sırtında yabanlık üvez rengi entarisi, başında siyah papazeden örtüsü, belinde kemerine takılı, tornadan çekilmiş kadar ustalıkla işlenmiş pembe sedeften doksan dokuzluk tespihi ve yüzünde geniş bir gülücükle Alemdar'a yaklaşıyordu. Onu, ablasından çözdü. Kollarıyla sardı. Sarılıp alnından öptü.

"Evimizin nuru ol çocuk" dedi.

Hasret sessizce ağlıyordu. Sacide de... Gelinine, sonra da Hasret'e eliyle "yaklaşın" işareti verdi. Onlara da sarıldı. Bu kez Hasret'le birlikte ağladı.

"Odama gidelim, Alemdar'a bir anmalık... Pek de anmalık sayılmaz. Kulaklarımı kapattıracak bir işkence aleti aldırdım, onu vereyim" dedi.

Girdiler. Odanın eşiğinde Hasret ile Sacide'ye baktı. Terlik ve ayakkabıların bırakıldığı yer olan giriş ile odanın zemini arasındaki yükseklik çok fazlaydı. Kadriya Hanimu o yüzden ender çıkıyordu odasından. Girişin hemen yanına odanın zeminine oturdu. Hasret bacaklarını kaldırıp oda zeminine uzattı. Ardından, Sacide ile Hasret odaya çıkıp onu zorlukla ayağa kaldırdılar.

Alemdar onu yatağına giderken arkasından gördü: Yatağın üstündeki güzel şey, bir saz olmalıydı.

"Çocuğu getirin yanıma."

Çocuğu çıkarırken de biraz zorlandılar.

Kadriya Hanimu sandalyeye oturması için Alemdar'a işaretle emir verdi. Kaptırmak istemiyormuş gibi bir eli sazın sapına yapışmıştı:

"Çocuk" dedi. "Oğlumu bana danışmadan, muvafakatimi sormadan aldıklarında senin yaşlarındaydı. Bir oğulun anasına vereceği sevinci elimden almışlardı. Şimdi sen, bence o hasretim bitsin diye evime geldin. Yaralısın, berelisin. Her şeyin çaresi bulunur. Beni düşün. Kaç yıldan beri beklediğimi. Sonra Allah-u Teala'nın seni bana göndermesini düşün. Büyük hikmet var burada. Hayat bizim istediğimiz gibi gitmez, Rahman'ın takdiriyle yürür. Gün gelir iyidir. Gün gelir ölmenin kurtuluş olduğunu sanırsın."

Sazı sapından tutup uzattı:

"Bu seni oyalayacak. Bu senin her halini sana söyleyecek. Kendini tanıyacaksın. Çaldıkça da beni şâd edeceksin. Öğreneceksin. Ruh sabırsız, beden her zaman dirençlidir. Ayağın sana düşman olmayacak."

Hasret'e anlamını çözemeyeceği kadar akıllıca gelen bu sözler oğluna güç versin istedi. Gönlü Üsküp'te, bedeni ve geleceği şu anda buradaydı ama kaderi sürekli yokuş aşağı yuvarlanıp duruyordu. Zaman... Bakalım o daha neler gösterecekti.

***

Doktor, annesinin cenazesine geldiğinde, evinde değil, otelde kaldı. Evdeki kadınlar üzgündüler. Hasret, artık bir şeylerin değişme zamanının geldiğini, gelecekleri hakkında doktorun karar vermesi gerektiğini düşünüyordu.

Cenaze evdeydi. Komşular Kadriya Hanimu'ya son kez veda etmeye gelmişlerdi. Erkekler avluda minderlerde, iskemlelerde oturuyor, genç olanlar ayakta duruyor veya yere bağdaş kuruyorlardı.

Doktor, Selanik'teki ordudan kendisine katılan birkaç asker arkadaşıyla kapıdan girdiğinde, herkes heyecanlandı. Kad-

riya Hanimu'nun başında sürekli Kur'an okuyan bir kadın, ayakucunda Sacide vardı. Alemdar kapı eşiğinde oturuyordu.

Doktorun acısı arasında ilk fark ettiği, annesinin sahiplenilmiş olduğuydu. Annesi, abisi öldüğünde, kendi ölümünden kimselerin haberi olmayacağından yakınıp, ağlamıştı.

Doktor, İstanbul'a dönerken sormuştu: "Acaba bu, bir ayağı çukurda olan annenin oğlunun yanına gitmesi mümkün olamaz mıydı?" Oğlu, onun bu gizli yalvarışını anlamazdan geldi: "İçinde bulunduğu şartlarda bunun imkânsız olduğunu ama bu güzel Kadriya Hanimu'ya sahip çıkacak iyi insanları yanına getireceğini" söylemiş, teselli etmişti.

İşte Ali Sabir Ağa'nın toprağa verildiği gün, ailesini koruma altına alma meselesi konuşulurken, iki tarafın da ihtiyaçlarını karşılayacak çözüm o zaman aklına düşmüştü Doktor Feridun'un. Annesinin derdine çare bulmayı ciddi ciddi düşünmeye başlamamışken, bir ay içinde yalnızlıkların denk gelmesi iyi bir tesadüf olmuştu. Hasret'in kendisi ve çocukları için muhtaç olduğu yer, annesinin eviydi.

Mezarlıktan döndüklerinde doktor durumu Hasret ve Sacide ile konuşmayı planlamıştı. Ama bu olamadı. Çünkü yanındaki subay arkadaşları doktoru yalnız bırakmamakta ısrarlıydılar. Bu akşam birlikte olacaklardı.

Konuşup karar almayı ertesi güne bırakmak zorunda olduğunu söyledi Hasret'e. Ne desin? Huzursuzdu. Sacide de huzursuzdu. Ne olacakları belirsiz. Alemdar'ın geleceği yanmış, savrulmuş... Doktor, çıkarken, Alemdar'ın koltuk değneği kullanmadığına işaret etti. Elinde bir baston vardı ve mezarlığa tek başına gidip gelebilmişti.

***

İstanbul treninin kalkışına iki saat vardı. Doktor eve geldi. Hepsi bir odadaydı. Sacide odadan çıktı. Doktor onun kahve yapacağını düşündü. Hasret belli ki ölünün arkasından Kur'an okuyordu. Alemdar ayağa kalkamadı ama ayaklarının ikisinde de mes vardı. Doktor şaşırmış gibi sordu:

"Ne oldu? Ayağının kesildiği yerden yeni filizler çıktı da ayağın mı tamamlandı?" diye sordu.

Alemdar heyecanla anlattı:

"Ben kendime yarım bir ayak yaptım doktor emmi. Nasıl yaptım dersen, sana anlatayım..."

"Sonra anlatırsın aslan parçası. Senin elin zaten yatkındı böyle şeylere. Bakıyorum aklın da yatıyor, aferin. Kaza denilen şey, insanların eşekçesine bir şeylere burnunu sokmasıdır bence."

Alemdar'ın dudakları titredi.

"Dur dur dur... Yanlış yere giren burun seninki değildi çocuk. O kendini beğenmiş Alman memurdan söz ediyordum ben."

Alemdar gözlerini iyice açıp, gözbebeklerini havaya dikerek ağlamasını yendi.

"Hiç faydası yok ama bilmem neden, ben gidip Selanik Rüştiyesini gördüm. Hatta orada bir öğretmenle de konuştum: Ona kazayı anlattım. Eğer sakatlanmasaydım bu yıl senin Selanik'e naklimi yaptıracağını söyledim."

"O ne dedi?"

"'Fırsat bulduğun zamanlar gel' dedi. En sevdiğim dersleri sordu. Ben de 'Matematik ile Hendese' dedim. Seni tanıyor. Selam söyledi. Adı Yüzbaşı Raif Şumnu imiş."

Sacide kahveyi orta şekerli yapmış. Değişmiş, yüzü üzüntülerden, son günlerin yorgunluğundan olmalı, uzamış. Sahiden güzel kız. On dokuz-yirmi yaşlarında olmalı. Artık bu çocuğu hür bırakmanın zamanı geldi. Gecikmeden hayatını kursun. Peki yüreğinde incecik bir cam çıtırdamış da minicik bir şimşek üstüne kırılgan ışık çizgisi çekmiş gibi niye göğsüne bir acı girdi?

Kahvesini hızlı hızlı içti. Hasret'e döndü:

"Ben... Sacide ile yalnız görüşmek istiyorum. Yan odaya geçelim."

Hasret başını olumsuzca salladı. Oğluna doğru yürüdü:

"Siz bu evin sahibisiniz. Çıkmak bize düşer."

Alemdar yerinden doğrulmaya, ayağa kalkmaya uğraşırken yanlışlıkla adımını sağ ayağıyla atmaya kalkıştı. Bütünlenmiş görünse de ayağı için yapabildiği basit destek, gövdesinin ağırlığını taşıyamadı. Bedeni yere inerken anne, çevik bir hareketle, koluna girip oğlunu yekindirdi. Alemdar on dördünde bir delikanlı. Boyu uzamış. Hasret ise her zamanki gibi ufacık, incecik. Kollanacak olan evlatsa, hangi anaya güçsüz denebilir ki?

Kapıda durdu: "Ben de konuşmak isterim doktor" dedi. "Bende emanetlerin var." Elini havada şöyle bir savuruverdi. Konuşulması gerekenler söze dökülecekti nasılsa.

Odada yalnız kaldıklarında, doktor avluya bakan pencerelerin karşısındaki duvara dayalı sedirde oturuyordu. Sacide, konuk geldiğinde her zaman yaptığı gibi, hizmete hazır olduğu anlaşılsın diye, Kadriya Hanimu'nun odasına geçilen kapının sağ yanındaki mindere dizlerini kırıp ayaklarını arkaya alarak kalkmaya hazır rahatsız bir görünümdeydi. Doktor seslendi: "Gel bakalım Sacide Hanım, şöyle yakınıma otur."

Kız kıpkırmızı kesildi. Kalbi gürültülü biçimde çarpmaya başladı.

Ona yaklaşmaya çekiniyordu. Titriyordu. Aralarında kapanmaz bir boşluk vardı. "Böyle iyi..." Dudaklarının arasında yitti itirazı. Ama kalkmadı yerinden. Doktorun yüreği burkuldu. Bu çocuk zamanla umutlanmış mıydı yoksa? Aman çocuk, aman sakın... Ona hiç umut vermemişti. Kadın olarak düşünmemişti. O hâlâ, hayat karşısında büyük şaşkınlığını çaresizce gözleyen bir çocuktu.

İşi kısa yoldan kesmeli.

"Olup bitenleri tekrar hatırlatmanın manası yok Sacide. Sizler hayatınızın en acılı günlerindeydiniz. Benim elimde imkânlar vardı. Bunları sizin için de kullanmanın bana getireceği hiçbir tehlike yoktu. İhtimalleri düşünmek, önceden tedbir almak her zaman iyidir. Seni nikâhlamak bu yüzden itiraz kabul etmeyecek bir tedbirdi. Küçücük bir kızdın. Telef edilmeye en açık insanlar bu yaştaki kızlar ve oğlanlardır. Tedbirli olmayı bana mesleğim öğretmiştir.

Ben yardımcı olduğumu düşünürken, sanki durum tersine döndü: Sizlerin varlığınızla rahat eden bendim. Annem sizlerin ona verdiğiniz sevgi ve saygı sayesinde, benim vefalı, iyi bir evlat olduğuma inandı. Son soluğunu verdiği âna kadar... Onu hayata bağladınız. İçinizden öyle geldiği için onu sevip saydınız, aile sıcaklığı verdiniz."

Elini üniformasının iç cebine soktu. İki kâğıt çıkardı. Bunların resmi kâğıtlar olduğu belliydi. Kalındılar, iyi kaliteydiler. Sacide kendisine uzatılan bu kâğıtları almak için yerinden doğrulmalıydı. Bunu yapamayacaktı. Oraya kadar yürüyecek gücü yoktu.

Güvenle konuşan doktorun yüzü karıştı biraz. Kâğıtları sedirin üstüne bıraktı. Artık Sacide'ye bakmıyordu:

"Bunlar, mihri müeccel olarak belirlenen borcumdur. Bu evi sana veriyorum. Evraklarını sakla. Sacide seni serbest bırakıyorum. Gönlünün istediği, seni ve ananı, kardeşini, hepinizi hoş tutacak bir helal süt emmiş delikanlıyla evlen."

Durdu. Sacide'nin yüzüne baktı. Kız başını iyice eğmişti. On dakika önce heyecanı tüm odayı doldurmuş olan o değil sanki. Söylenenleri duydu mu duymadı mı, o bile belli değil. Sanki torağa gömülü bir taş. Öyle durgun.

"Sacide, seni üçten dokuza boşuyorum..."

Sacide'den istem dışı olduğu belli, vahşi bir hayvana aitmiş gibi bedenin karşı çıkışını anlatan bir ses çıktı.

Ne yapabilirdi doktor? Evini barkını bilmek istediği çağda olduğunu düşünüyordu. Hayatta yalnız kalmaktan korkuyordu artık. Piyalepaşa İnas İptidaisi'nde muallime Sündüs Hanım'la evlenecekti.

Sacide birden yerinden kalktı. Avluya açılan kapıdan fırladı gitti.

***

Doktor odanın içinde dolaşıyordu. Yapılması öncelik taşıyan bir iş ne zaman ki sonraya bırakılır, hiç beklenmeyen sonuçlar yaratır. Bu, hastalıkların, yaralanmaların sağaltılmasında da böyleydi. Onun çabası, Ali Sabir'in yetimlerine elleri ekmek tutana kadar yardımcı olmak hesabı üstüneydi. Bu masum kızın acı çekeceğini, kendi kendine gelin güvey olmaya kalkışacağını düşünemezdi. Umut vermemişti, özel ilgi göstermemişti. En başında, bunun kendilerini kurtarma çaresi ola-

rak düşünüldüğünü anlatmıştı. Hatta, uzak durmuş, tek çabayı Alemdar'ın güçlü olması için harcamıştı.

Sacide'yi üzmek istemezdi. Ama hiç kimse, insanın kendi özünden önemli sayılmazdı. Bencillik veya tabiatın kuralları... Ne denirse densin. Dünyanın düzeni böyle işliyordu.

***

Hasret kızının derdini biliyordu. Doktorun duruşunu da doğru buluyordu. Yine de evli olma durumunu bu kadar uzatması hataydı. Bu bahtsız yavrucuğun istemeden bile olsa, kendini hayallere kaptırması doğaldı. Gençler, hayallerinin gerçekleşmesinin kolay olduğunu sanıyorlardı. Hele aşkta... Sacide, doktorun uzaklığını bile kendince olumlu karşılamış olabilirdi... Yine de yavrusunun kırılmışlığına içi acıyordu. Kızına harc-ı âlem sözler söylemeyecekti. O konuşmak istemezse söyletmeye de çalışmayacaktı. Kendisi de Ali Sabir'e tutulduğu günlerde kızından daha yalnızdı. Aşk acısının paylaşılmadığını kendi deneyiminden değil, tanık olduklarından biliyordu. Kızı bunu bir çocukluk hastalığı gibi çekecek, ondan sonra –belki– bağışıklık kazanacaktı.

Doktorla konuşması, Kadriya Hanimu'nun gani gönlüne ve çocuklarına gösterdiği şefkate duyduğu minnet duygusu ile sürdü.

"Bana güvenirdi Feridun Beyim. O yüzden seninle ilgili her şeyi anlatmaktan hoşlanırdı. Ben onun gibi bir başka kadın tanımadım. Gözü her şeyi görür, aklı çok şeye ererdi. Üç yılda ondan insan olmayı öğrendim.

Sana aktarmam için yaptığı tembihlerin başında, senin evlenmen geliyor. 'Sakın ha çok genç biriyle evlenmesin. Kabul

etsin ki, kendisi artık geç kalmış bir adamdır' derdi. Sen zaten 'her şeyi biraz geç yapan' biriymişsin.

Beyim, bu, ananın sandığının anahtarıdır. Sana teslim etmemi söyledi. Yalnız senin açmanı istiyordu. İçindekilerden seçtiklerini alacakmışsın. Sandığın kendisini Sacide'ye bırakıyormuş. Senin almadığın parçalar olursa onlar da sandığın yeni sahibinin olacakmış. Eşyanın listesini iç kapağa yapıştırmış.

Çok iyiliğinizi gördük. Anası mı iyidir, oğlu mu deseler, seçemem. Sandığı götürmek istersen, hakkındır, al götür.

Şunu aklında tut beyim: Anan da, sen de hayatım boyunca dualarımın, rızamın sahiplerisiniz. Sen olmasaydın Ali Sabir'in yetimlerinin halini düşünmek bile istemem. Canımızı da ırzımızı da kurtaran seninle birlikte baban ve anandır. Oğlum için yaptıklarını ağlamadan sayamam. Onu hayata bağladın. Felaketini yenmesine uğraştın. Sana nasıl teşekkür edebiliriz ki?"

Entarisinin beline bağlı dokuma kuşağa taktığı merserizeden işlenmiş büyük keseyi çözdü. Ağzını büzen kordonu gevşetip uzattı. Feridun Bey keseyi sedirin üstüne boşalttı. Hemen yandaki tapuyu ve evi devrettiğine dair beyanını Hasret'in eline verdi: "Bu Sacide'nin mihr-i müeccelinin evrakıdır. Sahip çıkın."

Kesenin içinden sedire yayılan değerli takılara baktı.

"Bunları sen alsaydın Hasret Bacı. Hem Sacide'ye de takı lazım."

"Bunları almaya hakkımız yok beyim. Bunlar aslında kaynanasından hiç görmeyeceği gelinine bırakılan mücevherlermiş..."

Feridun Bey, sandıktaki kumaş, örtü türünden hiçbir şeyi almak istemedi. Yalnızca üstü kırmızı gelinciklerle işli atlas bir bohçayı ayırdı:

"Bu benim bebeklik çeyizlerimin bohçası... O en çok bunu almamı isterdi. İlerde karımı da memnun edecektir."

Sacide o gelin olmayı düşlemişti demek. İçi titredi: Birbirlerine denk değildiler. "Davul bile dengi dengine" diye düşündü. Sacide de bir gün bu sözün anlamını öğrenecekti.

***

Hicri 1301 yılı sürmekteydi. Selanik'in düz yollarında işleyen atlı tramvay yirmi yılını doldurmuştu. Frenk mahallesi göreceli olarak temizdi. Havagazıyla aydınlatılan caddelerde büyük asri binalar denize karşı yükseliyor, bu caddeye paralel büyük bir cadde daha açılıyordu: Hamidiye Caddesi.

Şehir, surların dışına taşmak üzereydi. Kuzeybatıya uzanan upuzun yol çok çok eskilerden beri vardı: "Vardar yolu." Öbür yanda, doğuda Eski Liman'ı koruyan ve Maltalılar döneminde yapılmış deniz surlarından artakalan Beyaz Kule'nin çevresi, gazinoları, bahçeleri, eğlence yerleri ve kahveleriyle birçok Levanten'in, yabancıların ve nüfus ağırlığı Osmanlı dahil, tüm ırklardan fazla olan Yahudi zenginlerinin eğlence yeriydi. Giderek genç ve ilerici Osmanlı subaylarının toplandıkları gözde yerlerden biri haline geliyordu. Körfezde işleyen vapurlarla kolaylıkla gidilebilen batıdaki Beş Çınar bahçesi, daha alçakgönüllü olsa da, benzer işlev yüklenmişti. Hasret'in dilinden düşürmediği bu bahçe, onun ilk kez oturup doğayı, insanları, denizi, yeni yaşamın karışıklığını seyrettiği yerdi. Yıllarca andığı umuma açık bir park.

Selanik, bütün liman şehirleri gibi zengin ve zevkli burjuvaların Avrupai şehriydi. Yalı Caddesi'nin sakinleri onlardı. Öte yandan tüm liman şehirleri gibi eski ve sağlıksız, kanun dışı, fuhuş yuvalarıyla sarhoş, kültürü çeşitlilik ve çıkar hesap-

larıyla çürümüş, delik deşik olmuş bir zengin diyardı. Sahilden kuzeye, yukarılara çıktıkça artan Müslüman nüfus ile, onun doğusundaki Yahudi Maşatlığına yakın yerlerde ise, halktan/ dönmeler yaşıyordu. Sur içinde kalan bu mahallelerin camilerinin minareleri, deniz tarafından yukarı doğru bakınca, Hortaç Dağı'na tırmanan şehirde, sakin beyaz serviler gibi yükselerek manzarayı süslüyordu. İşte oralarda, Kule Hamamı'nın hizasında, Ali Sabir'den olma, Hasret'in kızı Sacide'nin iki göz oda, küçük avlu, odaların karşısında uzun, basık, zemini dövme topraktan mutfağıyla eski de olsa, bir evi vardı.

Doktor Binbaşı olan kocasının Sacide Hanım'ı boşadığı fakat bu boşanmanın anlaşmalı olduğu duyulduğunda, haber, sur boyunca sokaklardan dükkânlara, oradan evlere yayılacaktı. O güzel –ve on dokuz-yirmi yaşındaki– kadına sahip olmak isteyen birkaç bekâr ve çok sayıda çocuklu, az sayıda da çocuksuz dul erkek işliklerine giderken Kule Hamamı Sokağı'ndan geçmeye; daha gençler ise, seyrana, esrar içmeye, kahvede pineklemeye giderken o kapının önünde duraklamaya başladılar.

Gün gelecek, hicri 1269 büyük Kafkas göçü sırasında yurdundan sürülen Çerkez beylerinden, Beynamoğlu Tarık Bey, deri ticareti yapmak için Rumeli'ye geçecek, liman şehri Selanik'in işine elverişli olup olmadığını saptamak için bir süreliğine bu şehre gelecekti. Bir geç bahar ikindisinde, Beş Çınar bahçesinde yüzünü güneşe vermiş, ufak tefek genç kadına gönül düşürecek, onunla evlenip kendine toplama merkezi olarak seçtiği Vilâyat-ı Selase'den Manastır'a yerleşecek, ihracatı zevcesinin memleketinden yapacaktı.

Sacide'nin, 1885'te Manastır'da güzel bir evi olacaktı. Hatta bir de hizmetçisi. Kocasının evlendikten sonra bakire oldu-

ğunu keşfettiği, o yüzden gizli gizli şişindiği karısına olan tutkunluğu pek uzun sürmeyecekti. Sacide, annesiyle babasınınki gibi birbirine çok bağlı bir karı koca ilişkisi yaşayamayacağının farkına varacak, kaderine razı olacaktı. Tarık Bey, ticaret yapmayı, satış işlerinin hızlı ve şansa bağlı iniş çıkışlarını aile bireylerine yeğliyordu.

Bu evlilikten ardı ardına iki kızı olunca, kocası adlarını karısının koymasını teklif etmişti. Sacide'nin gönlünü hoş etmek için yapmamıştı bunu. Oğlan olmadıkları için pek de önemsemediğini belli etmek istemişti. Nedeni ne olursa olsun, Sacide buna çok sevindi: Kızlar, efrenci 1886 doğumlu Aliye ve 1888 doğumlu Sabire'ydiler.

***

Hasret nineliğini kutlamak için aynanın karşısına geçti, yüzüne baktı, parlıyordu. Az sonra tekrar baktı, gülümsüyordu. Aynadaki Hasret Nine'yi pek beğendi. Ak saçlı, beyaz tenliydi, gözleri mutluluğunu belli ediyordu.

***

Tarık Bey'in ayrı bir ev açıp güzel bir Çerkez kızıyla ikinci kez "teehhül eylediği" haberi Sacide'ye ulaştığında, donup kaldı. Bir uzun süre ikircikte kalmıştı: Kocasına sitem mi etsin? Yoksa sonuna kadar habersizmiş gibi mi davransın? Saygı gösteriyormuş gibi yapıp susacaktı. Durum inkâr edilemez biçimde ortaya çıktığında konuşmaya karar verdi. Kız anneleri kesin kararlar veremezlerdi. İlerde kızlarının başına kakılmaması için. Geceler boyu düşünmüştü. Onu üzen Tarık'ın evlenmesinden çok kendi fikrinin sorulmamasıydı. Sorulsa "Hayır" mı derdi? Bilmiyor. Tarık'ın duygularını ve tavrını önemsemeyecek kadar kırgındı. Kızlarına ad koymayı bile hafifseyen bir adam.

O uykusuz gecelerden birinde, sislerin ardından çıkar gibi, üniformalı Doktor Binbaşı Feridun Bey geldi gözlerinin önüne. Görüntü gerçekmiş gibi, kalbi hızla çarpmaya başladı. Yüzü kıpkırmızıydı. Bu kocasına ihanet sayılır mıydı?

Peki, kocasının evlenmesi? O ihanet değildi de, kendisinin düşlemesi mi öyle sayılırdı? Adam sende... Ne sayarlarsa saysınlar. Doktor Feridun, İnas İptidaisi'nde öğretmenlik yapan Sündüs Hanım'la evliydi. Bir kez aynı toplantıda karşılaşmışlardı. Tanıdığında sevdi onu. Aynı düzeyde değillerdi, tamam. Kendisi cahildi ama bir muallime ile dostluk etmek hoşuna gidecekti.

İkinci görüşmelerinde, laf arasında geçti kocasının adı. O zaman işini sordu Sacide. Doktor Binbaşı Feridun. Aslında bu yıl Kaymakamlığa yükselmesi gerekiyordu. Bekliyorlardı. O zaman Manastır'dan başka yere tayin edilirlerdi. Burayı seviyorlardı. Doktor –kocasından böyle söz ediyordu– bu toprakların çocuğuydu Vilayatı Selase'den. Yabancıların Makedonya dedikleri yer.

***

Bâb-ı Âli, Balkanlar'daki kaynama yüzünden pek yakında kıyametin kopacağını hesaplayarak hazırlıklar yaptığı sırada bomba gibi düşen bu hiç beklenmedik işgale karşı savaş ilan etme cesaretini gösteremedi. Zayıf bir protesto... Bu kadar mıydı? İtalyanların açgözlü fırsatçı tavrına isyan eden genç subaylar İtalyan donanmasının kapatmış olduğu deniz yolundan geçemeyeceklerini görüyorlardı. Olsun. İtalyanlar kendilerini Sezar'ın torunları olarak görseler de, genç subayların gözleri onlardan korkmuyordu.

Deniz yoluyla kısa sürede geçemeyecekleri Barbaros ve onun leventlerinin Osmanlı'ya kattığı topraklara, kaçak ola-

rak Akdeniz'in doğu sahiline bitişik kara yollarından dolaşarak varıyor, orada komutan, düzenleyici olarak kelle koltukta savaşıyorlardı. Bütün çaba, özveri, Osmanlı bayrağının indirilmemesiydi. Dönmüyorlardı, yılmıyorlardı. Devletin kötü yönetilmesinden kaygı duysalar da kendilerini ateşe atmaktan çekinmiyorlardı.

Selanik'te, hükümet binasının önünde hürriyeti ilan eden, ona ek olarak ilkelerinin; adalet, eşitlik ve kardeşlik çağrısını yapan genç subaylardan Enver ile dikbaşlılığıyla daha Erkân-ı Harbiye'de okurken bile öne çıkan Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının kahramanlıkları söylence olarak gazetelerde yayımlanıyordu.

Alemdar, ölülerin kırkı çıkar çıkmaz, nikâhı ileriye alınmış olan Sabire'nin yalvar yakar mektuplarına dayanamayarak, sazını sırtına vurup Manastır'a gidiyordu. Manastır'da ablasının yanında bir süre kalarak uygun bir iş bulursa, oraya taşınmak istiyordu. Selanik de iki can almıştı. Damla damla kan emerek dolaşan, insafsızlığını bin bir türden savaşla sürdüren bir cehennemin içindeydiler sanki.

Bölüm 7

YİNE YOL GÖRÜNDÜ GARİP SERİME

Şu kabak çiçeği ne açar ne kokar
Sevdiğimin kanları salından akar

Olmaz olsun böyle sevda öldürdün beni
Kalkmaz döşeklere düşürdün beni

Hastaneden çıktım yan basa basa
Ciğerlerim çürüdü kan kusa kusa

Hastane önünde bir derin kuyu
O kuyudan çekerler güllere suyu

Olmaz olsun böyle sevda öldürdün beni
Kalkmaz döşeklere düşürdün beni

SELANİK TÜRKÜSÜ

Edvard Alatini'nin köşkü, üç buçuk yıldan beri Selanik halkının, caddeden geçerken görebileceğini umduğu "Mahlû Hakan" Abdülhamit'in sürgün olarak yaşadığı mahaldi.

Merak yalnızca halktan gelmiyordu. Osmanlı'nın en büyük ticaret merkezi olan şehirde hemen bütün ülkelerin konsolosluk ve ticaret görevlileri de onu görmek arzusu içindeydiler.

Ama ne mümkün. Sultan, aşırı bir kontrol ve koruma altında tutuluyordu. Bu şehirde hiç değilse nefes alabileceğini umuyordu. Bir-iki kez bahçeye çıkma girişimi olmuşsa da, binanın içinde kalması için İstanbul'dan yapılan uyarı, durumunu anlamasına yetmişti: Bu binanın içinde "mahpus"tu. İstanbul'un görevlendirdiği maiyeti dışında kimse Sultan'ı göremezdi. Köşke gazete ve ziyaretçi giremezdi. Sultan hiçbir koşulda halkın arasına çıkamazdı. Bir-iki armağan gönderen olduysa da onlar ya kabul edilmedi, sorgu suale yol açtı ya da sahibine teslim edilip edilmediği bilinemedi.

Şehir sakinlerinden Müslümanlar caddeden geçerken, farkına varmadan üst başlarını çekiştirip düzeltmeye çalışırlardı. İçerdeki o yalnız adam, o müstebit ve vesveseli kişi, otuz üç yıl süreyle "Halife-i Rûy-i Zemîn Efendimiz" olarak saygı görmüş, ağzından çıkan hikmet sayılmıştı. Ülkede yarattığı baskıcı ve vesveseli ortama "kutsal iradenin gücü" inancıyla kayıtsız kalan halk, tahttan indirildiği için kederlenmiş, yürekleri kan ağlamıştı.

***

Takvimler 1912 yılı ekimini gösteriyordu.

İttihat ve Terakki hükümeti bir yandan parça parça bölünüp koparılan toprakları korumak için beyhude çabalar gösterirken, bir yandan da Abdülhamit'in tekrar başa geçmek için oyunlar çevireceği korkusuyla, siyasetlerini yasa dışı yollarla uygulama yöntemini seçmiş, ülke, özellikle İstanbul, çok kısa süre içinde baskı ve kanunsuz eylemlerle eskisi kadar güvensiz koşulları yaşamaya başlamıştı.

Rumeli'nde başlayan ve o güne kadar rastlanmamış eylemsel çıkışlarla Padişahın ikna (!) edildiği Meşruti yönetim, açılan Meclis-i Mebusan'la milletin geleceğini kurtaracaktı! Vatan topraklarının kurtuluşu ise, âcilen güçlendirilip çağdaşlaştırılacak orduyla gerçekleşecekti!.. Büyük Balkan toprakları zaten elden çıkmıştı. Girit kaybedilmişti. Ardı ardına Arnavut isyanları Bosna Hersek'in ardından en batıdaki toprakların da kaderini belli etmişti. Arnavutlar 1880'den beri göze atılmış biber gibi yakıcı, yıkıcıydılar. Balkanlar kaynamayı sürdürüyordu.

Tarihi boyunca baskı ve sertliği yönetiminin asal yöntemi olarak geliştiren Osmanlı, yılgınlık yaratarak düzen sağlardı. Âyan, eşraf besleme yöntemi, hemen her işte halkla devlet arasına girmişti. Yukarıdakinin baskısını, aşağıdaki halka insafsızca soyulma ve cezalandırma olarak ileten yöneticiler ve âyan, memleketin her tarafında yandaşlar besleme yolunu seçmişlerdi. Zaman ve dünya değişmişti ama... Bu koşullarda ezilenlerin gözleri açılmaktaydı. Onları, kullanarak güçlerini artırmak isteyen emperyalist devletler yayılmak ve geleceğe ilişkin planlarını gerçekleştirmek için uyanan küçük ırkları yönlendiriyorlardı. Ulus devletler çağı başlamıştı. İmparatorluklar parçalanıyor, halklar, yardıma hazır görünen yayılmacı güçleri yanı başlarında buluyorlardı.

Büyüme çağındayken, "daha çok toprağa sahip olma" adına, Rumeli'ni çiğneyip geçen Osmanlı atlıları büyük zaferler kazanıyordu. Şimdilerde, o topraklardaki geleneksel üretim zamanın değerlerine uymuyor, Osmanlı mülkü üstünde eskiden parlayan yıldızlar birer ikişer sönüyordu.

Teknolojinin gücünü algılamamış Osmanlı, zamanın dalgalarıyla başa çıkamayacak kadar çağdışı kalmıştı. Bu güçsüzlüğün acısı, halka dayanılmayacak kadar ağır bedeller biçiminde yansıyordu.

O yüzden, Osmanlı tuğunun dikili olduğu topraklar yeni ve farklı bayraklara mekân oluyordu. Eski vilayetler yeni ülkeler olarak yeni bayraklar dokutuyor, kendilerine krallar seçiyordu. Eski her zaman suçluydu şarkta. Yeni sürekli savunmada.

Sınırların içindeyse, eskiler, bütün kayıpların yenilerin beceriksizliğinden doğduğuna inanıyordu. Bu yarı yarıya doğruydu. Yeniler ise, her şeyi son âna kadar küçümseyip, işleri büsbütün çözülmez hale getiren eskilerin günahlarının bağışlanmayacak kadar büyük olduğunu söylüyordu. Bu da yarı yarıya doğruydu.

İsyanlar, çeteler, baskınlar, hırsızlıklar, kaçakçılıklar, yağmalar, basiretsizlikler, yoksulluklar... Hepsi vak'a-i âdiyeden görülen adaletsizlikler sıradan insanların canını, malını, geleceğini yakarken... Yeni oluşan yönetim hiçbir şeyi değiştiremedi. İttihatçıların parolası olan Hürriyetin, Adaletin, Müsavatın ve Uhuvvetin ezberlenmesinin kolay; gerçekleşmesinin ise çağrışımları kadar kolay olmadığı anlaşıldı. Kısa sürede meşrutiyeti var eden kavramların içi boşalmış, umdeler (!) unutulmuştu bile.

İttihatçılar, umutsuz gidişlerini ve halkı yekindirecek olumlu şeyler yapamamanın ezikliğini, hem birbirleriyle, hem

de eski yöneticilerle anlaşmazlık çıkararak, muhaliflerini silahşörlerine vurdurtarak üstlerinden atacaklarını sanıyorlardı.

Kargaşa doğaldı. Meşrutiyet birinci yılını doldurmadan İstanbul'daki tutucu ve çağdışı değerleri savunanlar isyan etmişlerdi bile. Takvimler 31 Martı gösteriyordu. Bu kalkışma trajik sonuçlar getirdi. Ayrım yapmaksızın İttihatçı olduğu düşünülen aydınların, memurların, mebusların, okullu subayların öldürülmeleriyle sürdü.

İsyan Selanik'teki Üçüncü Ordu'dan bir savaşçı gücün Hareket Ordusu adıyla harekete geçmesine neden oldu. Bu ordu İstanbul'a geldiğinde gerici hareketi aşırı sertlikle bastırdı. Yeni yönetime karşı çıkanlar gibi, iyi niyetle gizli bir cemiyet olarak ortaya çıkanlar da kendi evlatlarını telef etme aşamasındaydılar: Bu uygulama, ilerde de eleştiren, yandaş olmayan gazeteci, düşün ve fikir adamlarının öldürülmeleriyle, saf dışı edilmeleriyle sürüp gidecekti. Sonuçta, daha bir yıl dolmadan hürriyetlerin yok edildiği, adaletin eskisi gibi keyfi kararlara bağlanarak yürüdüğü, eşitliğin, İttihatçılar arasında bile söz konusu olmadığı, bunlara ek olarak, kardeşliğin keskin çatışmalar yüzünden asla kurulamayacağı ortaya çıkmıştı. Selanik İttihatçıları, evrensel bir insanlık ilkesi çerçevesinde gelişip ülkeyi kurtarmayı amaçlamışlardı. Yönetme gücünü ele geçirdiğine inanan ve idareye el koyan İstanbul'dakiler ise, Türk ve Müslüman bir sermaye sınıfı yaratmak amacıyla politika yapmaya çalıştılar. Ilıman bir ortam yaratamadıkları için sertleşince, uyumlu geçiş şimdiden görülüp unutulmuş bir rüya olmuştu.

Kargaşanın bastırılmasının ardından mahkeme kurulup öncülük edenlerin idamıyla halka gözdağı verildi. İsyancıların öfkesinin dengesiz güç olarak katliama dönüşmesinde, Sultan

Abdülhamit'in parmağı olduğuna inanılması, onun azledilmesi kararını getirdi.

Böylesi bir karar, dost düşman, iç ve dış her topluluğu şaşkınlığa uğrattı. Rumeli'nde kalkışma yaratan orta derecelerdeki subaylar altı yüz yıllık devletin sistemini kendi silahşor yöntemleriyle değiştirmeye kalkışmışlardı. İkinci kez ilan edilen Meşrutiyet, yönetsel özelliklerini hızla yitiriyor, gücü ele geçirenler yönetmeyi başaramıyordu.

Sultan Abdülhamit'in altına imza atmak zorunda kaldığı her anlaşmayı, kanunu, kuralı savsaklamak, uzatmak gibi yöntemleri vardı. Yandaşları bu tür oyalama, dağıtma çabalarını onun zekâsına bağlasalar da, gerçekte bu tür şark kurnazlıkları, bir süre sonra, beklenenden daha kötü sonuçlar yaratıyordu.

İttihat ve Terakki onun tahttan indirilmesiyle yetinmedi. Yeni bir sıfat da oluşturdular: "Mahlû Hâkan..." Onun "halledilmiş, indirilmiş" olduğunu sultanlık titrinin önüne takarak onurunu zedelemeyi yeğlemişlerdi.

***

Selanik, bir Osmanlı şehrinden çok, bir Avrupa şehriydi. Yahudiler şehrin gerek nüfus, gerekse ekonomik yönden giderek hâkim çoğunluğunu oluşturuyordu. Balkanlar'ın ürettikleri tarım ürünleri, ağırlıklı olarak buradan dünya pazarına sunuluyor, gereksinimi duyulan mamul maddeler, İstanbul ve İzmir'den sonra buradan ithal ediliyordu. Şehirde eğitim kurumları, özgürce yayılıveren fikir hareketleri, çok çeşitli ve dünyada yaygın kültürel üretimler gelişmişti.

Bu şehri ele geçirmek en yakın devlet olarak Yunanistan'ın düşüydü.

Bulgarlara göre; en büyük eksiklikleri doğrudan Ege Denizi'ne, dolayısıyla Akdeniz'e açılan bu şehre sahip olamamaktı. Karadeniz'den Akdeniz'in sıcak sularına kadar uzanan Büyük Bulgaristan hayali böylece gerçekleşmiş olacaktı. Şehri ele geçirmek Bulgarların takıntıya dönüşen isteğiydi.

Yüzyıllardır aralarında sürüp giden toprak ve nüfus tartışmaları Osmanlı'ya karşı açılacak ortak bir savaş ilanıyla sonuca bağlanabilirdi. Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan bu çerçevede anlaştılar. Eylül 1912'de hepsi, ülkelerinde seferberlik ilan ettiler. Planları basitti: Rumeli'ndeki sınırlarının hemen hemen dört bir yanını çevreleyen Balkan savaş güçleri Osmanlı'nın yüzlerce yıl süren hakimiyetini sona erdirecek, Türkleri Rumeli'nden atacaktı.

Büyük devletler, bu yepyeni küçük devletlerin perişan olacağı kaygısındaydılar. Yine de hasta adamı daha da bitkin düşürecek her çatışma işlerine gelirdi. Osmanlı'da hükümet ordu için büyük masraf yapmaktaydı. Çağa uygun yönetim metinleri hazırlıyordu. Kâğıt üstünde her şey düşünülmüş, hazırlanmıştı. Ama... Savaş başladığında, altı kolordu ve başkomutan vekili arasında haberleşme, donanım, düşman kuvvetlerinin güç ve niteliğine göre kolorduları yerleştirme ve en önemlisi "insan" faktörü bağışlanmayacak biçimde ihmal edilmişti. Orduda genç okullu subaylar bilgisiz olan ve çağdaş savaş tekniklerini bilmeyen üst düzey komutanları dinlemeyebiliyor, alaylı subaylar okulluların altı yüz yıllık düzeni bozmalarına, deneyimlere hiç aldırmamalarına ve "Halife-i Rûy-i Zemîn" efendimizin "halledilmesi" kararına Yahudi ve Rum ittihatçı yöneticilerin de katılmasına, Sultan Abdülhamit'e tebligat yapanların da onlar olmasına dayanamıyor, hükümetten nefret ediyorlardı. Bel-

ki sonucu kestirememişlerdi. Belki de bu olumsuz duygularının düşman güçlere duyulandan daha somut olmasındandı.

Ekim ortalarında her cepheden hızla başlayan saldırılar büyük hızla Osmanlı Ordusunu yıldırdı. Sevk ve idareye ilişkin olanlarla, destek hizmetlerinin uyum içinde yürümesine ilişkin planlarının üst düzey komutanlara ve diğer görevlilere ulaştırılamamış olması felaketin ilk habercisiydi.

Kolorduların ihtiyaçları olan silah, malzeme, barınak, yiyecek, giyecek depolarda kalıyor, ulaştırılamıyordu. Emir ve planlar kasalarda kilitliydi. Haberleşme durmuştu. Çoklu saldırgan güçlere karşı savaşa sürülen ordular desteksiz, malzemesiz, habersiz ortamlardaydılar. Donatma etkinlikleri gerçekleşemiyor, asker beslenemiyor, malzeme açığı çekiliyor, hızla artan moralsizlik tüm savaş cephelerine yayılıyor, ordu yöneticileri düş gücünün ötesinde fütura düşüyor, savaşsız teslim, savaşsız ric'at yayılıyordu. Ardından gelenlerse... Kanla sulanarak sahip olunmuş Rumeli toprakları üstünde tarihsel hak sahibi oldukları inancındaki eski Osmanlı reayasıydı. Slav Katolikleri (Karadağ), Slav Ortodoksları (Sırplar), Bulgar Slavları (Ortodoks), Rum Ortodokslar (Yunanlılar)... Ve yirminci yüzyılın başından beri isyanlarını sıklaştırıp yayan Kuzey Arnavutluk Hıristiyanları (Katolik ve Ortodoks).

Dünün bağımlı devletleri bugün İstanbul sınırlarına göz dikmiş, Türkleri Avrupa'dan atmaya and içmişlerdi. İkinci başkent olan Edirne akıl almaz bir felaket olarak Bulgar kuşatmasını yaşıyordu. Edirne açlıktan kırılıyordu.

***

Yabani incir ağacı kollarını her yana rasgele salmıştı: kiremitleri seyrelmiş damın üstünü örtmek ister gibi.

Yağmur yağıyordu. Ama nasıl bir yağmur! O bahar sürgün olarak çıkmış küçük dallardan bazıları damlaların hızı yüzünden gevrek çıtırtılarla kırılıyordu. Küçücük eski kulübeyi korumak ister gibi saran dal ve yapraklar ise Hasret'i ıslanmaktan bir ölçüde koruyordu. Kapının karşısındaki köşeye sinmişti. Bastırılmış toprak olan zemin, yağmur sularıyla yer yer kabarmıştı. Uzun süre hayvanların kaldığı belli olan barınakta ıslanan tersler kötü kokuyordu. Hasret, altında yaygı olmaksızın bacaklarını toplamış, elleriyle sarmış, başını oraya dayamıştı. Ne bekleyebilirdi? Bilmiyordu. Belki yalnızca kollarında can vermek istediği oğlunu... Belki de kendisini bu koşullarda bile neşelendirmeye çalışan ikizlerden Namık'ı. İkizleri düşündüğünde, dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme... Hayır, istediği yalnızca burada kıvrılıp kalmış ölüsünü bulmamalarıydı. Onların yanında... Onların bakışları altında gelsin ölüm.

"Allahım, bana daha fazla acı yaşatma. Bir köpek ölüsü gibi yapayalnız koma."

Bedenini hissetmiyordu. Belki de burası bir kulübe değildi. Kendisi ise Hasret adlı küçücük kadın değildi. Bir bilinmez diyarda bir gizli mağaranın nemli duvarına yapışmış yarasaydı. Kim gelecek, kim bulacak, kim bayrağın altına koyacaktı bedenini?

Çocukların adına sağlık duaları oluşturarak ağlıyor, ölmüşleri için ezberlediği tüm duaları ardı ardına ekliyordu. Şimdi, o göçmüş kuşakla, yaşayan kuşak arasında sallanıp durmaktaydı. İnsansız bir salıncak, yahut ölüsünün yanı başına kazılmış boş bir çukur gibi... Boşluktaydı.

Sonra gönlüyle oluşturduğu dualardan birinin ortasında zihni karıştı. Ne söyleyeceğini unuttu. Yerine yeni sözcükler-

le dilek dileyemedi. Kafasındaki her şey birbirine karışıyordu artık. Bilinci durmuş, hiçbir dua veya bu anlama gelecek fikir yok. Ürkmeye başladı. Kalbi sıkışıyordu. Başında yoğun bir ağırlık. Bir öksürse, ciğerleri ağzından burnundan fırlayacak gibi. Şişmiş ve tüm boşlukları kapatmış. "Buraya kadar. Uyuz bir köpek gibi yuvasından kovulmuş..." Arkasını getiremedi.

Kendine geldiğinde, Ali Sabir'i görür gibi oldu. Kapıda duruyordu. Gücenik bakıyordu Hasret'e. Hasret kendini savunmak istedi. Aklından geçeni yüksek sesle söylediğini sandı. İnsan kendi sesini duymaz mı? Duymadı. "Sağır bile olsa sesini duyar. Ses ele karşı gider ama aslı insanın içindedir." Öyle biliyordu. Üstü başı kurumuş. Ateşi biraz düşmüş. Hayal meyal hatırladı: Bir ara, karanlıkta... İçi cayır cayır yanarken... Susamıştı. Çok susamıştı. Ali Sabir'i o zaman da görmüştü kapıda. Elini uzatmıştı karısına: "Gel biraz su iç. Ferahla."

Su buz gibiydi. Zemzemin tadına ölmeden önce bakmış gibi içini huzur kapladı.

Aynı anda, sürünerek kapıya kadar yaklaşmış olduğunu fark etti. İçi yanıyordu yine. Kapanmayan kapının aralığından düşen yağmur suları, eşiğin bu iç yanında oluşan bir çukura birikmişti. Zemin yağmuru çekebildiği kadar çekmiş olmalı. Şimdi çukurda birikmiş bulanık su var. Dudaklarını açık çamur renkli suya değdirdiğinde, güzel, lezzetli bir su tadı almıştı: Doyamıyordu. İçindeki harlayan yangın sönmüyordu. Sonunda dili çamura değdi. Su bitmişti. Geri çekilmek istedi. Hâlâ ayağa kalkamıyordu. Sürünerek geri geri eski yerine gitti. Ali Sabir yine kapının önünde duruyordu:

"Rahat rahat uyu, seni ben bekleyeceğim. Zarar verebilecek kimse yanına yaklaşmayacak. Korkma!"

Onun sesini de duymadı aslında. Sözleri içinde doğuyordu sanki. Gözlerini kapattı.

Ali Sabir ağzını açmıyor ama Hasret onun sesinin kulaklarına, gözlerine, ağzına, tenine sızdığını algılıyordu: "Yalnızım, sahipsizim. Yad ellerde varlığımdan hiçbir iz kalmaksızın bir gâvur bayrağının altında yatıyorum."

Ağlamaya başladı Hasret: "Ben de... Ben de... Bilmediğim bir tuğun altında... Ölüp gidiyorum!"

Yaşasaydı da karısının günden güne daha da küçüldüğünü görseydi üzülürdü Ali Sabir. Hele, Mahlû Sultan'ın Selanik'ten kaçırıldığını öğrenen halkta oluşan panikle birlikte hemen yollara düşmek zorunda kalmaları, aradan geçen üç haftaya yakın sürede iskelete çevirmişti Hasret'i. Hemen kaçmaları ne onun içindi, ne de Alemdar için. İkizler gerçi on yedisindeydiler ama yapılıydılar. Düşman yaşatmazdı onları. Arife ile Arif'in kolera salgınında ölmelerinin üstünden anca bir yıl geçmişti. Onların bıraktıkları oyuk tazeydi, kapanmamıştı. Bu acılar göz pınarlarını kurutmuştu Hasret'in. Hatta teni, kemikleri, neşesi de... Hayatının gün gelip çöle döneceğini hayal bile etmezdi. Dönmüştü: Şu anda, göğü çıldırtan yağmurun altında sırılsıklam ama içi çölde susuzluktan kurumuş tek bir ağaç gibi durmakta.

Ne zaman kendisini bu izbeye koyup gittiler Alemdar ve ikizler? Yoksa onlar da ninelerini kaybettiklerini mi düşünüyorlar?

Bir binek hayvanı aramak için dağılmışlardı. Selanik'ten çıkarken, iyice arıklamış olduğu pek belli bir at satın alabilmişti Alemdar. Bütün eşyalarını ve evi bırakmışlardı. Kafileleri küçüktü. Sonra büyüyen ırmaklar gibi yeni katılanlar oldu, genişlediler. Hasret gözlüyordu: Kadın veya erkek, yaşlılar aile-

lerinin sonraki kuşağından gençleri, asıl yaşaması gerekenleri yollarından alıkoyuyorlardı. At, daha Kılkış'a varmadan tökezlemiş, bir daha da kalkamamıştı.

Tüylerini diken diken eden bir olayı yaşamışlardı hemen ardından. Alemdar hayvan acı çekmesin diye babasından kalan eski parabellumu çekip hayvanı başından vurmaya hazırlanırken, pislik ve açlıktan perişan halde görünen biri çok yaşlı, diğeri aksayan ayağına bakmadan koşmaya çalışan orta yaşlı iki adam, "Dur... Dur! Hemşerim dur!" diye bağırarak ulaştıklarında, nefes nefese Alemdar'a sormuşlardı:

"Hayvan yaşıyor mu? Aman mekruh olmasın?"

"Öyle olsa niye kurşunumu harcayayım?"

"Ölmüş ise göstermelik kurşun sıkıp, murdar değildir diye satmaya kalkışmayasın diye koptuk geldik anam babam... Hele bir bakalım."

Hayvanın sakatlanan bacağının sağrısı titriyordu. O sıra bir gözünü açtı. Çevresindeki herkese bir anlık bir bakış attı, başını toprağa koydu. Hasret, Alemdar, ikizler dondu kaldı. O nasıl bir yalvaran bakıştı? Namık katıla katıla ağlamaya başladı. Hayvan "beni kurtarın" der gibi bakmıştı. Ama kurtarmanın fiili neydi, ne yapmaktı? Tez ölmek mi, yoksa bacağının iyileşmesi mi? Namık hayvanın başucuna çöktü. Orta yaşlı olan adam Alemdar'ın tabancasına uzandı. Alemdar öfkelendi:

"Ne oluyor bre! Kendini silahşor mu sandın?"

"Hayır... At için. Sana acı geliyorsa, ölüp de eti murdar olmasın diye hayvanı vuracaktım. Ne de olsa senin hayvanın. Aranızda sahip- hizmetkâr hayvan bağı var. Ben vurayım da, öldürdüğün için kendini suçlamayasın, istedim. Hem o zaman

belki etinin bir kısmını bize verirsin diye... Bizim kızanı kızançeyi ürkütmeden sayamazsın. Hepsi de aç..."

Alemdar silahı uzattı:

"Biz biraz uzaklaşalım da sonra" dedi. "Anamın gözünün önünde olmasın bu iş."

İkizlere döndü: "Kim kalır burada? Birinin silahımı getirmesi lazım."

İkizler havaya baktılar. Namık, hemen Hasret'i sırtına aldı:

"Biz uzaklaşalım baba. Belki sen daha dayanıklısındır."

Tam bu sırada adam atın gözüne ateş etti. Silahı Alemdar'a uzattı. Mithat babasının koltuğuna destek oldu. Ancak iki-üç adım atmışlardı.

Yaşlı olanın sesini duydular:

"Gidiyorsunuz. Gidin. Yüce Tanrım bütün yollarınızı açık etsin. Amma bu hayvanı helal ediyor musun, onu söyle, sonra git..."

Alemdar ardına dönmeden defalarca başını salladı. Sağ elini az havaya kaldırdı, hoşgörüsünü belli edecek biçimde iki kez salladı...

***

Bu olayın hemen ardından kasım başlarının insanı eritircesine yağan yağmuru hızlandı. Sağlarında sollarında hayvan ölüleri, oku kırılmış kağnılar, haldır huldur yapılıp çatılmış, ancak buraya kadar dayanabilmiş olan el arabaları. Ölmek için yatmış, dünyayla ilgisini kesmiş yaralı ve unutulmuş askerler, pislik, açlık, yorgunluk ve belki de ekili tarlalardan geçilerek yenice oluşmuş olan kestirme göç yolları... Geçtikleri yerler de, geçecekleri yollar da çamur deryası. Tren yolu uzaktan gözlenmekte. Ne yaklaşabiliniyor, ne uzaklaşma göze alınabiliniyor.

O yolu kullananların bazıları vurulmuş, bazılarının da hayvanları telef edilmişti. Tren yolu Bulgarlara geçmişti. Zaman zaman malzeme yüklü, silah yüklü, asker ve giyecek, yiyecek yüklü marşandizler geçiyor, bunun anlamını bilenler, her bir parçanın Osmanlı askerinin ölüm etiketi olduğunu düşünerek kahroluyorlardı.

İstasyonlara yaklaşıldığında karmakarışık olan grup duruyor, umut denilen duygu bitmek bilmediği için, belki trene binebilecekleri sanrısıyla hücuma hazır durumda, gözleri hedefe dikili bekliyorlardı. Her an karşılarına yaralı, acı yüklü yüzleriyle hasta askerler, ric'at etmiş birliklerin kırgın ve üzgün kaçakları çıkıyordu. Hasret gibi, yarı yolda kalacaklarından korkan, bir başlarına terk edileceklerinin ürküntüsüyle, güçlerinin son kırıntılarını bile kullanmaya çalışan yaşlılar vardı. Onlar, kaç kuşaktan beri vatan bildikleri toprakların şu anda belki de elden çıkmış olduğunu düşündüklerinde yüreklerinin yarıldığı duygusu içindeydiler. Herkesin yüreğinde, yola düştükleri andan beri şehrinin, mahallesinin, sokağının, hatta evinin bile vatan ve yuva olmaktan çıkmış olmasının garipliği vardı. Kaç kuşaktan atalarının yattıkları, sayılmayacak kadar mezarları olsa da, oralarda artık "yabancı/azınlık" olarak kabul edilmek, iç burkutucuydu. Yolda, belde kalanlar şimdi kendileri olacaktı. Kaçmaya mecburken, ayakları geri geri gidenler...

Çocuklar yalnız ağlamayı biliyorlardı. Ama... Ergenler vardı. Şaşkın, ürkek, dünyanın işlerine akıl erdirememiş. Kızların gözlerinde her an saldırıya uğrayacakları korkusu, kızanlarda, ilk serseri kurşunlara kendilerinin muhatap olacağı kaygısı okunuyordu. Bu sanrı doğruydu üstelik. İhtiyatlık çağından bile çıkmış erkeklerin ölmekten daha çok, ailelerinin gençlerine bir

şey olabileceği korkusu, soludukları karanlık, nemli, umutsuz havayı daha da karartıyordu. Sağda solda küçük asker birlikleri ve dayanıksız çadırlar görülüyordu. Hiçbir komutanla göz göze gelmek mümkün değildi. Bakmıyorlardı, daha doğrusu acıları görmekten öylesine yılgındılar ki, yenilerine dayanamıyorlardı. Osmanlı beş yüzyıl hüküm sürdüğü topraklardan, bu kırık dökük, umutsuz insan artıklarıyla ayrılıyordu.

Bu topraklar; bir zamanlar hep batıya ve kuzeye doğru oluşan çevrenlere kadar at nallarının kısa ve coşkulu bir nağme gibi yayıldığı, hızlı kazanılmış; hemen sevilmiş yeni vatan topraklarıydı. Doğa, verimli, güzel ve gürbüzdü. Yıldırım gibi çakarak ve gitgide hızlanarak uzak ufuklara kuşlar gibi uçuyordu akıncılar. Onlara "Fatihan" deniyordu. Çok işleri vardı. O yüzden gözleri karaydı ve hızlıydılar. Her bir ülke, sağlam bileklerine yapışık gibi duran kılıçlarla, sırtlarındaki sadaklarda bekleyen oklarla sahiplenildi. Öndekiler fethettikleri yerlerde az kaldılar. Hep ileri, durmadan ileriydi, düsturları. Kazanılan yer azmış gibi, yeni ovalar, ormanlar, göller... Sanki onların kendilerini aşmaları için sıradaydılar. Kuzeyde Tuna aşılmıştı. Sevdaya benzer bir tutkuyla yüreklerde yer tutan ve türküleri uzaklardan getiren, uzaklara taşıyan o büyük nehir. Beş yüzyıl süreyle nirengi olacak o büyük akarsu.

Kuzeyde Erdel, Eflak, Boğdan... Ardından Polonya düzlükleri... Durmuşlardı. Türk atlıları *"Vistul Irmağı'nda atlarına sular içirdiler."* Buraların yerlisi sayılan, bir anda yurduna yabancı konuma gelen yerel halkın halini anlamaya zamanları yoktu. Ne olurlarsa olsunlardı. Trakya geçilmiş, küçük Balkanlar, büyük Balkanlar, Sırp toprakları, engin Macar ovaları, Makedonya, ardından Bosna dağları, ırmakları, vadileri, Adriyatik

kıyıları, Begomillerin korunması, Bosna Hersek'in işgali, Hıristiyan dünyasının kuralları yerine imparatorluk kurallarının geçerli kılınması. Sınır...

Nemçe diyarı.

Yönetimleri vergiye bağlama, onların işlerini yeni oluşan düzenle uyumlu hale getirme, Anadolu'dan sivil halkı buralara getirip yerleştirme, Osmanlı yönetim sistemini Rumeli'nde geçerli kılma, vergiye bağlama, Küçük Asya'nın insanlarının buraları yurt saymaları için gereken süre... Paylaşma hızla gerçekleşmişti.

Şimdiyse her şey tersine dönmüştü.

Manastır, artık Sırp şehri olarak Sırbistan mamelekine yazılmıştı. Sacide, kocası Beynamoğlu Tarık Bey'i, o ise gelir getiren işini bırakmaya yanaşmamıştı. Sacide annesi ve kardeşiyle yollara düşse, çocuklarını ve yuvasını terk edecekti. Büyük kızı Aliye'nin evlendikten hemen on ay sonra doğurduğu sarı bir oğlu, küçük Sabire'nin ise yakında doğacak bir çocuğu vardı. "Bırakamam yavrularımı ana" diye ağlamış, bir daha görüşülüp görüşülemeyeceği belirsiz olduğundan ağlayarak anasına, boynuna sarılıp kollarını çözemeden uzun süre öyle kaldığı kardeşi Alemdar'a veda etmişti:

"Kocamı bırakamam. Tarık Bey uslandı, sakin sulara indi artık. Hovardalığı bıraktı, evine yuvasına döndü. Anam... Sen nasıl oğlunu, torunlarını bırakamıyorsan... Ben de ailemi bırakamam. Hangi halde hicranım daha az yakar beni diye düşündüm. Atladım trene... Seni uğurlamaya geldim."

Ne diyebilirdi ki Hasret? Kim bilebiliyor geleceği? Bakarsın, gün gelir Osmanlı güçlenir, yeniden yekinir. Hasretle yaşayan herkes belki birbirlerine kavuşur.

Acılı topraklara dönmüş olan Rumeli'nde kendilerini bekleyen bir kızı olacaktı bundan böyle. Zaman neyi nasıl kotarır, belli mi olur? Belki onlar da bir gün göçüp gelirlerdi. Hatta belki Hasret ve Alemdar'la oğulları dönüp gelebilir. Allah'ın rahmetinin sınırı mı var?

Sacide, annesinin kendisine emanet ettiği eşyayı düzenleyip yola hazırlarken, gözyaşlarını göstermemek için başını eğmişti. Yaşlar dökülüyordu gözlerinden. Onu geçirdiler. Gülümsemeye çalıştı, arandı, beyaz, kenarları kazayağı iğne oyasıyla titreyen bir ipek mendil çıkardı.

"Ben de, kızlarım da bekleriz burada oturup. Öyle kolay mıdır, Türkün, Müslümanın bir hamlede silinip süpürülmesi? Bu mendili koynunda sakla anam. Ne zaman açıp koklasan, söz, senin yanı başında bitivereceğim."

Sırp toprağıydı Manastır. Üsküp de. Arnavutlara kalmamıştı. "Sırp yekinince Osmanlı gider" diye bir söz bilinirdi Rumeli'nde. Doğru çıkmıştı bir kez daha.

Peki ama bütün bu şehirler, bütün ibadethaneler, arastalar, pazarlar, çarşılar, tekkeler, güzelim çeşmeler. Ve mezarlar... Tümü artık türlü ırktan Hıristiyan toplumların elinde mi kalacaktı? Kafası, patlayacakmış gibi şişiyor, şiştikçe ağrısı dayanılmaz derecede artıyordu.

Hasret yine de kendini umutsuzluğa bırakmamaya çalıştı. Belki de haklı olan Sacide'ydi. Kendisi niye gidiyordu? Ali Sabir'in vasiyeti o kadar etine kanına işlemişti ki, kalırsa sürekli bir günah içinde yaşadığı duygusunu içinden atamayacaktı. Al ile beyaz uyumuna hayran olduğu için, ay ve yıldıza deli gibi bağlandığı için... Onsuz soluk alamadığına inandırmıştı kendini. Ellerini gökyüzüne kaldırdığında, maviliğin o bayrağın

üstüne vurup parlatmasıyla kendisinden geçtiği için... Ölümle bile vazgeçmeyeceği bir değer için, sağken nasıl vazgeçebilirdi insan? Üstelik bu Ali Sabir'in son vasiyeti ise. Çocuklarını yaşatabilmek için, kocasının isteklerini feda ettiği bilincinde durup dururken.

Heyecanlandı ve kendinden geçti.

Kendine geldiğinde nedenin kalbinin hızlı hızlı çarpması olduğunu fark etti. Teni ıslak ve kızmış. Islak giysileri zaman zaman tüylerini diken diken edip üşüdüğünü hatırlatsa da, başı yanıyordu, sırtı, ayaklarının altı. Ayağındaki parçalanmış terlikler neredeydi? Bu havada çıplak ayak yola çıkılır mı? Hatırladı: Köşeye önce onları yan yana koyup üstlerine oturmuştu.

Yunandan kaçıp Bulgar yoluna düşmüşlerdi şimdi. Ordular teslim oluyormuş. Edirne'de insan alacak yer kalmamış. Bulgarlar art arda Osmanlı ordusuna bağlı kolorduları, daha küçük birlikleri bozarak hızla Edirne'ye gidiyormuş. Asıl amaçları ise Çargrad'mış. İstanbul yani. Orası Bulgar için hep göz koydukları Çargrad'dı. Duyanların azı inanıyordu bu habere, ancak bir tevatür olabilirdi böylesi zafer. Dünün Bulgar çobanı bu. Nasıl olur da?..

Haklıydı inanmayanlar. İnanılacak şey değildi. Ama Bulgarların yüzlerce yıllık düşlerini de, böylesi bir savaş için ne kadar büyük bir özenle hazırlandıklarını iyi bilen Osmanlı Erkân-ı Harbi, bu savaşta dağınık cephelerde sürecek bir savaşta ne tür planlamanın en hatalı olması söz konusuysa, o yolu seçmişlerdi. Yedekler düşüncesizce çoktular ve uzaktaydılar. Anlaşmış ırkların karşılarına çıkan kolordular ise zayıf ve destek hizmetleri kötü planlanmıştı. Aksi olmasaydı, savaşmaksızın teslim edilen topraklar niye bu kadar geniş olsun ki?

Göç yoluna düşenler hâlâ düşlerle avunuyorlardı: Koskoca Osmanlı, dünkü çiftçisine eski başkentini bırakır mıydı hiç? Azı görünen, çoğu ta nerelere kadar süreceği belli olmayan yollarının Edirne'de biteceğine inanıyorlardı. Gözleriyle görmeden arada gezinen yalan yanlış tevatüre inanmayacaklardı. Orada, o özlenen şehirde bayrağın altında durup, uzaklardaki toprağın altında yatan kocasına mutlu bir tebessüm sunacaktı Hasret. Bir kaytanın ortasına düğümlenmiş tek Reşat altınını iki memesinin arasına bağlamıştı. Ölümlük kalımlık bir para değil. Ölse bile, adağından başka bir şey için bozdurmayacağı o parayla bayraklık atlas alacaktı. Tam al kırmızı. Sonra ayı ve yıldızı işleyeceği ipeği... Çokça almalıydı ibrişimi, ay yıldızı kabartma olarak işlemeliydi. Para? Parası duruyor mu yerinde? Elini soktu. Buz gibi elin dokunuşuyla teni ürperdi. Üstü başı kurumuyor ama yine de elinden daha sıcak. Altınını bağladığı kaytan beline düşmüş. İyi, bu daha iyi.

Edirne'ye yaklaştıklarında yol üstü köylerden birinde kesin durumu öğrendiler: Söylenti gerçeğe dönüşmüştü: "Edirne nicedir düştü düşecek. Bulgarlar sıkı muhasara altında tutuyorlar. Halk açlıktan ölüyor."

"Vah edelim artık serhat şehri olan Edirne'ye./ Orası acılar ve yokluk içinde kıvranırken soluk alıp veren ciğerlerimize!/ Vay o felaket haberiyle titreyip duracağı yerde çarpmaya devam eden yüreğimize!/ Yok bre! Osmanlı bırakmaz Edirne'yi./ O Trakya'nın tek taş elmasıdır be yahu!"

Kulaklarında, şehre yaklaşırken gözleri uzakları görebilen gençlerin Selimiye'nin minarelerinin seçilebildiği haykırışı. O anda, göçmenlerin suskunluğu uğulduyor. Kağnı tekerleklerinin gıcırtıları, eşek ve katırların arasıra yorgunca yükselen ses-

leri duruyor. Bebekler ağlamayı kesiyor. Bu suskunluk ne kadar da ürkütücü geliyor insana. Kısa bir sessizlik ânı. Yaşamın karşılarına çıkardığı kötü koşullardan yılan genç ve orta yaşlılar dövünürken, yaşlılar ellerinden bir yana bıraktıkları tespihlerine sarılıp içlerinden ağıtlar yakarak tespih tanelerini üst üste döküyorlar.

***

Hâlâ ortalarda kimseler yok. Üşüyor Hasret. Yağmur sesi yok. Dışarıda onu kesen rüzgâr hafif esiyor ama ortalık kararıp biraz daha soğuduğunda böyle ıslak ve bitkin halle sabahı görebileceğini sanmıyor. Buna razı. Oğlu ve torunları gelebilseler... Onları görmeden, son tembihlerini yapmadan gitmemeli. Karanlık birazdan basacak. Karanlığın ne getireceğini bilmiyor. Düşman mı, şaki mi, saldırgan bir hayvan mı?

Osmanlı, gözden çıkarmış mıydı Edirne'yi? Yüz yıla yakın bir zamanda, iki kez Rus çizmesine, Rus gaddarlığına terk edebilmişti. Onlar da Sarayiçi gibi dillere destan güzellikteki topraklar üstünde kurulu olan Osmanlı saraylarını, bahçelerini yıkıp dökmüşlerdi. Edirne eski Edirne olmaktan çıkmış olsa da, Rumeli Osmanlı'sının ruhunda yine de eski Edirne'ydi. Yok edilemeyecek, verilmeyecek, düşman çizmesine çiğnetilmeyecek bir kutsal şehir. Şimdi Bulgara bırakır mı? Hangi devlet halkının gözünde aşağılanmayı kabul edebilir ki?

Göç tüm büyük fırtınalar gibi küçük dalgalar halinde başlayıp, daha sonraları onlarca yol bulup rüzgârlar gibi, doğuya doğru fırtına gibi yükseldi. Dağların, ormanların, ovaların, suların ardında bekleyen Dersaadet'e kadar uzanan insan dalgaları giderek büyüyordu. Osmanlı bu kadar büyük yenilgi yaşamış mıydı, yahut bir başka ülke?..

Tanrı'nın unuttuğu ülkeydi artık. Peki ama halkın günahı neydi?

Göçmenler Edirne'ye giremediler. Şehir Bulgar ordusunun kuşatması altındaydı. Üstelik kırk bin Sırp askeri onlara yardıma gelmişti. Söylentiler çok üzücüydü: Kuşatma yüzünden Edirne'nin soluğu kesilmişti. Yiyeceği yoktu, yakacağı yoktu, can ve kurtuluş güvencesi yoktu. Kış bu yıl inanılmayacak kadar soğuk geçiyordu. Her şey donmuştu. Otlar, kökler, ağaç kabukları, taze dallar bile. Onlar bile aç Edirneliler tarafından tüketilmişti artık.

Şehir kuşatma altında, açlıktan ölmenin sınırındaki halkıyla, Hasret'in ve tüm göçmenlerin umutlarının kırılmasına neden oldu. Edirne. Hasret'in bayrağını yitirdikten sonra göç etmek zorunluluğunu duyduğu dördüncü şehirdi. Ne yazık ki yaşlı kadına bir mezarlık yer veremiyordu. Bunu anladığında, Ali Sabir'i artık gözlerinin önüne getiremediğini üzüntüyle fark etti. Küsmüş gibi, karısının düş gücünden çıkıp gitmişti.

Askerin hemen yarısı, ordu komutanlarının kararıyla tek kurşun bile harcamadan teslim olmuş veya ric'at etmişlerdi. Vatan elden giderken savunma bile yapmayı düşünmeden kendi ürettikleri mazeretlere sığınarak teslim olan Osmanlı orduları ve komutanları vardı. Onlarla birlikte, Sırplara karşı Manastır'ın savunması sırasında kuvvetinin yarısı olan yirmi bin kişiyi kaybetmiş olan "Manastır Ordusu" da.

Rumeli'nde sürmekte olan bu çok cepheli savaşların özelliği, çok masraf yapmış ama onları güce dönüştürmekte hataları olan yılgın bir savaş gücünün iflas etmesiydi. Orduyu yenileştirip güçlendirmek için harcanan onca çabaya karşın, moral değerlerden yoksun ve teknoloji kullanımında başarısız savaş gü-

cü; en büyük yenilgilerden birini yaşatıyordu. Halk, yurt bildiği yerden kopuyor, kuvvetler arasındaki iletişimsizlik planların uygulanmasını engelliyor, asker korkuyor, komutanlar şehirler harap olmasın diye savaşmadan teslim oluyorlardı. İmparatorluğun çökmesi artık kader sayılmaktaydı. Dağılan, kaçan, aç ve çıplak kalan askerin ardında bıraktığı vatan topraklarının genişliği inanılmayacak kadar büyüktü.

Üzüntü ve yoksunluk insanın ruhunu yoruyordu. Geri çekilen askeri birlikler sürekli dağılıyor, dağılanlar toplanabilir bir güç olmaktan çıkıyordu. Şehirler açtı, asker açtı, göçmenler açtı... Kar, yağmur, soğuk Rumeli'ni kasıp kavurmaktaydı. Göçenlerle kaçanlar karmakarışık bir kalabalık oluşturuyor, köylüler onların yaklaşmasına izin vermiyorlardı. İçlerinde giysileri olmayanlar, yaralılar, kol, bacak, göz, çene yitirmiş olanlar vardı.

Savaş ordular arasında yapılırdı ama onlarca yıldan beri başıbozuk Rumlar, çete savaşlarının ustası Bulgarlar, kan dökmeyi seven Sırplar, mikrop kadar çaplarıyla Karadağ Slavları bile yoksul ve ezilmiş Türk köylerine, çiftliklerine baskınlar yaparak onların gelecek beklentilerini ve hayatlarını yok ediyorlardı.

Ve yollar... Ne kadar bozuk ve uzun... Varılacak yer gitgide daha da uzaktaydı.

Göçmenlerin dayanmak zorunda kaldıkları bin bir zorluk içinde Hasret gibi ailelerine yük olan yaşlılar da vardı. Oğluyla torunlarının kendisini bırakmalarını, bu sayede gidişlerinin kolayca gerçekleşeceğini defalarca söylemişti. Hızlı olmayı ve fırsatları değerlendirmeyi önlüyordu yaşlılar. Bütün yaşamlarının hasılası, koyunlarında, kuşaklarında, yahut fistanlarının içine

dikilmiş ağzı düğmeli ceplerde belki üç-beş para veya mücevherdi. Hayatları için tek beklenti, güvenli ata toprağına kadar aşılacak yollardı. Gerçekte bu göç kervanı birçok yaşlı için nereye kadar süreceği belli olmayan bir nafile zahmetti.

Başı ve sonu görünmeyen bu akışın tamamı, acele çıkmak zorunda kalış ile kötü hava koşulları yüzünden kirliydi, yıpratıcıydı, çirkindi. Herkes aç, uykusuz, yorgun ve üst başları dökülen türdendi. Her şeyleri ıslaktı üstelik. Çoğunun ayaklarına giydiği şeyler soğuktan korumayacak kadar uygunsuzken, bazıları yalınayak yollardaydı. Kasımda, yıllardan beri görülmemiş bir kışın yaşanacağı ortaya çıktı. Hasretin düşünceleri oradan oraya atlıyordu. Kafası hep çalışıyordu ama bu çalışma bir avara kasnak gibi, boşaydı. Neredeydi, gelini Arife ile torun Arif'in sapasağlam olduğu bir buçuk yıl öncesinin bahar ayları? Hortaç'a tırmanan, uzaktan da olsa limanı muhteşem bir manzara olarak gören Müslüman mahallelerinin kapalı evlerindeki küçüklü büyüklü bahçelerin, tekkeleri ve mezarlıkları dolduran ulu çınarlarla yüksek boylu servilerin çevreye yaydıkları azamet?.. Ölümü hep hatırlatan ama ondan korkmamayı hissettiren güçlü menkıbeler, ahlak değerleri ve vatana sahiplenildiği duygusu? Yollarda tümü eriyip dökülmüştü sanki. Geçmiş yılın nisanının beklendiği, baharın gidip gidip geldiği mart sonlarında Türk ve Müslüman halkın çılgıncasına deniz kıyısına dökülerek, Sultan Mehmet Reşat Efendimizin istikbale çıkması... Efendimizi karşılamak için hazırlanmış muhteşem tâklar... Onun ayağının değdiği her Rumeli yerleşim yerinde gönüllerin defalarca coşup coşup taşması... Hepsi, anılarda sevinç olarak bu kadar kısa bir süre mi kalacaktı?

Birkaç ay sonrasında kolera hailesi, ondan bir yıl sonra da, işte Balkan devletlerinin birleşip her birinin Osmanlı mülkü-

nün kendilerince en önemli bir yerini gözlerine kestirerek saldırmaları!

Ekim sonunda Yunanlar Osmanlı'ya karşı iki savaşı kazanmış, Selanik üstüne yürümeye başlamışlardı. Kasım ayının ilk günü Alman imparatorunun özel gemisi Lorelei ile Dersaadet'e götürülen Mahlû Hakan'ın ardından halkın üstüne yıkıcı bir umutsuzluk çökmüştü. Osmanlı, Abdülhamit Han'ı İstanbul'a aparıyorsa, çok büyük bir felaketin kapıda olduğu gerçekti. Türk ve Müslümanlar kapılarına dayak vurdular, pencerelerini sıkı sıkı kapattılar, ışık yakmayı hayatlarından çıkardılar. Müslüman mahalleleri kapkaranlık günler ve geceler içinde yüzmeye başladı.

O sırada Bulgar ordusu Edirne'yi kuşatmıştı. Haber Selanik'in dağa tırmanan mahallelerine ulaşmamıştı daha. Şehirdeki Müslümanlar göç yoluna düşerken, arkalarında yoksul da olsa evlerini, bahçelerini, hayvanlarını ve anılarını bırakıyor, sağ kalırlarsa Osmanlı'nın ikinci başkenti Edirne'de huzur bulacaklarından kuşku duymuyorlardı. Çok saftılar: Göç yolunun farklı bir yol türü olduğundan habersizdiler.

Şaşkın, güçsüz, perişan ve moralsiz Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün mameleki kolayca büyük kayıplarla elden çıkıyordu. Haberler, korkuları büyütüyordu. Yunan ve Bulgar doğuya yayılıyordu. Yunan güneyden, Bulgar ve Sırp ise kuzeyden. Bulgarlar yıldırım hızıyla iki şehirde savunma hatlarını aşarak, çokça öldürerek cehennem yaratmışlardı. 24 Ekimde Edirne'yi kuşattılar. İstanbul'dan önceki son müstahkem mevki olan Çatalca'da durdurulamazsa Bulgar İstanbul'a yönelecekti.

Kuzey Batı Balkanlar'da, Sırplar Osmanlı'nın Kosova'daki Vardar Ordusunu Pirlepe'de yendi. Manastır'a çekilen ordu

Sırplarca kuşatıldı. Burada kırk bin kişilik kuvvetin yarısı yitirildi. Manastır düştü. Üsküp –canım Üsküp– çatışmasız teslim oldu. Kosova Osmanlı'nın elinden çıktı.

***

Bir yaşlı at bulabilmişti Alemdar. İkizler ve sakat ayağıyla kendisi yürüyeceklerdi. Osmanlı topraklarına kolaylıkla ulaşacakları sanrısı içindeydiler. Şansları bu güne kadar ters gitmişti ama Osmanlı, Osmanlı'ydı. Şu şımartılmış devletçikler ne yapabilirlerdi ki koskoca Osmanlı'ya? Herkes söylüyordu. İyi bir Osmanlı tokadı yiyecek, kıçları üstüne oturup ağlamaya başlayacaklardı. O zaman Düvel-i Muazzama araya girecekti. Osmanlı kazandığı zaferi masada yitirecek, yaptığı masrafla kalacaktı. Herkes böyle söylüyordu. Kendisi de öyle düşünüyordu zaten.

Bir gezinti sayabilirlerdi bu göçü. Evin kapısını sıkıca kilitlemişler, pencerelere tahtalar çakmışlar, yola çıkmışlardı.

Yoldayken öğrenmişlerdi ki... Selanik Ordu Kumandanı koca şehri ve iki kolordudan oluşan asker gücünü kurşun attırmadan Yunana teslim etmişti. Ne büyük bir acıydı bu.

Aynı güçte ama farklı biçimde iç yakan acıyı bir buçuk yıl önce yaşamıştı. Arife ile Arif'i kaybettiği gün, en zoruna giden işlerden biri, ikizlere haber vermekti. Aklına geldikçe ağlıyordu. Ne diyecekti? Nasıl karşılayacaklardı, kendisini suçlar mıydılar? Hiç haber vermese, evci çıktıklarında durumu mecburen anlatsa? Ama toprağa verirken annelerinin ve ağalarının başucunda bulunmaları, toprak atmaları onların da hakkıydı. İkizlerin okudukları teknik okul yatılı talebe alıyordu yalnızca. Okula giderken ayakları geri geri basıyordu sanki. Ağlamaktan derdini anlatamamıştı bile. Müdür anlamış olmalı, ikizleri çağırtmış, onlara üç günlük izin vermişti. Zavallı kızancıklar...

Alemdar, ikizleri bir daha yollamadı okudukları teknik okula. Artık hiçbir yakınını gözünün önünden ayırmak istemiyordu. Rumeli halkında bunun benzeri duygular son yüzyıl içinde iyice yaygınlaşmıştı. Yaşamları rastlantılara bağlıydı. Her an savaş, baskın, yangın, kavga çıkabiliyor, halk kendini sahipsiz hissediyordu. İstanbul, buraların insanından değil, toprağından yana dertleniyordu. Halkla arasına koyduğu eşraf, âyan, mütevelli, nakip, öşürcü ile işleri kendi yönünden daha kolay yürüttüğünü sanıyordu. Oysa yapılan, ihmalleri, haksızlıkları biriktirmekten ibaretti. Çözümü halk istiyor, devlet duymazdan, görmezden, umursamazdan geliyordu.

İşte... Sonunda ayrı ırkların ayrı dinlerin ve milliyetlerin anlaşması ve savaş!

Alemdar'ı, hayat zorluyordu artık. Tam büyüme çağındayken babasını kaybetmiş, kendini bildiği günden beri aklına sokulan subaylık şansını, bir Alman hareket memurunun kibri ve öfkesi yüzünden yitirmişti. Bu felaket yetmezmiş gibi, sakat kalmıştı. Bu haksızlığa bile isyanını uzatmamayı, içinde bulunduğu koşullarda yaşamını sürdürmeyi başarmıştı. Çocukları, elleri ekmek tutacak çağa gelirken, evinde huzurun ve bir nebze rahatlığın başladığı sırada, hem büyük oğlunu hem karısını kaybetmişti. Davranışlarındaki olumluluk, bu vurgunla kırılmıştı.

Tramvay İşletmesinde sıradan bir ustaydı yalnızca. Türk olan tek usta. Yükseltmiyorlardı. Çünkü Türk ve Müslümandı. Yahudilere, Rum ve Bulgarlara ödedikleri paranın neredeyse yarısı kadar ücret alıyordu. Osmanlı sınırları içinde aşağılanan bir ırk muamelesi görmek, hayranlık uyandıran el becerisini ve yaratıcılığını bir türlü Alman mühendislere kanıtlayamamak...

Nasıl oluyordu da, bu ülkenin asli sahipleri ikinci sınıf insan muamelesi görüyordu? Hicran... Hayatının kapanmayan yaraları.

Böyle şeyleri konuşmaz kimseyle. Anasıyla bile. Hasret oğlunu üzmekten çekinir, Alemdar daha pratik açıdan bakar: Faydası olmayacak yakınmaların, anlamsız dert yanmaların ardından, kıçının üstüne oturmaya razı olmak durumunda nasılsa... Boş laflar edecek zamana aklı ermez onun.

Hasret Kadın'ın da yoktu boş zamanı. Bakılacak, özenilecek oğlu ile iki erkek torun yoruyor artık. Gençleri doyurmak zor. Oğlunun kazandığı parayı idare etmek için sürekli kafa çalıştırmak da.

Alemdar, anasının yükünün farkındaydı. Ona acıyordu. O yüzden eve geldiğinde bazı işleri yükleniyordu. Sürpriz yapıyormuş havasında, şaka havasında. Çok da güzel yemek yapıyordu, alışverişten anlıyordu. Baklava yufkası bile açıyordu. Bir kuzu ciğer sarma yapıyordu, değme ustalar öylesini beceremez. Börekti, tatlıydı... Böylesi emekler dışında, evin her işi yine de Hasret'e bakıyordu.

Biliyordu, annesi ikizleri okuldan almasına bozulmuştu. Keşke geleceğe dair umutlu olsaydı da buraların vatan olmaktan çıkacağını, kapıdan pencereden kovulacaklarını kestirmeseydi. Yakın bir gelecekte ya bu topraklarda soyulmuş bir kabuk gibi yerlere yapışacaklardı ya da Anadolu toprağından uzakta, tıpkı babası, hatta onun babası gibi haksız ölümlere mahkûm edileceklerdi. Gece bekçiliğini gündüzki kadrolu işine ekleyerek ücretini artırabiliyordu. Neye yaramıştı? Oğlu ve karısının çaresizlik içinde, hiçbir yardım alamadan ölüp gitmiş olmalarıyla gözleri açılmıştı. Cehennemin dibine gitsin fazladan kazandığı... Zavallı anasının çektiği korkuyu karşılar mıydı

o para? Kocasına ulaşamayan kadının yalnızlığı, babasına ulaşamayan ergenin kırgınlığı neyle karşılanırdı ki? Öylesi bir suçluluk duygusunu bir daha yaşayamazdı.

Alemdar kararlıydı: "Merak etme anam, her şey daha iyi olacak."

Söylediğini yaptı Alemdar. İkizleri yanına alıp, orduya da iş yapan büyük bir tamir atölyesinde iş buldu. İkizler babalarının gözetiminde işi öğrenirken, para kazanmaya da başladılar. Alemdar anasını yalnız bırakmıyordu. Bir yıldan beri her gün içlerinden biri sırayla Hasret'in yanında kalıyordu. Bu ciddi ve çalışkan babanın gözetiminde ikizler soya çektiklerini kanıtlayan davranışlarda bulundular. Alemdar'ı hoşnut ettiler.

O zaman Hasret yeni bir heyecanı yaşamaya başladı. Eline verilen paralardan bir kısmını ikizlerin her biri için ayırdığı mendillere sarıp saklamaya başladı. Yarın öbür gün evlenecek çocuklar. Onları kız evine karşı boynu eğik bırakır mıydı nineleri?

Azla yetinmeye alışmıştı aile. Biraz geniş nefes almaktansa, ilerde çocukların geniş nefes alması daha iyiydi.

Hâlâ gayretliydi yaşlı kadın. Eskisi kadar güçlü değildi. Ama gereksindiği dinlenmek değildi onun. Planlarını artık hep "kötüsü gelirse" diye torunlarının yarınları için yapıyordu. Sacide'nin yardımlarını da biriktiriyordu. Üstüne başına bir şey almıyor, ayakkabı yerine terlikle, takunya ile idare ediyor, gelininden kalan gündelik giysileri kullanıyor, gençlerin gönlünü çelecek güzel olanları aralarına yapraklı kuru defne dalları koyarak bohçalıyordu. Arife'yi, biricik gelinini çok özlüyordu. Sacide'nin evlenip Manastır'a yerleştiği günlerde gelinini kızının yerine koymayı gönlüne yatırmıştı. Yakındılar. Kolay olmayan hayatlarının zor-

luklarını da neşvesini de paylaşmayı bildiler. Öyle içten bir bağlılıkları vardı ki, sokağa yeni taşınan kadınlar onları birbirlerine çok takılan ama çok da seven ana kız sanıyorlardı.

İkizlere, yeterince yakın durduğundan emin değildi Hasret. Çocuklar bu zor yaşlarında fazlaca yalnız kalmışlardı. Farkındaydı; yaşlandıkça her şeyin kendi sorumluluğunda olduğunu sanıyordu. Gerçekte ödü patlamasına karşın, oğlunu yüreklendirmek için Alemdar'a "Matem bitsin artık. Benim üç koca herife bakacak gücüm yok. Şu eve güçlü kuvvetli bir kadın gelsin. Hem senin gönlünün de şenlenmeye ihtiyacı var" diye ısrar ediyordu. Alemdar onu anlıyordu: Hasret Kadın'ın kurnazlığı sesinden, sözünden bile dökülüyordu. Yüzlemiyordu annesini. "Bakarız be ana... Sen biraz daha dayan, bunu sonra konuşuruz..."

Anasının derinden bir "oh!" çektiğini, yüzünün aydınlandığını duymazdan, görmezden geliyordu.

Bulgarlar kendilerini destekleyen Sırplarla birlikte Çatalca tabyalarının önüne ulaşmıştı. Onlar da açlığın verdiği acıyı çekmekteydiler.

Osmanlı'yı bekleyen ise: Hicrandı!

Hasret bunları ve daha fazlasını yaşayacağını Selanik günlerinde bilmiyordu. Hatta hayal bile edemezdi. Şimdi dertleri, İstanbul'a ulaşmak, yolda herhangi bir biçimde bir kazaya uğramamak, bir belaya bulaşmamaktı. O kadar.

***

Yunan ordusu, silah atmadan Selanik'i teslim eden Kolordu Komutanı Hasan Tahsin Paşa'nın garnizonundan yirmi bine yakın askeri esir aldı. Osmanlı'nın yüzyıllarca hâkimiyeti

altındaki şehrin düşmesinin yanında, ardından gelen bozgunlar, kaçışlar, ölümler, yenilgiler bir felaketler dizisi olarak erken başlayan kış, İmparatorluğun perişanlığını artırırken, Osmanlı'dan çok, savaştaki müttefikler arasında ciddi sorunlara neden oldu. Fetih, İkinci Balkan Savaşlarının en önemli gerekçelerinden biri haline geldi. Selanik üstüne hesapları olan Bulgarlar çok kızdılar. Karşılıklı sert yazışmalar yaşandı.

Kosova'yı ele geçirmiş olan Sırplar Edirne'yi kuşatan Bulgarlara yardımcı olmaları için kırk bin asker yolluyordu.

Rumeli'nin Türk ve Müslüman halkının hiçbir şeyden haberi yoktu. Yollar hem düşmanlar, hem de kaçak askerler, doğal felaketler, boşalmış yerleşim yerlerinden dolayı çok sayıda ölümler, salgın hastalıklar, eşkıya gibi davranan askerler için açık duran bir kapı gibiydi.

Halk, Bulgar, Sırp ve Yunan katliamlarından kaçmaya çalışıyordu. O erken kışta yeryüzündeki her yer tuzaklar, hırsızlıklar, kana susamış hayvanlaşmış insanlar, ahlaksızlıklar ve zulümle doluydu.

***

Alemdar, oğullarıyla birlikte anasının atının başını tutuyordu. Bu işi erkekler sırayla yapacaklardı. İnsanların hepsi kırık dökük ve yoksul, sıradan kasabalı ve köylülerdi. Ağır ağır yürüyerek göç yolundaydılar. Öndekiler, arkadakiler, ortadakiler farkına varmadan yer değiştiriyordu. Alemdar'ın ailesi ise sürekli olarak arkaya kayıyor gibiydi. Zor bela buldukları at da, nineleri de çok yıpranmışlardı.

Sonra at yolda takıldı, düştü. Bileği kırılmıştı. Allah'tan Hasret'e bir şey olmadı. Daha uzak yollardan gelen aç insanlar

hayvanı istediklerinde Alemdar anasının yüzüne baktı. Hasret olumlayarak başını salladı. Alemdar doğallıkla helal etti. Birkaç hayat kurtaracak olan bu ikramından dolayı içi rahatlayacağına, at için yüreği burkuldu.

***

Damlaların patırtısı yüzünden zaman zaman duyulup zaman zaman da yiten ses Hasret'i kopuk kopuk süren uykusundan uyandırdı. Bedeni kendisinin değil, bel kemiği erimiş sanki. Uzandığı yerden doğrulamaması belki o yüzden. Yattığı yer zamanında dövülmüş ama nemle yer yer kabarmış topraktı. Yolda bulduğu yırtık bir muşamba parçası –evdekileri dürmüş ama yükletmeyi unutmuştu– ısıtmıyor, yalnızca insanın kendini kandırmasına yarıyor. Saraybosna'da duyduğu bir söz vardı: "Türk karşı dağda bir alev görse ellerini uzatır da 'oh ısındım' der."

Hava açılmıştı; cam gibi parlak gökyüzünde yıldızlar parlıyordu. Hasret bu sırada nerelere gitmiş, neleri hatırlamaya, aklının ermeyeceği şeyleri hayal etmeye çalışmıştı. Şimdi yine o tek odalı kulübedeydi. Artık oğlunun da torunların da kendisini bulabilmeleri olanaksızdı. Gökyüzündeki yıldızlar mı hiç bilmedikleri bu yerlerde onlara yol gösterecekti?

Buradan çıkamazdı. Buradan çıkmazsa herhangi bir saldırıya uğramasa bile uzun bir ömrü olamazdı. Çocukların onu bırakmayacağından emin. Ne var ki, göç yolu, kötü rastlantılar, uzun unutkanlıklar ve şaşırmalar yoluydu. Köylere uğramıyorlardı. Çoğu boşaltılmış yoksul Türk köyleriydi bunlar. Bir-iki yaşlı, hasta, ölmeye durmuş yaralı askerle karşılaşılıyordu. Rum ve Bulgarların çoğunlukta oldukları köyler zaten göründükleri anda göçmenleri kovuyor, ateş ediyor, köpekleri üstlerine salıyorlardı.

Göç demek Hasret için her yaklaşılmak istenen ama ürküntüyle uzaklaşılan demiryoluydu. Bu yolda düşman vardı. Bu yolda işleyen trenlerde göçmenler için yer yoktu. Tozlu köy yollarından bile çıplak uzanan iki uzun kılıç...

Boş midenin ağrısını unutmak için ne bulunursa yemeliydi. Peki bulunmazsa? Durum çok kötüydü. Şükür, ölmüyorlardı. Namık ile Mithat hırsızlık yapıyor, babaannelerinden saklıyor, babaanne de bunu bilmediği (!) için –insan bildiği şeyi niye sorsun ki– otları ve buldukları her şeyi katarak onları ayakta durabilecekleri kadar besliyordu. Çalmak neydi, günah neydi? Gün, insanın temiz yaşaması için hiçbir şans tanımıyorsa? Rumeli'nde bu günlerde her şey çalınıyordu zaten. Hatta vatanlar bile. Vatanı ve geleceği çalındığında insanın yaşamayı mümkün kılacak her şeyi kullanmasından doğal ne olabilirdi?

Seferberlik davullar çalınarak ilan edilmişti. O gece sabah ezanına kadar Müslüman mahallelerinin su aldığı çeşmelerin bulunduğu meydanlarda davul zurnayla mehter müzikleri çalınmıştı. Lamba değil, idare lambası bile yakmamışlardı. İdare etmek gerekiyordu. Oysa on beş güne kalmadan sakındıkları, kıyamadıkları her şey burada, sahipsiz evlerinde bırakılacaktı. Yalnızca sıcak tutacak bir iki giysi –zaten hepsi o kadardı– yorgan ve yaşlı atın taşıyacağı kadar yemek malzemesi. Son anda, parçalar halinde birkaç kara muşambayı sarmak gelmişti aklına. Çıra... En önemli şeydi, çıra, kav ve çakmak taşı.

Alemdar ile Hasret'in yüzünde kaygı vardı. Savaş tez zamanda bitsin diye ana oğul dua ediyorlardı. Kızlar yerlerinde duramıyorlardı. Çok heyecanlıydılar. "Osmanlı'nın kahhar kuvveti..." Dillerine bu sözü dolamışlardı. Oysa Hasret'in de Alemdar'ın da kulaklarına dolan Sultan III. Selim'in eseriydi:

"Ey gaziler yol göründü yine garip serime"
"Dağlar taşlar dayanamaz benim garip halime"

***

Yollarda küçük çocuklar kayboluyordu. Onları bulabilmek için, geçtiği yolları tersine aşmaya çalışan gözü yaşlı anneler, eşini, nişanlısını bulmaya çalışan gençler, organlarını yitirmiş, yardım dileyen yaralı askerler, hasta askerler, zihinsel dengelerini yitirmiş askerler... Askerlik çağını çoktan geçirmiş, yakınlarından uzak, belki terk edilmiş dedeler, bütün o yorucu, ürkütücü yollar boyunca bir zamanlar ezbere bildikleri Kur'an'dan ayetler okuyan yaşlı erkekler, genç kızlarını, gelinlerini çirkin ve zavallı görünsünler diye saklayan aileler, erkek çocuklar, sırtlarında ya yük ya da kardeş taşıyan kız çocukları, yemsiz, uykusuz olarak üvendirelerle sürekli rahatsız edilen öküzler, mandalar, gıcır gıcır gıcırdayan kağnıların bitip tükenmez yakınmaları...

***

Kapı uzun bir inleme sesiyle açıldı. Gelen insana benzese de, görüntüsü uzuyor, genişleyip yamuluyordu. Gözlerini iyice kıstı Hasret. Yolunu şaşırmış bir Bulgar mı? Düşman mı? Tanımadan hissetti: Bu düşman değil, canı, ciğeri: Namık!..

"Ninem... Burada bizi mi bekliyordun? Hepimiz seni bir daha göremeyeceğimiz korkusuyla burayı arayıp durduk. Gece vakti yolu şaşırmışız. Bulgara rastlamış olursa diye korktuk."

"Ah deli çocuk, ah benim ikicik yavrum. Yaşlı, beceriksiz ninen bu kadar önemli miydi?"

Ne geçirdiği zor gece aklında kalmıştı Hasret'in, ne de onları bir daha göremeyebileceği korkusu. Belki onlar da ninelerinin rahatı için çıktıkları bir hayvan, en azından bir el arabası

bulma yolunda çektikleri korkuyu ve zorlukları unutmuşlardı. Şimdilik Namık'ın sevincini görmüş, bir yandan ona acımış, bir yandan sevinmişti.

Namık çömeldi. Dizlerini toprağa dayadı. Nemli giysilerinden ve ıslak saçlarından çekinmeden, başını ninesinin fırlak kemikli zayıf bağrına dayadı. Hasret, onu sarmaya çalıştı ama sol kolu uyuşmuş muydu, kaldıramadı, yalnızca sağ koluyla tıpışladı. Az sonra göğsünde damla damla yayılan sıcaklığı hissetti.

Bu sevgiydi. Bu, katıksız, hesapsız sevgiydi. Namık sevinçten ağlıyordu. Hasret sırtının dikleştiğini, tutmadığını sandığı koluna karıncaların üşüştüğünü, biraz sonra karıncalanmanın yerini harekete bırakacağını hissetti. Anayurtta, bayrağın altında kendilerine bir yer bulacaklardı. Bunu Namık da istiyordu, Mithat da. En başta Alemdar. Yaşlılık işte. İnsan hemen karamsarlığa kayıyordu.

Namık'ın, dedesinin gözlerine benzeyen çakır yeşil gözlerine bakarken, Hasret'in aklına, büyüdüğü Saraybosna'nın hemen dışındaki, köpüklü coşkulu suların çarptığı taşlar yüzünden sekip köpürerek içinden aktığı yeşili bol değirmende, Ali Sabir'in gözlerini gördüğü an geldi. Yüreğini yerinden oynatan o alttan üste doğru yekinen yüzde parlayan aynı gözlerdi. Acaba şu sırada Osmanlı toprağı sayılan terk ettikleri bu yollar, ormanlar, dağlar, yaz baharlarında yemyeşil kesilen ekinler, dikimler, gökyüzündeki kuşlar, eski yıllardan kalan leylek yuvaları... Bu coğrafyanın kelebekleri, tarla sıçanları ve av hayvanları... Türküler, bayramlar, düğünler, âdetler, yarışlar... Genç kızlar, kızanlar, bebeler, yaz günlerinin ateşböcekleri, çekirgeler, peygamberdeveleri hayattan beklenen, beklemeye hakkı olduğuna inanan genç Hasret'ler, Ali Sabir'ler... Bir daha o günlere

dönemeyecek olsa da, anıları ve güzellikleri doğuran o mekânlara dönebilmek... O kadar olmayacak şey miydi?

***

O sırada veya biraz daha önce, Hasret'in anılarından hiçbirine sahip olacak yaşa gelmemiş olan, İstanbul İdadilerinde, Darülfünununda okuyan gençler hazırlanıyorlardı. Rumeli'nde yaşayan halkın yüz binlercesi düşmandan kaçarak canını kurtarmaya çalışırken, reayayı kışkırtarak savaşlar çıkaran, böylece kendi uzun dönemli çıkar politikalarını yürüten büyük devletleri protesto etmek amacındaydılar. Öğrenciler Beyazıt'ta Harbiye Nezareti önünde gösteri yapmaya kalkışınca, yöneticilerin emriyle toplanıp Sirkeci'den kalkan tren vagonlarına doldurulуyor, savaşın sürdüğü yerlere gönderiliyorlardı. O çocukların nereye kadar gittikleri, ne kadarının geri dönebildikleri hiçbir zaman bilinemeyecekti.*

*) Bu olayı, Rumeli'nden dönebilen ender gençlerden birisi ve sonradan Şûrayı Devlet Üyeliği yapmış olan **Raşit Bey**'in eşi olan **Güzin Hanım**'dan dinlemiştim. O protestoya katılan öğrencilerden biriymiş eşi. **Güzin Hanım**, ünlü **Profesör Doktor Fahir İz**'in ablası ve Erzurum Kongresi'nin düzenleyicisi **Hoca Raif Efendi**'nin baldızı idi (yazarın notu).

Bölüm 8

VATAN TOPRAĞINDA

Yemenimin oyası amanın aman aman
rengi de rengine
Körolası annem vermedi beni dengi dengime
Revolverimi koy kendi de kendime
Ölüyorum dostlar yanıyorum dostlar
bana bir hal oldu
Ben yârimden ayrılalı gül benzim soldu

Aksaray'dan inişim mürver ağacı
Dökülür yaprağı kalır ağacı
Hanım sizde bulunur mu sevda ilacı
Ölüyorum dostlar yanıyorum dostlar
bana bir hal oldu
Ben yârimden ayrılalı gül benzim soldu

İSTANBUL TÜRKÜSÜ

O sabah, keskin soğuğun inadına, parlak ışıklar saçan bir güneş doğdu. Uzaktaki mavi çizginin deniz olduğunu Alemdar söyledi.

"Yani geldik mi?"

Hasret'in, soğuğun ısırdığı, buzun yaktığı yüzü kaşık kadar kalmış. Gözleri iyice derine kaçmış. Artık o gözlerden insana ulaşan sorulu bakışlar görülmüyor.

Gelmişler demek. Zulme uğramış, uzaklardan sökülmüş, kim bilir ne zaman yollara dökülmüş insan yığınları önlerindeydi. Kısa süre sonra, arkaları da dolmaya başladı. Ortalıkta temiz giyimli subaylar görüldüğüne, memurlar oraya buraya gelip gittiklerine, zaman zaman otoriter sesler yükseldiğine göre, işgal altında olmayan bir yere ulaşmışlar. Günler önce, Edirne'ye yaklaştıkları söylenirken de göçün büyüklüğünü görmüşlerdi. Şehrin çizgileri belirmeden önce top sesleriyle irkilmişlerdi. Edirne, aylardan beri kuşatmayı çözmeyen Bulgar ve Sırplardan oluşan seksen bin askerin kuşatması altında. Kurtuluşun burada olduğunu, dördüncü göçte bayrağının altına ulaşabileceğini sanan Hasret için ne kadar yürek yakan durumdu bu. Göçmenler yollarını güneye doğru değiştirmiş, demiryolundan uzaklaşan büyük bir yay çizmeye başlamışlardı. Tehlikenin ve yenilginin daha nerelere kadar uzanacağını top atışlarıyla ihtar alarak mı öğreneceklerdi?

Sonra biraz daha alçak sesle, inanmakla inanmamak arasında kuşkulu kalan insanların dolaştırdığı sözler: "Edirne

kurtarılmak üzere. Osmanlı orduları toparlandı... Çatalca'dan getirilen askerler büyük bir saldırıya..." Alemdar inanmaya çalışanlardandı. Tevatür akla yakın olmasa da... On yedi yaşındaki –çocuk da erkek de olmayan, delilik çağındaki– oğullarına ve yaşlı annesine bir süre için umut verir diye düşünmüştü. Oysa onlar göçün durmayacağı bir noktaya gelmişlerdi... Sanki etkilenmediler. Hasret hiç inanmadı. Edirne'ye dönecek halleri yoktu. Orada, altında ruhunun sükûn bulacağı bayrağın bulunduğuna inanmıyordu.

Hâlâ savaş sahası olan Trakya'da korkunç soğuklarla karşılaşmışlardı. Öldürmeye acıkmış gibi saldırgan Bulgar askerleri tarihlerinde biriktirdikleri kinlerini dökme şansını olabildiği kadar çok kullanıyorlardı. İşgal edilen köylerdeki insanlara yaptıkları korkunçtu. Köylüleri dörder, sekizer olarak birbirlerine bağlıyor, hepsini birden Meriç'in buz gibi sularına atıyorlardı. Bir soğuk ölüm cehennemiydi yollar ve kaskatı topraklar. Daha önceleri geçtikleri yerlerde Yunan zulmü de Bulgardan aşağı kalmamıştı zaten. Bir yanda savaş sürüyordu. Hemen yakında savaşın evsiz barksız bıraktığı insanlardan oluşan sefalet ırmağı Osmanlı topraklarından başşehre sel gibi akıyordu.

Osmanlı'nın diye bildikleri her yer ayaklarının altından kaymıştı. Adları bile değişip kendi haritalarına yazılmamış olsa da, düşman hâkimiyetinde sayılan toprakları geçiyorlardı. Ne kadar acı verici bir yazgıydı bu. Ateşe verilmiş çiftlikler ve köyler, parçalanmış insanlar, zorlanmış bir kader yüzünden yavaş yavaş toprağa karışmaktaydı.

Gözlerinin önünde sergilenen zulümle, insanlığından utanıyordu insan. Hele genç kadın ve çocuk cesetlerinde haykırışlar sanki hâlâ devam ediyordu. Onların parçalanmış organla-

rının çürümeye durmaları yok muydu? Soğukta ve ağır ağır... Her değerin yerini alan korkunun yönlendirdiği bir kalabalığa dönüşüyordu kaçanlar. Boş gözlerle birbirlerine bakıyorlardı. Bir adım sonra benzer şeylerin onların başına gelmeyeceğini kim söyleyebilir? Gözleri kapalı cesetlerden daha çok, açık ya da yarı açık kalmış ölüler; onların görüntüsü öyle yıkıcı ki göçmenlerin gözbebeklerine yapışmış gibi, yitmek bilmiyordu.

Edirne yakınlarında saptıkları geniş yayın bitmesine doğru, uzaklarda atılan top sesleri kulaklarına dolmaya başladı. Böylece yeni bir sakıncalı kaçış aşaması başlıyordu: Çatalca istihkâmlarında direnen Osmanlı'ya ve yüzyılların düşü olan şehre bu kadar yaklaşmışken son engeli aşamamış olmakla büyüyen Bulgar öfkesinden kaçıyorlardı artık. Top sesleri günlerce kulaklarını başka şeylere sağır etti sanki. Edirne'deki bayrak beklentisi hızlı bir savaş yeliyle süpürüldüğünden beri Alemdar, Hasret'i gözlüyordu. Şehri, Bulgar ve Sırpların ne büyük bir güçle kuşattıklarını öğrenince Mithat çeviklik edip onu tutmasa hayvanın sırtından düşecekti. Alemdar oğullarına, "İyi ki nineniz var" dedi. "Onu kollarken, çevremizdeki acıların vurgununu daha az hissediyoruz!"

Yine de en yıkıcı vurgunları şu yumruk kadar kalmış olan kadının yediğinin ayırdındaydı.

Bir yerde duracaklar mıydı? Artık hiçbir şeyden emin değildi. Ama işte hedefe erişmişlerdi. Bu gün, beklenen o gündü: Toprağına yıkılabilecekleri vatan!

Çok güzel bir yerdi ama ilgilerini çekmiyordu güzellik. Çünkü ölüler hâlâ çevrelerindeydi. Ayastefanos Köyü diye adını söylediler. Marmara Denizi'ne bakan Rum köyü. Zengin Rumlar, Ermeniler ve bazı Levantenler otururmuş. Şimdi fazla-

ca yol altı olduğu için zenginler şehirdeki evlerindeymiş. Köylü Rumlar ise evlerini boşaltıp gitmişler.

Konuşmalardan öğrendiler: "Makriköy ise şuralar!.." Durduruldukları yeri şimdi öğreniyorlar. Buralarda kalamayacakları açık. Yorgunluğu ve yoksulluğu yanlarında taşıyarak ileri gitmeye koşullanmış bilinçleri, neyi nasıl yapacaklarını kestirebilme yetisini kaybetmiş. Nice Balkan yerleşimlerinde atalarının başarılarıyla övünen evlâdı fâtihan bugün anavatanlarında ezilmiş ruhları ve bedenleriyle şaşkın göçmenler olarak görünüyorlar. Bazıları onları kandırmaya, ellerinde bir şeyler kaldıysa onları koparmaya çalışıyor. Ötede bir paşa, yanındaki emir subayı ile, gözlerini açmış, leziz dağlıç koyunlarından sucuk yaptırmak için hayvanları olan bir çoban arıyor. Onlardan ucuza alabilir koyunları. Onca yolu aşırtarak getirebildiği üç-beş koyunu kendisine sermaye yapabileceğini düşünen Bulgar göçmeni, karşısında Osmanlı Paşası ile emir subayını görünce ürküyor. Paşa, "Koyunlarını satın alıyorum" diyor. Çoban, onca yolu mazlum bir arkadaş gibi birlikte teptiği koyunlarından ayrılmanın acısını birden yüreğinde duyuyor. Gözleri yaşarıyor. Paşa emir subayına bir şeyler fısıldıyor, dönüp gidiyor. Fiyatlar hakkında fikri yok göçmen çobanın. Emir subayı, cebinden çıkardığı parayı adama veriyor: "Beni takip et, arabaya kadar sahip ol koyunlarına." Adam, tek atlı arabaya yüklediği koyunlarının ardından yere çömeliyor, sanki evladını kaybetmiş baba. Hüngür hüngür ağlıyor.

Ölüler toplatılıyor. Üst üste arabalara yükleniyor. Alemdar ile ikizlerin görmedikleri bir açık toplu mezarın yanından geçmişler. Üstlerine kürek kürek sönmemiş kireç atılan büyük çukur ağzına kadar dolduğunda üstü kapatılırmış. Hayvan sırtında yüksekte giden Hasret görmüş ama ne olduğunu anlamamış.

Göçmen kafilelerinin ve savaş artığı askerlerin taşıdıkları hastalıklar ve acı içindeki kaçışların sona erdiği düşünüldüğü sırada, şehirdekilerin gözünde onlar anlayış ve yardım bekleyen mazlumlar değil; kolera ve tifüs taşıyıcıları insan dökün-tüleriymiş. Onlardan uzak durmalı, dokunmaktan kaçınmalı imişler. O yüzden miydi yardım edenlerin azlığı? Yoksa dalgalar halinde geldikleri için şehir halkının gözleri rahatsız mı oluyordu? Savaşta bir süre iyi haberler alan halk, aldatıldığını, Osmanlı ordularının her savaşta fena halde yenilmiş olduğunu, çok askerin kaçtığını, çok komutanın eski tebaalarına teslim olduğunu öğrenmek zorunda kalmanın onur kırıcılığını yaşıyordu. Üç yüz, beş yüz yıllık yurtlarını bırakıp kaçan dökün-tüler ve ardıllar yenilginin acısını her şeyden daha fazla kanıtlıyordu.

Burası mıydı anavatan? Adından belli ne kadar vatan olduğu. Bir Rum köyü: Ayastefanos. Hani daha dün Epir'i, Selanik'i, Preveze'yi, Yanya'yı ele geçiren Yunanların İstanbul'daki parçaları değil miydiler? "Geldik" diye yere yatıp toprağı öpüp sevindikleri yer? Alemdar kendini pislikten toprağı seçilmez olmuş yola attı. O yoldan daha temiz hissetmiyordu ki kendini. Hiçbir şey; kirine kir katamazdı. Sırtüstü yatıp, gözlerini o anda tek temiz şey olarak görünen gökyüzüne dikti. Hasret iyice arıklamış, boynuyla sağrısı tir tir titreyen katırın üstünden indirilmesini işaret etti. Mithat kucakladı ninesini. Hasret toprağa basamıyordu. Ayakları tutmuyordu. Oğlunun yanına oturtulmasını istedi. Bacakları biraz açık, biraz da dizden kırık olarak donmuştu sanki. Namık katırın üstündeki çulu yere attı, ninesini kucaklayıp oraya oturttu.

Göç kafilelerine katılmış yaralı askerlerle zaman zaman bir hizaya geliyorlardı. Çoğunun burunları kırılmıştı. Kimi kaçmış,

sonra açıkta kolay hedef olacaklarını düşünerek göç kafilelerine karışmış askerlerdi bunlar. Kimi gerçekten yaralı, bazıları yalandan orasını burasını pis bezlerle bağlamış, aksayan gizli kaçaklar. Düşmana silah sıkmadan teslim olmuş Osmanlı ordularının döküntüleri. Aç askerler bozulup kaçtıktan sonra tüm malzemeye, ağır silahlara, iaşe depo ve araçlarına düşman el koyduğunda... Hiçbir şeye dokunulmadığını görmüşlerdi. Savaşa sürülen kuvvetler destek hizmetlerinden bütünüyle yoksun kalmıştı. Askerin çoğuna hayatlarında el sürmedikleri tüfekler dağıtılmıştı. Onlara atış dersi verilmemiş, tüfeğin nasıl tutulacağı bile öğretilmemişti. O zaman ortaya çıkmıştı ki, tüfeği ilk kez eline alanlar dipçiği alınlarına dayıyor, zorlukla ve nişan alamadan rasgele ateş ediyorlardı. Geri tepen silah acemilerin burunlarını kırıyordu.

Bu başıbozukluk, bu haberleşme eksikliği, bu komutanlar... Komedi sayılırdı belki. Ama faciaydı sonuçları. Kaçan hiç kimse nereye gideceğini, nerede duracağını bilmiyordu. Trenler o yana, bu yana geçiyordu. Ama kimseyi almadan. Cepheye asker taşınıyordu. Cepheden asker taşınıyordu. Kaçanların tek bildiği, çoğunluğun düştüğü bir yolun yanlış olmayacağıydı.

***

Yola çıktıklarından beri ne yıkanmışlar, ne çamaşır değiştirmişlerdi. Hele yolculuğun son kısımlarında yüz, el yıkayacak su bile bulamadılar. Soğuktu hava. Her şey donmuş. Kış akşamlarının karanlığıyla erkenden yayılmaya başlayan gariplik duygusu artık bıkkınlık veriyordu. Bit kaynıyordu başlarında ve gövdelerinde. Erkekler akşamları çamaşırlarını çıkarıp tersini çevirerek silkeliyor, çırpıyor, başkalarının da yaptıkları gibi, bir ateş gördüklerinde koşup çamaşırlarını ateşin üstünde silkeli-

yorlardı. Kesin bir sonuç alacaklarından değil, kaşınmalarını biraz azaltmak için. Açlık ve yorgunluktan kendileri zayıfladıkça kanlarını emen bitler şişmanlıyor, kaygısızca çoğalıyorlardı.

Bu pisliğin, bakımsızlığın, yorgunluğun ortasında bit demek, tifüs demekti aynı zamanda. Güçsüz bedenler bitlerin taşıdığı bu korkunç hastalığa tutulunca, kurtuluş umudu kalmıyordu. Hasret'in aklı çıkıyordu korkudan. Neredeyse dua eder gibi, aklına geldiğinde gökyüzüne bakıyor, bütün içtenliğiyle... "Önce kendisini alması" için niyaz ediyordu.

Durdukları yerde açıkta yatarken, kızıl saçlı bir adam yaklaştı Alemdar'a.

"Ağam, sen Selanik'ten Alemdar Usta değil misin?"

Alemdar yerinden fırladı. Yıldızlı bir geceydi, yine de tanıdığı biri mi diye adama iyice yaklaştı, baktı. Çıkaramadı. Heyecanı söndü.

"Beni tanımazsın Alemdar Usta" dedi. "Bir ara Tramvay İdaresinde işçi olarak çalışmıştım. Bir depo düzenleme işi vardı. Rum surveyan bütün zor veya pis işlerde hep beni gözüne kestirirdi. Ruma, Bulgara ve Yahudiye hoşgörülü davranırdı. Bir ray dizme işiydi. Bel kıran bir angarya. Tek başıma kan ter içinde boğuşup dururken, bir şişeye koyduğu limonataya mastikasını katmış, şişeyi sallaya sallaya bana sözümona yol gösteriyordu. İçkinin buharından, pis soluğundan, ağzından çıkan alaycı sözlerden, yorgunluktan yılmıştım. Derdi iş yaptırmak değildi, sarhoş kafasıyla benimle dalga geçiyordu. Ortalık ağarıyordu. Birazdan bizim ekibin vardiyası başlayacaktı. Son bir nefes alayım, sonra şu Rum piçine saldırayım, diyordum. Haydi bir nefes daha... İşsiz kalacağımı biliyordum ama öfkeden çıldırmaktansa...

Sen, sabah erkenden işe gelmişsin. Halimizi görmüşsün: Bir öfke, yanımızda belirdin. Rum seni gördü, bir çekincesi vardı herhal. Bana seslendi: 'Yeter bu kadar beceriksiz herif. Haydi işine git...' derken adamın gırtlağına yapıştın: 'Bir daha işçilerden herhangi birine bu pisliği yaparsan, yemin billah seni doğrarım, palikarya, rezil sarhoş' diye adamı sürükleye sürükleye alıp götürdün."

Alemdar, ne cevap vereceğini şaşırdı. Utanmıştı.

"Biz üç-dört gün önce geldik. İlk gün, yere dökülmüş çiğ buğday buldum, topladım. İnsan şu aciz bedeni canlı tutmakta becerikli. Yaşamanın yolunu buldum. Boş evlerin bahçelerine giriyorum. Güvercinler de evleri severler. Onları avlıyorum. Kızıma bir, bana bir güvercin avladım mı, günlük tayınımız çıkıyor. Sana da borcumu ödemek istedim hep. Öyle hesap ettim sanma ama 'hayır' demezsen nineyi, senin bu babayiğit kızanları da doyururum alimallah!"

Alemdar'ın aklı, o öneriye değil, anasına "nine" denmesine takıldı kaldı. Demek Hasret Kadın, o kadar geçkin görünüyordu. İçi sızladı. Akça pakça yüzü, parlak gözleri, şeftali çiçeğine benzeyen teni... Kendi gözünde her şeye rağmen o yüz varken, başkaları bitkin bir yaşlı kadın mı görüyordu? Öyleyse, onlara yazık. Alemdar'ın anası... Dayanıklı, yakınmaz, güçlü ve zengin bir duygu dünyasının sahibi olan kadın.

Adama cevap vermediğini fark etmedi. Ertesi kuşluk vaktinde adam yine geldi. Alemdar adını sordu: "Aliş."

Aliş Ağa Hasret'in oturduğu çulun bir kenarına ilişti.

"Bana bir emrin var mıdır Alemdar Ağam?"

Alemdar, utana sıkıla: "Kusura bakmazsan, elinden gelirse..."

Katırın düşkünleşmeden elden çıkarılması gerekiyordu. Tek sermayeleri, elleri ekmek tutana kadar geçimlerini sağlayacak varlıkları oydu.

"Sen hiç meraklanma ağam. Hallederiz evvel Allah!"

Biraz çekingen, biraz mahcup ekledi:

"Bizim av tamam. Kızım onları hazırlayacak. Çalı çırpı da bulduk mu... Buyurun güvercin kebaba. Yalnız bir güçlük var. Acaba?.."

Hasret'le göz göze geldiler. Hasret adamın derdini anladı:

"Haydi ikizler, Aliş Ağa'yla gidin de güvercinleri yolun. Kızançesine günah değil mi? Avı temizlemek erkeğin işidir. Madem avcı öldürür, günah işler. Bari günaha nisa taifesini karıştırmayın."

Namık fırladı. O hep atak olmuştu zaten. Mithat ise bu işten hoşlanmadığını suratının sallanmasıyla belli etti. Onun isteksizliğine kimse aldırmadı, görmezden geldi.

Sıcak güvercin kebabı. Herkese bir güvercin. Aliş Ağa'nın kızı Güldeste her güvercini yakınlardaki bir evin bahçesinden kopardığı defne dalına takmıştı.

Kız bir harikaydı. Defne kokusu sinmiş güvercin kebabı ise enfes. Güldeste, sofradakilerin gözüne insanlara et dağıtan bir melek gibi görünüyordu. Nice zamandan beri yedikleri ilk sıcak yemek. Ne bulurlarsa kemirmeye alışmışlardı. Ama bir sorun vardı: İkizlere azdı birer güvercin. Bunu belli de ettiler. Hasret daha fazla yiyemeyeceğini söyleyerek yarısını Namık'a verdi. Ardından, Aliş Ağa'yı şaşırtan, biraz da utandıran bir şey oldu: Güldeste de ağır ağır, nazlanarak yediği güvercinden kalanı Mithat'a uzattı. O sırada öyle bir gülüşü vardı ki... Alemdar

şaşırdı kaldı. Hasret'in içinde bir şey "cızzz" etti. Namık güldü. Mithat kıpkırmızı oldu.

Hasret, bu kızı yüreğinin seviverdiğini hissetti. Kadın dediğin kırıtmalı, anlamsız nazlanmalı mıydı ki? Yapmacıktı o haller. Üstelik kızın, torununa göz koyması övünülecek bir şey. Yalnızca bu neden bile Güldeste'yi sevmesine yeterdi.

Öyle de, şu umutsuz durumda sevgi nereden çıkmıştı şimdi?

***

Hasret, sabah namazını oturduğu yerde kıldı. Çevresine bakındı. Herkes yorgun. Bu sabah sırtında, keçeden yapılmış, üstü renkli yünlerle işlemeli bir büyük hırka vardı. Ufacık bedeni onun içinde yitmiş gibi olsa da, ısınmanın keyfiyle her şeye iyimser bakabiliyordu. Güldeste çeyiz bohçasından çıkarıp omuzlarına koymuştu. Taşıyabildikleri birkaç değerli parçadan biriydi hırka. Gelecekteki kaynana için hazırlanmış. Çeyizinden her parçayı ekmek ufaklarını yola atarak ormanın derinliklerine giden eskicinin çocukları gibi uzun yolları boyunca iki kap yemek, yahut üç-beş somun ekmek için bedel olarak vermişti. Vermeye kıyamadığı bir tek o büyük hırka kalmış, onu da Hasret'e giydirmişti. Şimdi elleri boştu artık.

Isınmak, yüreğini yoran soğuktan kurtulmak... Hasret'in içi anlatılmaz güzellikte duygularla doluydu. Herkesin teni kış soğuğuyla, kar ısırmasıyla yanmış, pul pul kabarmıştı. Yüzlerini çil kaplamış gibi görünüyorlardı. Eller kanayan çatlaklarla çirkin ve mordu.

"Alemdar oğlum, kalk. Nereye gideceğiz, bize bir yardım yapacaklar mı? Yoksa, ölene kadar burada, açıkta mı kalacağız?

Burada kalırsak, ölümlerden ölüm beğeniriz ancak. Tifüsten mi ölmek, yahut işte o... o hastalıktan?"

Sözlerini bitiremedi Hasret. Kırışık göz oyuğu, iyice içe göçmüş, küçülmüş gözleri yaşla doluvermişti. Alemdar da, ikizler de, nine kendilerini görüp büsbütün etkilenmesin diye, gözyaşlarını göstermemek için arkalarını döndüler.

Erkekler üst başlarını düzeltmeye çalışırken, Hasret başının altında yastık olarak kullandığı küçük torbayı aldı, açtı. Pençeye benzeyen zayıf eliyle bir avuç üzümü Mithat'a uzattı. Sonra bir avuç Namık'a, bir avuç da Alemdar'a.

Torbanın içinde bir tutamcık, on-on beş üzüm tanesi kalmıştı. Başını kaldırdı: Erkeklerin üçü de biraz kırgın, biraz karşı çıkacak edada, gözlerini ona dikmişlerdi.

"İhtiyarın yediği haramdır bre kızanlar. Niye diklenirsiniz karşımda?"

Sonra konuyu değiştirdi. İncinmişlik vardı sesinde:

"Bunca asker tam da kurtulduk derken serilip kalmışlar. Ya o yollarda gördüklerimiz? Sanki insanlar tohummuş da toprakta filizlenirmiş gibi, yeşersin diye tarlalara atılmışlar. Vah bu milletin kara yazgısı. Kaç ananın döşleri boş kaldı oğul beklemekten! Kaç gelinin koynu boş kaldı, memesi sütsüz kuruyacak! Adı sanı bilinmeyen genç ölüler, onların sevdikleriydi. Bir namaz kılınmıyor adlarına; bir helallik bile istenmiyor onlar için. Yüce Tanrımın niye bu adaletsizliklere izin verdiğini anlayamıyorum."

Gözlerinin yaşını elinin tersiyle sildi. Çok kararlıydı sesi:

"Benim ihtiyacım, içinde yatacağım temiz toprak. Bu pisliklerde yitip gitmek istemiyorum."

***

Edirne 1913 yılının 26 Mart günü Bulgarların eline geçti. Halk kuşatma ve ağır kış koşulları yüzünden tarihinin en acıklı ve umutsuz günlerini yaşadı o şehrin içinde. Arda ve Tunca, denize insan ölüleri taşıdılar sürekli. Açlıktan ölenler, düşman elinden ölen askerler, düşmanın hoyratlığının ve şiddet tutkusunun kurbanı olan saldırıya uğramış sonra öldürülmüş kadınlar, salt öldürme tutkuları yükseldiği için nedensiz öldürülmüş masum çocuklar, donmuş insanlar... O savaşlar, Balkan halklarının ne kadar vahşet tutkunu olduklarının tarihe yazıldığı en büyük savaştı. O güne kadar böylesi görülmemişti.

Sonra... Toprağın üstüne serilmiş yüz binlerce insanın kemikleri toplanmış, İngiltere bu kemikleri alarak kaliteli porselen yapımı için ticari mal değerlendirmesiyle kullanmıştı.

***

Hasret'in korktuğu başa geldi. Aliş Ağa tifüse tutuldu. Gelip kendini tanıttığı günden beri birbirlerinden ayrılmamışlardı. Güldeste, babasının başından ayrılmaz oldu. Bu kadar acı ardı ardına gelip de hangi bilmedikleri suçlarına karşılık oluyordu acaba?

O sıralarda Hasret farkına vardı ki Namık'ın Güldeste'ye tutkunluğu Mithat'ınkinden ziyadedir. Konuşulmuyordu bu. İyileşmesi istenen bir hastaları vardı. Namık kimseye yaklaşmıyordu. Yaklaştırmıyordu da. Sanki çevresine geçilmez duvar örmüştü.

Ailenin oradan ayrılabilecek koşulları oluşmuştu. Hastanelerde yer olmadığı için Aliş Ağa'yı bırakamıyorlardı. Kızına göz kulak olmalarını vasiyet etmiş bir adamı ne tek başına ölüme terk edebilirlerdi ne de kızını yanında bırakıp ayrılabilir-

lerdi. O güzel ve becerikli kız iki günde Güldeste'likten çıktı; hazan gazeli oldu.

Aliş Ağa onlar için yapabileceği her şeyi yapmıştı. Şimdi sıra Alemdar Usta'ya ve ailesine gelmişti. Onların aklına hiçbir zaman devletten bir hizmet beklemek gelmezdi. Gelse bile Osmanlı kâ'le almazdı isteklerini. Böyle bellemiş, böyle yaşamışlardı. Tehlikeyi bilmiyor değillerdi. Alışılmış, öğrenilmiş olan yapılacaktı. Doğu insanıydılar. Kendilerini ve hastalarını Allah'ın takdirine bıraktılar. Kendini bilmeden yatan Aliş Ağa'nın hastalığını sakladılar. O yüzden akıl gereği yapılması şart olanı yani hastaneye yatırılması isteğini açıklayamadılar. Devlet ya bunun tam tersini yaparsa?

Aliş Ağa'ya iyi bakıldı. Doğru yanlış, yararlı zararlı ne söylendiyse yaptılar. Saçma sapan şeyler bile "bir umut" olarak kotarıldı. Konyak da içirdiler. Gövdesini ısıtılmış gazyağıyla ovdular, korkunç baş ağrıları için ne biliyorlarsa, akıllarına ne geldiyse uyguladılar ama kurtaramadılar. Göç onu çok yaşlıymış gibi yıpratmıştı ama yaşının henüz otuz dokuz olduğuna inanamadılar. Gün görmemiş bir halkın çocuğuydu. Ölüsü Edirnekapı şehitliğindeki bir toplu mezara kondu. Kızı paraladı kendini. Ölüm hiç kimseyi önemsemezdi. Bunu en çok şimdilerde gösteriyordu insanlara. Onları şaşkınlıktan şaşkınlığa uğratarak...

Aliş Ağa farkında bile olmadan genç yaşının gücüyle ve anadan doğma becerikliliğiyle, dostlarını yaşamak için bir nedene bağlayabilmişti. Katırı iyi bir fiyata satmış, üstelik Namık'ı yanında gezdirerek açıkgöz olmayı öğretmeye çalışmıştı. Namık hiç umut vermedi ona. Evde gürültücü, dışarıda sessiz ve çekingendi. Aliş Ağa'nın önemsediği şeyleri gözü görmedi bile.

Yine de sevdiler birbirlerini. Alemdar Usta, unuttuğu özgüvenini, kendisine duyulan saygıyla yeniden sahiplendi. "Her ihtimale karşı..." diyerek vasiyetini Namık'a yapan Aliş Ağa'yı "o ihtimal" esef ki kısa süre sonra yakaladı.

Ölümünün kırkıncı gününde duası yapıldı. Alemdar, onun ruhuna helva dağıttı. Göçmenlerin kimisi ağladılar yerken. Ölen için değil. Aylardan beri midelerine güzel bir yiyecek girmediği için.

Aliş Ağa'ya saygı ve helalleşme gecesinin bir hafta sonrasında Mithat nikâhlanmak istediklerini, işi uzatmanın bir anlamı olmadığını söyledi ninesine. Beklenen bir şeydi. Hasret'in artık taşıyamadığı büyük yük üstünden kalkmış olacaktı.

Başlarını sokacak bir dam yoktu. Hayatlarına bir düzen verememiş onlarca aileyle birlikte cami duvarlarının dibinde eğleşiyor, değerli bir şeyleri varsa tek koruma yöntemi olarak geceleri onların üstüne yatmaktan başka çare bulamıyordu göçmenler. Hasret'in de Alemdar'ın da koruyacakları bir şeyleri yoktu. Herkes çok sinirliydi. Kendilerini "Haneberduşlar" diye adlandırıyorlar, zaman zaman ilişkiler yumuşasa bile hırsızlık, kavga, bitmek tükenmek bilmiyordu. İstanbul halkı savaş artıklarının neden olduğu rahatsızlıklardan bıkmış usanmıştı. Şehirde ne temizlik, ne sükûnet, ne de rahat kalmıştı.

Devlet, göçmenleri Anadolu'ya göndermek, onlara yetecek kadar toprak verebilmek için kesintisiz uğraşıyordu. Ama Rumelililer ne kadar da öfkeliydiler öyle. İçlerinde ileri geri konuşanlar, yolsuzluklar yapıldığından yakınanlar bitmek bilmiyordu.

O günlerde Mithat'la karısı Adapazarı'na gittiler. Güldeste'nin dayısı yıllar önce Pirlepe'den İstanbul'a gelmiş, bir medreseye girmiş, sonra sıkılmış, Adapazarı'na taşınıp arzuhalci-

lik yapmaya başlamıştı. Herkes, "iyi iş" diye, görmeden saygı duydu dayıya. Güldeste dayısının elini öpecek, dünyadaki tek akrabası olduğundan eğer yüz bulurlarsa, oraya yerleşmek için yardımını isteyecekti.

Yol boyunca Mithat ile ne yapmak istediklerini iyice tartışıp kararlaştırmışlardı. Tez zamanda az da olsa para sahibi olmak için sebze yetiştirmeyi düşünüyorlardı. Dayı bir bostan kiralamak için yardımcı olursa... Ailenin diğer bireyleri yanlarına gelirdi. Alemdar baba, nerede olsa, ne iş yapması istense onu yapabilir bir insan. Onun kolunda altın bilezik değil, beş altın bilezik var.

Bu hayali yanlarında taşıyıp giderken, umutlarını orada bırakarak İstanbul'a geri döneceklerini akıllarına bile getirmemişlerdi.

***

İstanbul, yavaş yavaş göçmenlerin yarattığı sefaleti görmekten kurtuluyordu. Alemdar Usta'nın ailesi çocuklardan hiçbir haber alamadan bekliyordu. Onlardan haber almadan hayatlarına nasıl yön verebilirlerdi ki?

Yüreklerini ağızlarına getiren bir söz dolaştı. İnanmadılar ama gerçekti. Balkan Savaşı yeniden başladı dediler. Hasret'in baş ağrıları geçmek bilmiyordu. Hallerine mi üzülsün, savaşın tekrar getireceği mutlak olan felaketlere mi, yoksa Mithat ile Güldeste'den hiçbir haber çıkmamasına mı, bilemiyordu. Boğuluyordu. Neyle sınıyordu yüce Tanrı? Şu küçük, cahil kadının direnciyle mi eğleniyordu yoksa?

Kırkkilise'nin ve Edirne'nin istirdat edildiği müjdesi koskoca şehri sevinçten havalara sıçrattığı gün ve onu izleyen gün-

lerde Hasret, bildiği, tanıdığı her şeyle helalleşti. Evet, sonunda yakınmalarına hak vermiş, sağlığında, gönlünü sevinçten uçuracak bir haberin kaynağını gerçek kılmıştı yüce Tanrı. Gerçi kendisi Edirne'de bayrağı bulamamıştı; o yüzden Rumeli'nin en korkunç kışlarından birini yaşayarak hayatının gayesini bulmaya İstanbul'a gelmişti... Ama olsun. Edirne'de onun gölgesinde yatmak istediği bayrak dalgalanıyordu artık.

"Celle celaluhu, bir de Mithatımızla Güldestemize kavuştursan..."

Alemdar'ı karakoldan çağırdılar. Hepsi korktu. Oradan Dahiliye Nezaretine yollandı. İskân dairesinden eline bir kâğıt verip, sıkı sıkı tembih ettiler:

En geç on beş gün içinde orada olunmalıydı. Saat geçmeyecek. Aksi halde bu hak iptal edilirdi. Saruhan Sancağı İskân Dairesine kayıt yaptırmalıydı:

"Bosna Vilayeti halkından Ali Sabir oğlu Hasret'ten doğma Alemdar Ağa'ya, Selanik Vilayet Merkezinde Yunan hükümet kuvvetlerince el konulan iki oda ile müçtemilattan müteşekkil hane karşılığı olarak, Saruhan Sancağı, Salihli Kazasına mücavir bölgede, terk edilmiş iki gözlü bir Rum evi ile, çevresinde on altı dönüm toprağı kullanım hakkı tanınmıştır."

Görevli memur Alemdar'ı uyardı:

"Bütçe ve hayvan varlığı durumuna göre, hayvan veya para yardımı da yapılabilir. Sen ev ve arazi işini hallettikten sonra memurlara durumunun sıkışıklığını anlat. İmkân varsa, sana bunu da sağlarlar."

Alemdar'ın içinden havalara sıçramak geliyordu. Bir devleti vardı. Onun sefaletini gidermeyi görev bilmişti. Olumsuz şeyler düşünmüş, olumsuz şeyler söylemişti... Tövbe... Tövbe...

Tam kapıdan çıkarken memur seslendi:

"Hey Alemdar Ağa... Bu dosyada adına gelmiş bir mektup da var. İstanbul'a yollanmış. Mektubu açmışlar, buraya da öyle açılmış olarak geldi. Okuduk: Her şey olabilirdi içinde. Mektubu gönderen iyi düşünmüş, dönmüş dolaşmış, sonunda İskân Dairesine ulaşmış. Başka türlü seni nasıl bulurlardı ki? Bir kadın adı bu. Sacide... Onun mektubu. Gözün aydın. İyiymişler."

Alemdar, durdurulduğu yere çöküverdi. Bacaklarının tüm gücü heyecandan çekilmiş olmalı. Kalkamıyor ki, gidip adamın elinden mektubunu alsın. Dilinde hep "Ablam" sözcüğü... "Ablam, Sacide Ablam, Sabirem, Aliyem... Canım ablam!"

Memur yerinden kalktı, mektubu getirip Alemdar'ın eline tutuşturdu. Duygulanmıştı:

"Biliyor musun ağam, bu Rumeli göçmenlerinin hemen hepsi, çektikleri yüzünden sanırım sulu göz olmuşlar. Beni de sulu göz yaptınız. Hepimiz sızdıran testilere döndük be yahu."

Alemdar camiye nasıl, hangi yoldan geldi, hatırlayamıyor. İçinde kendi kırk yaşından daha güçlü ve uzun adımlar atan bir genç var.

Haberlerin güzelliğiyle heyecanlandı Hasret. Ana oğul birbirlerine sarılıp çözülmeyi unuttular. Sonra Alemdar kahkaha attı:

"Benim canım ablamın kokusunu taşıyorsun anam!"

"Haydi oradan... Bana kızımın kokusunu hatırlatıyor, çözülmeyeyim şu heriften de o koku hep burnumda kalsın isteyen benim..."

Akşam, haberleri Namık'la da paylaştılar. Yeniden heyecanlandılar. Oraya en kolay nasıl gidilir? At arabası mı kira-

lanır, yarı yola kadar, yani Eskişehir'e trenle... Sonra yaylıyla... Karar veremediler. Camide barınanların büyük kısmı, İzmir'e kadar deniz yolundan gidilmesini tavsiye ettiler.

Akıllarına takıldı: Mithat'la Güldeste neredeydi? Haber almamışlardı. Böyle davranmalarının nedeni ne olabilirdi?

Namık, babasıyla ninesinin gamlı gamlı oturduğunu görünce dayanamadı:

"Bize nasıl haber vermelerini bekliyoruz baba? Hocapaşa Camisi'nde ikamet eyler, diye mi yazarlar?"

Hasret, sanki en kötümserleri kendisi değilmiş gibi şakıdı:

"Niye hep kötüyü düşünüyoruz? Belki de dayı, 'buraya gelsinler' demiştir. Onlar da başımızı sokacağımız bir yer hazırlamakla uğraşıyorlardır. Kolay mı bu zamanda iş kotarmak? İstanbul'a yakın olacağız... Kötüsü gelirse kaçabileceğimiz yer olarak burası var. Tuğ burada hepimizi toplamadı mı?"

O gece, Adapazarı işi olmazsa, Salihli'ye nasıl gidileceği konuşulup karara bağlandı.

Yapılması gereken iki şey vardı: Mithat'ları bulmak. Bu işi Namık yüklenecekti.

Alemdar ise, Adapazarı'ndan olumlu haber çıkmazsa Salihli'deki haklarını yitirmemek için, oraya ulaşmanın en az yorucu ve ucuz yolunun maliyetini öğrenecekti.

Üçü de uyuyamadı. Hayatlarına ilişkin olarak korkulu ayların ardından ilk plan yapışlarıydı. Hasret torunuyla karısını, Alemdar ile Namık ise Saruhan sancağını, onun kazası Salihli'yi düşünüyorlardı. Ne ekilir, ne dikilir? Bu kadar toprak onları geçindirir mi? Seneye ikizler askerlik çağına girecekler. Devlet herhalde ikisini birden silah altına çağıracak değil. İda-

re edilebilir mi? Alemdar ustalığını sürdürmek, bir nalbant ve tarım aletleri onarım dükkânı açmak istiyor. İkizler borç harçla da olsa toprağı işleseler... Boş zamanlarında babalarına yardım etseler?..

Nereden bakılsa, sermaye ihtiyacı görünüyordu.

Ortalık daha karanlıkken Hasret uyandı. Sabah ezanı okunmamıştı. Horozlar ötüyordu. Üsküp'teki evi, o evde çoğu kez mutlu ve özgüvenli, zaman zaman da zor geçen günlerin arasından süzülüp akan gençliğini ve kendini güvende hissetmenin rahatlığını hatırlamaya çalıştı. Üsküp, yanılgı da olsa, yaşamının güvenli/ ardından güvensiz mevsimi olmuştu. O şehirde geçen yıldırıcı son günleri unutabilmeyi isterdi. Şimdi ötelerden gelen horoz sesleri, o günlerde kendi evinin küçük bahçesindeki kümesten yükselirdi. Şu an uzaktaki horoz seslerine, yakındaki kumru guruldamaları karışıyordu. Kumrular... Keder kuşları!

Vardar yakınındaki, arka odasının penceresinden baktığında gördüğü o uzun, görkemli Taş Köprü daha taşındıkları ilk günden başlayarak kendisine güven vermişti. Baba başlamış, oğlu bitirtmiş. Kimi insanlar adından "II. Murat Köprüsü" diye söz ediyor, kimi "Fatih Köprüsü" diyor. Yapanların, yaptıranların canlarına rahmet. Evin önündeki dar sokağı geçip üst kat penceresine dayanmış olan komşunun kocaman dut ağacının azmanlaşmış dalı bülbül yuvalarıyla doluydu. Sabaha karşı bülbüller sürekli konuşurlar mıydı, yoksa şarkı mı söylerlerdi? Genç Hasret'i mutluluk ve keyiften çıldırtacak kadar güzel şeyler anlatırlardı. Ne zamandan beri bülbül sesi duyulmuyor. Ağır kış geçirdiler. Gerçi artık havalar sıcak. Öyle de, Hasret'in gönlünde hâlâ üşüyen bir iç dünya var. Şehr-i Saadet üşütüyor onu. Sayılamayacak kadar çok şey yitirildi. Osmanlı'nın Rume-

li, Trakya topraklarının hallaç pamuğu gibi atıldığı, top mermileriyle uçurulduğu günleri yaşadılar. Çok şey yeniden yapılır, onarılırdı ama göçmenlerin gönülleri, hayata sarılan kanatları kırıldı. Devlete duydukları bağlılık da saygı da, yüz binlerce genç pisi pisine heba olunca yerini küskünlüğe bıraktı. Şimdi yemek dağıtıyorlar. Sağ olsunlar. Ama dağıtım sırasında görevlilerin kullandıkları sözler yok mu? Lütuf ve tahammül havasına girmiş, her vesileyle azarlıyorlar. Gün görmüş insanlar, dört elle sarılmak için anavatana geldiklerinde zaten yorgun ve kırgındılar. Bazı görevlilerce, felaketlerini buralara taşıyan dilenciler gibi karşılanmaları kalplerini kırıyordu.

Onların gözünde Osmanlı bir koca dağdı. Göçmenleri sarar, korurdu. İnsanını bu kadar kolayca heba eden dağ parçalanır, kale çöker. Osmanlı'nın istediği vergilerini mi vermediler? Vatanın savunmasına mı katılmadılar? Devletin mallarını mı çaldılar? Düşmanla birleşip ihanet mi ettiler?

Bunlara tarifsiz üzülüyordu Hasret: "Hastayım ben" diye düşündü. "Öyle yılmışım ki, sevinçleri bile kedere çeviren bir hastalığa tutulmuşum."

Namık, işten döndüğünde, elindeki yıpranmış gazeteyi sofra bezinin ortasına koydu. Alemdar ona ters ters baktı.

"Baba, çok önemli bir bilgi bu" diye fısıldadı Namık. "Rumeli faciasının sonuçlarını yazıyor gazete. Herkes kapışıyordu. Bizim de bilmeye hakkımız yok mu?"

Hasret elindeki somundan parçalar koparıyor, sofra bezinin üstüne herkesin oturduğu yerin önüne koyuyordu. Namık'a iki, Alemdar'a bir parça. Kendisine hiç. Hem Hilâl-i Ahmer'in yemeği, hem ekmek. Midesi küçülmüştü, kaldırmıyordu. Kirpiklerinin altından karşısındaki erkekleri gözlüyordu: Bir ses-

sizlik, bir kaş göz işareti, bir sessiz azar, bir dudakları ısırarak kabullenilen hatalı davranış... Kendisinden saklanması gereken bir şeyden söz ediyorlardı bunlar.

"Neyi benden saklamaya çalışıyorsun Alemdar? Çocuğu niye azarlıyorsun? Ben felaketlerin ortasındayken bile dayanmadım mı? Böyle saklamaların hiçbir işe yaramadığını hâlâ öğrenemedin mi sen? Yoksa Mithat'tan mı kötü haber aldınız?"

Alemdar derinden iç çekti. Ses çıkarmadan kalktı, yağ lekeleri ve küçük yanık delikleriyle dolu iş gömleğinin cebinden bir başka gazete çıkarıp örtünün üstüne attı. Hasret oğluna ters ters baktı. Torununa döndü:

"Oku bakalım Namık. Bana hangi dayanamayacağım haberleri vereceksin?"

Ciddi miydi bu sözleri, yoksa her şeyin farkındaydı da kendileriyle alay mı ediyordu?

Gazete, Balkan Savaşlarının Osmanlı'ya verdiği kayıplarının listesini veriyordu. Haberin hareket noktası, Balkan Devletleri arasında en son barış yapılan Yunanlar ile imzalanan anlaşma dolayısıyla genel bir gözden geçirmeydi. Yürekler yakan, teselli kabul etmez bir sonuçtu bu:

Namık okudukça, Osmanlıcanın çetrefil Arapça Farsça sözcüklerini Alemdar annesine halk Türkçesiyle söylüyordu:

"Anam, bu savaşlarda Osmanlı'nın yenilgisi öyle net ve ağırmış ki, böyle bir felakete büyük devletler bile inanamamış. Sonuçta, İngiliz başşehrinde antlaşma imzalandığında ortaya korkunç bir sonuç çıkmış. Biz hemen bütün Rumeli'yi kaybetmişiz. Tam altı buçuk milyon insanımızı yitirmişiz. Yani yitirdiğimiz topraklarla birlikte o kadar Osmanlı tebaası elimizden çıkmış."

Hasret dayanamadı:

"Onların arasında bizim de beş canımız var. Sen yüzlerine bak, onları koru güzel Allahım!"

"Vatanımızı pisi pisine kaybettiğimizi hiç unutmayalım: İçimizdeki düşmanların kolayca kazandıkları topraklarımız, insanlarımız için duyduğumuz öfkeyi yaşatalım ki bir daha faka basmayalım: En kârlı çıkan Yunanlar. Düvel-i Muazzama onları medeniyetin kurucusu sayıyor ya. Gönlü Türklere karşı ne kadar soğuksa, Yunanlara o kadar sıcak. O yüzden en büyük payı onlar aldı. Yanya, Selanik, Kavala, Güney Makedonya, bir de Girit kesin olarak onlara verildi. Toplamda 56 bin kilometrekare toprağa kondular. Selanik... Tek başına o bile yitirdiğimiz topraklar kadar değerliydi.

Sırplar Makedonya'nın kalan bütün topraklarına ve Kosova'ya sahip oldular. Bunların toplamı Yunanlardan sonra kazanılan ikinci en büyük arazi ediyordu. 42 bin kilometrekare.

Bu yağmayı fırsat bilen Arnavutlar da fazla bir adam kaybetmediler; üstelik Osmanlı ordusundaki Arnavutlar kaçıp, ordunun çözülmesine neden oldular. Onların arkasında İtalya durdu. 26 bin kilometrekarelik toprak kazandılar. Bağımsız devletliği kesinleşti. Başlarına bir Alman Prensini getirdiler.

Karadağ halkı Sırplar gibi, kuzey Slav ırkından. Onlar bile Osmanlı'yı yendiler... Ooofff! Ben bu göçmenlik gayyasına düşmekten ölmezdim ya, Karadağ'ın Osmanlı'yı yenmesi beni öldürür... 5 bin kilometrekareden fazla toprağa kondular.

Bulgar... Bizi asıl yakıp yıkan, açgözlü zalim Bulgar. Sandığı kadar kollamadılar onu. Ordusu büyük kayıp verdi. Gerçi onlar da 25 bin kilometrekare toprağımızı aldılar yine de. Edir-

ne'yi, Kırkkilise'yi, Dimetoka'yı zaten koparmıştık. Anlaşma sırasında Bulgar sınırımız Midye-Enez hattının batısına çekildi...

İşte güzel anam, babamın ölüsünü biz, altı buçuk milyon insanımızı nasıl yitirdiysek aynı sebepten bıraktık. Vasiyetini, hayatını yönlendiren onurlu isteğini yerine getiremedik."

Herkes susuyordu. En sonunda Alemdar da sustu. Camiden ayrılamamış aileler yavaş yavaş onlara yaklaşmış, duyduklarıyla her biri mahvolmuş vatanlarının bir köşesindeki eski günlere uzanmışlardı. Kimse kimsenin yüzüne bakmıyordu.

Hepsi biliyordu ki, içlerindeki hasret alev alev yanacak, kendilerini kavrulmuş hissedecekler. Burunları sızlayacak. Tabii ki güzel, çirkin her şey, hatıralarına hapsolacak. Bilinmez bir olayda, rasgele bir zamanda gönülleri kapıp kaçırır gibi, terk edilen topraklara, oralarda kalan az sayıdaki insanlara götürecek. Bizim olan her eser zamanın içinde toz toprağa döndürülüp savrulacak!

Ansızın sazın sesi duyuldu. Çok genç bir kızan telleri dövercesine yüksekten çalmaya, söylemeye başladı:

Çıkayım gideyim Urumeli'ne
Arzuhal vereyim Mehmet beylerbeyine

Türkü bittiğinde, kimse konuşmak istemiyordu. Yavaş yavaş uykunun derin solukları arttı. Herkes yattı. Hasret'i uyku tutmuyordu: İki kişinin ayak sesleri duyuldu. Sakınmalı, dikkatli adımlar atıyorlardı. Kimse kim. Bakmaya gerek görmedi. Bu karanlıkta bu gözler kimi tanıyacak? Ayak sesleri yanı başında kesildi. Bir iç çekiş duydu, Hasret. Tanrım, bu Güldeste'nin yüzüydü! Onun sağını solunu arkasını araştırdı: Mithat.

Bilinçsizce, bağırarak herkesi uyandırmaya çalıştı:

"Millet, kalkın millet! Canlarım geldi, torunlarım geldi!"

Az uzaktan erkeklerin küfürleri değdi kulağına. Kadınlar ahlayıp oflayarak bir yanlarından öte yanlarına döndüler. Alemdar fırladı, Namık fırladı...

Yolcuların ikisi de biraz zayıflamış gibi. Biraz da durgun. Her neyse, gelmişlerdi, sağlıklıydılar. Öyle fazla merak ettirmemişlerdi. Gelişlerinin zamanlaması mükemmeldi.

Bir şeyler yediler, Hasret onları zorladı yatsınlar diye. Öğlene doğru kalktılar. Alemdar çok fazla uzaklaşmadan bir çarklı bileme aletiyle bileyicilik yapıyordu. Akşamları aleti sahibine teslim ediyor, geliri yarı yarıya bölüşüyorlar, oradan camiye, köşelerine dönüyordu.

Namık akşama doğru geldi. Kardeşini gördüğünde yüzündeki gülüş, içindeki sevinç öyle bir açıldı ki; sanki fırtına dinmiş parlak gökyüzü aydınlanmıştı. Onu ne kadar özlediğini neredeyse ilk defa anlıyordu. Eminönü'nde hamallık yapıyordu. Yeni yaşamları için her kuruşa gereksinmeleri vardı. O gençti, ninesi gibi kırgınlık duymuyor, her durumu sigaya çekmiyordu. Ne de olsa kendi öz vatan toprağındaydı. Bir yıla yakın süreyle yaşadıkları günler kadar zor değildi yaşamları. Salihli'ye gidene kadar bütün güçleriyle çalışıp ellerine geçenin tamamını biriktirmeliydiler.

Akşam yemeğinde durum tartışıldı: Sabahleyin Salihli yolculuğu için bilgi toplamak konusunda sözleştiler. Sıra Mithat'la Güldeste'nin Adapazarı yolculuklarının sonucuna geldi: Oradakiler... İyiydiler, hoştular. Ama gözleri pek tutmamıştı oradaki koşulları. Kafkas göçmenleri yerleştirilmişti. Toprak edinmek, iş kurmak zor olacaktı.

***

Hasret ile Güldeste hayatlarında ilk kez vapur denen şeye bineceklerdi. İstikamet İzmir. Vapur eskiymiş. Kaptan Yunan. "Gözüm görmesin. Dün yahu, daha dün düşmanımdı bunlar. Bu gün dostum olup beni yeni konacağım yere mi ulaştırıverecek? Koskoca Osmanlı bir vapor idare edecek adam yetiştirmemiş mi, bir vapor yapamamış mı? Ben yatacağım. Kimseyi gözüm görsün istemiyorum."

Güvertedeydiler. Hasret Kadın, yüzünü denize döndü. Sırtını güvertedekilere.

Bölüm 9

YENİ TOPRAK, YENİ BAYRAK

Yaz gelince her tepeler otlanır
Yağız atlar payvendinde beslenir
Hiç gözüm görmesin gönül katlanır
Penciremin şavkı birden bire aman hey!

Ayrılık tasını şöylem atarlar
Genç kızları ataşlarda yakarlar
Kız ilen gelini bir mi tutarlar
Hangi yârdan ayırayım gönlümü
Penciremin şavkı birden bire aman hey!

MANİSA TÜRKÜSÜ

Her şey yolunda gitti. İzmir'den Salihli'ye kolayca ulaştılar. Hasret, Ali Sabir'i kaybettiğinden beri ilk defa, her şeyi düşünmek zorunda olmayan, aksine üstüne titrenen bir kadın olarak hissetti kendini. Yorgun olup olmadığı soruluyor, üşümesin, terlemesin diye özeniliyordu. Nazlanmaya alışmamış, şaşırıyor. Babasıyla ninesiydi onun varlığıyla mutlu olanlar. Onca yıl sonra, bu yaşında sanki o şefkat günleri tekrarlanıyor. Hoşnutluğunu belli etse ya? Edemiyor, sevinemiyor. Çocukluğunun sevgi dolu insanları nice zamandan beri kendi anılarında bile kayıplar. Yaşananlar zamanın bir yerinde sabun köpüğünden bir balon gibi yitip gitmiş. Devlet çözülmüş, insanlar boşlukta kalmışlar. Ardından yaban meyveleri gibi dayanıksızlaşmış, patır patır dökülmüşler.

İzmir'e ayak bastılar. Burada toprağın yüreği sıcak. O yüzden eğilip onu öpüyor. Güzel yollar, güzel köşkler, zenginlik ve huzur.

Salgınlar ve kırgınlıklarla dolu İstanbul'da gönlü kararmıştı. Zaten, şehri gördüğü bile söylenemez. İzmir'in görüp göreceği en güzel şehir olduğundan kuşkusu yok. Salihli buraya yakınsa, o da benzer güzellikten yana nasiplidir.

Bu Osmanlı ne mene bir devlettir ki, limandaki Türkler hamal, arabacı ve seyyar satıcı. Ne kadar çok yabancı var: Türkçe yok. Bir sürü fan fan fin fin... Şapkalı mösyöler, şemsiyeli süslü madamlar ile neşeli, bol kahkahalı kızlar... Delikanlılar...

Onlar güzeller, temizler, mis gibi kokuyorlar. İstediklerini yapıyor, seslerini, bakışlarını, şakalarını ve eteklerini dalgalandırmaktan hoşlanıyorlar. Beyaz çoraplı zarif bacaklarını saklamıyorlar bile. Benzerleri Selanik'te de vardı. Ne var ki, bu yaşamların da garantisi yok.

Bu topraklar Osmanlı ise, niye bu şehirde savaşın acısı anlaşılmıyor? Niye Türkler, Müslümanlar diğer ırklardan fakir, emir kulu?

"Bırak Hasret" diye azarlıyor kendini. "Senin dünyan farklı. Öfken yalnızca sana zarar."

Doğru, dünyaları farklı. Salihli'ye gidecekler. Kim bilir ne durumda iki gözlü bir ev bulacaklar. Nereye el atsa, aklından hikâyeler uyduracak evin sahipleri için. İçi acıyacak. Selanik'teki evin bahçesinde, eliyle dikip sulayıp büyüttüğü lif kabaklarını tam olgunlaşmış çağındayken, nasıl toplayıp da konu komşuya dağıtamamanın hicranını yaşadıysa; göç yolundayken, kendilerini bekleyen evin, "içine ne hayaller dolmuştur" diye kendilerine yabancı kalacağını düşünerek acınmıştı. Belki o evin bahçesinde, küçük bir çubuk olarak dikilen bir asma kocaman olmuştur. Üzümleri kim bilir ne kadar uzaklardaki eski sahibi için özlem yaratıyordur. Tadına bakılmamış sebzelerin kuru gövdeleriyle onları saran ayrıkotları evin içine kadar yayılmış olabilir. Yürek giderek yufkalaşıyor. Bırakılmış her şeyin ardında kalanlar sanki asıl sahiplerine el uzatıyorlar.

Terk edilenlerin kırgınlığı yanında, Salihli toprağında onları bekleyen yeni bir yaşam var. Bunun için yalnızca bağlanacak gücü kazanmak yeterli. Bu belki hayal, belki gerçek. Altmış üç yaşında. İçinde yeniden bağlanacak gücü kazanabileceği umudu doğdu. Niye elden ayaktan düşmeden bir on yıl daha ol-

masın? Güldeste yakında bir müjdeli haber verebilir. Dördüncü kuşak gelirken ölmek niye lazım ki?

Salihli'ye gitmek için Basmane Garı denen alamet bir yapıdan trene bindiler.

Kendilerine verilen arazi, kaza merkezine çok yakın bir köy olan Caferli'de. Bunu Salihli'de inip Alemdar ile Namık'ın hükümete gidip dönmesinden sonra öğrendiler. Hasret ile Güldeste en emin yer olduğu için istasyonda bırakılmış, Mithat, kadınları korumak gerekirse diye, onların yanında kalmıştı.

Ummadıkları kadar kısa sürede işlemler yapılmıştı. Sonradan tamamlanacak belgeler vardı ama bunun için bir aylık ek süre verilmişti. Üç becerikli erkek için bir ay. Kolay işti.

Eşyasız, çok az para, pek de bilmedikleri tarım işleri, onarılması zorunlu bir ev. Kapı yok. Cam zaten çevrede kullanılmıyor ama kış için kepenk lazım.

Ocak onarılacak. Ocak için odun, çıra, çakmak taşı, tüf... Çamaşır için sacayağı, oturak, kazan, çamaşır teknesi...

Aydınlatma için çıra, lamba, kandil veya idare lambası...

Yatak, yorgan, yere yaygı, perde, Güldeste'ye sandık...

Kap-kacak, kaşık-sahan. bıçak. Su taşımak için kova, güğüm. Bahçe için tohum, fide, kazma, kürek, çapa, yaba... Kümes, horoz, tavuklar.

Tarlayı sürmek için kiralanacak bile olsa öküzler, saban, tohumluk...

Tüm ihtiyaç her birinin sırtına yüklenmiş gibi yorgun ve asık suratla Caferli Köyü'nün meydanındaki çınarın altına ulaştılar. Yaşlı çınarın boşalmış gövdesinden geçirilen boru ile, hemen köklerin üstüne yerleştirilmiş yalağa sürekli pırıl pırıl bir su dökülüyordu. Şırıltısı, yaydığı serinlik, köyü kaplamış mis gibi

ağaç kokusu, ayak altı olmayan düzlüklerde serili çullar üstünde kurutulan meyveler ve huzur... Uyku olarak bastırdı üstlerine.

Meydandaki küçük kahvede oturan Caferlinin –sonradan adı hayranlıkla ve minnetle anılacak– muhtarı yanlarına geldi. Kahvedekilerden birkaç kişi onu izlediler.

"Hoş geldiniz ağam, göçünüz nerede yüklendi, kimsiniz, necisiniz?"

Alemdar konuşmaya başlarken, muhtar yerinden fırladı. Hasret'in küçük, gaga gibi kemikten ibaret kalmış eline şap diye koca bir öpücük kondurdu:

"Nenem hoş gelmişsiniz, sefalar getirmişsiniz. Bir bakış attım, ne göreyim? Tıpkı benim nenem. Çok heyecanlandım. Senin gibi böyle ufak tefek ama akça bir muhterem kadındı. Nenem yine geldi, diye sevinmekteyim."

Yaşaran gözlerini ellerinin tersiyle sildi. "Bir miktar da ağlamaktayım."

Sesi titriyordu. Osmanlı'da herkesin gözlerinin ardında yağmur bulutu varmış meğer.

"Benim nenem de tıpkı sana benzerdi. Yaşlıydı ama tepesinden inmezdim. 'Ih' demezdi. Sarışın, çakır, senin gibi. Babamın ailesi ise Resmolu. Esmer. Annem tarafına yakın dururdum. Şimdi Caferli'nin muhtarıyım. Adım İshak. Yunanlar istiklallerini kazansınlar diye, Ruslar hem doğudan, hem batıdan cephe açıp Osmanlı topraklarına girmişler. Edirne'ye kadar gelmişler. Almışlar da. Sarayiçi'nde ne kadar değerli bina, eşya, kitap varsa hepsini yağmalayıp binaları da yakıp yıkmışlar. O günden sonra Edirne bir daha eski haline dönememiş. Mora yüzünden patlayan o savaş günlerinde, anamın ailesi Eğriboz'dan Girit'e Resmo'ya göçmüşler.Aile orada elli yıl kalmış. Sonra Girit'te

isyanlar başlayınca işin sonunu tahmin etmişler. Her zamanki gibi: Büyük devletler işe karışacak. Osmanlı'ya karşı Yunandan yana olacaklar. Bin türlü hile, desise... Son anda kaçmaktansa, malımızı mülkümüzü satalım da memlekete gidersek aç kalmayalım, demişler. Anam yeni gelinmiş. Buraya yüklü gelmiş. Anamı hiç tanımadım çok genç ölmüş. Beni büyüten, kollayan, nenem. Onu kaybettiğimde yüz yaşını geçmişti. Bütün köy ardından ağlamıştı."

Muhtar, Alemdar ile aynı yaşlarda gösteriyordu. Orta boylu, kır saçlı esmer, aydınlık yüzlü bir adamdı.

Sonra... Alemdar, son göçü, öncesini ve sonrasını atlayıp, Selanik'ten başlayan göçü anlattı. Muhtar İshak ve yanındakiler, acınarak, ahlayıp oflayarak Alemdar'ın hikâyesini dinlediler. Muhtar, ikide bir Hasret'e göz atıyor, gülümsüyordu.

"Eşyanız? Eşyanız ardınızdan mı gelecek?"

"Ne eşyası, eşyamız üstümüzdekiler. Ardımızdan gelen de yok, alacak paramız da. Birkaç kuruş. Haneberduşlarız artık. Bilmem bizim kahrımızı çekecek, misafir edecek kimse çıkar mı? Yoksa... Camide yatabilir miyiz?"

Muhtar, yanında yöresindeki arkadaşlarına baktı.

"Bize beş dakika izin verin Alemdar Ağam. Aramızda bir görüşelim."

Hiçbir şeyi onur sorunu haline getiremezlerdi. Dilenecek haldeydiler. O zaman da tahsis edilen ev de topraklar da ellerinden alınırdı. Kolay mıydı el açmaya razı olmak?

***

Caferli'ye yeni gelen ailenin evleri onarılana kadar köy odasında kalmalarına, yatak yorgan yaygı gibi kullandıkları

malzemenin oradan ayrılırken, Alemdar Usta'nın ailesine verilmesine, köye konuk olarak gelen başkalarının ikameti için muhtarın evinde bir oda ayrılmasına, durumu müsait olup da, yardımda bulunmak isteyenlerin rasgele değil, ihtiyaçlara göre bunları gerçekleştirmelerine, aile köy odasında kaldığı sürece yiyeceklerini, gönüllü halkın sırayla sağlamasına...

Hasret ağladı. Güldeste ağladı. Namık ağladı. Alemdar derin derin soluyarak durdu. Konuşmadı. Bunlar nasıl uyumlu, iyi yürekli ve dost insanlardı? Mithat aile adına teşekkür etti. Köy odasında, kapaklı bir koca sahanda etli bulgur pilavı, bir helke ayran, iki kalaylı tas ile, büyük tas dolusu hoşaf, yanında soğuk su buldular. Bir yıldan beri şöyle özenerek yapılmış sıcak yemek girmemişti kursaklarına. Odanın köşesinde bir leğen, ibrik ve peşkir görünce her biri ellerini yıkadılarsa da peşkiri kullanmaya cesaret edemediler. Temiz elleri bile o yepyeni peşkiri kirletirdi.

***

Tam da çift sürme zamanıydı. Mithat ile Namık yara bere içinde kalarak, hayatlarının en bağrış çığrış günlerini yaşayarak, yorgunluktan ölerek çift sürme işini bitirdiler. Bu yıl buğday yetiştireceklerdi. Çiftçiliği öğrenmek için geç kalmışlardı ama ellerinin işe yatkınlığı soydan gelen yetenekleriydi.

Hele Alemdar... Kış gelmeden köyün ortak kullanımı için güzel bir fırın yaptı. Öyle rasgele değil, hesaplı kitaplı bir fırın. Muhtar İshak köye salma saldı: Toplanan paralar köy camisine altı hanefeli aptes pınarı yapmak için harcandı. "Emeğinin karşılığıdır" diye verilmek istenen parayı kabul etmedi Alemdar. "Köylüme duyduğum şükranın karşılığı olsun" dedi. Dediğinden dönmedi. Alemdar'ın adını ilk böyle duydu Salihli köylüleri. Öylesi bir adama her köyün çok ihtiyacı vardı.

Aralık başında, Güldeste kocasına bebek beklediği müjdesini verdi. Aslında müjdenin alâmetlerini Hasret anlamıştı ama bir genç kadının böylesi sevinci en önce kocasıyla paylaşması gibi bir hakkı vardı. Günlerden beri susuyordu Hasret. Mutlu bir susuştu bu; yeni bir kuşağın gelişinin sevincini bütün hücrelerine dağıtan ılık bir meltem gibi.

Haziranda, tam da hasat başlarken Güldeste arı gibi çalışan ailenin bütün üyeleri gibi yorgun daldığı uykusundan gecenin bir saatinde uyandı. Uyanmasıyla birlikte üstüne örttüğü örtüyü ağzına tıktı. Bağırmasından kimsenin rahatsız olmasını istemiyordu. Mithat sıcak gecelere dayanamadığı için kendini dışarı atmış olmalıydı.

Güldeste, az sonra bu işi ağzına çaput yerleştirip kendi kendine kıvranarak beceremeyeceğini anladığında sabretmeyi unutup avaz avaz bağırarak ağlamaya başladı.

Kendini en çabuk toparlayan Hasret oldu. Yaşlılığın yarı uyur, yarı uyanık hafif kendinden geçişleriydi yatakta geçirdiği zamanlar. Fırladı: "Mithat acele muhtara git. Köyde ebelik yapacak biri varsa al getir!"

Her şey kazasız, belasız bitti. Ebe Pakize Ana'nın avuçlarında yapma bebek gibi görünen ama kıvranıp bağıran bir küçücük oğlandı dünyanın son gelen konuğu. Sesi kocamandı. Ebe yüzlerdeki kaygılı bakışı görünce, kızdı:

"Sağlam çocuk bre. Bir ayda toparlar kendini. Ciğerlerinin gücünü görmez misiniz? Müezzin olur bu, görürsünüz..."

"Vatan, insanın güven duygusunun beslendiği yer. Bebek bizim yaşadıklarımız gibi ayrılıkların birini bile yaşamasın. Torunu beklerken, içimden hep bunun için dualar ettim anam" diye annesine açıldı Alemdar.

Gözleri yaşlıydı. Ama çok uzun yıllardan beri oğlunun yüzünün bu kadar aydınlandığını görmemişti Hasret.

Torun çocuğu için hiç de uzun ve geniş düşler kurmadığını, yalnızca bebeği kucaklamak istediğini düşünmüştü Hasret aylar boyunca. Onların tarihi artık burada. Böyle olması gerekir. Bir devletin yiğit savaşçılarıyla başlayan, yüzlerce yıl süren bir serüven olmuştu diyar-ı Urumeli... En büyük şanssızlıklar ise, kendisininkiyle başlayan üç kuşağı yakalamıştı. Bebek artık öz vatanında. Onunla birlikte sonradan gelenler huzur içinde yaşasınlar. Her düşüncesi, her duası, bu dilekle başlayıp bitecek bundan sonra.

Bu kadar büyük sevinç yaşadığını hatırlamadığında ısrarlıydı Hasret. Bebeğe aşkını söylerken, çevresindeki yakınlarının yüreklerini kırıp döküyor muydu, ayırdında değildi. Neyse ki, şansı vardı: Kırıp döktükleri de aynı kanıdaydılar.

Güldeste ikinci gün loğusa yatağından kalktı. Namık, ilk sabah tarlaya giderken Mithat'ın yalvaran gözlerle bakışına dayanamadı. Ona bir gün izin verdi. Oğlancığın hatırına evinde kalsın, karısı ve çocuğuyla zaman geçirsin.

Alemdar Namık'la birlikte çıktı. Köydeki komşulara haber vermek için köy meydanında oğlundan ayrıldı. Cebindeki parası, bakkaldan alabildiği leblebi şekerine yettiği için, mahcuptu. Yapabileceği başka şey yoktu. Onu bile sunabilmişti ya, az olsa da, candan veriyordu. Torununun gelişiyle komşularının ağızları tatlanacaktı. Gidip geldiği yollar boyunca şükranını içinden yineleyip duruyordu.

Dede olarak ilk kez eve geldiğini bağırarak herkese hatırlattı. Akşam ezanı okunuyordu. Sofrayı Hasret hazırlamıştı.

Alemdar, anasına su ısıtmasını söylediğinde, ikizlerden itiraz sesi yükseldi. Açtılar. Şimdi şart mıydı yunmak, arınmak? Alemdar ne söylense sustu, cevaplamaya kalkışmadı. Taze dedenin kulakları duymaz mı olmuştu?

Sofra ortadayken, yüklükte yıkanıp aptes aldı. Çıktı, namaz kıldı. İkizler öfkeliydiler. Patlamamak için kıpırdanıyor, içlerinden fısır fısır söyleniyorlardı. Hasret oğlunun amacını anlamış, torunlara acımakla, hallerine gülmek arasında bir yerde sakince duruyor, Güldeste kapının arkasına sinmiş, ağzını eliyle kapatarak gülüşünü gizliyordu.

Alemdar torunu kucağına aldı. Usul ve erkânıyla kulağına ezan okudu ve adını söyledi. Bebeği annesinin kucağına verdi:

"Adını Cafer Salih, koydum. Adıyla büyüsün, uzun sağlıklı, yaşasın. Bizler onunla övüneceğimiz günlerini görelim. Cafer Bermekî gibi âlim, fazıl, aynı zamanda eliaçık ve adı gibi doğru bir insan olsun."

Hasret, adı pek beğenmiş olmalı, o da iki söz söyledi:

"Oğlanın hem güzel, hem de pek akıllı olacağından kuşkum yok. Herhalde ilk torunum olduğundan kanım çok ısındı kerataya."

Mithat dayanamadı:

"Şaşırdın ninem! Senin torunların bizleriz."

"O zaman kaçıncı torun oluyor bu?"

"Seni bilmem ninem ama babamın ilk torunu oluyor" dedi Namık.

Nihayetinde sofraya oturuldu. İkizler deli gibi saldırıyorlardı otlu bulgur çorbasına. Tarla kenarlarından türlü çeşit ot-

lar toplamıştı Hasret. İki avuç bulgur atmıştı içine. Hepsi bu... Yufka ekmeği, biraz da yumrukla kırılmış soğan. Soğanın kokusu burnuna dolunca, Hasret birden iştahının kesildiğini fark etti. Eli lokmaya uzanmıyordu. Gözden ırak olan gönülden de bu kadar uzak mı oluyordu? Salih ilk torun çocuğu değildi. Sacide'nin kızlarının çocuklarını unutmuştu. Görmediği, bilmediği, bir kez koklamadığı çocuklar. Ayrı ülkelerde, çok uzaklarda. Unutmuş onları. Eli ayağı boşandı. İçini dolduran hüznüyle yalnız kalmak istedi.

"Yoruldum" dedi. "Biri yatağımı seriversin. Azıcık dinleneyim."

Gözlerini kapattı. Dünya ile bağını koparmak istedi. Yanına gelip hasta olup olmadığını soran her bir yakınına hasta olmadığını, izin verirlerse yorgunluğunu çıkarmak istediğini söyledi. Öylesine suçlu duyuyordu ki kendini, bir kez olsun gözlerini açmadı, sağdan sola dönmedi. Yatsı ezanı okunurken dışardan sesler duyuldu. Muhtar ve karısı bebek için gözaydınlığı dilemeye gelmişlerdi.

Hasret o zaman da kalkmadı. Muhtar İshak'ın karısı da tıpkı kocası gibi sıcak insandı. Güldeste ortalarda dolanmak zorunda kaldı. Onlara ikram edecekleri hiçbir şey yoktu evde. Son anda aklına geldi: Adaçayı toplamış, kurutmaya koymuştu. Onu haşladı. Karı kocanın bir tastan içmelerini istedi. Öbür tasla babası, kocası ve kayınbiraderi içecekti. Bunu söylerken ezilip büzülmedi... Gerçek nasıl saklanabilirdi ki?

Muhtarın karısı bebek odaya getirilince yerinden kalktı, kundağın omza gelen yerine sekiz köşeli mavi yıldız boncuk, göz boncuğu, beyaz deniz böceği kabuğu ve boncukla yapılmış

bir kuş bacağına takılı gerçek cırnaktan oluşan nazarlık taktı. Dönüp kocasına baktı:

İshak Efendi daha da oturmak istiyor olmalıydı. İsteksizce kalktı, veda faslı başlamadan önce;

"Oğlanın hediyesi dışarıda bağlı durur Alemdar Usta. Gürbüz bir delikanlı olsun, bu vatanın yiğitlere her zaman ihtiyacı olacak" dedi.

Ellerindeki küçük fenerin fitilini tutuşturup yollarını aydınlatarak gittiler.

Dışarıda, odun kütüğüne bağlı, sırtı kınalı bir dişi kuzu vardı. "Salih bebek aç kalmasın" diye düşünmüş olmalıydı muhtar. Tek söz edemeyecek kadar duygulandı herkes.

Ürün tarladan kaldırılmıştı, üstü örtülü olarak öşürcü bekleniyordu. O gelecek, ölçüp tartacak, devletin ve kendisinin payını ayıracak, ancak ondan sonra köylü ekinini saklayacak, yahut satabilecekti.

***

Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın Buyruğu

7. Kolordu ve 21. 22. Fırkalar müstesna olarak berrî ve bahrî Ordu-yu Şâhânenin seferberliği ve bilcümle mevâki-i müstahkemenin teslîhi için irade-i seniyye şerefsâdir olmuştur. Seferberliğin birinci günü Ağustosun üçüncü günü olan Pazartesi günüdür. Bu emir hemen ve bütün sür'ati ile mâiyet makamata tebliği olunacaktır.

2 Ağustos 1914
Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i
Umumiye Reisi Enver

Birkaç gün içinde seferberlik haberi en uzak köylere kadar duyurulmuştu.

Bu sonbahar tarlaları sürülemeyecekti. Ne zamana kadar? Alemdar, tek başına ekim dikim işinin altından kalkabilir miydi? Mecburdu, vatan savunmasına giden oğlu Mithat'ın mukaddes emanetleri olan karısıyla, kırkı yeni çıkmış oğlu yalnızca kendisinin ellerine bakıyordu artık. Seferberlik ilan edildiği için ikizler askerliklerini sırayla yapamayacaklardı. İkisi birlikte silah altına alınıyor, üç ay sonra da Cihad-ı Ekber ilan ediliyordu.

***

29 Ekim 1914 günü Padişah V. Mehmet Reşat'ın savaş buyruğunun uygunluğuna dair Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi'nin fetvası, uygulanması için Vekiller Heyetine gönderildi:

"Şehr-i hâlin (rumî) on altıncı günü Donanma-yî Hümâyun'un bir kısmı tarafından Karadeniz'de manevra icra edilmekte olduğu sırada, Karadeniz boğazına torpil dökme vazifesiyle hareket ettiği bilâhare anlaşılan Rusya donanmasından birtakımı mezkûr manevraları ihlâl ve müteakîben izhârı muhâsama ile boğaza doğru hareket etmeleri üzerine, donanma-yî Hûmâyun tarafından mukabele olunmakla beraber şâyân-ı teessüf olan şu hadise hakkında Hükümet-i Seniyyece Rusya Devletine müracaatla tahkikat icrası ve vak'a esbâbının zâhire ihracı teklîf ve bu sûretle bîtaraflığı muhafazaya ihtimam edilmiş olduğu halde, Rusya Devleti müracaat-ı vakı'aya cevap vermeksizin sefîrini geriye celp ettiği gibi, Erzurum hududuna nokta-i muhtelifesinden tecavüz etmiş ve bu sırada Fran-

sız, İngiltere devletleri sefirlerini geriye çağırdıktan başka, İngiliz, Fransız donanmaları müştereken Çanakkale'ye ve İngiliz kruvazörleri Akabe'ye top atmak suretiyle bilfiil muhâsamâta iptidâr ve âhiren düvel-i mezbûre Devlet-i Âliye ile hâl-i harpte bulunduklarını ilân eylediklerine binaen Hükümet-i Osmaniye'ce müstainen...

Bitevfikâtullahi Teâlâ mezkûr üç devletle harb ilânını irade eyledim.

Bu irade-i Seniyyenin icrâsına Heyet-i Vükelâ memurdur.

Mehmet Reşat

Padişahın harp iradesinin yayımlanmasının ardından, İstanbulda, Fatih Camisi'nde Müslüman dünyasına seslenilerek Cihad-ı Ekber ilan edildi. Tarih, 11 Kasım 1914 Cuma idi.

***

Bir haber yüreğini ağzına getirdi Alemdar'ın: Salihli Kaymakamı tez zamanda makamına gelmesi için emir vermişti.

Neredeyse koşarak gitti kaymakamlığa. Huzursuzdu, bir savaştan diğer savaşa bulaşan bir ülkede iyi bir haber olmayacağını bilecek kadar işliyordu kafası.

Her olasılığa karşı, eksikli ayağındaki kusuru belirginleştiren bir yürüyüşle makama girdi.

Kaymakam iyi karşıladı. Oturmasını söyledi. Allah Allah!. Burası devlet kapısı. Kendisi gibi bir köylüye kaymakam yer göstersin? Kapıya en yakın iskemleye ilişti.

"Alemdar Ağa, Caferli Köyü muhtarı İshak Efendi bana adını verdi. Sen şimdi bana kendinden söz edeceksin..."

Nasıl yani? Zaman mı kazanmaya çalışıyor kaymakam? Yoksa? İkizler için bir haber?

Kendini toparlamalı. Toparlamalı:

"Efendim, babam Vidin'den, Anam Saraybosna'dan. İptidaiyi bitirdikten sonra Manastır İdadisine başladım. İlk yarı yılda..."

Kaymakam dinliyor. Çağırma nedeni ikizler değil. Alemdar rahatladı, derli toplu anlattı.

Kaymakam meseleyi açıkladı:

"Alemdar Ağa, önümüzde önemli bir mesele var: Bildiğin gibi yine savaştayız. Bu defa İtilaf devletleriyle açıktan büyük savaş halindeyiz. Allah yardımcımız olsun. Bu meyanda İngilizlerin işlettiği İzmir-Kasaba demiryolu işletmesine el konuldu. Son yıllarda Almanya'ya epey işçi yolladık. Bunlar silah fabrikalarında çalıştılar. Eski günlerdeki kadar kör kör parmağım gözüne türünden girmedik savaşa deniyor ama... Bir yıl anca oldu Urumeli'nde milyonlarca insanımızı, binlerce kilometrekare toprağımızı, askerimizi, subayımızı kaybedeli. Neredeyse daha şehitlerimizin toprakları bile kurumadı.

Bu demiryolu hattını çalıştırmak durumunda bu devlet. Hâlâ elimizde kim var, kim yok, bilmiyoruz. Kazamızda, hizmetlerinden yararlanabileceğimiz insanlarımızı belirleyip Saruhan Valimize bildireceğim. Bana sen de uygun olabilirsin gibi geliyor. Yapabilirim diyorsan... Seni İzmir'e göndereceğiz. Ehliyetli misin, değil misin, hangi işi yapabilirsin, onlar belirleyecek. Bu bir vatan hizmeti. Makineden anlayan insanlar bu hizmeti iyi kötü demeden, azımsamadan kabul etmek zorunda. Ne dersin? Gider misin?"

Alemdar'ın aklından oğulları, anası, torunu geçti. Kabul edilirse az ya da çok para verirler. Ailenin buna ihtiyacı var. Öte

yandan, birisi çok genç, öbürü çok yaşlı iki kadın bir başlarına ne yapar? Savaş ortamında nelerle karşılaşırlar?

"Hayır" dese... Ömrünün garantisi mi var? Asker olacakken şanssızlığın yakasına yapıştığı bir erkeğin, seferberlik gününde böylesi bir hizmete gönüllü olarak katılmak zorunda olduğu inkâr edilebilir mi? Yarın, Rumeli'nde başlarına gelenler burada da olursa? Nasıl savunur kendini? Yeni bir göçle kurtulurlar mı? Nereye? Gidecek yer mi kaldı?"

Farkına vardı ki... Yaptığı savunma anasına karşı. İyi. Hasret Ana kızarsa ona şu anki düşüncelerini anlatır. "Hayır" demesi imkânsız. Kutsal saydığı emanetlere hak ettikleri vefayı tam da bu yolla göstermiş olur.

***

Ev, dayanılamayacak kadar tenha. Güldeste için bütün dünyada in cin top oynuyor gibi. O da, hayatındaki üç erkeğin yuvayı terk edip vatan savunmasına koşmaları yüzünden Hasret Nine de kendilerini ikide bir dışarı atıyorlar. Seferberlik ilan edilince Mithat'ın Namık döndükten sonra askere gitme planı yürümedi. Gün namus günüydü. Doğru dürüst eğitim görmeden dağıtım yapıldı. İki kardeş ayrı ordulara düştüler. Hayatlarında ilk defa birbirlerinden ayrılıyorlardı.

Alemdar Usta'ya, teknik bilgiye âşinalığı olan ve bir süre zenaat mekteplerinde okumuş gençleri eğitme görevi vermişlerdi. Teknik eleman sayısı çok azdı. Gerektiğinde surveyan olarak kontrolde, gerektiğinde makinist veya ateşçi olarak (görev bölümü yapacak halleri yoktu) lokomotifte çalışacaktı. Bu durum trenle ev halkına ulaşma, onları yoklama olanağını sağlıyordu. Doğru dürüst maaş verilemiyordu ama yol boyu çok ucuza yağdı, baldı, hediye sebzeydi meyveydi... Alıp eve bırakabiliyordu.

Hasret de Güldeste de askerler için sürekli olarak çorap örüyor, çamaşır dikiyorlardı. Salih onca ayrılığın, yoksunluğun arasında büyüyordu. Diş çıkarmıştı. O can acıtan günleri geçirip de alt çenesinde çıkan iki inci tanesini göstermek için mi, bilinmez, boyuna gülüyordu. Hasret de Güldeste de onu babasından çok dedesine benzetiyor, bu da Alemdar'ı sevinçten uçuracak kadar keyiflendiriyordu.

Ama... İkizlerden haber gelmiyordu.

Halkı zaten azalmış olan köy neredeyse boşalmıştı. Suyu bile cılızlaşan güzelim köy meydanı gelip geçeni hüzünlendiriyordu. Her evde korku ve merak kol gezmeye başlamıştı. Caferli'nin on dokuz numaralı evinden, savaşla doğan zorunluluklar yüzünden üç erkek çıkmıştı.

Kader ortaklığı köy insanlarını gitgide birbirlerine daha çok yaklaştırıyordu. Hasret, genç gelinlere, ne olup bittiğini anlamamakta ısrarlı olan analara, farkına varmadan öğüt veren, teselli eden bir *Kadın Nene* olup çıktı. Herkesin teselliye ihtiyacı vardı. Hasret'in de vardı. Ama o, başkalarını bilgilendirmeye, onlara umut vermeye çabalarken, bir yandan da kendini sağaltıyor, kedere teslim olmamayı bu sayede başarıyordu. Başarıyor muydu, yoksa böyle düşünüp söyleyerek en başta kendini mi avutuyordu?

Bu koşullarda hiçbir durum gerçek değilmiş gibi geliyordu: Perdenin ardında oynanan bir oyun vardı. Bu oyunda en yetersiz olandan en akıllısına kadar herkes bildik kimliğinden soyunup savaş ortamına uymaya çalışıyordu. Hayatın renginin değiştiği kesindi. Yine savaş... Ama neden? Öylesine büyük bir çıkar/savunma fayı oluşmuştu ki, büyük devletlerin fitilini yaktığı hiçbir yerel kırılma onların oburluklarına yetmiyordu. Daha bir yıl dolmamıştı Rumeli'ni yitireli. Onun yıkıntısı temiz-

lenmemişti. İnsanlar, hatta yenice devlet olanlar ile, özgürlük diye ayağa kalkan topluluklar, rahatça yönlendiriliyor, bir hayal oyunundaki kuklalar gibi oynatılıyorlardı. Perdeye ışık veren, ışığın önünde istediklerini oynatanlar, yine Düvel-i Muazzama ülkeleriydi. Ne yapıldığını bilip anlamadan oyuna karıştırılanlar ise, dünyanın geriye kalan mazlum milyonlarca insanı.

Mithat Çanakkale Cephesindeydi. Onbaşılığa yükselmişti.

Çanakkale'de yapılan savunmayı halk sıcağı sıcağına öğrendi. Önce gemiler boğazı geçememiş, Karadeniz'e ulaşamamıştı. İtilaf donanması geri çekilmiş, çift taraflı olarak karadan başarıya ulaşmak için işgale kalkışmışlardı. Kara harekâtı da bütün uğraşlara karşın başarılı olmamıştı. Çanakkale'de bir destan yazıldığı gerçekti. Sabırsızlanıyordu. Haberleri ninesiyle ve Güldeste ile paylaşmayı, yaşananları, kucağına oturtacağı oğluna, anlamasa da anlatmak için, birkaç gün izin verseler... Olmayacağını bildiği bir şey, izin verilmesi. Düşlemesine engel olunmuyordu nasılsa.

Hasret'in kuşları ona Çanakkale'den haberler getiriyordu. Gazeteler oradaki askerin yiğitliğini, korkusuzluğunu hikâyeleriyle yazıyordu. Salihli gibi sekiz bin evden oluşan bir şehre haberler ancak üç-beş gün gecikmeyle geliyordu. Ya doğudaki orduyla şimdilerde Ruslara karşı kış taarruzuna sürülmek istenen Namık'tan nasıl haber alınacaktı? Oradan geldiği söylenen haberlere inanmıyordu Hasret. Ayrıntı yoktu, alınmış savaş bildirileri, soğuk, resmi ve sıradandı. Üçüncü Ordu, 93 Harbi ile yitirdiği toprakları almak için harekete geçirildiğinde her şey eksiksiz sanılıyordu. İstanbul zafer üstüne zafer haberleri yayımlıyordu. Gazeteler Anadolu'ya nasıl ulaşsın? Üçüncü Ordunun faaliyetlerini izlemek Alemdar'ın işiydi. Onun kaynağı,

İzmir gazeteleri ve demiryolu atölyelerinde konuşulanlardı. Her haber kuşkulu bir iddia taşımakta. Aralarında bağ yok, ilerlemeye dair somut bilgi yok.

Evet, bir baba olarak Alemdar kötümserlik gösteriyor olabilirdi. Ama neden Erkân-ı Harbiye Reis Vekili olarak görevlendirilmiş padişah damadı Enver Paşa'nın komutasındaki birliklerden, onların kazandığı mekânlardan adlar eklenmiyor, oradan halka ulaşabilen bilgiler halka ferahlık hissettirmiyordu?

Savaşı başlangıçta iki bin kilometre öteden İstanbul'dan idare eden Enver Paşa, iyi yetişmiş bir kumandan ve kurmay mektebinden hocası olan Üçüncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'ya uygulanması olanaksız emirler veriyor diye bir dedikodu yayılmış ama bu rivayetin ardı kısa sürede kesilmişti.

Savaşı yönetmeye kalkışan Enver Paşa gibi gösterişçi bir komutan, koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun adının en güçlü müttefiklerince Enverland'a çevrilmesine neden olmuş, yüceltilmiş iltimaslı paşa, zaferlerinden söz edip övünmüyordu? Bir şeyler oluyordu doğuda. Halktan saklanan, açıklanması yasaklanan bir şeyler... Alemdar, oraları bilen arkadaşlarından öğrenmişti: Doğuda, kasım ayında soğuktan donan askerler vardı. Kasım, üç ay öncesi. Şimdi şubattı. Aralık ortasında başlayan, ocakta süren savaş ayları kim bilir nasıl geçmişti?

Daha sonra yanındaki Alman subaylarla Doğu seferine katılan Enver Paşa'dan İstanbul'a zafer ve başarı haberleri ulaşmıştı. Bölgenin şartlarını ve ordunun giyecek, barınma, yiyecek ve silah olanaklarının yetersizliğini bilen subaylar aralarında konuşurken, Alemdar yüreğinin yarıldığı, kanlarının aktığı gibi bir yıkıcı duyguyla onları dinliyor, içinden bitmeyen dualar okuyor, oğlunun korunaklı yerde olmasını diliyordu. Sanki

olumsuzlukların tümü Namık'ın başında patlıyor gibi geliyordu. Konuşmak istemiyordu. Torununu bile görmemeyi yeğliyor, köye gitmemek için türlü nedenler uyduruyordu. Anası ile yüz yüze gelmek, dik, vakur duruşunu bozacaktı. Hasret, oğluna sorulu gözlerle bakacak, Alemdar içine düştüğü durumdan nefret edecek, anasını rahatlatacak yalan sözleri bulamayacaktı. Gitmemek, diğer çalışanlarla birlikte sağlıksız ve pis koşullarda yaşamak... Beterin beteri yaşam koşullarından gelmiyordu, üç aydan beri habersiz bırakılmanın acısıydı yüreğini kavuran.

Nasıl da boğucu zamanların etkisindeydiler. Aslında hiç önemi yoktu Alemdar'ın konuşmamasının. Halk yanlış doğru bir şeyler öğreniyor, öğrendiği her şeye inanıyordu. Savaşların başındaydılar çünkü. Henüz büyük felaketler, başarısızlıklar tartışılmıyordu.

Mektuplar eskiyene kadar okundu. Her seferinde iyice yüksekteki çivide asılı olan Kur'an-ı Kerim kabının içinden alındı, her seferinde mektubun içinde görmedikleri yeni bir şeyi keşfedebilecekleri umudu yekindi. Tekrar tekrar okunup, katlandı, kabına konuldu, duvarın yükseğindeki çiviye asıldı.

***

Mithat izinli geldi. Büyümüş, erkekleşmiş. Zayıflamış ama yüzündeki o çocuksu anlam silinmiş. Neler gördü, nelere dayandı. Onun da derdi Namık'tan haber alamamak. Savaş bu, biliyorlar. Savaşta ölüm var, yaralanma var, aklını yitirme var. Esir düşme var. Hem de kime? Doğuda isen Moskof denen düşmana.

Hasret'in bir inancı vardı ki, Alemdar'ı kızdırıyordu. Anasına göre, başarıları halka duyuran kutsal kuşlar vardı. Şu bildiğimiz havada uçan yüzlerce çeşit kuş. Leylekler, turnalar, kırlangıçlar, hatta göçmen olmayanlar bile. Onların bildirimleri

sayesinde bir isimle coşmuşlardı: –Yarbay (sonradan albay)– Mustafa Kemal Bey, Çanakkale'de destan yazan askerlerin muzaffer komutanı.

Bir de bilgiye sahip olmuşlardı: İtilaf güçleri boğazları açıp Karadeniz'e geçebilselerdi, müttefikleri olan Rusya'ya Akdeniz'i açacaklardı. Çanakkale savunmasıyla bu da önlenmişti.

Üçüncü yılı aşmıştı savaş; Moskoflar çarpışmaları bıraktılar. Bu haber Alemdar'ı da Hasret'i de çok sevindirdi. Namık'a mutlaka bir izin verilirdi. Hatta başka bir orduya, başka bir yere gönderilebilir... Başına bir iş gelmiş olsa, devlet herhalde haber verirdi. Gelirdi, gelecekti, belki de yoldaydı... Beklemeler değişti: Önceleri, gözleri dört bir yandaki uzaklara dikilirdi. Onun yaya geleceği varsayılır, küçük bir karaltı, ağaçların, tarlaların önünde belirirdi. Yaklaştıkça, bir asker olduğu, başındaki Enveriye ile Osmanlı ve soğuktan kararmış teniyle, doğudaki savaşlarda zorlanmış bir gazi olduğu anlaşılırdı. Şimdilerde ise, daha yakın bir ortamdaki daha özel bir beklenti içindeydiler: Unuttuklarını sanıp, şimdi ansızın âşinalığını fark ettikleri ayak sesleri gibi, ona özgü bir ahenkle vurulan bir kapı gibi, yüz adım öteden kulaklarına ulaşan sesindeki renk gibi... Sonra sonra... Kapının öte tarafında dikilmekte olan birini bekler gibi heyecan doluydular.

Gelen giden yoktu. Bir mektup da yoktu. Resmi yazılı bir zarf da...

"Allah'a güveneceğiz, hayır dualarımızı her el kaldırışımızda ona yollayacağız. Yalnız bizimki için kalkmayacak ellerimiz, oralara gidip vatanı için savaşan her gencimize, her ordu mensubuna... Onlar şimdi birbirlerini korumayı, kendi özlerini korumak kadar önemsiyorlardır. Anca beraber, kanca beraber!.."

Alemdar şaşıyordu. Bu kadın, anası, böylesi sözleri söyleyebilecek kadar gücü nasıl buluyordu?

***

"Savaş bitti" dediler. Savaş, davul zurna sesleriyle, gürültülü başlamış, sessizlikle, baş eğiklikle bitmişti. Hasret, dua gecelerine gitti. Yerlerinde, yurtlarındaydılar. Zorluk çektilerse de pek aç kalmadılar. Osmanlı tuğu başlarının üstündeydi. Köy meydanındaki çınarın yaprakları dökülmüştü. Borudan akan su sevinç uyandıran bir ahenkle değil, hüzünle arıklamış mırıltısıyla yalağa dökülüyordu. Köydeki evlerin bazılarının kapıları, savaş boyunca uykusuz kalmış gözler gibi kendiliklerinden kapandılar, ev halkı sessizleşti. Bazıları baharmış gibi kapıları pencereleri fora ettiler ki evde birikmiş ne kadar hasret, korku, gam varsa hepsi uçsun gitsin istediler. Bazıları yenilmişliğin hüznüyle, bazıları eksilmiş organlarının bıraktığı boşluklara alışamamış olarak geldiklerinde, onların bu hallerini fark etmiyormuş, aldırmıyormuş gibi karşılandılar.

Alemdar Ağa'nın evinde üç koyun, kümes dolusu tavuk ve civciv, iki horoz vardı. Güldeste'nin bir başına baktığı bahçede kışlık olarak kullanılacak epeyce kurutulmuş sebze, meyve, tarhana, salça hazırdı. Bu ev diğerlerinden farklı olarak, sevinçle kederin birlikte dokunmuş kumaşının tuhaf kokusuyla doluydu.

Bir gazileri vardı. Evin arkasında, Salih'in yanından ayrılmayan sırtı kınalı koç, savaştan dönmekte olan Mithat'ı bekliyordu. Dört yaşındaki Salih ise babası gelse bile koç kesilmesin diye hayvanın ipini bir an olsun bırakmıyordu.

Sağ salim dönüşü, evi sevinçle doldurabilirdi ama sevince insanın içini oyan bir kaybın acısı karışıyordu. Namık'ın bıraktığı boşluk çok büyüktü. Şimdi iyimser olma çabasındaydılar.

İyimserlik; Namık'ın esir düşmüş olması ve kim bilir ne zaman bırakılacağı beklentisiydi. Hasret Nine, yahut köylünün ona taktığı adla Kadın Nene onurlu heykel duruşuyla evin dışındaki düzlüğe koyduğu iskemlede oturuyor, gözlerini ya o yana, ya bu yana dikiyor, sabahlardan akşamlara kadar bir gölgenin görünmesini bekliyordu.

Artık gözleri az görüyordu.

***

Kış öyle geçti. Parçalanması önceden kararlaştırılmış bir yenik imparatorluk, kâğıt üstüne basılı harita gibi yırtılmaktaydı.

Bahar başında İstanbul işgal edildi. Büyük Devletler donanmalarının silahlarını şehrin üstüne çevirdiler.

Galipler, orta Anadolu'da bırakılan bir küçük toprak parçası dışında; Ortadoğu'daki Afrika'nın kuzeyine kadar uzanan toprakların tamamını, Osmanlı'da kalan Doğu Trakya'yı, Marmara, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu bölgelerini işgal ettiklerinde, ülkenin gerçek sahiplerine nefes alacak kadar yer bırakmayarak ölçüsüz kinlerini gösterdiler.

Ne kadar da iyi ettiler. Eskimiş, kurumları sistemleri dağılmış, yaşam biçimleri çağ dışında kalmış bir ortaçağ imparatorluğunun tözünü oluşturan gücün hâlâ yaşadığını algılamadıklarını kanıtlıyordu bu zalim davranışları.

***

Caferli'de Muhtar İshak Efendi mayıs ayı başlarında Alemdar'ı çağırdı:

"Lafı uzatmakta bir mana yok köylüm. Yunan geliyor, hem de çok yakında geliyor. Bunu herkes konuşuyor. Sen de duymuşsundur. Dün Kaymakam çağırdı. O anlattı: Ayrılıyormuş."

Ayvalık civarında millici kıpırdanmalar başlamış. Antakiye'de geçen sonbaharda Dörtyol'un Özerli köyünde Fransız işgal kuvvetlerine, halktan ateş açan olmuş.

Kaymakam şöyle demiş toplanan Salihlilere:

"Burada Yunan gâvuruna hoş geldin diyeceğime, yahut boş yere ölüp gideceğime, soyunayım resmi vazifemden, gideyim memlekete; Anadolu halkı da, asker de neler düşünüyor, bir bakayım. Baktım aklıma yatıyor, 'bana düşen iş nedir' diyeceğim. Halka örnek olmak lazım arkadaşlar. Halka yol göstermek lazım!"

Kaymakam, elini İshak Efendi'nin omzuna koymuş;

"Seni severim İshak" demişti. "Sağ kalırsam, geri geleceğim. O günlerde gelmemişsem, bil ki düşmanı ülkeden atma çabasında bir yerde yitip gitmişim. Ama ben inanıyorum ki geleceğim. O gün istilacıların kovulduğu gün olacak. Bu iş ülkenin bölünmesine çabalayan güçlerin zaferiyle bitmeyecek. Bizim açgözlüleri denize döktüğümüz gün biter ancak."

"Ben ağlıyordum Alemdar. Koskoca adam, hüngür hüngür ağlıyordum. Daha bir işgal yoktu. Haber asılsız olabilirdi. Meğer bütün dünyanın üstümüze geleceğine ne kadar inanmışız. Kaymakam istifa ediyordu, işgal ihtimaline karşı önlemler almak üzere istikbalini yakıyordu.

'Teşkilatlanacağız. Halkın desteğini almamız lazım. Onların bıkkınlıklarını, umutsuzluklarını değiştirmeliyiz. Bu iş idarecilere düşer. Tabii bu kafada kaç idareci vardır? Kaç kişi yüz akıdır, kaç kişi kendi çıkarının peşindedir. Ama böyle bir yola çıkarken, insan karamsar olamaz. Yurtsever gençler her yerde var. Sana adam yollarsam, yardım istersem... Yahut başka şeyler?.. Var mısın? Fikrini bileyim de...' Böyle dedi, ayrılmadan önce...

Neyse... Güç bela bir-iki laf ettim: 'Sen bana güveneceksin de ben sana sırt mı çevireceğim' gibi. 'Bizlerin ümidi sizler gibi akıllı vatanseverlerdir' gibi...

O zaman şöyle dedi: 'Bana güvenilir bir adamın daha adını ver. Dünyanın bin türlü hali var. Ölüm var, ayrılık var. Aklı başında, becerikli ve ağzı sıkı biri olmalı. Neler olup biteceğini bilmem ama her yerde daima adama ihtiyaç vardır.'"

İshak Efendi gözlerini Alemdar'ın yüzüne dikmiş, ısrarla bakıyordu. Anlamamak için aptal olmalı.

Alemdar heyecanlandı. Bugüne kadar nelere dayanmış, yaşamı zorluklar içinde geçmiş ama direncini hep sürdürmüştü. Bir can değil miydi tehlikeye atacağı? Nice yıllardan beri, Osmanlı halkı ölümle yaşam arasında gidip gelmiyor muydu? Anasını düşündü. Aklı fikri vatan toprağında, bayrağının altında yatmak olan Hasret Kadın'ı. Bütün direnci ve çabası buna yönelikti. Torununu düşündü: Ona doymadan gitme ihtimalini... Düşman gelirse, onunla birlikte başlarına neler geleceğini kestirmek mümkün mü? Namık'ı düşündü: Nerede? Yaşıyor mu, hangi koşullarda? Öldü mü? Hangi uğursuz günde? Bir gün gelir mi? Yoksa hiç gelemez de ancak rüyalarında mı sarılır bir taze fidanken yiten oğluna?

Farkına vardı: Muhtarınki gibi kendi gözlerinden de yaş akıyor. Sildi:

"İçin rahat olsun İshak Efendi. Adımı ver. Bana güvenmeseydin zaten sormazdın bu soruyu. Ama yine de sen hayatta kalmaya bak. Yıllardan beri ben de buna çabalıyorum. Anamı beş kez ayrılmak zorunda kaldığı bayrağın altındaki toprağa vermeye yeminliyim. Küçüktüm, babama bu vazifemi yapamadım, hayatım boyunca hep yandığım şey yalnızca budur. Sakat

kalmaktan bile ona borcumu eda edememem kadar üzüldüm diyemem. Vatan için, gelecek kuşakların bekası için, anamın hakkını ödememiş evlat olmaya hazırım."

***

Savaşın sonundaki Osmanlı yenilgisinin ardından mütareke gereği olduğunu söyleyen İtilaf devletleri, keyiflerine göre işgal eylemlerine başladılar. İzmir-Kasaba tren hattını imtiyazlı olarak işleten İngilizler silah bırakan Osmanlı'nın topraklarına geri döndüklerinde eski işletmeyi yeniden sahiplendiler. Onlar geldiklerinde Alemdar işini bırakıp köye döndü. Mithat terhis edilmişti. Namık'tan hiçbir haber yoktu. Evin içinde beş yaşında bir oğlanın ev halkını kendine bendetmiş yaşam sevinci esiyordu. Gencecik bir delikanlının kuşkular doğuran eksikliği ve habersiz bırakışı ise... Dayanılacak şey değildi. İngilizler Alemdar Usta'yı işinin başına geçmesi için çağırdılar. Gitti. Çalışması, para kazanması gerekiyordu. Yol boyunca bu davetin getirilerini, götüreceklerini hesapladı: Onlar için çalışmayı artık içi götürmüyordu. Onu öyle isteksiz ve heyecansız olarak İşletme Müdürünün kapısında beklerken görünce Rum tercüman yılıştı:

"Bre merak etmeyesin. Senin için daha çok ücret istiyor, yoksa gelmiyor diye müşteri kızıştırırız. Şurada kardeş gibi çalışırdık."

"Düşmanımızdır bunlar bre Petros Efendi. Kanımıza susadılar. Arkamızdan kuyumuzu kazdılar. Arapları isyan ettirip fidan gibi evlatları çöllerde aç susuz ölümlere saldılar. Nice nice gençlerimiz sırtlarından vuruldular. Parasını ödediğimiz gemilerimizi vermediler. Şu yoksul milleti acıdan acıya sürüklediler. Hayır, bu para işi değil."

"İşe girmeyeceksin de, niye geldin İzmir'e a taşkafa Türk? Kendini pahalıya mı satmak derdindesin?"

"Onu sizler yaparsınız Petros Efendi, biz değil. Bazı işler çevrildiğini duydum. Senin Palikaryalar buralara göz dikmişler güya. İnanmadım ya, yine de sahiden o kadar gözleri kararmış olabilir mi diye bakıvereyim dedim."

Birbiriyle göğüs göğse geldiler. Alemdar Usta hem bedensel, hem ruhsal olarak yıpranmıştı. Tercüman semiz. Aralarında sekiz-on yaş fark vardı. Bir süre öfkeyle yumruklar sıkılı birbirlerini tarttılar. Sonra tercüman kendini topladı:

"Git şuradan, sakatlığına acımasam seni bir yumrukta yere yapıştırırdım ya..."

"İngiliz uşağı şunu unutma: Son gülen iyi güler. Kendinizi bir şey sanmayın. Sizi arkanızdan kurup üstümüze itekleyenler olmasa bize bir şeycik yapamayacağınızı iyi bilirsiniz."

Söyledi ama içi rahatlamadı. Böylesi tartışmaların anlamsızlığını biliyordu.

Kavga etseydi, dövseydi, yahut dövülseydi, bunalımı geçer miydi? Yaşamı boyunca, Rustan, Sırptan, Bulgardan, Yunandan, Arnavuttan, Nemçeliden, dolayısıyla onların arkalarındaki Düvel-i Muazzama'dan gelen saldırılarda hep yenilmeyi yaşamış, sonuçlarına katlanmayı başarabilmişti. Bu yenilgilerin yarattığı ruh yorgunluğunu artık taşıyamıyordu. Kendini bildiği günden beri Osmanlı'nın ölümünü izliyordu. Nasıl bir acı kuşağının içindeydi? Bu talihsizliklere dayanmak, hayata bağlanmak, içinde yüzdüğü bunalımdan kurtulmak için bir yol var mıydı? Yalnız bunu istiyordu: Hayata bağlanmak.

Toprakla uğraşmaktan zevk almıyordu. O, makinelere tutkun bir insandı. Hiç değilse alet yapsın, onarsın. Kaç kuşaktan beri ailenin erkekleri o türden işlerle uğraşmışlar.

***

Topçu çavuşluğuna yükseltilerek Çanakkale savunmasında görev yapan Mithat, daha sonra Trakya'daki I. Orduya, Çorlu'ya gönderildiğinde epey bocaladı. Birkaç yıl öncesinde korkuyla ve açlıkla boğuşarak göçmen kimliğiyle aştıkları o yerlerde morali bozuldu. Çanakkale Savaşları sırasında Conkbayırı'nda ateş gibi bir kahraman olan genç adam, dalgın, sessiz ve dağınıktı. Yüreğinin sımsıkı kapattığı bir yerinde ikiz kardeşinin acısı süreğen bir yangındı. Açılamıyor, konuşamıyordu.

Savaş bitip de Osmanlı yenildiğinde, mütareke şartlarından biri olarak terhis edilen askerler memleketlerine döndüğü zaman Mithat, çok az kaldığı, pek bilmediği Caferli'ye gelmekten sevinmişti. Özlemi, buhar gibi tüterek gövdesinden yükseliyordu. Babası da, ninesi de sağ ve sağlamdılar. Güzel karısı, Mithat'a gerçek bir gül destesi olarak görünüyordu. Oğlu büyümüştü, beş yaşını sürüyordu.

Mithat deli gibi çalışıyordu. Yarın bu topraklar işgal edilecekmiş: Aldırmıyordu. "Toprak benim kanımı değil, terimi istiyor..." Böyle diyordu. Babasının durgunluğunu anlıyordu. Kendisi de artık babaydı. Üstelik Çatalca'da siperlerdeyken, komutanları Siyavuş Yüzbaşı'nın anlattıklarından dehşete düşmüştü. Siyavuş Bey mülazım iken Sarıkamış'tan hücuma geçirilen, soğuktan ve tipiden sağ kurtulan az sayıda askerlerdendi. Onun anlattıkları Mithat'ı kesintisiz bir ay kadar süreyle ağlatmıştı. Ne yaparsa yapsın, neyle uğraşırsa uğraşsın, ne düşünürse düşünsün, birden Namık gözlerinin önüne geliyor, Mithat da

onun görüntüsünü gözyaşlarıyla adeta eritiyordu. Sonra yeniden... Yeniden... Yeniden... Onlar hiç ayrılmayan iki kardeştiler ki, babaları iki büyük Osmanlı'ya benzesinler diye onlara ad seçmişti: İlk doğan Mithat "Paşa" idi. İkincisi, Namık "Kemal".

Alemdar Usta, salt oğluyla birlikte olabilmek için, Mithat hangi işi kabul ederse, onunla birlikte gidiyordu. Bu toprakla bağlantılı da olurdu, su yolu açmak, havuz yahut depo inşa etmek, hayvan bakımı yapmak... Ne olursa...

Mithat'ın gözlerindeki pırıltı, gülüşündeki yaramaz kıvrım, bedenindeki dirilikle birleşmiş güç, babasına ilaç gibi geliyordu. Oğlunun ikizine dair bir bildiği var mı... Merak ediyordu. Soramıyordu. Soramıyordu bir türlü. Mithat bildiğini, yahut tahmin ettiğini nasıl anlatsın. İkisi de birbirlerine "açılamayacaklarının" farkındaydılar.

Şu ya da bu işle uğraşmanın yenilmiş bir ülkede hiçbir anlam taşımadığını oğlu hemen anlayıvermiş, kendini toprağın o yaratıcı kokusuna adamıştı. Alemdar da oğlunun gayretini önemsediğini göstermeliydi. Ne kadar çabalasa, sabahın köründe kalkıp, gün ağarmadan işe başlayamıyordu. Tembellik etmiyordu, işten kaçmıyordu ama... Çıkan Yunan işgali dedikoduları, kolunu kanadını işlemez hale getiriyordu. Gönlünün dilediği bir iş yapmak, bir makineyi çalıştırmak, yahut onarmak, yahut daha işlevsel kılmak... Böyle işleri özlüyordu. Dünyası öylesine kurumuştu ki... Kısılıp kalmış olduğu bir küçük köy... Hâlâ haber alamadığı bir oğul... Günden güne bedeni küçülen, gözünü toprağa dikmiş bir ana.

***

Mayıs sürüyordu. Osmanlı coğrafyası, bir başka deyişle, eski uygarlıklar dünyası kıyama kalkmış gibiydi. Ülkelerin, insanların kaderleri yazılıyordu ya, bu o kadar basit bir işmiş gibi, yere değnekle çizilmiş haritalar üstünde devletler kuruluyor, sınırlar çiziliyordu. Bir itiraz gelirse toprağa çizili bir sınır ayağın ucuyla siliniyor, değişik bir harita oluşturuluyordu. Yazılan kaderlerdi, yaratılan ülkelerdi. Büyük devletlerin kolayca yönetmeleri ve çıkarları için, sorunların ve farklılıkların aynı haritalarda birleştirilmeleri yeğleniyordu. Böylece burunlarını, ellerini o ülkelerin sorunlarına sokabilecekler, kan dökülse bile anlaşmazlıkları kendi lehlerine kullanabileceklerdi.

Anadolu'nun işgal altındaki topraklarında bahar sanki birden bitivermiş, havalar yaza dönmüştü. Mayısın on beşinde, Yunan ordusunun İzmir'e çıkartma yapacağı söylencesi alıp başını gitmişti. Her yanda o korku, o tatsız haber. Endişe içinde bekleyen yenilmiş Türkler, kim gelse zenginliklerine zenginlik katacak koşullarda yaşayan Levantenler, yüzyıllardan beri, kuşaklar ve kuşaklar boyunca bekleyen Anadolu'nun Rum halkı... Gemilerle gelecek işgal askerlerini gözlediler. İngiliz Amirali Calthorpe sürekli olarak işgalin Yunanlar tarafından değil, İtilaf Devletlerinin müştereken yapacakları bir asker çıkartma işlemi olduğunu söylemişti. Türkler karşı çıkmasındı.

Bir gazeteci –adı Hasan Tahsin Recep– çıkarmadan önceki gece halkın akın akın koştuğu Maşatlık'ta konuşulanlardan tatmin olmamıştı. Calthorpe'a da güvenmiyordu, Yunanlara da... Boyun büküp teslim olunmasına karşıydı. Haklıydı. O gece saat 21.30 sıralarında General Calthorpe'un Yunanların İzmir'i işgal edeceklerine dair notasını, İngiliz konsolosu, Ali Nadir Paşa'ya verdi.

15 Mayıs günü, hava nemli ve kapalıydı. Saat 6 sularında büyük gemilerce koruma altına alınmış 16 taşıma gemisi İzmir körfezinde göründü.

O sırada bir grup genç hazırladıkları telgraf metnini postaneye gidip telgrafla Anadolu'ya yaymak istediler. İmza yerinde ***İlhakı Red Heyet-i Milliyesi*** yazılıydı:

İzmir ve havalisi Yunana ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecandadır. İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son ümidimiz milletimizin göstereceği muavenete bağlıdır. Miting ve telgraflarla her yere başvurunuz. Ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız.

İLHAKI RED HEYET-İ MİLLİYESİ

Pasaport'tan Konak meydanına doğru yürüyen Efzon Alayı'nın önünde Yarbay Stavriani beyaz bir ata binmiş olarak gidiyordu.

Havaya yağmur kokusu karışıyordu.

Efzonlar Kemeraltı'nın girişindeki dar geçide yöneldiler.

Askeri kıraathanenin önünde, Kemeraltı Caddesi'nin Konak Meydanı'na bağlandığı yerde Hasan Tahsin Recep Bey duruyordu.

Efzonların önünde Rumların milis birliği, başlarında İzmirli Rumlardan bir Yunan teğmeni vardı: Teğmen Yani... Uçları yere değen büyük bir Yunan bayrağı taşıyordu.

Coşkulu bağrış çığrışlar arasında tabanca sesi duyuldu. Elindeki bayrakla birlikte Teğmen Yani atından bir kütük gibi yuvarlandı.

Hasan Tahsin Bey ve arkadaşları kaçışan Rumların ardından tabancalarını ateşlediler.

Bu atak gazetecinin cesedi makineli tüfeklerle parçalanmış olarak ilk kurşunu attığı yerden yüz elli metre kadar ilerde bulunmuştu.

O gün Konak ve çevresinde, kordonboyunda büyük bir katliam yaşandı.*

***

Yunanlara uğursuzluk getirecekti bu çıkarma. Artık ne yapsalar, ne etseler, en öndeki bayraktar vurulmuş, bayrakları sendelemişti. Kellesi koltukta bir Türk gazetecinin ilk kurşunu birkaç milyonluk Yunan halkının büyük düşlerinin düş olarak kalacağını alınlarına yazmıştı. Bu, kişiden değil, olaydan doğan kehanet; yakın zamanda işgal edilecek topraklarda yaşayan Türklere ulaşmıştı bile.

Olaylar ertesi gün Hasret'e anlatıldığında yüzünde tüy oynamadı.

"Ne düşündün nine, memnun olmadın mı?"

"Nasıl memnun olayım a çocuk? Yeniden başlattıkları savaşta kaç Osmanlı fidanı, kaç saldırgan Yunan delikanlısı için yarın olmayacak. Yunanın gözü doymaz. Kolay kazanmaya alışmışlar. Hep ister bunlar. Yakıp yıkmak için evlatlarının canlarını harcamasalar daha iyi olmaz mıydı?"

Bunamaya mı başladı bu Kadın Nene?

Keşke öyle olsa. Yetmişine dayanmıştı artık. Yüzünü bütünüyle toprağa çevirmişti. Az konuşuyordu. Bir yandan Na-

*) Bkz. ***Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken***, **Nurdoğan Taçalan**, Bilgi Yayınevi'ne birinci basım, s.263-291.

mık'tan hâlâ bir haber gelmemesinin zehriyle boğuşuyor, öte yandan kendisinden daha derin acılar çektiğine inandığı Alemdar'a yitik oğlunu hatırlatmaktan çekiniyordu.

***

Yunanların sonradan "Büyük Felaket" diye adlandıracakları Batı Anadolu'nun işgaliyle başlayan "Büyük Yunanistan" hayali, yeni acıları başlattı.

1919 yılı, tüm cihanı karmakarışık bir hale getiren ve o güne kadar böylesi görülmemiş olan savaşı izleyen yıldı. Ortadoğu'daki geniş toprakları paylaşılmış, Afrika, inanılmayacak kadar büyük kayıplarla tümden elden çıkmıştı. Osmanlı Meclis-i Mebusanı, o yılın sonlarında kendini feshetmeden önce, mütarekenin imzalandığı günlerde işgal edilmemiş toprakların hükümranlığının kendisine ait olduğunu Milli Misak (Ulusal And) ile dünyaya ilan etmişti... Anadolu'da yer yer parıltı başlamıştı. Önceleri zayıf, yalnızca varlığını belli eden kıvılcımlar olarak parlayan karşı çıkışlardı bunlar. Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkarak ilk ateşe can vermişti. Boynunu bükmeyen, esirliği kabul etmeyenlerin yaktıkları dağınık ateşler izlemeye başladı onu. Köşeye sıkıştırılmış olduğunu sandıkları Osmanlı, kabuk değiştiriyor, Anadolu insanı, galiplerin gözlerinin önünde yükselen bir inançla onlara kafa tutmaya hazırlanıyordu. Kurtuluşa giden yolun, işgal altındaki İstanbul'dan çıkışla başlayacağı hesaplanmıştı. Doğru bir stratejiydi bu: Anadolu küllerinden doğuyordu.

***

Ankara'yı ele geçirerek Anadolu savunmasını dağıtmak isteyen Yunan ordusu Anadolu içlerine yürürken 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal ettiği haberi nereye ulaştıysa, orada yaşa-

yanları harap etti. Osmanlı'nın ilk başkentiydi Bursa. Osmanlı'nın Hüdavendigâr vilayetiydi. Hasret, Üsküp'le Bursa'nın birbirlerine benzediğini duyduğunda, buraya yerleşmeyi çok istemişti. Onun gözünde kutsal bir şehirdi. Sultan Osman'ın, ikinci padişah Orhan'ın yattığı bolluk diyarı. Artık orası da işgal altındaydı. Kendi kendine sorup duruyordu: "Nasıl bir kader yazdın bana Tanrım? Gittiğim her yeri düşman basıyor. Düşlediğim her yer, yabancıların istilasında perişan."

Daha sonra dedikodular ulaştı. Yunanların asker sivil herkesi süngüleyerek "Zito Venizelos!" diye bağırttıkları o Türk düşmanı zalim Başbakanın oğlu, Sultan Osman'ın sandukasının başına gitmiş, ona seslenmiş:

"Kalk koca Türk!.. Senden ırkımın intikamını almaya geldim. Bak, kurduğun devlet parça parça oldu. Bursa'yı eski sahibine iade ettik. Zelil neslin şimdi elimizde bir köle durumunda bulunuyor. Kalk! Seni bir kere daha öldüreyim de ırkımın intikamını alayım."

Ayağını sandukanın üstüne koymuş, fotoğrafçıya seslenmiş:

"Çek bakalım bir Bursa Hatırası!"

Muhtar İshak, Bursa'nın Yunan eline geçmesiyle ilgili iki olay anlatmıştı. Birincisine göre, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünün üstüne Bursa işgal edildiği için kara bir örtünün örtüldüğüydü. Bu örtü şehir geri alınana kadar kürsünün üstünü karalığıyla kapatacaktı. Diğeri de şair Mehmet Akif Bey'le ilgiliydi: Ankara' da Burdur Mebusu olarak bulunan şair Mehmet Akif Bey, Bursa'nın Yunan eline düştüğü haberini alınca hemen bir şiir yazmıştı. İnsanın yüreğini oyan uzun bir şiir. Bir gecede ve gözlerinden yaşlar akarak yazdığı şiiri Hasret Nene, Muhtar İshak'tan yazılı olarak istemişti.

"Ne yapacaksın nenem? Senin acın yetmiyor mu? Yazık değil mi canına?"

"Benim canıma yazık olup olmadığını sen nereden bileceksin? Belki benim bülbülüm torunum Namık'tı. Belki, yıllardan beri izini yitirdiğim kızımdı. Onun kızları olan torunlarımdı. Ver bülbülü bana bre kızanım."

O günlerde İshak sık sık eve geliyor, ya Alemdar ile kapanıp uzun süreler konuşuyorlar ya da birlikte çıkıyorlardı. Hasret tedirgindi. Bir şeyler olacak gibiydi. Alemdar, annesinin tüm sıkıştırmalarına rağmen, ona bir şey anlatmadı. Muhtar İshak'ın bir akşam getirip çalıp söylediği bir sazı vardı. İkide bir küçük Salih annesine yalvarıyor, sazı istiyordu. Hasret oğlunun yaralanıp okulundan ayrılmak zorunda kaldığı günlerde Kadriya Hanimu'dan aldığı sazı çalma uğraşlarını hatırladı. Kim bilir nerede kalmıştı şimdi? Ama Salih çok küçüktü. Alemdar yıllar sonra göğsüne dayayıp, kalınlaşıp acemileşmiş parmaklarını tellerin üstünde dolaştırıp çalmaya çalıştığında Hasret de, Güldeste ve Salih de hemen odaya gelip, karşısına geçiyorlardı. Sıkılan iç dünyalarına bir türkünün, o olmasa bir ağıtın bile dolmasını istediklerini belli ediyorlardı. On gün filan geçmiş, parmakları açılmış olmalı, birden bir Rumeli türküsüne geçti. Hasret sedire uzanıp, sırtını odadakilere dönmüştü. Herkes onun uyumadığını biliyordu. Canı konuşmak istemediğinde öyle küs gibi arkası dönük yatardı.

Alemdar açılışa geçti. Usta gibi çalamıyorsa da acemi değildi. Babasının söylediği birkaç türküden biriydi. Ali Sabir'in anlattığına göre, Alemdar'ın hiç görmediği dedesi Saltuk Çavuş'un en sevdiği türküydü. Vidin'de, çocukluğunda, öğle yemeklerini yedikten sonra, babası çubuğunu içerken Ali Sabir,

kıyıda Tuna'nın kavuştuğu denizin bulunduğu yöne bakar, küçüklüğünden beri babasının tok sesinden duyduğu bu türküyü söylermiş:

Bir gemim var adalara yaslanır
Yağmur yağar yelkenleri ıslanır
Bir gün olur deli gönül uslanır
Ağlama fidan boylum yoldan geldim yorgunum
Ben o yârin gözlerine vurgunum.

Hasret ansızın sedirde yatan kocamış kadından koptu. Saraybosna dışındaki değirmendeydi. Annesi yeni ölmüştü. Babası oyalansın diye çam yongasından sandala benzeyen bir şey yapmış, ince bir çöp parçasına küçük bir bez takıp sandalın ortasına yapıştırmıştı:

"Al kızım, sana bir gemi yaptım."

İçine bir de küçük kız koysaydı keşke. O zaman tam da kendi gemisi olacaktı. Değirmen çarkından boşalan gür suyun yakınına bırakıvermişti. Küçük ve hafif çam yongası suya değdiği anda alabora olup, köpüklerin arasından akıp gitmişti.

Sonradan, Ali Sabir'le evlendiğinde kocası ne zaman bu türküyü söylese, bir an bile yüzmeden yitip gitmiş o gemiyi hatırlar, üzülürdü. Şimdi aynı türküyü oğlu söylüyordu. Yeşillikler, çimenli bayır, koyu renk taşlarla yapılmış kunt, eski değirmen... Baharları içine düşen her şeyi bir anda kapıp götüren su: Yani hayat. Zorluklarla sürdürülen, üstelik günden güne daha da zorlaşan hayat... Suyun içinde veya zamanın içinde yılların biriktirdiği kayboluşlar...

Aklına pek de mantıklı olmayan bir şey geldi. Başını kaldırdı: Oğlunun içini okuyormuş gibi derinlerine baktı:

"Sen gidiyor musun? Sen gidiyorsun Alemdar!"

"Evet ana. Gidiyorum. Muhtarla birlikte. Ankara bizi çağırıyor. Her türlü silah, makine, hesap bilen ustalara ihtiyacı var. Silahların, mermilerin birbirlerine uyumu için makine fabrikasında çalışmaya gidiyoruz. Gitmezsem çıldıracağım ana. Burada boş boş oturmak, yapılacak bir hizmet varsa bile 'benden geçti' demek? Olmuyor ana. Suçlanıyorum. Buna dayanamıyorum. Belki orada Namık'ın da izini bulurum, diyorum."

Başını salladı Hasret, eski yatış biçimine geçti. Öyle yattığı yerden sordu:

"Ne zaman gidiyorsunuz?"

"Alaşehir'den gidecekler varmış. Oradan haber bekliyoruz. Ana, gideceğimi nasıl bildin?"

"Bir şey bildiğim yok. Belki... Kaza geçirip de okulla bağın kesildiğinde, saz çalmak istemiştin. Bir zaman gece gündüz tın tın tın... Tın tın tın kafa şişirip, tam iyice öğrendi dediğimde, artık yürüyebiliyordun. Ayağına destek olacak icatlar yapıyordun. En son, Sacide'nin küçük kızı Sabire'nin düğününe giderken... Sazının torbasını sırtına vurup evden çıkmıştın. Ellerin boş geldin. Şimdi... Gideceğin içime doğmuş olmalı. Karar almakta zorlanıyordun. Yine bir saz edinmiştin. Allahım her ananın evladını koruduğu gibi seni de korusun. Seni, torunlarımı, bütün vatan için canını vermeye gidenleri... Git bakalım oğul. Sağ salim dön ama. Her sabah yüce Tanrımla pazarlığını yap. Anam beni bekliyor de. Yaşlıdır, sahipsizdir, yazıktır de. Bir de... Kızımın, en başta Namık olmak üzere torunlarımın izini bul."

"Haydi anam. O zaman şu türkünün devamını seninle birlikte söyleyelim."

Ana oğul yaşamlarında ilk defa birlikte türkü söylediler. Ardından, Alemdar başını nice yıl sonra anasının kucağına koydu. Çok mu huzur bulmuştu, orada uyuyakaldı. Hasret gece yarısından sonra oğlu kendiliğinden uyanana kadar kıpırdamadan oturdu.

***

Birkaç gün sonra iki arkadaş Ankara yoluna düştüler. Yalnızdılar. Alaşehirli üç kişi geceden çıkmışlardı. Onlara yetişmek için acele, biraz da sakınmasız yürüyor olabilirlerdi. Yolları dört kişilik bir Yunan müfrezesi ile çakıştı. Muhtar İshak, Alemdar'a daracık patikanın sağ yanındaki dimdik bayırdan kendisini aşağı bırakmasını söyledi: "At kendini aşağı. At... Toprak yumuşaktır burada." Alemdar bağırdı: "Hayır, birlikte yola çıktık. Anca beraber, kanca beraber..." Sözünü bitirmeden, İshak çiftesinin namlusuyla Alemdar'ı sertçe sağa, aşağı itti. Arkasından seslendi: "Saklan, geceye kadar saklan... Beni de unutma dostum. Fatihanı eksik etme."

Yunan askerlerinin tüfeklerini ateşlediklerini duyduğunda, dik yarın dibinde yetişmiş melengiç ağaççıklarının üstüne düşmüş, bol yapraklı ince dallarının arkasına sinmişti. Ağladığını bilmeden ağlıyordu. Bundan sonra, ya arkadaşının anısına ve yiğitliğine ihanet edip köyüne dönecek ya da nerede olduğunu bilmediği Ankara yolunu bir başına aşacaktı. Önünde başka yol yoktu. Kendini vatana adamış herkes ak/kara demeden kurtuluş için elinden geleni yapıyordu. Ama dostluk denilen bir paylaşım da vardı. Birbiri ardına ateşlenen silahların sesini duyduğu anda yanaklarından döşüne inen gözyaşları bir çizgi çizmişti. Ulaştığı ilk köye kadar yol boyu kaç kez gözyaşı akıttıysa, onların üstüne yapışan tozlarla yüzünü yukardan aşağı onlarca çizgi kesiyordu.

***

Erzurum ve Sivas'taki kongrelerin ardından Anadolu'nun ateşleri birleşti ve harlandı. Artık alevler her yanı ışıklandırıyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, ilk Meclis hükümeti kurulmuştu. İnönü savaşları kazanılmış, düzenli ordu kurulma aşaması hızlanmıştı. Alemdar bazen yürüyor, bazen rastladığı bir kağnıya biniyordu. Orta Anadolu'ya ulaşmıştı. Şimdi kuzeye çıkmaktaydı. Ankara'ya vardığında koynunda, yüreği gibi sakladığı Salihli eski kaymakamından gelen ve kendilerini çağıran kâğıtları çıkardı. Kaymakamın adını anması, binaya kabul edilmesine yetmişti. İşe aşinalığı ancak silah fabrikasının imalat atölyesi çalışanlarının yatakhanesinde iki gün dinlendikten sonra kontrol edildi ve onaylandı.

1921 yılı yazında on beş gün kadar süren Altıntaş Muharebelerinde büyük bir yenilgi yaşanınca, Meclis ayağa kalkmıştı. Batı cephesinde işler berbattı. Ama Mustafa Kemal Paşa, bir kurmay, bir savaş dâhisi kurmay olarak görüşünü dile getirmiş, olaylara ne kadar kapsamlı bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermişti:

"Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Bu satıh, bütün vatandır."

En kötümserleri bile hiç değilse düşünmeye yönlendiren bir sözdü bu. Alemdar zorlukları yenerek kurulan ve donatılan ordunun mimarı bu genç paşaya bütün varlığıyla inanıyordu.

İşleri çok ağırdı, çalışma süreleri çok uzundu. Zaman zaman, top mermilerinin tıraşlanması sırasında, ölümün ince teli üstünde çalışan cambazlar gibiydiler.

Mithat'ın yine Trakya'da görevli olduğuna dair bir haber aldı yalnızca.

Altı yıl öncesinde, Dünya Savaşının ilk yılında Enver ve daha sonra Hafız Hakkı Paşaların komutanlıklarında savaşa sürülen Kafkas ordusundaki oğlu Namık'a dair bilgi yoktu. Sanki on binlerce asker yer yarılmış gibi yitip gitmişlerdi.

Doksan bin ile yüz on bin Türk askerinin Sarıkamış kar ve buzunda donarak öldüklerini, halk, Ruslara esir düşüp sonradan İstanbul'a dönen Yüzbaşı Köprülü Şükrü Bey'in dizi yazısından öğrendi. Enver Paşa bu soğuk toplu ölümü saklamış, çocuklarının ölümüne neden olduğu ana ve babaları yıllarca habersiz bırakarak aldatmıştı.

Doğu Anadolu kurtuldu. Bölge artık Kâzım Karabekir Paşa sayesinde emniyete alınmıştı. Misak-ı Milli'de aidiyetleri belirtilen topraklar –Batum dışında– doğuda sınırlar içindeydi. Doğu Anadolu Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti mensupları Ermenilerle savaşmaya başlamışlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı Doğu Ordusu Kumandanlığına atadığında, onu tam yetkiyle cihazlandırmıştı. 20 Eylülde ve ardından gelen tarihlerde yapılan savaşlar sonucunda Gümrü Antlaşması imzalandı. Rusya'dan ve Amerika'dan yardım alamayan Ermeniler yenildiler. Düşlerindeki Büyük Ermenistan'ı kurmaktan vazgeçmek ve Doğu Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldılar.

Güney sınırları için Fransa ile görüşmeler yapılıyordu. Türk dostu Fransız temsilcisi Franklin de Boullion yenilgiyi kabullenmeyen Türkler karşısında müzakereleri bir Düvel-i Muazzama temsilcisi gibi değil, Ankara'daki hükümetin meşruluğunu kabul etmiş bir diplomat olarak sürdürüyordu.

Sakarya Savaşı kazanıldıktan sonra Fransa ile Ankara Antlaşması 21 Ekim 1921'de imzalandı. Böylece Hatay vilayeti dı-

şında milli sınırlar, Akdeniz'den Doğu Anadolu sınırına kadar kurtarıldı. O sırada Antalya'yı içeren Teke vilayetini işgal altında tutan İtalyanlar sessizce çekilip gittiler. Bu kazanımlarla sömürge ülkeler arasında yeşeren "Türklere hayranlık duygusu" büyük devletlerin haksız bir savaşta sonuca varamayacaklarına duyulan inançlarını güçlendiriyordu.

***

Hasret, ardı ardına gelen gürültülerle uyandı. Akşam oluyordu. Hava çok sıcaktı.

Öğle namazından sonra seccadesinin üstünde uyuyakalmış. Sesler yan odadan geliyor. Bir şeyler itilip, kakılıyor. Güldeste'nin ağladığını duydu. Ters bir şeyler mi oluyor? Yüreği sanki bir sapa bağlıymış da oradan kopmuş gibi boşluğa düşüyor. Üzücü bir haber? Allahım öyle bir şey varsa, öğrenmeden şu an canımı al!

Ayaklarını sürüyerek kapıyı açıp aralığa çıktı. İki adım sonra o kapıyı açınca...

Oda karmakarışıktı. Örtüler, giysiler yerlerde. Bir tas devrilmiş, döküldüğü yerden yayılan su her şeyi ıslatıyor. Salih'cik pencerenin dibine sinmiş, gözleri iri iri açılmış. Güldeste'nin yüzü sulu sepkene tutulmuş gibi sırılsıklam.

"Yine ne oldu kızım? Nedir bu odanın hali? Niye ağlıyorsun?"

Güldeste oğluna baktı. Salih'in dudakları kıvrıldı. Ağladı ağlayacak. İkisi de birbirinden bahtsız bu çocukların. Biri baba nedir bilmedi. Sekiz yaşında artık. Babanın yüzünü unutuyor. Kısa süre sonra, yine ayrılıklar, özlemeler, unutmalar, elleri boş, gözleri yolda kalmalar...

Öbürü yetişkin. Olsun, Hasret'e göre o da çocuk. O da koca nedir bilmedi. Bir yaşlı kadınla bir küçük oğlanın ardında. Hayat dediğin pınar, böylesine boşa mı akmalı? Ne bayram bildiler yavrucaklar, ne bir düğün, ne bir sevinç.

"Gelin bakayım, ikiniz de kanatlarımın altına. Burada daha rahat ağlaşırsınız."

İkisi de geldiler. Salih, saz benizli, küçücük bir oğlancık. Beslenemedi, yaşına göre cılız. Dedesine çok benziyor ama o bile bu çocuktan daha çok sayıda iyi gün gördü.

Salih içini çekip duruyordu. Güldeste ağıdını sürdürdü. Hani dağlar taşlar bile ıslandı gözyaşından. Sabırla kendisini bekleyen Hasret'e sarıldı:

"Ninem, çok yaşlısın, her sabah kalkar mı kalkmaz mı diye korkuyla uyanıyorum. Sen de gidersen ben ne yaparım?"

"Daha gitmedim bre Güldeste. Ne doğmamış çocuğa don biç, ne de ben ölmeden ölmüşüm gibi kendini üz. Daha niyetim yok ölmeye. Askerimiz hele düşmanı atsın geldiği yere; bayrağımı kapımın önüne çeksin torunlarım. Ondan sonra bir isteğim kalmayacak bu dünyada. Yüce Mevlam ne zaman isterse alsın emanetini."

Salih fırladı ninenin yanı başından. Annesine sarıldı:

"N'olur ana, n'olur sandıktan çıkaralım ninemin işlediği bayrağı. Biz askerimize gidelim. Babamı bulalım. Bir daha senden yumurta istemem. Çerçinin ardından ağlamam. Bayrağı evimize çekelim..."

Hasret, gelinine döndü, çocuğun derdini anlamamıştı. "Ne diyor bu" diye gözleriyle sordu.

Güldeste sıkıldı, utandı:

"Sen uykuya daldıktan sonra, bir-iki çocuk ellerinde renk renk küçük uçurtmalarla geldiler. Çerçi üç yumurtaya bir uçurtma veriyormuş. Salih tutturdu, 'Ben de isterim, ben de uçurtma uçurayım' diye. Boş bulundum. Belki de çocuğu üzmek istedim. Bilmiyorum, kendi kendimi anlamıyorum bazen. 'Yok yumurta filan. Her gördüğün şeyin ardından ağlama' gibi bir şeyler söyledim. Çocuk gitti, biraz sonra yine geldi. Kovaladım. Sonra yine. Neden sonra inadım mı kırıldı nedir? Kalkıp üç yumurtayı eline verdim. Meğer çocuklar kapışmış, uçurtmalar bitmiş. Ağlaya ağlaya geri geldi. Hesap sormaya kalkıştı. Velhasıl... Sus dedikçe bağırıyor, ben sana pazardan alırım dedikçe 'Orada yok ki...' diye basıyor feryadı. Ana oğul birbirimize girdik. Hiç yoktan bir maraza çıkardım. Sandığımı dağıttım, elime geçeni kafasına attım. Sıkıntımı oğlancığımın ödemesini mi istiyordum? Hiçbir şeyi olmayan küçücük çocuğu, sırf benim canım sıkılıyor diye üzdüm. İlk istediğinde verseydim yumurtaları ne olurdu? Sevinirdi garibim. Bu sefer de kendime, huzur bulmamışlığımıza... Üzüldüm, kırıp dökmek, yırtmak, çarpmak istedim. Yani, hiç yoktan çocukla köprüleri yıktık."

Annesinin anlattıklarını sessizce dinleyen Salih, onun kendini suçlayan sözlerini duyunca, önce gülümseyecek gibi oldu. Hoşnut olmaktan daha çok, sıkılmış olmalı, yüzü asıldı. Koşup anasına sarılamıyordu. Ninesinin annesine karşı kendinden yana olduğunu da bilmek istemiyordu. Emekleyerek gitti, odanın uzak bir köşesine kaçmış topacını alıp ipini sarmaya başladı.

İçi ezildi Hasret'in. Sekiz yıldan beri kocasız bir gelin ve sekiz yaşında babasız bir torun. Osmanlı ellerinde bütün gelinler yalnız, çocuklar babasız. Neredeyse iki yüzü aşkın yıldan beri Tanrı acı üstüne acı yağdırıyor bu toprağın insanlarına.

Kendi yaşadıklarını bir kalem geçse bile, sonraki kuşakların bitmeyen çilesine isyan ediyordu artık. Bir etme bulma dünyasıysa burası, şu bacak kadar çocuk doğduğu günden beri hangi bağışlanmaz suçu yüzünden bu kadar zor koşullarda yaşıyor, daha bu yaşında hayatın sillesini yiyordu?

Topacına dalmış görünen çocuğa seslendi:

"Salih, seninle Alemdarcılık oynayalım mı? Bayrağı taşıyana Alemdar denir. Biliyor muydun?"

Salih'in gözleri parladı, sonra küskünlüğünü hatırlamış olmalı:

"Ama ben öyle bir oyun bilmiyorum nine."

"Zaten öyle bir oyun yok. Ben torunumun bir tanecik yavrusunun bayrak taşıdığını hiç görmedim. Sen bayrağımızı taşı. Ben de arkanda asker olayım. Bu işgal günlerinde dışarıda oynayamayız bu oyunu. Bayrağımızı düşmanlar görmesin. Evin içinde oynarız. Belki annen de katılır bize."

Salih bir nineye baktı, bir annesine. Kendisini kandırmaya mı çalışıyorlar? Yine de topacını yanına bıraktı. Çok istekli görünmek istemiyor. İstekli davranırsa büyükler kısa sürede oyundan bıkıyor, "Bu kadar yeter" deyip bitiriyorlar.

"Sen bayraktar imişsin. Ama bayrağı başının üstünde taşıyormuşsun. Ben de seni koruyan askermişim, hemen ardında yürüyorum. Belki annen de nefer olur, benim ardımdan gelir. Koca bir ordu oluruz..."

Salih'in gözleri parlarken, dönüp annesine baktı. Sesi kırıktı: "Anam benimle hiç oynamaz ki nine. O senin gibi değil."

Güldeste fırladı odadan çıktı. Kapı dışındaki düzlükten sebze yetiştirdiği toprağa atladı. Terasın duvarının dibinde duran,

yığın halindeki uzun fasulye sırıklarından ikisini aldı, geldi. Birini nineye verdi, birini de kendisi silah taşır gibi alttan tutup omzuna dayadı. Nine o sırada evin tek sandığını açıp al atlas üstüne büyük bir özenle, milim milim özenle işlediği ay yıldızlı bayrağı çıkardı. Salih'e iki elini yukarı kaldırıp, kollarını biraz yana açarak bayrağı uçlarından tutmasını, uygun adımla odada yürümesini söyledi. Çocuğun yüzündeki anlatım, birden ciddileşti. Yapabildiği kadar sert asker adımlarıyla odanın içinde çember çizerken, biri genç, diğeri çok yaşlı iki kadın, uçları topraklı çubukları omuzlarına dayayarak asker adımlarıyla yürüdüler.

Önce Hasret'in titrek, kesik nefesli sesi, adımlara uygun olarak başladı. Hemen ardından Güldeste'nin ince ama yüksek tondaki sesi marşa katıldı:

Kafkasya dağlarında çiçekler açar
Altın güneş orda sırmalar saçar

***

Temmuz ayının ortalarında, Mithat'ın elden göndermiş olduğu bir mektup ulaştı Güldeste'nin eline.

Getiren, kendini, "İdiris Usta" diye tanıtan, uzun boylu, kızıl saçlı, mavi yeşil gözlü, yüzü mihnetten kırış kırış, bedeni, boyunun uzunluğu yüzünden öne doğru eğik, elleri yaptığı işlerden dolayı iri, kaba, parmakları eğri büğrüydü. İlk bakışta çirkin ve ürkütücü bir adamdı. Arkasında tanıdık biri vardı: Ankara yolunda Yunan askerlerince kurşunlanarak öldürülen muhtar İshak Efendi'nin karısı Rûziye Hanım. Bu ölümün tek tanığının Alemdar olması gerekirdi ya, o kim bilir neredeydi?

Rûziye Hanım ile İdiris Usta'nın anneleri iki bacı imişler. Rûziye Hanım İshak Efendi'yle evlenip anasını da yanlarına almış,

Pirlepe'den İzmir'e göçmüşler. Annesi daha içerilere gitmek istememiş, İzmir'de kalmış. Kızıyla damadı oradan Manisa, Salihli'den geçip Caferli'yi vatan kabul etmişler. O sırada memlekette kalan İdiris'in anne ve babası ile iki bacısı Bulgar eşkıyasının bir saldırısında öldürülünce İdiris teyzesinin yanına sığınmış. Gemilerde çalışmış. Çok dalga, çok rüzgâr yemiş. Savaş sırasında İstanbul'daymış. Rumeli elden çıkınca, kaçakçılığa başlamış. Sıradan kaçakçılık değilmiş yaptığı: Mütarekede, Rusya'dan, Bulgarya'dan İnebolu'ya silah taşımış. Karadeniz'i avucunun içi gibi öğrenmiş. Şimdi, belkemiğindeki bir hastalık yüzünden hareketleri kısıtlanmış, denizde çalışamaz olmuş. Tedavi de olamamış. Yarı sakat kalınca, Rûziye'yi bulmuş. İshak'la birbirlerinin izlerini hiç yitirmezlermiş zaten. Teyzesinin yanına İzmir'e giderken... Mithat'la karşılaşmış. Mithat'tan İshak'ın başına gelenleri öğrenmiş. Kalkıp Caferli'ye, Rûziye'ye başsağlığına gelmiş.

Aylardır habersiz kalan yaşlı ve genç kadın aynı anda atıldılar:

"Nerede, Mithat'a nerede rastladın?"

"Bilmeyin daha iyi. İnanın, bilmemeniz sizin için de, onlar için de emniyetli. Mithat bana mektup verdi. Eğer o yerini yazdıysa bu onun bileceği şeydir. Hepimiz yeminliyiz: Ordumuzla ilgili olabilecek hiçbir şeyden konuşmayız."

Koynundan mektubu çıkardığı anda, Hasret adamı birdenbire bir melek olarak görmeye başladığını fark etti. Biraz karışık olabilir. Amma İshak Efendi'nin yakını ise... Ayrıca kendilerinden kim ne isteyebilir ki? Bir aciz yaşlı ile cahil genç bir kadındılar.

Mithat'ın mektubunu Rûziye Hanım okuyuverdi onlara. Yazdığına göre, "Baba oğul, ... (nokta nokta koyup adını yaz-

madığı) cepheye yakın bir yerde buluşmuşlardı. Birbirlerine bir sarılmışlar, çözebilene aşk olsun. Geçici bir buluşmaydı elbet ama şimdilerde bir haftadır hasret gideriyorlardı. Topçu çavuşu olan Mithat, babasının (...'de toplanan) kamyonlardan birinde sürücülük –bu işe şoförlük deniyordu– yaptığını görmüş, babasının makineler konusundaki becerikliliğine şaşmıştı. İyiydi babası. Tek merakı Hasret Hanım (!) ile Salih Efendi'ydi (!) Yıl bitmeden bütün ailenin bir araya geleceklerinden eminmiş. Babası çok sevilip sayılan bir ustaymış. Ninesinin de Güldeste'nin de bildiği gibi elinden her iş geldiği için mühendis subaylar onu paylaşamıyormuş. Kamyonlar ülkenin birçok yerinden toplanmış, savaş taşımacılığında belki on kağnının işini bir kamyon, üstelik çok daha çabuk yapıyormuş."

Karısına kapalı özlem sözcükleri, oğluna buluşma vaatleri, ninesine, ısmarlama yemeklerin listesini yolluyordu. Kavuşmanın hayalini kura kura, gerçeği unuttuğu için ağlayacak gibi olduğunu yazıyordu.

Namık'tan bu mektupta da tek söz yoktu. Hasret, derin nefesler aldı. Konuklar vardı evde. Onları tedirgin etmek yakışık almaz.

Mektubun gelişinin sevinciyle tek kap yemeklerini paylaştılar konuklarıyla. Rûziye Hanım, evini, bahçesini, tavuklarını ve iki kedisini onlara emanet etti. Anahtarlarını bıraktı. Bir süre annesine gitmeyi, onunla ilgilenmeyi öteden beri istiyordu. Geçen yıl, İshak Efendi'nin mevlidiydi, hatimiydi, günler akıp gitmiş, artık kocasını kaybedeli bir yılı geçtiği için, acısını sindirmişti. Şimdi İdiris Ağbisiyle gidebilirdi.

Konuk, çevreyi huzursuz etmemek için teyze kızının evinde kalmıyor, yaşlılardan başka erkek kalmayan köyün, boşaltıl-

mış kahvesinde geceliyordu. Ertesi sabah erkenden İzmir'e doğru yola çıkılacaktı. Rûziye'yi saymazsa, dünyada bir tek teyzesi kalmıştı. Bir zamanlar Pirlepe'de bağ evlerine sığmayan, kışları koca koca odalarla dolu büyük evde bir sakin nokta kalmayan kalabalık aileden kala kala yaşını başını almış üç kişiydiler. Onlar da gidince... Aile Rumeli'nde büyümüş, anayurtta ise zevale göz dikmişti. İdiris Ağa, henüz eli ayağı tutarken, kendisine bir yuva bulmak zorundaydı. "Yoksa" dedi, "sahipsiz bir köpek gibi bir sokağın köşesinde ölüm bulunacak."

Ayrılırken, "Ne kadar tuhaf" diye mırıldandı, "ben bu hayat denilen şeyden hiçbir şey anlamadım."

Bu sözler herkese dokundu. Hasret de son yıllarda böyle düşünüyor, böyle söylüyordu. Beklenti tükenince mi böyle konuşuyordu insanlar? Nesi vardı bu adamın? Nasıl bir sağlık belası musallat olmuştu? Allah'ın takdirine; yalnızca onun, felaket de saadet de yazabileceğine inanmıyor muydu?

Upuzun boyu, öne eğilmiş gövdesi, aşırı zayıflığı; yıldızlarla ışıklanmış gökyüzünün altında, kurumuş bir ağaç resmi gibi duruyordu. Yakından bakıldığında ise, mavi yeşil gözleri hemen her an ıslak görünüyordu.

Bu çirkin ama etkileyici yüz, sonraki günlerde Hasret'in belleğinde çakıp görünen, çakıp yiten bir masal tipi gibi saklanacaktı.

Rûziye Hanım, veda ederken, kocasının öldürüldüğü haberini aldığı günden beri, içini ilk kez Hasret'le Güldeste'ye döktü:

"Bir yıldan fazladır, acımı tek başıma yaşamak istiyordum. Kocamın, onun kadar iyi bir insanın haksız ölümüne isyan etmekten kendimi alamıyordum. Şimdi, İdiris Ağamı görünce bencillik ettiğimi anladım. Başkalarını düşünürsen kendi dert-

lerin hafifliyor. İshak Efendi için elimden hiçbir şey gelmez artık. İdiris Ağam, bana ders verdi: Anamı ne kadar ihmal ettiğimi, onu adeta unuttuğumu onun vefasını dinlerken anladım. Ben de artık, gidip anamı kollayacağım. O zaman belki de daha az gamlı olmayı öğrenirim. Nine... Beni merak etme. Bir gün dönüp geleceğim. Hiçbir şeyi saklamayın, bahçemi kullanın. Eksik neyiniz varsa, onları da kullanın. Bu dünya, bir başına yaşamak için tatsız."

Onlar gittikten sonra Hasret geline hamur yoğdurdu. Sabaha kadar mayalanırdı. Hasret'in sabahı, ezan okunmadan, ortalık karanlıkken başlıyordu.

Yattığında Güldeste'ye seslendi:

"Mithat Namık'ın sözünü hiç etmiyor. Bunlar bir şeyler bilip benden mi saklıyorlar, yoksa, sorup soruşturmamak için bir sebep mi var? Ben Salih'i alıp Askeriye'ye giderim. Salihli Askeriyesi bir şeyler anlatır elbet. Bir ananın yedi yıldan beri oğlundan haber almamasına acımaz mı bunlar? Aslında herkes bir şeyler biliyor ama benden saklıyorsunuz. Haber ne olursa olsun, öğrenmek böyle yıllarca ikircikli kalmaktan daha iyi değil mi, bre yavrum?"

"Ninem, benim bildiğim hiçbir şey yok. Ben seni haklı buluyorum. Ama ne baba, ne Mithat aynı sözleri söylemekten bıkmıyor. 'Ne olduğu bilinmiyor' diyorlar. Bence sen sağa sola gitmekten söz etme. Unuttun mi işgal altında olduğumuzu? Düşman Askerlik Dairesi bırakır mı ayağının bastığı yerlerde?"

"Öyle mi?" diye hafif bir soru çıktı ağzından. Kendisi bile duymadı. Güldeste genç, uyusun. Salih çocuk, o da uyusun. Kendisi için, uzun, uykusuz, sıkıntılı bir gece daha başlıyordu. Hiçbir özelliği olmayan o tatsız gecelerden biri daha.

***

Sabah erkenden kalkan Hasret, evin arka tarafındaki fırının ocağını tutuşturdu. Mayalanıp kabarmış hamur leğeninini önüne çekti. Haşhaş torbasından bir küçük tas dolusu tohumu ve yağı da yanı başına aldı. İdiris Usta ile Rûziye Hanım için afyonlu kete yapıyordu. Yolluksuz yola çıkılmaz a...

İşi bitirdikten sonra ortalığı toparladı. Ev halkı için de birkaç kete ayırdı. Çıkını alıp, kalın sopasını destek yaparak köy meydanına gitti. İdiris Usta ağacın içinden geçirilen boruyla gelen ve bitti bitecek kadar azalmış olan suyla oynayıp duruyordu. Çarığının biri neredeyse bütünüyle açılmıştı. Üstü başı dökülüyordu. Aykırı bir şey değildi yoksulluğu. Giysiler ne soğuktan korunmak içindi, ne de sıcakta serinlemek için: Örtünmek içindi.

Giyeceği olmasa da temizlik duygusu insanın içinden geliyordu. Elini, ayağını, yüzünü yıkıyor, saçlarını sırılsıklam olacak biçimde ıslatıyor, sonra yeniden yıkanmaya başlıyordu.

İshak Efendi'nin ölümünün nedenini bilmiyordu. Bu ölümün en yakın tanığının kendi oğlu olduğunu da bilmiyordu. Yunanlar için Türk olması yeterli bir suçtu. Nasılsa savaşta ölenin hesabını tutan, sorup eden yoktu. Bugün o kâmil ve hâzâ insan olan muhtarın karısı da gidince... Hayatlarından sonsuza kadar ayrılan masumların sayısını artık hatırlamaz olmuştu.

Bölüm 10

İZMİR'İN BAYRAKLARI

Yaslı gittim şen geldim
Aç koynunu ben geldim
Bana bir yudum su ver
Çok uzak yoldan geldim

Rüzgârlardan atım var
Şimşekten kanadım var
Göğsümde al yazılı
Gazilik beratım var

AKDENİZ MARŞI

Ağustosun yarısı yazdır, yarısı kış.

Muhtar İshak Efendi'nin bahçesindeki meyveler dökülmeye başlayınca Güldeste Hasret'i uyardı:

"Ninem, Rûziye Hanım'ın emanet ettiği bahçeden niye yararlanmıyoruz? Erikler geçti ama, elmaları kurutalım. Ayva zamanı onları da kuruturuz. Aşımızı tatlandırsın diye hoşaf yaparız. Yemişlerimiz kurumakta. Asmadaki üzümlerin şırasını çıkaralım. Ne kadarsa, o kadar sebze kurutalım. Rûziye Hanım İzmir'de çok kalmaz, döner gelirse, veririz, hakkıdır. Gelmezse, bizim hakkımız olur. Bu sayede kendimize iş çıkaralım ki, kafamız kötü düşüncelere kaymasın."

Akıllı bir kızdı bu. Ekmeğini taştan çıkaran erkekler gibi, aşını emeğinden çıkaran bir has kadın, yuva yapan dişi kuş. Kuruyup gidiyor boşu boşuna.

"Kendimize iş çıkaralım ninem. Kafamız kötü düşüncelere kaymasın."

Ağustosun ikinci yarısında yaz hâlâ mevsimlerin kraliçesi gibi hükmünü sürdürmekteydi. Meyveler, sebzeler toplanmışlardı, kuruyorlardı. Biraz salça, biraz da tarhana suyunu çekmeye konmuştu. Kışa kadar erkekler dönüp gelmez miydiler? Kışın, semizotu, ıspanak, turpotu, kuzukulağı, kara pancar... Daha nice ot toplanırdı. Onlar bulunurdu. Bir de, pazardan tuzu alıp yedekledin mi... Gayrisine Allah Kerim!

Evin hem kadını, hem erkeği gibi, bütün yükleri omuzlayan Güldeste, işgal kuvvetlerinin belirsiz zamanlarda köyde

beliriveren askerleriyle hiç karşı karşıya gelmemişti. Evinin bahçesine bile karanlık bastıktan sonra çıkıyor, sokağa adım atmıyor, diğer kadınlar gibi, bahçelerden bahçelere geçiyordu. Salihli pazarı yaşlı erkeklerle, yaşlı kadınların ihtiyaçlar biriktiğinde katıldıkları tek yerdi.

Güldeste'nin deliler gibi çalıştığı o günlerde, köyde yürekleri hoplatan haberler dolanmaya başladı: Türk ordusu, son saldırıyı yapmaya hazırlanıyordu.

Hemen hemen bir yıl öncesinde, ordu, Sakarya'da düşmanı yendiğinde Mustafa Kemal Paşa'ya "Gazi" unvanı verildiğini ve "müşir" olduğunu öğrendikleri günün sevincini unutamamışlardı daha. Bir zaferi ve gönenci gizli ve sessiz kutlamanın zorluğunu yaşamışlardı. İçlerinden yükselen "Yaşa!" çığlıklarını boğmuşlardı.Evlerinin çatısına bir bayrak asamamışlardı. Davul zurna kiralayıp, "Cezayir Marşı" çaldıramamışlardı. Öte yandan gamlanmanın, onunla yaşamanın hiç âlemi yoktu. İş ki, sözü edilen son ve kesin zafer kazanılsın. Kurtuluşu getirecek o büyük yengiye kavuşsunlar. Olmaz şey değil. Doğanın ve düşmanın baskılarına karşı savaşan erkeklerin yanında, yıllardan beri kadınlar da ellerinden geleni ve özveriyi esirgemediler. Sandıklarını bozdular, çocuklarının çıplak ayaklarına aldırmadan asker için çoraplar ördüler, çamaşır diktiler, gerektiğinde askerin gıdası olsun yahut taşıma sorunları çözümlensin diye, hayvanlarını verdiler. Zaman zaman taşıma işini sırtlandılar. Yoklukların en ağırına katlandılar. Kimi zaman canlarından edildiler. Nice genç kızı, nice taze gelini işgal kuvvetlerinin kurbanı olarak yitirdiler. Savaşın ağır koşullarında kellelerini koltuklarına alıp savaşan erkeklerin çocuklarını büyüttüler, ocaklarının soğumasına, evlerinin boşalmasına izin vermediler.

Asker kaçaklarının, eşkıyanın, dahası aynı topraklarda yaşayan eski komşu Rumların baskınlarına dayandılar. Güçlerini sınırlarının sonuna kadar harcadılar.

Yine de, kurtuluşa inanç duyanlar kadar, yapılanların tümünün boşa gideceğini savunan kötümserler de vardı:

"İlk saldırı, son saldırı... Bu saldırı hazırlıklarının dedikodusu bitmez. Sonuçta Osmanlı iki yüzyıldan beri hep yenilir. Kazanan daima büyük devletlerle, onları arkalarına almış olan Sırpı, Bulgarı, Yunanı olur. Osmanlı zeval bulmuştur; Türk halkı bitmiştir... İşte halim: Ne yarından bir umudum, ne de evime ses katacak dölüm döşüm kaldı."

Yüzleri karanlık, yürekleri bungun halk. Defalarca işgal görmüş; malını, namusunu, eşini, evladını yitirmiş insanlar diyarı mıydı Anadolu?

En kötü derekeye inmiş köşeye sıkıştırılmışsan yitireceğin, şimdiye kadar yitirdiklerin kadar olur ancak. Kazanmak o yüzden insanın tek inancı olmalı. "Ya istiklal, ya ölüm!" diyen Mustafa Kemal Paşa, bunlar kadar bilmiyor mu tehlikeyi?

Hasret yarı yaşındaki, dünyaya kafa tutan, insanları ardından ölüme kadar gitmeye inandırmış olan bu komutandan çok şeyler bekliyordu. En başta Alemdar'ı bekliyordu. Yâd ellerde kalan kızını, torunlarını, yıllardan beri kokusunu alamadığı Namık'ı, çocuğundan ve karısından uzakta olsa da fütura düşmeyen, çarpışmaktan yakınmayan Mithat'ı bekliyordu. Bayraklarla süslü köyler, şehirler bekliyordu. En sonra da... Mezarının yanı başında gökyüzünde uçuyormuşçasına dalgalanan bir bayrak bekliyordu.

Güldeste ise... Bir âlemdi. Onun kahramanı kocasıydı: Bir topçu çavuşu. Bir komutan! Mithat da, başka Mithat'lar da or-

duların harekete geçtiğinin habercisi ve zaferin yakınlığını haykıran müjdecisiydi.

Ninenin konuşmayı bıraktığını ilk fark eden, Salih oldu. Belirsizce, hissettirmeden, hayatında hiç konuşmamış gibi... Dibinde damla su kalmayan testi gibi, suyu bir gecede kaçmış göze gibi, onu uçuran yelin ansızın kesildiği savrulmuş buğday tanesi gibi, yıldızları göz açıp kapayana kadar yitiveren bir gece göğü gibi.

Günlerden beri konuşmuyor, söyleneni duymuyor, uyumuyordu. En ağır işlere soyunuyor, yanından ayrılmayan Salih'e uzun uzun bakıyor, son meyvelerin kurutulduğu dama çıkıp gözlerini köy yolunun görüntüsünün kesildiği çizgiye dikiyor, karanlık bastıktan sonra Güldeste'nin merdiveni tırmanıp onları yemeğe çağırmasına kadar yerinden kımıldamıyordu.

Bu suskun nine daha düne kadar büyük coşkulara kapılmış, Rumeli'nde destanlar yazdıran eski kahramanlardan konuşmuştu. Anlattıkları halk masallarıydı, bazen gerçeküstü olayların yer aldığı fetihlerdi. Masal mıydılar, gerçek mi? Salih o yaşlarda ninenin her söylediğine inanan bir çocuktu. Ondan duyduğu her şey doğruydu, yaşanmıştı. Uyduruyor muydu yoksa rivayet mi aktarıyordu; bunları düşünemezdi. Öyle ya da böyle olmasının bir önemi de yoktu zaten. Çocuk, ninenin koltuğunun altına sokulmadığında, kucağına oturmadığında, elini tutmadığında, gözlerini, onun çukura kaçmış, rengini bile yitirmiş gözlerine ve dişsiz ağzına dikmediğinde huzursuz oluyordu. Hasret'i sürekli olarak zorluyordu: Bildiği olayları onun yeniden anlatmasını ya da başka eski anıları hatırlayıp aktarmasını istiyordu. Çocuğun gözleri açtı, beyni ve yüreği de. Anılarının tozunu silkeliyor, ruhunun bütün serüvenciliğiyle Rumeli'deki

dağları, ormanları, havayı, bahar sonu ve yaz gecelerinin oradan oraya uçuşan ateşböceklerini, mertlikleriyle ve aile yaşamına saygılarıyla ünlü eşkıyayı, Allah'ın adını gâvur topraklarına taşımak için tüm yaşamlarını adamış fatihlerin oğullarını, hatta kısılmış nefesine uyarak kesik çıkan sesiyle sevda ve yiğitlik türkülerini söylüyor veya hikâyelerini anlatıyordu. Kendi içsel varlığından yarattığı direnme gücünü mânilere döküyor, çocuk duyduğu her şeyi belleğine yazıyordu.

Ama artık susmuştu. Hani yaz sonunda bir pınar ansızın kurur ya! O zaman yatağındaki taşlar, çakıllar, kumlar çıplaklarmış gibi utanarak öylece kalakalırlar. Nine de öyleydi. Kurumuş bir pınar gibi suskundu. Çocuğu bir koluyla sarıyor, köy yoluna, onun gökyüzüyle birleştiği yere bakıyordu.

Ayın son günlerinde, hayatın değiştiğine dair bir haber gelmemişti daha. Uykusuz geceler... Birden kopan gürültü. Çevren toz rengine, gökyüzü çirkin ve yoksul bir griden kopkoyu dumana döndü. Arada çakan parıltılar küçük ve kısa süreliydi ama bir anda tümü portakal rengine boyandı. Büyük, geniş bir orman cehennem esintisi kadar sıcak bir soluk üfledi insanların yüzüne. Yaşlılar titrediler. Dualar etmeye başladılar. Sonra köyün üstüne yangınla uçan küçük nesneler yağmaya başladı. Ne yana kaçmalıydılar? Kimden geldiği bilinmez bir haber, taş gibi ağır ve ezici haber düştü köyün ortasına: Yenilen Yunan Ordusu yakarak, öldürerek, her türlü kötülüğü halka yaşatarak kaçıyordu. Şu anda görülen kızıllık cayır cayır yanan Salihli'ydi.

Düşman geliyordu. Güldeste, nineye sokuluyordu. Ne yapacağını bilmeyen bir gelin. En çok tehlikede olan o. Günlerden beri konuşmayan nine, bir kolunu gelinin beline doladı, öbür eliyle Salih'in koluna yapıştı.

"Meydana gidelim. Yalnız kalmak çok daha tehlikeli!"

Meydanda, köyün en iri yapılı insanı olan ebe Pakize Hala yeni gelin ve kızların oluşturduğu altı kişinin ortasında durmuş, deli gibi bağırıyordu:

"Kızlar gelinler, toplanın, dağlara tepelere kaçacağız. İhtiyarlar, kocakarılar bırakın gençlerin yakasını! Benimle salâha gidiyorlar, içlerinizi ferah tutun. Rumu, Yunanı geldiğinde tazeleri elinizden alıp murdar etmesin!"

Güldeste ikircikliydi. Gitmesi gerektiğini biliyordu ama oğlunu ve nineyi nasıl bıraksın? Onlara bir şey olursa, yarın hesap günü geldiğinde bu hesabı, kendi özü dahil kimseye veremez.

Hasret, Güldeste'yi sırtından itti:

"Kurtar canını, kurtar namusunu. Dağda belde telef olmanı istemiyorum. Sen kurtulmazsan ben 'sana emanet etmiştim nine' diyet Mithat'ıma ne derim? Salih için gözün arkada kalmasın. Ben ölmedikçe onu kimseye telef ettirmem. Artık düşmanın önünden kaçmayacağım. Bunca zaman kaçtım, ne oldu? Düşman beni bir daha dönmemek üzere yerimden yurdumdan etti. Ordumuza gidiyorum. Onları karşılamaya. Bağların bostanların arasından, koyaklardan, zor yollardan geçmenin ne önemi var? Sonunda askerime ulaşacak olduktan sonra... Salih'i selamete erdireceğim. Sen de kendini koru kızım. Kocan için, oğlun için, bayrağın için..."

İkisi de ağlıyordu. Güldeste yaşlı kadının dik duruşuna hayrandı. Bir daha buluşma şansları olmazsa, hayatına girmiş olan en güçlü kadını yitirecekti. Dağlara kaçan arkadaşlarının arkasında kalmıştı. Bir gidiyor, bir durup ardına bakıyordu. Sanki onun küçücük, incecik görüntüsünü biriktirmek istiyor-

du. İçi ayrılmaktan bu kadar uzak dururken ayaklarına nasıl söz geçirsin? Önüne bakamıyor, gözlerini oğlundan ve Hasret'ten başka yana çeviremiyordu. Nine biraz zayıf davransa, eliyle "git, git" işareti yapmasa... Geri dönecek, ne olursa olsun, "ayrılmayalım" diyecekti.

Yangın yaklaşıyor muydu? Gök gitgide daha koyu bir kızıllık ve dumanla mı kaplanıyordu? Köy bir anda boşalmış mıydı? Kendilerini yollara düşemeyecek kadar yaşlı hissedenler bir yerlere çökmüşlerdi. Kesilmiş, uzun süre yerde kalıp iyice kararmış ağaç kütükleri gibiydiler.

Gönül gözü Güldeste'yi izlemek isterken, bakışının onu zayıflattığını fark eden Hasret, sanki o hayatından çıkmış gibi... Arkasını döndü, Salih'e seslendi:

"Yavrumun yavrusu... Kop şimdi, eve git. Sandıktaki bayrağımızı al. Yolumuz uzun, çediklerini de al. Tavukları bırak. Kümes açık kalsın. Ölmesin zavallıcıklar. Ekmekti, çökelekti ne varsa açığa koy, kediler aç kalmasın. Oyalanma hiç. Tez zamanda gel!"

Salih gelene kadar kapısı açık kahveye girdi. Bir güğüm buldu. Büyük. Taşıyamazdı. Ocağın yanında bir ibrik vardı. Onu ağaçtan akan suyla doldurdu. Salih düşünür müydü biraz ekmek almayı?

Düşünmemişti. Çedik pabuçlarını boynuna asmış, Hasret'in al atlas üstüne ak ipekle işlediği son bayrağı koynuna sokmuştu. Topacını almayı unutmadığını görünce gülümsedi Hasret. Çocuk işte...

Gökyüzüne baktığında, zamanı bilirdi. Şimdi gökyüzü bir yangın. Nasıl bilsin?

Dokuz yıldan beri, tüm halkının bir araya gelemediği iki göz evdi şimdi bıraktığı. Belki de bugün yarın alevler içinde yok olacaktı. Görüp üzülmeyecekti. Dönmeyecekti çünkü. Bayrağa gidiyordu. Kaçarak değil, kaçanları yara yara gidiyordu. Doğrusu buydu da, belki kendisi yeni öğreniyordu. Hayat kaçanları değil, karşı çıkanları yeğliyor olabilirdi.

***

Yolda yürüyorlardı. Hasret güneşin doğduğu yöne sapmıştı. Bahtı nereye sürüklerse, yolu nereye götürürse oraya. Nasılsa Anadolu içlerine giden çok yol yoktu. Ağustos bitmişti, eylüldeydiler. Her yan tozla kaplı. Dikkatliydiler, ürkektiler. Bir karga gaklasa, kulakları dikkat kesiliyordu. Birinci gün akşama doğru, sekiz-on kişilik bir Yunan Müfrezesi ile neredeyse burun buruna geliyorlardı. Salih uyardı. Yanından geçtikleri incir bahçesini yoldan ayıran alçak tümseğin iç tarafına attılar bedenlerini. Öyle zayıftılar, öyle küçüktü ki bedenleri, sarhoş, bezgin, öfkeleri başlarına vurmuş, giysileri yırtılmış, pislik içinde kalmış askerlere görünmediler. Bozgunla dengelerini yitirmiş oldukları belli olan askerlerin bağıra çağıra gidişlerini arkalarından seyrettiler.

Rastlaşma olasılığı her an vardı. Artık yoldan değil, yola yakın bahçe, bağ içlerinden, tümseklerin yanından yürümeleri gerekiyordu. Dikkatli olmalıydılar. Yenilgiyle büyüyen onur kırıklığı, savaş artıklarını büsbütün bilinçsiz hale getirmiş olmalıydı.

Yola sabaha karşı koyuluyorlardı. Üçüncü gündü. Ölüm kokusu her yere sinmişti. Anlamsız yere öldürülmüş insanlar, yollara öylece serilmişlerdi. En büyük kin sanki kadınlara ve çocuklara duyuluyordu. Türlü kötülük yapıldıktan sonra öldürülmüş kadınlar, genç kızlar ve çocuklar insanın kendi cinsine nefret

duymasına neden oluyordu. Kuşlar çoğalmıştı sanki. Havada asılı duran, rüzgâra kapılmayan ölü bedenlerin onlara sesleniş-leri mi vardı? Günün ağarmasıyla kuşlar hızlı kanat çırpışlarının gürültüsüyle önlerinden geçtiler. Ötelerden mi, yerin altından mı, ayırt edemedikleri bir gürültü duydular. Birbirlerine baktılar.

***

*Güneş doğmuştu. Şehir adeta bir kül yığını gibi yanık alan-larla doluydu. İnsanların ve öküzlerin güçlükle çektikleri top arabalarının arasından atla geçmek zor oldu. Ne Yunanlar ne de biz, ölülerimizi gömmeye vakit bulabilmiştik. Türk ordusu Türk şehirlerini ateşten kurtarmak için var hızıyla ilerliyor, Yu-nan ordusu ise yaptığı bu tarihi yangınlardan hızla kaçıyordu. Türk ordusu şehirden şehre geçtikçe, hep bu yanık yıkıntılarla karşılaşıyordu. Halk darmadağınık. Kadınlar aklını yitirmiş gibi yerdeki taşları tırnaklarıyla ayırıyorlar. Halkın içinde kor-kunç bir kin hissediliyor. Cehennem dünyaya gelmiş gibi. İki millet, birisi yakıp yıkmış, ötekisi kurtarmak için hareket halin-de. Hiçbirisi öbür tarafa zerre kadar acıma göstermiyor. Sırtın eteğinde, hayvanların sulandığı bir çeşmenin başında durdum. Gözlerimi ve kirpiklerimi örten tozdan etrafımı göremiyordum.**)

***

Salih birden durdu. Kim bilir hangi günlere, hangi eski mekâna gitmiş olan Hasret neden sonra fark etti çocuğun ya-nında olmadığını. Arkasına baktı.

Salih, yere diz çökmüş, toprağı dinliyordu:

"Geliyorlar ninem, geliyorlar. Galiba çoklar!"

*) **Halide Edip Adıvar**, ***Türkün Ateşle İmtihanı***, Atlas Kitabevi, 6. baskı, 1982, s.233.

Dizlerinin bağı çözülüverdi Hasret'in. Kendini yere atacak, sürünerek ötelerdeki iki-üç cılız ağacın oraya gidebilecek kadar gücü yoktu. Kendi canı değildi düşündüğü, kuşluk vakti gördükleriydi. Zevk için, birbirinden farklı öfkeleriyle çocuğa bir şey yaparlar diye korktu. Bağırdı:

"Kaç yavrum, eğilerek, sürünerek kaç. Fare deliği bulsan ona saklan."

Çocuk fırladığında, korkusundan hâlâ bağırmaktaydı:

"Benim dünyada işim bitmiş yavrum. Senin kurtulduğunu bilmezsem, iki dünyada da rahat edemem. Kaç!"

Salih, ağaçların oraya koştu. Bir keçi gibi ağaca tırmanıp dalların arasında yitti. Hasret, eski boz giysileriyle toprağın üstüne uzandı. Şimdi bir kulağı yere dayalıydı. Evet, atlar hızla koşuyor, zaman zaman sesleri insan sesleriyle karışıyordu. Sanki doğa da onların yarattıkları gürültüye katılmış, börtü böcek, bitki toprak bu bağrışa ses verir gibiydiler. Hasret kulaklarındaki çınlamanın değiştiğini, çağlayanlardan dökülen su gibi gürültüyle uğuldadığını fark etti.

Ansızın bu gürültüye daha yakından gelen bir çocuk sesi katıldı ve kafasında yığılan onca gürültüyü kesti:

"Nine! Nineee! Bunlar bizimkiler. Nine bizimkiler geliyor!"

Hasret, yaşından beklenmeyecek hızla ayağa kalktı. Güneş ve hızlı kalkışın cezası: Başı dönüyor, gözlerini açamıyordu. Küçük el, ninesinin eline yapıştı, onu adeta çekerek yolun ortasına koştular. Hasret göremiyordu, anlayamıyordu. Dünya fırıl fırıl dönüyordu. Az ötesinden hızla geçen süvariler, biraz uzaktan gelen bir sesle gemlere asılıp atlarını durdurunca at ve insan sesleri birbirine girdi. Hasret ise hâlâ kendini toparlayamıyor, ağlamak istiyordu. Yaşadıkları, görmedikleri ve his-

settikleri gerçek miydi, düşler içinde miydi? İnme inmiş, zihni mi karışmıştı, belki gözleri kör olmuş, belki de ölmüştü. Bir başka dünyada... Eski dünyasından umutlar taşımış da onlarla mı avunuyordu?

İçindeki ses kulağında çınladı: "Deliriyorsun, deliriyorsun kadın!"

Bir el koynundan içeri girdi. Beline sıkı sıkı bağladığı kuşağı sayesinde, kaymadan, düşmeden yüreğine yakın yerde katlı duran bayrağı çekti ama Hasret bilinçsizce iki kolunu bedenine bastırınca küçük el geri çekildi. Bayrak o saklı yerinde kaldı.

Nineyle torun birbirine baktı. Torunun gözleri soru doluydu: "Niye?" Hasret başını olumsuzlayarak iki yana salladı. "Benim bayrağım!"

"Çocuk ne arıyorsunuz bu tenha yerlerde? Niye bu yaşlı nineyi tekinsiz yerlere getirdin?"

Hasret, gözlerinin önüne inen karanlığın yavaş yavaş dağıldığını, yolun ortasında durduklarını, karşısında genç bir zabitin ağzı köpükler içinde kalmış alnı akıtmalı, kızıl donlu bir atın üstünden eğilip Salih'le konuştuğunu gördü. Diğer atlar, huysuzca tepiniyor, süvarilerin hepsi baştan aşağı toza kesmiş, yüzleri o yüzden değişmiş, canlılığı anlaşılmayan gâvur heykellerine benziyorlardı.

"Oğlum! Yavrularım! Nereden gelir, nereye gidersiniz?"

"Ninem, bayrağımızı görmüyor musun? Eski, yırtık ama çok değerli. Birliğimiz, diğer irili ufaklı süvari birlikleri gibi akıyoruz. İzmir'e gidiyoruz. Hedefimiz orası: İzmir. Bu, Gazi Paşamızın emridir... İzmir'e, düşmanı denize dökmeye gidiyoruz. Zamanımız yok. Su arıyoruz. Atlarımız da askerim de

susuzluktan yıkılacak haldeyiz. Ama, bundan önce, Yunana yetişmemiz lazım. Katliamları önlemek için onlara yetişmeliyiz. İnsanlarımızı kurtarmalıyız!"

"Mustafa Kemal Paşa kazandı mı savaşları, kurtardı mı bu bahtsız milleti?"

"Kurtardık ninem, düşmanı darmadağın ettik. Bilmiyor muydun?"

"Duydum oğlum. Duydum da duymaya doyamıyorum. Bir daha söyle. N'olur söyle!"

"Biz Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın askerleriyiz nine. Hedefimize gidiyoruz. İzmir'e."

"İlerdeki köşeyi dönünce pınarı görürsünüz asker abi. Atlarınızı da suvaracak yalağı var." Salih'ti. Söze karışıp, su müjdesini vermişti.

***

Süvari Üsteğmeni Ekrem Ayaş, kolundan tutup yukarı çektiği Salih'i önüne oturttu. Hemen arkasındaki çavuşa emir verip, atından inmesini, bu kendisi minicik, yüreği kocaman nineyi ata bindirmesini söyledi. Arkalarından, nineyi incitmeden pınara getirsindi.

Hasret, yorgun atı yederek yürüyen çavuşun gözlerinden yaşlar aktığını gördü, telaşlandı:

"Aman yavrum, beni indir. Ben yürürüm. Yoksa subayın emri mi dokundu? Benim yüzümden onurun kırılsın istemem."

Çavuş, kendini aşağı atmaya çalışan yaşlı nineyi zor yakaladı. Oturttu:

"Seni görünce... Yorgunluğunu, yoksulluğunu görünce... Kendi ninemi gördüm sandım. Ne acılar yaşadınız siz. Ağla-

dığım... Sizlerin bu hallere düşmüşlüğünüz. Ben seni başımın üstünde bile taşırım ninem. Of demem, taşırım."

Sesini yalancıktan sertleştirdi:

"Otur şu merete. Zafer kazanmış süvarilerin ninesi olarak otur!"

***

Köşeyi döndüler. Birlik pınarın başında dinleniyor sanan Hasret, onların bu kadar acele etmesine şaşıp kaldı. Yıkılacak kadar yorgun oldukları besbelliydi. Bir an uzanıp soluk almayı bile akıllarına getirmiyor olmalılar. Hayvanlarını suluyor, onların kum ve toz içinde kalan gözlerini, burunlarını olabildiği kadar temizliyorlardı. Hemen ardından acele acele kendi el ve yüzlerini yıkıyorlardı. Islanmışlardı. Üzerlerine sinen toz sıvaşık bir çamur haline gelmişti. Kimisi çoraplıydı, yırtık, eskimişlikten çözülmüş. Kiminin iki ayağında farklı türden yırtık yemeni. Üstleri başları dökülüyordu. Onların içinde nasıl da çetin, dik, onurlu görünüyorlardı... Hasret içinin şiştiğini, bedeninin dikleştiğini hissediyordu. Şimdiye kadar hayatında hiç bilmediği, öğrenemediği duyguydu bu. Bu gençler, atlarının ayaklarının değdiği yeri, o anda kurtarılmış vatan toprağına çevirebilen uğurlu ve kutsanmış yiğitlerdi!

Gidiyorlardı artık. On dakika bile sürmemiş beraberlikleri ile tümü de canı ciğeri ana kuzularıydı. Bir daha görüşülür müydü, görüşülmez mi? Her adımda belki ölüme yaklaşıyor, belki de kurtuluşu bekleyenlere muştulamaya gidiyorlardı. Ah, onlara verecek bir şeyleri olsaydı! Karınlarını doyurabilseydi, sırtlarına temiz çamaşır verebilse, döşlerine altın Maşallah – acıyla güldü– takabilse...

Hepsi topu topu on altı kişiydi. Birer birer eğilip el öptüler. O da, ayaklarının ucunda yekinerek başlarını iki eliyle tutup, alınlarından öptü.

Bayraktar öne geçip soluk kırmızı eski bayrağı yükseltince Hasret'in aklı başına geldi:

"Durun çocuklarım: Üsteğmen oğlum, dâr-ı dünyada benim olan tek bir şeyim var. Günü bugünmüş. Bu bayrak size yakışır. Öyle çok dualarla işlendi ki... Hiçbirinize kurşun işlemesin. Allahım sizleri ve bütün askerimizi korusun."

Eprimiş basma entarisinin boğaz oyuğundan elini soktu, koynundan çekiverdiği bayrağı alıp açtı. Alı başka türlü, ayı yıldızı başka türlü göz kamaştırdı. Üsteğmen atından indi. Bayrağı öpüp başına koydu:

"Biz bayrağını götürürüz nine. Bu nazlı bayrağı yeniden bizim olan topraklarımıza götürürüz. Sen de ardımızdan gel. Onu İzmir'de dalgalanırken gör. Bu bayrak muzaffer Türk ordusuna verilen büyük bir armağandır."

Alelacele eski bayrağı çıkardılar, katlayıp Salih'e verdiler. Yeni bayraklarını yuvasına yerleştirdiler. Alemini taktılar ve bir anda arkalarında toz yığını bırakarak uçup gittiler.

***

Kendine geldiğinde, dili sanki büyümüş, ağzının içine sığmıyor gibiydi. Konuşamıyordu Hasret. Çevre sakin, tozlar yerlerine konmuş, kesintisiz süren böcek vızıldamaları ve sıcakla titreşip duran boş çevre. Sapsarı kesilmiş olan Salih salya sümük ağlıyor. Yüzüne sular serpiyor.

Çocuğu sakinleştirmek isteyen Hasret konuşamadığını fark ediyor, gözleriyle soruyor: Neler olduğunu bilmeli. Yazık bu çocuğa.

Ellerini uzattı, çocuğu yattığı yerde göğsüne bastırdı. Gülümsemeye çalıştı ya, pek başaramamış olmalı. Ağzı öylece yarı açık ve sabit kaldı. Çocuğun rengi sararmış, gözleri irileşmiş.

Çeşme başına birileri geldi. Yaşlı bir karı koca. Salih kalktı, kaçar gibi onlara koştu. Bir şeyler anlatıyordu. Hasret, torununu arkadan görüyordu. Yaşlı kadın eğildi, Salih'e bir şeyler sordu, sonra Hasret'e baktı. Başını acıyarak iki yana salladı. Kendisine doğru geliyordu:

"Ne oldu, bacım anam ne oldu sana?"

Hasret güneşi işaret etti. Sıcaktı. Kadın onayladı. Başına, avuç avuç su döktü. Boynuna, döşüne... Hasret biraz açıldığını hissetti. Salih'in meraklı ve ürkek gözleri üstünde.

Erkek yaklaştı. Karısını elindeki sopayla dürttü:

"Bu kadın aç Esma. Anlamadın mı? Kadın açlıktan bayılmış."

"Ah, öyle ya... Öyledir. Yavrum siz bugün ne yediniz?"

Salih suçlu mu sanıyordu kendini? Kırık, hüzünlü:

"Yemedik bişey. Köyden öylece çıkmıştık. İki gün, bozulan bağlardan üzüm kopardık. İncir de vardı. Bu sabah ninem onları yemek istemedi. O yemediği zaman benim de canım istemiyor."

Evleri yakındaydı. Salih, ninesinin bir kolunun altına girdi, kadın da öbür koluna. Büyük bir odaları ile bitişiğinde bir küçük ahırları vardı. Altı toprak, üstü toprak, bir pencereli bir kulübe. Kadın dışarıdaki kerevete oturttu Hasret'i. Minder yastık getirdi. Yerleri suladı. Islak toprağın kokusu, ikindinin duman duman, bulut bulut gelişiyle Hasret'in dili çözülmeye başladı. Önüne konan bir sahan yoğurt ve yufka ekmek. Salih'e baktı, gözleriyle çağırdı. Akşama dönmekte olan bu saatlerde

yedikleri yoğurt ekmeğin tadını yaşamı boyunca unutamadı Salih. Nineyle torun çanağı ekmekleriyle temizleyip, kırıntı bile bırakmadılar.

Yola yakın ev, sürekli tehdit altındaydı. Bozulmuş Yunanların kin yüklü askerleri, her yere dağılmış asker kaçakları, çingeneler... Baskın üstüne baskın korkusuyla uyuyamayan köylüler... Dağlara tenhalara kaçan gelinlerin kızların zaman zaman acı haberlerini almalar... Herkes korku ve sinir içindeydi. Karı koca kendilerini Allah'ın korumasına bırakmış, kaderin bilinçsiz savurmalarından korunmak için hiçbir iş yapamayarak, gün be gün uyanıyor, uyuyor, yaşadıklarını böyle fark ediyorlardı.

Bölgede yaşayanların hepsi, her türlü felakete uzaktan veya yakından tanıktılar. Yangınlar, öldürmeler, işkenceler, tecavüzler, hırsızlıklar... Huzur... Neydi? Güvenlik? Yeraltına girmeden, gökyüzünde uçmadan ulaşılacak şey değildi. Bıçak sırtında yaşamak gitgide büyüyen gerginliği yaratmıştı. Doğa bile, vahşileşen insanlarla birlikte felaketi yaşamaktaydı. Toprağın üstündeki her şey yakılıp yıkılmaktaydı.

O gece de her zamanki gibi ışık yakmadılar. Bir çıra parlaması bile hedef anlamına gelebilirdi.

Köylerinden ve yakın köylerden başka yer görmemiş yoksul karı koca Hasret'ten memleketini anlatmasını istediler. Rumeli'ndeki çocukluğunu anlattı. Salih soluksuz dinliyordu ninesini. Bugün onu kaybettiğini sanmıştı. Yeniden kazanmış sayıyordu kendini. Ölürse ninesinin yolda gördükleri çürüyen, işkence gördüğü belli olan ölülere benzeyeceğini sanmıştı. Şimdi, onun dizine dayanmış, doğduğu günden beri şefkatin sesi olarak algıladığı sesini ve onlarca kez anlattırdığı anılarını içiyordu. O ölmediği sürece Salih her şeye dayanabilirdi...

Aile, Rumeli'den koparıldıklarında orduları teslim olduğu için korkuyla yollara düşmüş, içlerinde ayrılış ânıyla birlikte doğan derin gurbeti, yuvasını yitirmiş karınca telaşıyla yaşamışlardı. Caferli'de, tuğun altında yaşamanın huzurunu tam özümleyemeden de Yunanlar gelmiş, ta Ankara yakınlarına, yani kurtuluş çabasının yüreğinin yanı başına kadar gidip Anadolu'yu işgal etmişlerdi.

***

Ertesi sabah başlayan ve üç güne yakın süren yolları boyunca Salih, süvari birliğinin kendisine verdiği bayrağın eskiliğinden yakındı durdu. Ninesinin kendisi için çok güzel bir bayrak işlemesini istiyordu. Hasret, yorgun ve yaşlılıktan katılaşıp ağarmaya başlamış az gören gözlerini çocuğun gözlerine dikip sordu:

"Ne görüyorsun?"

"Yeşil gözler... Gözlerini görüyorum."

"İğneyi ipliğe geçiremem. Eskisi gibi düzgün dolgu yapamam."

"İpliği ben hazırlarım ninem. Seni hep kontrol ederim."

"Hayır, annene söylerim, o sana bir bayrak yapar. Yapsın. Ama... Bu sabahtan beri sen can sıkıyorsun Salih. Niye dersen: Bu yoksul milletin ordusuna verebildiği bayrağı eski diye hor görmeye kimsenin hakkı yok. Bayrağın değeri kumaşından ipliğinden gelmez. O, bizim ona gösterdiğimiz saygıyla kıymet kazanır. Bayrağa baktığında yalnız rengini, ayını yıldızını değil, onu var eden milyonlarca insanın yüreğini görmelisin. Bu eski ve yırtık bayrağın içindeki insanımızı ben şu yarı kör gözlerimle görüyorum. Sen görmemekte nasıl inat edersin?"

***

Caferli'ye döndüklerinde Güldeste'yi evde buldular. Durgundu, keyifsizdi. Hasret iyice sıkıştırdı: Başına bir iş mi gelmişti? Güldeste sürekli reddetti. Sonunda ağlayarak anlattı:

Gitmeyi düşündükleri tepeleri yeterince korunaklı bulmamışlar, ötelerde daha fazla emniyette olabileceklerini düşünmüşler. Ebe Pakize Hala... Ta yukardaki bir dağ köyüne gitmelerine karar vermiş. Ormanda küçük bir düzlüğe gelmişler. O sıcakta serin, esintili bir kırlık özlüyorlarmış. Dayanılmaz kokulardan başka şeyi algılamıyorlarmış. Birden irkilmişler. Düzlüğe dağılmış ölüleri görmüşler. Kurtlanmış, sineklenmiş ürkütücü yaralarıyla çürümekte olan bedenleriyle acılar çekerek öldükleri belliymiş. Kaçanların tümü gözyaşına boğulmuşlar. Her yanda, bir canlı gibi dolaşan zulmü görmüşler.

Onları gömerken...

Bu kısmı anlatırken birden sustu, dudakları kıvrıldı. "Anlatamayacağım" diye duyulur duyulmaz fısıldadı. "Onları gömdük, kaçmamız bir o işe yaradı" dedi.

Dönüş yolunda çırçıplak soyunmuş üç erkek cesedi görmüş, yaklaşmamışlar. Giysileri yarı yakılmış, yarı yığın halinde duruyormuş. Yaktıkları ateşten kalan küllerin yanında kadınlardan koparılıp alındığı belli muskalar, küpeler ve parmaklarıyla birlikte kesilerek alınmış yüzükler görmüşler. Ebe Pakize Hala, onların sünnetsiz olduklarını, hiçbir şeye dokunmadığını, tümünün mekruh olduğunu anlatmış.

Bozulan Yunan ordusundan ayrı düşmüş üç askerin marifetiymiş Naime Hala'ya göre. Cezalarını da ganimetlerini paylaşmadan bulmuşlar.

Öldürülen kadınlar hâlâ gözlerinin önündeymiş. O günden beri yemek yiyemiyor, uyuyamıyor, zihinlerini toparlaya-

mıyorlarmış. Hiç değilse bir mezarları olsun istedikleri için, köye dönmüşler. Şimdi bütün kızlar kadınlar birbirlerinden ayrılamıyormuş. Köyde ne kadar kazma, kürek, yaba, tahra, keser buldularsa elleri seçtikleri silahın üstünde olarak uyuyorlarmış. Yine de gece boyu çığlıklar, sıçramalar, kâbuslar bitmek bilmiyormuş.

Hasret, dehşet içindeydi. Beş yüzyıl birlikte yaşamış insanlardı. Özgürlükleri için savaşmalarını anlayabilirdi ama bitmek bilmeyen düşmanlık niyeydi? Türkleri bin yıllık vatanlarından atmak, onları savaşta boğmak, nasıl da bitip tükenmez bir galip gelme ihtirasıydı öyle? Bu kadar kin ve nefreti taşımak dayanılır şey miydi?

Akşam olduğunda, Güldeste kazmasını aldı:

"Ninem benim kusuruma bakma. Ben bu evde yatamaz oldum. Belki daha sonra, Mithat dönüp geldiğinde iyileşirim. Şimdi bacılarımla birlikte ya yatıp uyuruz ya da paralamak için düşman bekleriz..."

Salih, ağlayarak annesinin eteklerine sarıldı. Güldeste de ağlıyordu ama yine de zorladı kendini, çocuğun ellerini söktü:

"Ninem, torununa göz kulak ol. Benden çok sana bağlı o. Şu son bir haftada senin bildiğin Güldeste bu bedenden ayrılmış olmalı. Eskisi gibi değilim. Her yanım çürümüş et kokuyor. Keşke evimizi hiç bırakmasaydık. İnsanın ne kadar vahşi bir hayvan olduğunu görmeseydik. Her birimiz biraz az, biraz daha çok hasta gibiyiz. O düzlükte ben insanlıktan nefret ettim. Kazdığımız sığ mezarlarda etlerini kemiklerini birleştirmeye çalıştığımız o masumların acılarını hayatımın neresinde saklayayım ben?"

***

Savaş kazanılmıştı işte. Karşılığında nice ağır bedeller ödenmekteydi. Hasret, kendi yazgısını düşündü. Savaşa yolladığı oğlunu ve torunlarını... Onların haberlerini ne zaman alacaktı? Şimdi kendisine kalan yalnızca Salih. Bir faydası dokunursa, yalnızca Salih'e dokunabilir.

Sabahı sabah etti. Köyde ezan okuyacak kimse kalmamıştı. Üç-beş ihtiyar ki, sesleri on adım ötesine ulaşamaz!

Hasret, bir başına oturup evin erkeklerinden haber beklemeye dayanamayacaktı. İyimser olmaya çabaladıkça aklına Namık geliyor, onun yedi yıldan beri sesinin çıkmamasına bir anlam veremiyordu. Veriyordu aslında. Ama hemen karşı çıkıyor, beklemeyi, umudu öldürmemeyi yeğliyordu. Kendine sorması gereken soruyu sormamakta direniyordu: Güldeste için yapabileceği ne vardı, bunu da bilmiyordu. Salih, annesinin kendisinden uzak durmasına bir anlam veremiyor, sürekli olarak ninesini sıkıştırıyordu. Ninesi her sorunu çözümleyecek tek insandı gözünde.

İzmir, buradan üç, bilemedin dört günlük yol. Yolda kağnıydı, eşekti, belki bir şeyler de bulabilirlerdi. Askeriye'ye gidecek, Üsteğmen Ekrem'i bulacaktı. Oğlunun, torunlarının izlerini bulmasını ondan isteyecekti.

Salih'i hazırladı. Yola çıkmadan önce, kızların kadınların kaldıkları eve gittiler. Herkes bir köşeye çekilmiş, hemen hepsi derinlere dalmışlardı. Güldeste'yi önüne oturtup içinden geçen dilekleri sayıp döktü. İkisinin de gözleri yaşla doluydu. Gözyaşı, birikmiş ağuları eriten çare değil midir? Bu umutla birbirlerine sıkı sıkı sarıldılar. Yaşamakla ilgili kaygılarını çoktan unutmuş yaşlı kadınla, yaşamanın getireceği değişikliklerden korkan genç kadın, ayrılırken, birbirlerine duygularını geçiremediler.

Yola koyulduklarında, güneş arkalarındaydı. Hasret birden durdu... Döndü. Sayısını unuttuğu yılların öncesinde, babasıyla birlikte değirmenin solunda yükselen çayırlığa oturur, yeni günün ilk ışığını yakalamaya çalışırlardı. Saraybosna'nın hemen dışında her zaman coşkun akan derenin köpüklü suları eski değirmeni yaşatan tek güçtü. O sırada Salih'ten biraz daha küçüktü. Anılar ne kadar zengin olsa da, yaşanmış olan şeyler sürekli olarak uzaklara kaçıyorlardı. Aynı şeyi Salih de yaşardı herhalde. Hasret onun kendisini unutmasını hiç istemiyordu. Onda yaşar mıydı acaba?

Şimdi tek dileği Salih'i emin ellere teslim etmek. Artık yüce Tanrı'dan Hasret Kadın'ın önüne koyduğu sınavların bitmesini istiyordu. Bayrağa kavuşmanın yükselip içini kanatlandıran sevincini kaygısız yaşamaya hakkı vardı. Denize varmalı, kıyıda durup, aynı denizin ötelerinde kalan vatan topraklarına son kez el sallayarak huzur içinde vedalaşmalıydı.

***

Denizin kıyısındaydılar. Tam arkalarında bir kısmı yanmış Vilayet binası vardı. Balkonuna çekilmiş bayrak... Her zaman bu kadar güzel miydi? Her yan hıncahınç kalabalıktı. Gözyaşlarını zor tutuyordu. Salih o sırada elini çekip vızıldanmaya başladı:

"Nine ben çok açım..."

Çocuk aç. Bir şey yapmalı. Onu buralara kadar sürükledi. Meydan şenlik diyarı ama torunu aç. El açmak öyle ağırına gidiyor ki. Hangisine dayanabilir? Saz benizli şu ince çocuğun açlıktan ağlamasına mı, yoksa bu yaşında avuç açmak zorunda kalmasına mı?

Birden aklına bir çözüm geldi: Burada bir dostu vardı:

"Ağlamayı bırakırsan, seni doyuracak birine gideriz yavru!"

Ağıt şıp diye kesildi:

"Kime?"

"Askeriyeyi bulalım desem... Aklına kim gelir?"

"Dedem... Dedemi bulur muyuz?"

"Herkesi gözlüyorum ama tanıdık kimseyi göremedim oğul. Dedeni, babanı, amcanı da sorarız ama birini mutlaka buluruz. Adı neydi: Ekrem. Süvari Üsteğmeniydi. En önce onu bulalım..."

"Çabuk bulalım nine. Ağzıma acı sular geliyor."

Hasret, telaşlandı. İlk rastladığı adama yaklaştı:

"Askeriye neredедir ağam?"

"Karşında ya bacı, görmüyor musun?"

"Hükümet binası değil mi karşımdaki?"

"Onu değil bacım, şu sağ yandaki sarı binayı diyorum ben. Askeriye orası."

Nine de torun da sağa baktılar. Büyük bir yapı... Kimbilir burada işgal zamanında nice can yakan olaylar yaşanmıştır.

Balkondaki bayrak direğinde salınan bayrak? O bayrak?..* Geceler boyu kör ışıkta işlediği son işi.

Hasret birden fırladı, koşabileceğini mi sanıyordu? Ayağındaki terlik yandan sökülmüş. Orada kaldı. Hasret, öbür teki de fırlattı. Örtüsü uçuyor. Durup iki ucunu çenesinin altından bağladı. Salih büyüyle çekiliyormuş gibi koşuyordu. Ninesinin arkada kaldığını fark etmedi bile. Kapının önünde iki nöbetçi

*) Bkz. ***İzmir'de Yunanlıların Son Günleri***, **Bilge Umar**, Bilgi Yayınevi, 1. basım, 1974, s.276.

vardı. Çocuk durdu. Gözlerini onlardan ayıramıyordu. Ninesini unutmuş, açlığını unutmuş, soracağı soruyu unutmuştu...

Hasret artık ağır ağır yürüyebilir. Yetmiş yıldan fazladır eksikliğini duyduğu huzura sağken kavuştu işte. Bayrağının düşünemeyeceği kadar değerli bir yerde, asker ocağının gönderinde yer bulacağını düşleyemezdi. Şimdi özgürce dalgalanıyor, Hasret'i çağırıyordu. Başucunda salınıp onun dönülmez yollara gitmesini engellemek, günü gelene kadar ve daha da sonrasında... Tüm olumsuzluklardan korumak için.

21 Ekim 2015
Oran/ANKARA

70. Kuruluş Yıldönümünde Türkiye Cumhuriyeti Albümü 1922-1938, Hazırlayan: **Mehmet Özel**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.

Abdürrahim Dede, ***Rumeli'nde Bırakılanlar, Batı Trakya Türkleri***, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975.

Ahmed Cevad, ***Balkanlarda Akan Kan***, Yayına Hazırlayan: **Şevket Gürel**, Şamil Yayınları: 27, İstanbul.

Ahmet Halaçoğlu (Yrd. Doç. Dr.), ***Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Ali Ekrem Bolayır'ın Hâtıraları, Hazırlayan: **Metin Kayahan Özgül**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1285, Kültür Eserleri Dizisi: 166, Ankara, 1991.

Ali Fuad Türkgeldi, ***Görüp İşittiklerim***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2. baskı, 1951.

Alptekin Müderrisoğlu, ***Sarıkamış Dramı, Cilt 1***, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1988.

Alptekin Müderrisoğlu, ***Sarıkamış Dramı, Cilt 2***, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1988.

Andrew Wheatcroft, ***Osmanlılar***, Çeviren: **Mehmet Harmancı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996.

Aram Andonyan, ***Balkan Savaşı***, Çeviren: **Zaven Biberyan**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, I, Balkanlar'da Yunan Mezâlimi, Proje Yöneticisi: **İsmet Binark**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 22, Ankara, 1995.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, II, Anadolu'da Yunan Mezâlimi, Proje Yöneticisi: **İsmet Binark**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 30, Ankara, 1996.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, III, Gayr-i Müslimlere Yapılan Yunan Mezâlimi, Proje Yöneticisi: **İsmet Binark**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 31, Ankara, 1996.

B. Demir Aydın, ***Muhacir Olmak da Varmış, Rumelili Bir Kalem Efendisinin Anıları***, Hazırlayanlar: **Figen Taşkın, Mustafa Yeni**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Bekir Fikri (Yrb.), ***Balkanlarda Kuvve-i Seyyare Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri***, Baskıya Hazırlayan: İstanbul Araştırma Merkezi, Belge Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1985.

Bilâl N. Şimşir, ***Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri, Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)***, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2013.

Bilâl N. Şimşir, ***Bulgaristan Türkleri***, Bilgi Yayınevi, Ankara, 3. baskı, 2012.

Bilge Umar, ***İzmir'de Yunanlıların Son Günleri***, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

Cahit Uçuk, ***Bir İmparatorluk Çökerken...*** (Anılar), Yapı Kredi Yayınları, 3. baskı.

Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na, İmparatorluktan Cumhuriyet'e, Hazırlayan: **Mehmet Özel**, T.C. Kültür Bakanlığı-Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Cenk Ofset, İstanbul, 1992.

Dido Sotiriyu, ***Benden Selâm Söyle Anadolu'ya***, Fransızcadan Çeviren: **Attilâ Tokatlı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1982.

Engin Özendes, ***Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne***, Yapı Yayın, 2. baskı, İstanbul, 2005.

Eugenia Popescu-Judetz, ***Hatırat, Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler***, Çeviren: **Figen Bingül**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Fahir Armaoğlu (Prof. Dr.), ***20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

Fahrettin Erdoğan, ***Türk Ellerinde Hatıralarım***, Mevsimsiz Yayınları, Ankara 2007.

Fethi Okyar, ***Üç Devirde Bir Adam***, Yayına Hazırlayan: **Cemal Kutay**, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.

Giles Milton, ***Kayıp Cennet, SMYRNA 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı***, Çeviren: **Esra Aktuğlu**, Şenocak Yayınları, 2. baskı, 2010.

Goltz Paşa (W.L. Colmar Freiherr von der Goltz), ***Makedonya Seyahatim***, Çeviren: **Eşref Bengi Özbilen**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Gustov von Hochwächter, ***Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"***, Çeviren: **Sumru Toydemir**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2012.

Güney Dinç, ***Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)***, Yapı Kredi Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2013.

H. Edib Adıvar, ***Mor Salkımlı Ev***, Atlas Kitabevi, İstanbul, 6. baskı, (basım tarihi belirtilmemiştir).

H. Edib Adıvar, ***Türk'ün Ateşle İmtihanı***, Atlas Kitabevi, İstanbul, 6. baskı, 1982.

H. Edib Adıvar, Y. Kadri Karaosmanoğlu, F. Rıfkı Atay, M. Asım Us, ***İzmir'den Bursa'ya***, Atlas Kitabevi, İstanbul, 2. baskı, 1980.

H. Râci Efendi, ***Zağra Müftüsünün Hatıraları, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra***, Yayına Hazırlayan: **Ertuğrul Düzdağ**, Tercüman 1001 Temel Eser.

H. Ziya Uşaklıgil, ***Saray ve Ötesi***, İnkilâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 1981.

H.Yıldırım Ağanoğlu, ***Üsküp Kitabı***, Fide Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 2008.

Haluk Dursun, ***Nil'den Tuna'ya Osmanlı***, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Hüseyin Süleyman, ***Üsküp'te Osmanlı Mirası***, Hazırlayan: **Fahri Kaya**, Yeni Balkan Yayınları, Yeni Balkan-Üsküp-Makedonya.

İbrahim Temo, ***İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları***, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

İlhan Selçuk, ***Yüzbaşı Selahattin'in Romanı***, 1. kitap, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 6. baskı, 1994.

İsmail Gümüş, ***Bego Dayının Islığı***, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2011.

İsmail Gümüş, ***Boşnak Türküsü***, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

İvo Andriç, ***Bosna Hikâyeleri***, Çeviren: **Zeyyat Selimoğlu**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1965.

İvo Andriç, ***Drina Köprüsü***, Sırpça aslından çevirenler: **Hasan Âli Ediz, Nuriye Müstakimoğlu**, Hazırlayan: **Dr. Turhan Bozkurt**, Altın Kitaplar Yayınevi, As Basımevi, 5. baskı, 1968.

İvo Andriç, ***Irgat Siman***, Çevirenler: **Adnan Özyalçıner, İlhami Emin**, Nobel Yayınları Dizisi, Cem Yayınevi.

J.H.A. Ubicini, ***1855'de Türkiye, Cilt 1***, Çeviren: **Ayda Düz**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

John Reed, ***Balkanlarda Savaş***, Çevirenler: **F. Burak Aydar, Sevgi Tamgüç**, Pencere Yayınları, İstanbul, 2006.

Karl Tebly, ***Dersaadet'te Avusturya Sefirleri***, Çeviren: **Prof. Dr. Selçuk Ünlü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Kemal H. Karpat (Prof. Dr.), ***Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik***, Çeviren: **Recep Boztemur**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Kemal Şevket Batıbey, ***Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920)***, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979.

Lev Troçki, ***Balkan Savaşları***, Çeviren: **Tansel Güney**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 2013.

Levent Alpat, ***Bir Osmanlı Askerinin Anıları, Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş'a***, Yayına Hazırlayanlar: **Ahmet Mehmetefendioğlu, Ozan Arslan**, Şenocak Yayınları, İzmir, 2010.

Lütfi Simavi, ***Osmanlı Sarayının Son Günleri***, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

M. Muhtar Paşa-Fazlı Necip, ***Rumeli'yi Neden Kaybettik***, Örgün Yayınevi, Kültür Dizisi, İstanbul, 2007.

Mahmud Muhtar, ***Balkan Harbi***, Hazırlayan: **M. Ziyaettin Engin**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.

Mehmed Selimoviç, ***Derviş ve Ölüm***, Çeviren: **Mahmut Kıratlı**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1973.

Mehmet Ali Okar, ***Osmanlı Balkanları'nın Son On yılı (1902-1912)***, Hazırlayan: **Ahmet Mesut Okar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Muhsin Durucan, ***Bir Sevdadır Balkanlar***, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Kosova, 2009.

Mübadele Öyküleri (Mübadelenin 85. yılı Öykü Yarışması Seçkisi), Yayına Hazırlayan: **Müfide Pekin**, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

N. Nazif Tepedelenlioğlu, ***Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar***, Genel Dizi: 82, Tarih Dizisi: 17, Toker Yayınları, İstanbul, 1989.

Nazım Alpman, Lozan Mübadilleri Vakfı 31 Mayıs-4 Haziran 2007 Yunanistan Gezisi, ***Beni Doğduğum Topraklara Götür***, (dvd) Digitürk Tarafından Şarküteri Prodüksüyon'a yaptırılmıştır.

Necati Cumalı, ***Makedonya 1900, 1.Kitap: Öyküler***, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 6. baskı, 1995.

Necati Cumalı, ***Viran Dağlar***, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 10. baskı, 2005.

Nesîme Ceyhan (Dr.), ***Osmanlı Dağılırken Ağlayan Hikâyeler-1: Balkan Savaşı Hikâyeleri***, Selis Kitaplar, İstanbul, 2. baskı, 2007.

Nurdoğan Taçalan, ***Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken***, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Oğuz Kalelioğlu (Dr.), ***Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea***, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

Onur Yıldırım, ***Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih, Derleyenler: **Amila Buturović**, **İrvin Cemil Schick**, Çeviren: **Güliz Erginsoy**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Pars Tuğlacı, ***Osmanlı Şehirleri*** (*Milliyet*'in armağanı).

R. Eşref Ünaydın, ***Atatürk'ü Özleyiş, Hâtıralar, Birinci Kitap: Zafer***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957.

R. Necdet Kestelli, ***Ufûl: Batış***, Hazırlayan: **Esra Keskinkılıç**, Benseno Yayınları, İstanbul, 2002.

Rahmi Apak (E. Kur. Alb.), ***Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları***, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa. 51, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler (Emigrations Turques des Balkans-Turkish Emigrations from the Balkans-Documents), ***Cilt I: Doksanüç Muhacereti 1877-1878***, Hazırlayan: **Bilâl N. Şimşir**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler (Emigrations Turques des Balkans-Turkish Emigrations from the Balkans-Documents), ***Cilt II: Bir Geçiş Yılı 1879***, Hazırlayan: **Bilâl N. Şimşir**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler (Emigrations Turques des Balkans-Turkish Emigrations from the Balkans-Documents), ***Cilt III, (1880-1885)***, Hazırlayan: **Bilâl N. Şimşir**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Sacit Kutlu, ***Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet (1908-1913)***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, 2008.

Sacit Kutlu, ***Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Sadrazam Sait Paşa, Anılar, Notlar ve Açıklamalarla Günümüz Diline Uygulayan: **Şemsettin Kutlu**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.

Safiye Erol, ***Ciğerdelen***, Boğaziçi Yayınları: 21, İstanbul, 1974.

Sâlih Âsım Bey, ***Üsküp Tarihi ve Civarı***, Sadeleştiren: **Süleyman Baki**, Rumeli Türkleri Vakfı, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004.

Salih Uygur, ***Tuna Boylarından Anavatana Göç***, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1969.

Selma Fındıklı, ***Gözüm Yaşı Tuna Selidir Şimdi***, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Selma Fındıklı, ***Nereye Yüreğim***, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Selma Fındıklı, ***Vardar Rüzgârı***, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

Stephane Lauzanne, ***Balkan Acıları, Hastanın Başucunda Kırk Gün***, Osmanlıca baskısından günümüz Türkçesine çeviren: **Murat Çulcu**, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1990.

Şefik Ertem, ***Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da Yüzbin Türk Askeri***, Kastaş Yayınları A.Ş., İstanbul, 1992.

Şefika Kurnaz, ***Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları***, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

Şemsettin Kutlu, ***Eski Türk Hayatı, Cilt 1***, Varlık Yayınları, İstanbul, 1958.

Tahmisci-zâde Mehmed Mâcid, ***Girit Hatıraları***, Yayına Hazırlayanlar: **İsmet Miroğlu, İlhan Şahin**, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık Basın Sanayii ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1977.

Tahsin Uzer, ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2. baskı, 1987.

Tevfik Çavdar, ***Talât Paşa: Bir Örgüt Ustasının Yaşamöyküsü***, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1984.

Vicente Blasco Ibañez, ***Fırtınadan Önce Şark, İstanbul 1907***, Çeviren: **Neyyire Gül Işık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 2009.

William Plomer, ***Yanya Sultanı: Tepedelenli Ali Paşa***, Çeviren: **Murat Belge**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.

William von Herbert, ***Plevne Müdafaası***, Çeviren: **Ali Kurdoğlu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İzmir, 1990.

Yadigâr-ı Selânik: Kartpostallarda Evvel Zaman, Editör: **Seyfettin Ünlü**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.

Yahya Kemal, ***Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım***, İstanbul Fetih Cemiyeti, 3. baskı, İstanbul, 1986.

Yannis Megas, ***Souvenir: Images of the Jewish Community SALONIKA 1897-1917***, Kapon Yayınları, İngilizce çeviri: **Judith E. Pink** (apart from the text by **Vassilis Vassilikos**, which is translated by **David Turner**), Dil: Yunanca-İngilizce, Atina, 1993.

Yanya Savunması ve Esat Paşa, Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 576, Kültür Eserleri Dizisi: 34, Ankara, 1984.

Yaşar Nabi, ***Balkanlar ve Türklük I***, (*Cumhuriyet* gazetesinin armağanı), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ağustos 1999.

Yaşar Nabi, ***Balkanlar ve Türklük II***, (*Cumhuriyet* gazetesinin armağanı), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ağustos 1999.

Yılmaz Çetiner, ***Şu Bizim Rumeli***, Başnur Matbaası, Ankara.

Yılmaz Öztuna, ***Rumeli'ni Kaybımız, 93 ve Balkan Savaşları***, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1990.

Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları, Tarafların Gözüyle Büyük Yenilginin Eleştirisi (100'ü aşkın fotoğraf ve resimle), Hazırlayanlar: **Mesut Yaşar Tufan, İzzeddin Çalışlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul.

Zebercet Coşkun, ***Haçin***, Milliyet Yayınları, 1975.

Ahfad: Torun.
Âhiren: Sonra.
Alâmet-i farika: Kişiye veya kuruma özgü işaret/sembol.
Amudufıkari: Omurga, belkemiği.
Arasta: Aynı tür işi yapan esnafın toplandığı çarşı.
Babayani: Kalender.
Bahrî: Deniz.
Berrî: Kara/toprak.
Bîzar: Çaresiz.
Bun: Sıkıntı, keder.
Cerib: 2067.012 m^2 boyutunda arazi birimi.
Çâlâk: Çevik, aceleci.
Dâr-ül bekâ: Ebedi dünya, ahiret.
Dâr-ül eytam: Çocukları koruma evi.
Dereke: Düzey (sözcük, yapısı gereği olumsuz anlam taşıdığı için "aşağı düzey" anlamında kullanılır).
Dilhûn: Çok kederlenme, acı çekme (gönlü kan dolu olma hali).
Duhter-i yegâne: Tek kız evlat.
Dürr-i berceste: Seçkin en güzel inci tanesi.
Düvel-i mezbûre: Adı geçen.
Esbâb: Sebepler.
Evlâdı fâtihan: Rumeli zaptında bulunanların soyu.
Geriye celp: Geri çekme.
Göze: Küçük kaynak.
Habis: Kötü, kötücül.
Hâdisat-ı âdiye: Sıradan olaylar.
Halife-i rûy-i zemîn: Yeryüzü halifesi.
Herif-i nâ şerif: Sevimsiz adam.
Heyet-i Vükelâ: Bakanlar Kurulu.
Hıraman: Salına salına, salınarak, naz ve eda ile gidiş.
Hüdâ-i nâbit: Kendiliğinden yetişen bitki.
Hükümlü lalesi: Eski çağlarda ağır suçlu sayılanların boyunlarına takılan kalın demirden boyunluk.
İcazet: İzin, yetkinliği onaylama.
İhtimam: Özen.
İlhak: Almak, toprağı kendine bağlamak.
İrade-i seniyye: Yüksek irade (padişah buyruğu).
İstirdat: Geri alma.
İttihad: Birleşmiş, birleşik.
Kaçgun: Doğadan veya insanlardan gelecek büyük felaket beklentisinden topluca kaçma.
Kahhar: Kahredici, yok edici.
Kasem: Yemin, ant.

Kavi: Güçlü.
Kefaret: Bir edime karşılık olacak şekilde ödenecek bedel (maddi veya simgesel olabilir).
Kerahet: İğrenme, istemeyerek zor altında yapma.
Kifaf-ı nefs: Yeterli tatmin duygusu (daha çok maddi doyumlar için kullanılır).
Mahdut: Sayılı, sınırlı.
Mahlû: Tahtından indirilmiş.
Maiyet makamat: Yüksek görevlinin emri altındaki tüm makamlar, görevliler.
Mansıp: Unvan.
Mavi kan: Batılı ülkelerde aristokratların damarlarında dolaştığı varsayılan kan.
Memalik-i Osmaniye: Osmanlı toprakları, Osmanlı'nın sahip olduğu yerler.
Meşruta: Satılmamak koşuluyla mirasçılara bırakılmış ev, tarla, bahçe vb.
Muazzep olmak: Azap çekmek.
Mubassır: Yardımcı, okullarda öğretmene, yöneticiye yardımcı olan kişi.
Muhasamat: Çatışma.
Muin: Koruyucu, yardımcı.
Mutatabbib: Tıp eğitimi almamış sağaltıcı.
Mücavir: Komşu.
Müemmen: Güvenceli, güvenli.
Mülhakat: Bir yönetsel birime bağlı yerlerin tamamı.
Müruriye: Geçiş.
Müstain: Yardımına sığınmak.
Müşir: Mareşal.
Mütegallibe: Zorba takımı, derebeyleri (zorbalar).
Neşve: Sevinç.
Niza: Anlaşmazlık.
Pâyi mal: Çiğnenmiş.
Rayiha: Güzel koku.
Reaya: Osmanlı'nın Müslüman olmayan halkına verilen ad.
Ric'at: Kaçma.
Rükû: Eğilme.
Sulb: Döl.
Şaki: Eşkıya, soyguncu.
Tasallut: Sarkıntılık.
Teehhül eylemek/etmek: Evlenmek.
Tefahhus: (Nefes sözcüğünden) Koku alma, bir durum hakkında genel bir değerlendirme yapma.
Tekellüm: Söyleme, konuşma.
Torak: Ağaç kömürü yığını.
Umde: İlke.
Vecd: Coşku, kendinden geçme hali.
Yâd eller: Yabancı yerler, gurbet.
Zâhir: Görünür, görünen.
Zelil: Zavallı, aşağılık.
Zeval: Sona erme, son bulma.
Zinhar: Kesinlikle.

AYLA KUTLU, 14 Ağustos 1938'de Antakya'da doğdu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten (1960) sonra çeşitli kamu kuruluşlarında 20 yıl çalıştı. 1975'te profesyonelleşen edebiyat çalışmalarını, emekli olduğu 1980'den beri yoğunlaştırarak sürdürüyor. Edebiyatın çeşitli dallarına ilgi duyuyor: Roman, hikâye, çocuk romanı, film hikâyesi, senaryo, tanıtma yazıları, belgesel, sohbetler, radyo oyunları...

Romanları: ***Kaçış*** (1979), ***Islak Güneş*** (1980), ***Cadı Ağacı*** (1983), ***Ateş Üstünde Yürümek*** (2004; ***Tutsaklar*** adıyla 1983), ***Bir Göçmen Kuştu O*** (1985; *1986 Madaralı Roman Ödülü*), ***Hoşça Kal Umut*** (1987; *1987 Mülkiyeliler Birliği Rüştü Koray Ödülü*), ***Kadın Destanı*** (1994), ***Emir Bey'in Kızları "Bir Göçmen Kuştu O - 2"*** (1998), ***Asi... Asi*** (2010), ***Yedinci Bayrak Urumeli'den İzmir'e*** (2016).

Öyküleri: ***Hüsnüyusuf Güzellemesi*** (1984), ***Sen de Gitme Triyandafilis*** (1990; *1990 Sait Faik Hikâye Ödülü*), ***Mekruh Kadınlar Mezarlığı*** (1995; *1996 Yunus Nadi Öykü Ödülü*), ***Zehir Zıkkım Hikâyeler*** (2001).

Çocuk kitapları: ***Merhaba Sevgi*** (1989), ***Yıldız Yavrusu*** (1993), ***Başı Kuşlu Çocuk*** (1995), ***Beceriksizler Sirki*** (1995), ***Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı*** (1995), ***Çiçek Elli Robot*** (1995), ***Küçük Mavi Tren*** (1995), ***Kendini Köpek Sanan Ayakkabılar*** (1995), ***İkizlerin Sırrı*** (Harika İkizler-1, 1997), ***Artık Çok Oldunuz*** (Harika İkizler-2, 1997), ***Zavallı Mideler*** (Harika İkizler-3, 2000), ***Minik Sultan Sihirbaz*** (Minik Sultanın Serüvenleri-1, 2000), ***Minik Sultan ile Deniz Kızı*** (Minik Sultanın Serüvenleri-2, 2000), ***Minik Sultan Beceriksiz Palyaço*** (Minik Sultanın Serüvenleri-3, 2000), ***Mavi Saçlar Pembe Gözler*** (2004), ***Huvava - İlk Çevre Koruyucusu*** (2009), ***Melek ve Dostları*** (2011), ***Eyvah Kardeşimi Sevmeye Başladım*** (2015).

Yaşamöyküsünü içeren **Zaman da Eskir** adlı anı kitabının ilk cildi Aralık 2006'da yayımlandı.

Ayrıca, 13. Antalya ve Sinema Tarih Buluşması *1. Film Hikâyesi* Ödülleri, (**Tunç Başaran** ve **Macit Koper**'le) *Altın Koza Senaryo* Ödüllerinin de sahibi olan **Ayla Kutlu**'nun 5 yapıtı film oldu.

Fotoğraf: Oktay Ekinan

Yedinci Bayrak, Balkanlar'daki altüst oluşu, sıradan insanların yaşantıları üzerinden okurken, tarihi bilgi ve belge olmaktan çıkarıp insan deneyimine dönüştürerek göç ve göçmenlik üzerine yoğunlaşıyor. Arka zeminde bugünkü Avrupa'yı şekillendiren savaşlar sürerken, savaşların yok ettiği hayatlar, parçalanan aileler, darmadağın bellekler, evinden toprağından koparılmanın acısı ve yarınlara dair umutsuzluk, göç olgusunu bir cennetten kovuluş anlatısı olarak şekillendirmekte. Saraybosna'da evini, toprağını, savaş korkusuyla terk etmek zorunda kalan Hasret, otuz yılı aşkın bir süre devam eden bir göç ve gurbet deneyimi yaşar; ardında mezarlar, kesintiye uğramış hayatlar bırakarak. Bu sevecen ve göçle güçlenen kadının nihai hedefi ve yegâne umudu, özgürce dalgalanan bir bayrak altında, onurlu ve güvenli bir yaşama ulaşmaktır.

Dilek Direnç

Bilgi

SERTİFİKA NO 15033

9 789752 206274

ISBN 978-975-22-0627-4
2016.06.Y.0105.5393

KDV Dahil 25 TL